STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 02362

NOVELN

Sholem Asch

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

שלום אַש

נ אָ װ ע ל ן

שלום אַש

נאָוועלן

פאַרלאַג יידיש בוך וואַרשע

1958

SZOLEM ASZ

NOWELE

Redaktor: D. SFARD

רעדאַקטאָר: ד. ספאַרד

Okładkę projektował: H. GLIKSZTOK

הילע געצייכנט: ה. גליקשטאָק

Printed in Poland

Wydawnictwo „Idisz Buch“ Warszawa, Nowogrodzka 5

Nakład 2.500 egz. Ark. druk. 15,5. Ark. wyd. 13. Papier druk. sat. V kl. 70 g. 60 × 86. Druk ukończono w listopadzie 1958 r.
Druk. RSW „Prasa“, Warszawa, ul. Tarczyńska 8. Zam. 5771 — A-85

די יאַטישע טאָכטער

אַ זומערדיקער פֿרײַטיק נאָכמיטאָג. הײמלעך איז אין געסל, מען שפּירט שוין דעם שבת, וואָס קומט אָן פֿון פּלאָצקער טראַקט.

ר׳ משה גאָמבינערס ווײַב, די ערשטע באַלעבאָסטע אין געסל, האָט שוין שבת געמאַכט. אָנגעטאָן אין אַ ווײַסער שערץ און אין דער שבתדיקער הויב פֿון שפּיצן, זיצט זי אויף דער באַנק פֿאַר איר הויז. נעבן איר זיצן צוויי מײדלעך, אירע טעכטערלעך, אָפּגעוואַשענע, אויסגעקעמטע, די זײַדן־שוואַרצע צעפּלעך פֿאַרשלײַפֿט מיט ווײַסע שלײפֿלעך, אָנגעטאָן אין קרעטאָנענע קלײדלעך, ווײַסע שערצלעך. זײ זיצן בײַ דער מאַמען און קוקן רואיק אין געסל. קעגנאיבער זיצט פֿאַר דער טיר אויף דער באַנק ר׳ יוסף ראָזענקראַנצעס ווײַב, די צווייטע באַלעבאָסטע אין געסל, מיט אירע טעכטערלעך — אויך שוין שבת געמאַכט. אין געסל, צווישן די צוויי בענק, שטייען די מענער, ר׳ משה און ר׳ יוסף, צוויי אַלטע באַלעבאַטים, שותּפֿים, אָקסן־הענדלער גרויסע. זײערע מלבושים זענען פֿאַרשטויבט פֿון וועג, די ווײַסע בערד — איבער די ברוסטן, זײ שמועסן און פֿאַרפֿולן די וואָך מיט געשעפֿטס־זאַכן. דורכן געסל לויפֿט דורך מיט געאײל מרדכי שוסטער, מיט אַ פּאָר שטיוול אין אַ רויט שנופּ־טיכל אונטערן אָרעם — דאָס טראָגט ער אָפּ אַ באַלעבאָס אויף שבת. פֿאַרהאָרעוועטע ווײַבער מיט פֿאַרמאַטערטע פּנימער און באַשמוצטע שערצן שטופּן זיך מיט אײַלעניש פֿאַר חנה־שרהס געוועלבל, כאַפּן ליכט, אַ פּעקל טײ, אַ פֿונט צוקער און לויפֿן אין די שטובן. פֿאַרבײַלויפֿנדיק פֿאַר די שבתדיקע באַלעבאָסטעס, וואָס זיצן פֿאַר די טירן, פֿאַרשעמען זײ זיך: נאָך נישט שבת געמאַכט!...

ווו דאָס געסל ענדיקט זיך, הײבט זיך אָן דער וועג, וואָס פֿאַרבלאָנדזשעט זיך ווײַט אין דער וועלט אַרײַן: דער טראַקט קײן פּלאָצק. צוקומענדיק צום שטעטל, גײט דער וועג באַרג־אויף; אָט ווײַזט זיך אַ וואָלקן־שטויב, אײנציקווײַז הײבן אָן קריכן שעפּסן אַרויס פֿון דעם וואָלקן, די געקרײַזלטע

וואָל זייערע איז פֿאַרשטויבט. זיי גייען און קוקן זיך תּמעוואַטע אין גאַס אַרום, דרייענדיק מיט די אָפּגעגאָלטע קעפּלעך. זיי באַגלייט אַ חבֿרה קינ־דער: ייִנגעלעך קליינע, פּנימלעך פֿון פּרייטיק מיטן „סטאַניק" פֿון יאַגאָ־דעם פֿאַרשמירט, די העמדעלעך וווּזן זיך אין די הויזן־שפּאַלטן אַרויס, די ציצית שאָקלען זיך נאָך און פּאַטשן. מיט גדולה לויפֿן זיי נאָך די שעפּסעלעך. די סטאַדע קומט אָן פֿאַר ר׳ יוסף ראָזענקראַנצעס הויז. די שותּפֿים גייען צו, כאַפּן אַ שעפּס מיטן שטעקן און טאַפּן אים. זיי רעדן צווישן זיך אַ ביסל. באַלד לאָזט מען די סטאַדע איינציקווייז אין טויער אַריין, און ר׳ משה מיטן גראָבן שטעקן אין דער האַנט, ציילט די שעפּסן, וואָס שפּאַרן זיך דורך דער קוים־געעפֿנטער פֿורטקע אין הויף אַריין.

באַלד קומט אָן צו לויפֿן פֿון ערגעץ־ווו אַ ייִדל, אַ מאָגערס, אַ קליינס. ער גיט אַ קלאַפּ מיט אַ האַמער אין טיר און אַנטלויפֿט, ווערט פֿאַרשווונדן ווי אַ שאָטן... דער טעמפּיקער הילך פֿון האָלצערנעם האַמער לאָזט זיך הערן אין געסל, עס ווערט שטיל, די געוועלבלעך פֿאַרמאַכן זיך, אין די פֿענצטער ווייזן זיך ליכטלעך.

דער הימל — אַ פֿעלד אַ ברייטס, מיט ליכטיק־פֿאַרשטויבטע בייטן, און די זון לאָזט זיך אַראָפּ צום פּלאָצקער טראַקט צו... אין געסל באַווייזט זיך שוין אַן אָפּגעוואַשענער ייִד אין אַ שבתדיקער קאַפּאָטע. צוויי אָפּגע־וואַשענע, שבתדיקע ייִנגעלעך, די סידורימלעך אין די הענט, גייען אים נאָך אין שול אַריין צו קבלת שבת.

ווידער באַווייזט זיך פֿון פּלאָצקער טראַקט אַ גרויסער שטויב, וואָס קומט אָן מיט איילעניש, ווי ער וואָלט עפּעס אָנזאָגן דער גאַס.

באַלד הערט זיך אַ האַקן פֿון רעדער, אַ רעש מיט עזות. דער שטויב צעגייט זיך אויף אַלע פֿיר זייטן. און עס באַווייזט זיך אַ וואָגן אין דריי פֿערד אין דער ברייט געשפּאַנט. ער קומט אָן אין געסל מיט רעש. נאָך אים לאָזט זיך אַ צווייטער וואָגן, אין צוויי פֿערד געשפּאַנט, און אַ דריטער. מען קנאַלט מיט די בייטשן. די קנאַלן שלאָגן אין דער גאַס אָפּ, ווי אַ סיג־נאַל, אַז מען איז אָנגעקומען אויף שבת. די וועגן שטעלן זיך אָפּ פֿאַר אַ לאַנג־אָפּגעווייסטן צוים, פֿאַר ר׳ יוספֿס הויז. פֿון ערשטן וואָגן שפּרינגט אַראָפּ פֿריער פֿאַר אַלע מאַטיס, אַ הויכער, ברייט־ביייניקער יונג, אָנגעטאָן אין אַ ברייטן ווייסן זומער־מאַנטל, אינגאַנצן פֿאַרשטויבט. ער נעמט אָן די פֿערד פֿאַר דער צוים, און פֿירט מיט זיי דעם וואָגן אין דעם טויער,

וואָס האָט זיך צוליב זיי ברייט אויפגעעפנט. די אַנדערע צוויי וועגן פאָרן נאָך און עס ווערט שטיל.

נישט לאַנג איז, זינט מאַטים איז געווען אַ שמייסער ביי פוקסן, וואָס פלעגט פירן פון דער קוטנער באַן־סטאַציע גאַפּט און זאַלץ, ווי אויך צו־שטעלן רוסישע עמיגראַנטן צו דער גרענעץ. אַלע האָבן געוווסט, אַז מאַטים האָט שטיין ביי ר' משה גאָמבינגער אַ פּאָר שיינע הונדערט גילדן, וואָס ער האָט זיך איינציקווייז אָנגעזאַמלט. מאַטים האָט געזאַמלט געלט און איז אַלץ ווייטער געווען שמייסער; געחברט זיך מיט חברים. אַמאָל אָבער, ווען ער איז מיט זיין באַלעבאָס אויפן ליטווישן מאַרק געווען, האָט ער דערזען אַ פּאָר „חיות“ ביי אַ פּויער. זיי זענען אים געפעלן. און מאַטים טראַכט נישט קיין סך, לויפט צו ר' משהן, כאַפּט אַ הונדערטער און קויפט די פערד. ער ברענגט די „חיות“ קיין קוטנע, קויפט אַ וואָגן און ווערט באַלעבאָס פאַר זיך.

צוערשט קומט עס אָן שווערלעך. חברה פורמאַנעס ווילן אים נישט אין דער קאָמפּאַניע אַריינגעמען. מען סטראַשעט אים, אַז זיי וועלן אים די פערד פאַרסמען. מאַטים לאָזט זיך נישט, נעמט אָן אַליין באַשטעלונגען — אַרבעט און באַהאַלט די פּאָר גילדן.

עס גייט אַוועק אַ יאָר. מאַטים איז שוין אַ סוחר פאַר זיך, כאַפּט אַ 25־ער פון דער האַנט ביים ערשטן באַלעבאָס. מאַטיסן געטרויעט מען. „אַ יונג, וואָס וויל אַ גראָשן פאַרדינען“, רעדט מען וועגן אים. דאָס געשעפט גייט, די „ליטוואַקעס“ שיטן זיך ווי מאָן. מאַטים האָט שוין נאָך אַ וואָגן, ער נעמט צו אַ „גוטן ברודער“, שלמה „מלאך“ פאַר אַ שמייסער. צו מאַטיסן וויל מען גערן גיין. חברה האָט אים ליב — אַ „גוטער ברודער“.

עסן עסט מען צוזאַמען ביי נאָטע גאָרקעבער. גאָלדעלע איז אַ וויל ווייבל... אַלע לעבן צוזאַמען, ווי געטרייע שותפים פירט מען זיך. מאַטים טוט נישט די האַנט אין קאַלטן וואַסער אַריין אָן חברה. און טאָמער טוט ער עפּעס אַ פעלער, אַז ער פאָרט אַליין אויפן מאַרק און שאַפט זיך איין „אַן עקשנותדיקן קאָזאַק“ אָדער אַ „בלינדן לייב“, וואָס איז שוין „לא קם“ — בייזערט מען זיך אויף מאַטיסן:

— קוקט נאָר אָן דעם „סוחר“! אַ גאַנצער באַלעבאָס געוואָרן! פאָרט זיך אויף מערק און שאַפט זיך „העלדן“ — בייזערט זיך אויף אים שלמה

מלאך, אַ הויכער דאַרער יונג, וואָס טראָגט דעם נאָמען נאָך פון קינדהייט אָן, ווייל ער פלעגט אויף פליגן זאָגן: מלאכים.

— די שוואַרצע יאָר האָבן געקאָנט וויסן! „פעטוענזלטער מלאך", וואָס עס ליגט אים אונטער דער קאַפּאָטע — פאַרענטפערט זיך מאַטיס אויף זיין לשון.

און מאַטיס „מאַכט איינציקווייז די פאָר גילדן"; ער באַהאַלט דאָס נישט פאַר זיינע חברים, מען ווייסט דאָס. אַ יונג גייט צו, גיט אים אַ טאַפּ פאַר דער גראָבער טאַש: „רווטע קאַרפּן־קעפּ", האַ?... ביי ר' משהן האָט ער שטיין די פאָר גילדן אָן אַ וועקסעלע, אָן אַ קוויטל. ער ווייסט נישט קיין חכמות, עס איז דאָך עפּעס ר' משה גאָמבינער, וואָס האַנדלט מיט די דייטשן אין די טויזנטער...

אין שטאָט רעדט מען פון אים: ער „פאַרמאָגט"... און חשובע באַ־לעבאַטים, „די אויפגעבלאָזענע טיטן", ווי מ'פלעגט זיי רופן, קומען שויז צו אים „כאַפּן 25־ערס אוים דער האַנט" אַ וועקסעלע צו צאָלן — מאַטיס באַרגט; ער ווייזט, אַז ער האָט אויך די „קלינגערס", נאָר ער בלאָזט נישט פון זיך.

שבת נאָכמיטאָג. מאַטיס זיצט מיט דער חברה אויף דער באַנק פאַר ר' משה גאָמבינערס טיר און טשעפּעט די אויסגעצוואָגענע „טשאָלנטער", די דינסטמיידן, וואָס גייען פאַרביי. די „אויפגעבלאָזענע טיטן" דרייען זיך אין דער גאַס. אָנגעטאָן אין די שבתדיקע פיינע שניט־רעק, מיט די ווייסע באַלעבאַטישע קראַגנדלעך, פאַרלייגט די הענט — גייען זיי פּאַמעלעך אי־בער דער גאַס, קומען אָן פאַר דער „באַנק" און גיבן אַ פּאַמעלעכן שאָקל מיטן קאָפּ צו מאַטיסן (מען דאַרף אַמאָל דעם הונט). מאַטיס שאָקלט צוריק ערנסט און דרייט דעם קאָפּ אין אַ זייט אַוועק, גיט אַ ממזרישן ווונק מיט די אויגן און זאָגט מיט אַן ערנסטן טאָן — זייער אַ גראָב וואָרט.

די פערד אין די שטעלער געבראַכט, אָבראָק אין די קאָרעטעס איינ־געשיט, און פריש שטרוי אויסגעשפּרייט — האָט מען זיך צום וואַסער, וואָס גייט נאָך דעם שטאַל, אַראָפּגעלאָזט. צוריקקומענדיק פון וואַסער, האָט מען זיך אין בית־המדרש אַריין געאיילט אין די וואָכעדיקע מלבושים, ווי מען גייט און שטייט; און פון בית־המדרש — צו נאָטע גאָרקעכער — „דאָס האַרץ אונטערלענען זיך".

און אַ פּריטיק־צונאַכטס איז דעמלט געווען — גאָט און לייט ליב. אַ זומערדיקע נאַכט. עס איז נאָך ליכטיק, די זון בעגקט נאָך צוריקצוקומען, די שטערן, טיף אין הימל, העגגען נאָר אַראָפּצופאַלן, שבתדיקע ליכטלעך שיינען פון די פענצטער, זמירות־געזאַנג הערט זיך אין געסל, עס קנאַקט... פּאָר טירן און טויערן זיצן באַלעבאַטים, באַלעבאָסטעס. אין געסל, אַראָפּ צו דער „בריק“, שפּאַצירן „יונגע קינדער“: מיידלעך, בחורים, דאָרט ווייט אין די נאַכט... אַ ווינטל בלאָזט לייכט, ליב אויף די הערצער...

אין געסל אין אַ זייט שפּאַצירן מאַטיס מיט ר׳ יוחנן שדכן. ר׳ יוחנן שדכן, אַן עלטערער מענטש, אַ חסיד, אַ באַוווסטער אייגגייער אין אַלע „בכבודיקע הייזער“, גייט פּאַמעלעך, רעדט שטיל, מיט נחת, ווי קוועלנדיק פון זיך זעלבסט; און מאַטיס, שטיל, מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ, ווי אַ קינד, ווען מען זאָגט אים מוסר, גייט אים נאָך און באַמיט זיך נישט צו מאַכן קיין פלינקע טריט.

— עס איז נישט אַזוי, מאַטיס! נישט אַזוי פירט זיך די וועלט. אַ מענטש האָט שיין פּרנסה, גאָט צו דאַנקען... האָט זיינע פּאָר הונדערט רובל... אַן אַנדער אויף דיין אָרט, פאַרשטייסטו — וואָס טויג דיר די חברה? ווער זענען זיי? שמייסער־יונגען! דיין גלייכן? ביסט דאָך שוין, זאָל מען זיך נישט גענאַרן, אַ מענטש אין די יאָרן. דאָס גאַנצע לעבן אָפּ־ לעבן אין שטאַל? וואָס פּאַר אַ ווערט האָט מען אין לייטנס אויגן?

— לייטן? איך שפּיי אויף זיי. ווען דאַרף איך דען? זיי קומען צו מיר באָרגן געלט... איר ווייסט...

— מאַקע איבער דעם. מען איז נישט אַ ליאַדע ווער פון דער גאַס אַראָפּ... אייגענע פּאָר הונדערט רובל... א יונג ווי דו, שיין פּרנסה, אַן אָרנטלעכער מענטש — ווען האָסטו שלעכטס געטאָן? און ווי קומסטו אין שטאַל, אָדער מיט דער חברה פּאַרן שטאַל? אַזאַ יונגער מענטש ווי דו, ווייס איך? סטאַרעט זיך, ווייס איך וואָס, אַריינצוקומען אין אַן אָרנטלעכער הויז, צו חברן זיך מיט אָרנטלעכע מענטשן.

— איך האָב זיי אין דער ערד! ווען דאַרף איך דען, פרעג איך אייך, זאָגט מיר, ווענס?

— זעסטו — דערנידערט ר׳ יוחנן זיין טאָן — נישט אַזוי פירט זיך די וועלט. א מענטש ווי דו, קודם־כל, פאַרשטייסטו מיך, איך מיין דיר, חלילה, נישט מוסר צו זאָגן. איך בין נישט דיין טאַטע, נישט דיין גואל. נאָר גלאַט, מענטשלעך זאָג איך עס דיר, וואָס וועט דער סוף זיין פון דיר? א יונגער מענטש ווי דו, האָט זיך זיין פּרנסה, א שיינע פּאָר

הונדערט רובל, געכטיקט אין שטאַל! כל הימים אין שטאַל קאָן מען נישט זיין, א מענטש מוז קלערן אויף א תכלית, אמאָל א קלער צו טאָן, אז מען דאַרף דאָך אמאָל א שידוך צו טאָן... וואָס? נישט צייט?

מאַטים האָט שטיל געשוויגן.

— זעסטו, אַ יונגער מענטש ווי דו — איז ר' יוחנן ברייטער אַרויס — האָט זיך זיין פּרנסה, זיינע פּאָר הונדערט רובל, קומט ארויס פון א גאַנץ שיינער משפּחה, אזא יאָר אויף מיר, איך האָב דאָך גוט דיין טאַטן, עליו־השלום, געקענט. ר' זעליג. אן ערנטלעכער מענטש. איז זיך געגאַנגען זיין וועג. געפאָרן, געטראָפן אן אָרעמען, אויפן וואָגן אים אויפ־גענומען, ווי ווייט געקאָנט — אן אורח אויף שבת אהיימגענומען, ווייס איך? איך בין דאָך א מענטש, וואָס קומט אריין אין פאַרשידענע הייזער, קען אַ וועלט מיט מענטשן, פאַר וואָס דען נישט? טאָמער מאַכט זיך אמאָל א גלייכער שידוך, וואָס? נישט אזא מענטש ווי אן אנדערער? מיט א באַלעבאַטיש קינד... אז מען פירט זיך אָרנטלעך...

— איך האָב דען וואָס געגנבעט, געהרגעט וואָס?

— נישט דאָס מיין איך, פאַרשטייסט דו מיך, ביסט דאָך נישט קיין קינד! אַ מענטש ווי דו, האַרף זיך פירן אָרנטלעך, חברן זיך מיט אָרנט־לעכע מענטשן, נישט מיט קיין שמייסער־יונגען! ווער זענען זיי? לאָבע־זעס, מיט דער גאַנצער וועלט צו טאָן...

— איר מיינט טאַקע, איך חבר זיך מיט זיי? גאָרנישט, ווייס איך, גלאַט אזוי...

— אָט האָב איך היינט ביים דאַווענען ערשט מיט ר' יעקב גאָלד־מאַן גערעדט וועגן דיר: ר' יעקב זאָגט אויך דאָס אייגענע: אַן אָרנטלע־כער יונג, האָט זיך שיין פּרנסה, ער וויל ארבעטן, זיינע פּאָר גילדן — — —

מאַטים האָט שטיל געשוויגן.

— ווייס איך וואָס עס קאָן זיך מאַכן? פאַרוואָס דען נישט? עס קאָן אַלץ מעגלעך זיין. ר' יעקב זוכט נישט קיין וויל־לערנער, קיין בעל־יחוס, ער זוכט זיך אן איידעם... פאַר זיין רחלע, א בעל־פּרנסה, און פאַרוואָס דען נישט? איך בין דאָרט א בן־בית! א גאַנצער דאָרטיקער.

א ווארעמקייט האָט מאַטיסעם ברוסט אָנגעפילט. און מיט שטילע טריט, מיט דרך־ארץ איז ער ר' יוחנן נאָכגעגאַנגען.

און אהיימקומענדיק אויף דער נאַכט האָט ער זיך רואיק ביים פענצ־טער אנידערגעזעצט און געקוקט אין הימל אריין.

ר׳ יוחנן׳ס שמועס איז געווען דער ערשטער סוד, וואָס ער האָט פון זיינע חברים פארבאָרגן.

הינטער דעם געסל ציט זיך דאָס פעלד. א גאַנצע וואָך פאַשען זיך דאָרט די שטאָט-בהמות. שבת פירן די באַלעגאָלעס די פערד אויפן פעלד. עס ליגט זיך אַ באַלעגאָלע אויסגעצויגן אויפן בויך. נעבן אים זיצט דאָס ווייב און די קינדערלעך, און דאָס פערד פאַשעט זיך פון דערווייטן, אָנגעבונדן מיט אַ לאַנגן שטריק צום שטיק האָלץ, וואָס איז אַרייַנגעהאַקט אין דער ערד. די שטאָט-יונגען שפּילן „פּאַלענט“: מען קלאַפּט מיטן „פּאַלען“ אין דעם „באַלעם“, און מען לויפט ביז צו דער „מעטע“. קלענערע יונגען שפּילן אין זעלנער. אויף א בערגל זיצט א קופּע ווייבער, און איינע לעזט פון דער „צאינה-וראינה“. איר וויינענדיק קול שלאָגט זיך אָפּ אין וואסער פון דערווייטן.

ביים וואסער ליגן מאַטיסעס חברים. זיי האַלטן די פערד פאַר די שטריק, און שמועסן פון „טשאָלנטער“. א ביסל ווייטער, נעבן דעם מילעכל, ליגט מאַטיס איינער אליין, און פאַשעט זיך זיין „בולאַן“. ער ליגט און קוקט אין וואסער אריין, ווו די וועלן לויפן. פון דערווייטן הערט זיך, ווי דאָס וואסער שאָרכט אויף דעם „ראָד“ פון מילעכל. פון דאָרט זעט זיך די בריק. עס שפּאַצירן באַלעבאַטישע טעכטער און בחורים... מאַטיס ליגט און האָרכט זיך איין צו דעם וואסער-גערויש. דאָס וואסער-מילעכל פּאַטשט מיט די רעדער, ראַש, ראַש. דאָס וואסער, שטראָמענדיק מיט א געבייזער, רינט פון דער הייך אין טאָל אראָפּ, פאַלט אויף די רעדער, די רעדער פּאַטשן מיט עזות צוריק... און מאַטיס ליגט און קוקט ווייט, דאָרט צו דער בריק אריבער.

אָט שפּאַצירט זי, רחלע, ר׳ יעקב גאָלדמאַנס טאָכטער, מיט די חברטאָרינס. זיי גייען רואיק, געלאַסן. און איר לאַנג קלייד שלעפּט זיך איר נאָך. אָט האָבן זיי זיך אָפּגעשטעלט און קוקן אין וואסער אריין. ער זעט איר געזיכט, זי איז אזוי שיין און רואיק, אזוי איידל. א באַלעבאַטיש קינד. איר פּנים מיט איר לאַנג קלייד שפּיגלען זיך אוודאי אָפּ אין וואַסער, און אָט האָט-זי זיך אומגעדרייט, און גייט ווייטער, און ווערט פאַרשוווּנדן.

מאַטיס זיצט און קוקט אין וואַסער אַריין.

זי וועט זיין זיין כלה. יום־טוב וועט מען אים פאַרבעטן צום מחותן צו גאַסט. ער וועט איר א פּאָר גאָלדענע אויערינגלעך געבן. זי וועט נעמען און דאנקען, שאָקלענדיק מיטן קאָפּ... ער וועט מיטן מחותן אין שול גיין דאַווענען, דער מחותן וועט אים מכבד זיין מיט מפטיר, ער וועט מיטן מחותן פון שול איבער דער גאַנצער גאַס גיין. מען וועט זיי נאָכ־קוקן... ר׳ יעקב גאָלדמאַן מיטן חתן גייען...

און ער קוקט אין וואסער אריין. דאָס ראָד פּאַטשט די וועלן, דאָס וואסער רוישט.

באַלד פארשעמט ער זיך פאר זיך זעלבסט. ער הייבט זיך אויף, נעמט אָן דאָס פערד ביים שטריק און פירט עס אהיים. פארבייגייענדיק פאר די יונגען, זאָגט ער: קומט, חברה! מען נעמט די פערד פאר די שטריק און מען גייט. מאַטים מיט זיין בולאַן פאָרויס, חברה נאָך אים. אין געסל איז שטיל. פון אן אָפן פענצטער הערט זיך „תורה“: א ייד זיצט ערגעץ־ווו און לערנט, און דאָס קול, דאָס ליד פון שבת, שפּאַ־צירט מיט רואיקייט איבערן געסל. מאַטים האַלט דעם שטריק און פאר־שעמט זיך פאר זיך אליין: א ייד זיצט אין לערנט און ער פירט א פערד אין גאס.

מען האָט שוין די פערד אין די שטעלער געבראכט, און מען קומט צוריק. און מען זעצט זיך פאר ר׳ משה גאַמבינערס טיר. אין געסל ווערט היימלעכער. מיידלעך שפּאַצירן. פון די אָפענע פענצטער הערן זיך קו־לות, יידן זענען מעביר די סדרה. א גאַנצע חברה באַלעגאָלעס זעצט זיך פאר ר׳ משהס טיר, די באַנק איז עפּעס „מסוגל“ צו דעם...

„קאַמיזע“ (א געשטופּלטער, אָפּגעבראָכטער יונג, וואָס וואַלגערט זיך אין די שטאַלן ארום) שטייט פארן ביימל. חברה ציען אים דעם הוט איבער די אויגן און לאַכן. אָט שפּאַצירט א מיידל איבער דער גאַס; חברה שיקן צו „קאַמיזען“. ער נעמט זי אונטערן אָרעם. דאָס מיידל רייסט זיך פון אים, זי ווערט רויט, פארשעמט, און חברה־לייט לאַכן, זאָגן גלייכווערטלעך.

עס הערט זיך ר׳ משה גאַמבינערס קול (ער איז מעביר די סדרה), און זיין זון, דעם בחורס, גמרא־ניגון. די קולות קלינגען אָפּ אין געסל, און חברה־לייט אויף דער באַנק זיצן און לאַכן.

רחלע מיט די חברטאָריגס גייען צוריק פון דער בריק; פּאַמעלעך, מיט דרך־ארץ גייען זיי איבער דער גאַס. רחלע — אין מיטן. זי איז די חעכ־סטע פון אלע. גייט אָנגעטאָן אין א לאַנג קאַרטאָנען קלייד, אונטן צוויי

בלאָנדע לאַנגע צעפּ, מיט בלויע זיידענע בענדער פאַרקניפּט. זי גייט זיך רואיק און פאַרציילט עפּעס רואיק די חברטאָרינס. די חברה ווינקען צו „קאַמיזען“, ער זאָל צוגיין. „קאַמיזע“ קוקט פון דערווייטן, איבערלייגט זיך און קאָן נישט מעיז־פּנים זיין... דאָך, שטייענדיק פון דערווייטן, „בילט“ ער עפּעס אהין צו די מיידלעך. די מיידלעך — נישט זיי מיינט מען — גייען זיך רואיק, מיט דרך־ארץ. רחלע שאָקלט לייכט מיט איר שיינעם קאָפּ צו ר׳ משהס פענצטער. גוט שבת! באַלד נעמט זי צוריק דעם קאָפּ און פאַרציילט עפּעס ווייטער, גלייכגילטיק, פּאַמעלעך און רואיק.

— קוקט אָן דעם „יאַטיש“ (די באַלעבאַטישע טאָכטער) — זאָגט א יונג פון דער חברה.

זי הערט נישט, גייט זיך ווייטער רואיק, מיט דרך־ארץ.

— א כאָלערע אין אירע ביינער! מיט וואָס פאַר א גאווה דאָס גייט, ווי זי וואָלט ראָטשילדס טאָכטער זיין! אויך מיר א מענטש — יעקב גאָלדמאַנס טאָכטער.

— דער „אויפגעבלאָזענער טיט“ — ענטפערט אַ צווייטער: ער וועט דאָך באַלד צו דיר קומען א 25־קער באָרגן — וועגדט ער זיך צו מאַטיסן, וואָס איז געזעסן אין א זייט און גאָרנישט גערעדט.

מאַטיס הייבט זיך אויף, לאָזט די חברה זיצן, און גייט אהיים, טוט זיך איבער דאָס נייע פּסחדיקע פּאָר, און גייט צוריק אין גאס אריין.

אז ער איז דורכגעגאַנגען פאַר דער „באַנק“, האָט ער געוואָרפן א שעמעוודיקן בליק אויף דער חברה, וואָס האָבן אים, אָנגעטאָן אין די וואָכעדיקע מלבושים, נידעריק און וואָכעדיק אויסגעזען.

— „לא קם“ — גיט שלמה מלאך א ווינק צו אים מיט אן אויג.

— די פיש פאַנגען זיך! — זאָגט א צווייטער יונג פון דער חברה.

מאַטיס בייגט דעם קאָפּ אראָפּ, קוקט אויף זיין קאָסטיום, וואָס האָט איצט געפונען חן אין זיינע אויגן, און שאָקלט פאַרשעמט מיטן קאָפּ.

איבערגעקומען די באַנק, איז ער שוין פּאַמעלעך, מיט דרך־ארץ איבער דער גאַס געגאַנגען, און צו יעדן אָרנטלעכן באַלעבאָס, וואָס ער האָט אין פענצטער געזען, אריינגעשאָקלט „גוט שבת“.

באַלד איז ער צו צו ר׳ יעקב גאָלדמאַנס הויז. פאַר דער טיר, אויף שטולן, זענען געזעסן: ר׳ יעקבס ווייב, אין א זיידענעם טוך ארומגע־הילט, און האַלב־צומאַכנדיק די אויגן, פון „דערהייך“ אין דער גאַס אראָפּ געקוקט. נעבן איר — רחלע מיט אירע חברטאָרינס. און אין פענצטער

זענען געשטאַנען: ר׳ יעקב גאָלדמאַן אין קאַפּל, און ר׳ יוחנן שדכן, און האָבן עפּעס שטיל גערעדט.

מיט הארץ-קלאַפּן האָט מאַטיס שטיל א שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ: גוט שבת! און געשראָקן זיך, צי האָט ער נישט עפּעס קאַליע געמאַכט...

— גוט שבת, גוט יאָר! — האָט אים ר׳ יוחנן מיט זיין הויך תקיפדיק קול אָפּגעענטפערט.

געווען איז עס אין א שיינעם שבת נאָכמיטאָג. אין דער גרויסער שטוב ביי ר׳ יעקב גאָלדמאַן איז אויפגערוימט, יום-טובדיק. די גאַרדינען זענען מיט בלויע בענדער פארצויגן, אזוי, אז דער שפּיגל, פון צווישן די צוויי פענצטער, איז כמעט האַלב פארשטעלט. די ווענט זענען באַהאָנגען מיט וולוטשקענע בילדער, אויף קאַנווע אויסגענייט — רחלס ארבעט. פון שויבן-שענקל פינקלען צוויי זילבערנע לייכטער ארויס. זילבערנע לעפל, גאָפּל און מעסער, פאָרצעלייענע טעלער, גלעזערנע קלאָשן... און דאָס אלץ ווארפט אן אריסטאָקראטישן גלאַנץ איבער דער שטוב. אויבנאָן — ביי דעם וויס-געדעקטן טיש, זיצט ר׳ יעקב אין שלאָפראָק און קאַפּל, די ברילן אויף דער נאָז און די עטלעכע ווייסע האָר פון דער באָרד ציטערן אריסטאָקראטיש אויף דער ברוסט, איבער דעם וויסן, באַלעבאַטישן קראגן מיט דעם שוואַרצן שניפּסל. ארום טיש — ר׳ יעקבס זין מיט די איידעמס, אלע אין פיינע, גלאַנצנדיקע שניט-רעק, ווייסע באַלעבאַטישע קראגן, קליינע, שווארץ-סאמעטענע היטלעך, אויף די זיידענע ועסטן גלאַנצן די גילדענע קייטן. פון דער צווייטער זייט טיש זיצן ר׳ יעקבס ווייב מיט די טעכטער און שנירן, אין זיידענע קליידער. פון די ווייסע העלדזער גלאַנצט דאָס צירונג אראָפּ. די אויגן קוקן מיט דרך-ארץ אויף דעם טאַטן און שווער. און מען ווארט מיט רעספּעקט אויף דעם וואָרט, וואָס וועט פון זיינע ליפּן ארויס. יעדעס וואָרט, וואָס א קינד זאָגט, איז „אָפּגעוווגן און אָפּגעמאָסטן“, יעדע באַוועגונג — לייכט און איידל, ווי „אויסשטודירט“. אין מיטן די זין איז מאַטיס געזעסן, אָנגעטאָן אין א גייעם לאַנגן ראָק. און זיין רויט אָפּגעברענט געזיכט, וואָס מען האָט דערקענט, אַז עס איז געווען געוואַשן; זיינע גראָבע רויטע הענט, וואָס זענען משונה מאָדנע אויף זיין ברוסט געווען פארוואָרפן — האָבן נישט געשטימט, נישט מיט דעם שיינעם ראָק, וואָס ער האָט געטראָגן

און נישט מיט דעם אַלעם, וואָס איז געווען אַרום טיש... ער איז געזעסן שטיל. ער האָט מורא געהאַט אַפילו עפּעס צו טראַכטן, צו באַוועגן מיט אַן אבר, און האָט מיט גרויס דרך־ארץ אויף איין פּונקט געקוקט. זיינע פינקל־דיקע אויגן, וואָס האָבן מורא געהאַט זיך צו רירן, און פון איין זייט, זיין אימה אויסגעזאָגט, האָבן אויך צו וויסן געגעבן, אַז ער איז אימשטאַנד איצט דעם קלענסטן פון דאנען מיט דרך־ארץ צו פאָלגן אַלץ, וואָס ער וועט אים הייסן טאָן. רחלע איז געזעסן קעגנאיבער, אָנגעטאָן אין א נייַ גרין קלייד. איר קאָפּ האָט זי געהאַלטן אַראָפּגעלאָזט צו דער ברוסט, האַלב טרויעריק און האַלב שטאָלץ...

אַלע ארום זענען שטיל געזעסן.

די „באַיאָרטע פרוי“, וואָס איז די גאַנצע צייט ביים טיש נעבן מאַן געזעסן און האָט אים אין מויל געקוקט, האָט זיך פון איר אָרט ערהויבן, און האָט דערלאַנגט, פון דער שאַנק ארויס, א געשליפענע קאַרפינקע מיט רויטן ווישניאַק. ערשט דאַן האָט זיך אויך רחלע פון איר אָרט אויפגע־הויבן. דאָס נייַע קלייד האָט איר נאָכגעשאָרכט, און זי האָט צום טיש דיניטשקע, איידעלע גלעזלעך דערלאַנגט. זי האָט די גלעזלעך אויסגע־שטעלט, אייַנגעגאָסן: איידל, פּאַמעלעך. קיינער האָט נישט געטרונקען, אַלע האָבן געוואַרט אויפן אַלטן. דער אַלטער האָט זיך פון אָרט ערהויבן, דעם עלטסטן זון דערלאַנגט די האַנט, זאָגנדיק „לחיים“! דערנאָך האָט ער דער־לאַנגט מאַטיסן די האַנט. מאַטיס האָט זיך אויסגעגלייכט. דער אַלטער האָט אים פעסט די האַנט געדריקט, און דערנאָך מיטן קאָפּ צו די פרויען גע־שאָקלט. און די העלפט פון גלעזל אויסגעטרונקען.

די קינדער האָבן אויך אָנגעקלאַפּט די גלעזלעך.

מאַטיס איז זייער רויט געווען און האָט זיך געלאָזט שטאַרק בעטן. רחלע האָט צו אים געשאָקלט מיטן קאָפּ און געזאָגט צו אים, נעענטער צו־רוקנדיק דאָס גלעזל: טרינקט! מיט א טאָן, ווי איינער זאָגט: „מען וועט אים שוין אויסלערנען“. מאַטיס האָט שוואַך מיטן זיין דיקער האַנט דאָס גלעזל צו די ליפּן גענומען. א שווייס האָט זיך אויף זיין שטערן באַוויזן, און קוקנדיק א מינוט ווי פאַרשעמט אין א זייט, האָט ער מאָדנע דין די ליפּן פאַרקרימט און זיין שטערן האָט זיך געקנייטשט.

רחלע איז געזעסן די גאַנצע צייט און האָט מיט א האַלב־טרויעריקער מינע אויף איר גלעזל ווישניאַק, וואָס איז פאַר איר געשטאַנען, געקוקט און האָט קוים מיט אירע דינע, ווייכע ליפּן עס באַרירט.

— וואָס הערט מען עפּעס נייעס? — האָט דער אַלטער דעם עלטסטן זון געפרעגט.

און שפּיל און יום-טובדיק האָבן אַלע אויסגעהאָרכט, ווי דער עלטע־רער זון, מאָטעלע, האָט מיט דרך-ארץ פאַרציילט די „פּאָליטיק" פון דער „הצפירה". און ר׳ יעקב גאָלדמאַן איז געזסן אין קאָפּל און, צומאַכנדיק איין אויג, מיט קאָפּ אויסגעהאָרכט, וואָס דער זון פאַרציילט. און געדאַכט האָט זיך, אַז עס איז געגוג, אַז דער אַלטער זאָל דאָס צווייטע אויג צו־מאַכן, און דאָס ערשטע זאָל זיך אויפעפענען, כדי די גאַנצע „פּאָליטיק" מיט די פּיס אין דער הייך איבערקערן.

און א חתונה איז געווען, ווער מיר גוטס גינט. דאָס געסל האָט גע־לעבט, קינד און קייט האָט זיך געפרייט; ר׳ משה גאָמבינער איז געווען דער „עומד" פון חתנס צד, און דער חתן אַליין איז עפּעס איידעלער, פיי־נער געוואָרן.

— א וואונדער עפּעס — האָבן די ווייבער גערעדט.

— אַז מען קומט אַריין אין אַזאַ משפחה!

— נו, רחלע וועט אים שוין פאַר א לייט מאכן.

און איינגענומען האָט אים רחלע מיט גוטן. פון דער הייך, האַלב־ברוגזדיק, האַלב מיט א גוט געלעכטערל. אַז מאַטיס האָט מיט וועם גע־רעדט און זי איז דערביי געווען, האָט ער איר אין די אויגן געקוקט, ווי פרעגנדיק, צי זאָגט ער נישט עפּעס גראָבס.

און טיילמאָל, אַז מאַטיס האָט זיך ארויסגעכאַפּט מיט עפּעס א נישט־פּאַסעדיק וואָרט, האָט זי אים אין דער צווייטער שטוב אריינגערופן און, אָננעמענדיק אים ביים קנאָפּ פון פּאַלטן, אזוי געזאָגט:

„זעסט, מאַטיס, עס פּאַסט נישט! ביי לייטן אין „געזעלשאַפט" דאַרף מען זיך מער „אָנשטענדיק" צו האַלטן. מען דאַרף באַטראַכטן יעדעס וואָרט, וואָס מען וויל זאָגן. וואָרום, זעסטו, מאַטיס, עס איז דאָך נישט שיין צו זאָגן עפּעס נישט פּאַסנדיקעס אין געזעלשאַפט. פאַרשטייסט דאָך אַליין...

די הויך „דייטשע" ווערטער: „געזעלשאַפט", „אָנשטענדיק", וואָס האָבן זיך זייער איידל פון רחלעס מויל ארויסגעגלימשט, האָב אויף אים

א ליבע שרעק געוואָרפן, און ווי א קליין קינד האָט ער זיין פעלער דער־קענט.

שיין איז געווען צו זען שבת נאָכן דאווענען, ווען ר׳ יעקב גאָלדמאַן מיט מאַטיסן גייען פון שול אהיים: ר׳ יעקבס אן אייניקל טראָגט זיי די טליתים נאָך. פון פענצטער קוקט ר׳ ישכר וויינשטיין אַרויס. דער שווער מיטן איידעם שאָקלען אין פענצטער אריין: גוט שבת.

— וואָס דען? אונדזערע קינדער ווערן לייט? מ׳שטייגס געזאָגט! — קרעכצט איין יידענע צו דער צווייטער, שטייענדיק פאַר דער טיר און נאָכ־קוקנדיק דעם שווער מיטן איידעם.

— דאָס האַרץ קוועלט פאר נחת, אוי, אוי, נעבאָ, זיין מאַמע, האָט געדאַרפט פון קבר אויפשטיין און זען איר מאַטיסן.

— אָרעמעלייט, נעבעך, שטאַרבן אָפּ און זענען אפילו נישט זוכה צו זען א שטיקל נחת ביי א קינד.

און מאַטיס איז שוין געוואָרן אין דער „משפחה" אריינגענומען, ביים טיש זיצט ער שוין נישט מיט האַרץ־קלאַפּן, ווארפט אפילו אַמאָל אויך א וואָרט אין שמועס אריין.

אונדזער מאַטיס וועט זיך אויסאַרבעטן! נישט אַזוי שלעכט, ווי גע־מיינט — זאָגט ר׳ יעקב צום עלטערן זון מאָטעלע.

— ער האָט אָפטמאָל גאַנץ גוטע איינפאַלן — העלפט דער זון דעם פאָטער צו.

שבת. ער זיצט ביים שווער גלייך מיט אלע און שמועסט. רחלע דרייט זיך אין זיידענעם שלאָפראָק ארום, די גאָלדענע קייט מיט דער „קאָליע" אויפן האַלדז: דאָס בלייכע איידעלע פּנים לייכט פון אונטער דעם האָריקן שייטל ארויס, און אויף די דינינקע ליפּן ליגט אויסגעגאָסן א ליבער, זיסער שמייכל.

פאַר דער טיר, אויף דער באַנק, זיצן חברה, אַמאָליקע מאַטיסעס חב־רים און וואַרטן ארום, און רעדן „עזותקייטן". און יעדעס מאָל, ווען עמעצנס גראָב קול לאָזט זיך הערן אין שטוב, ווערט מאַטיס רויט, אָון דאָס האַרץ קלאַפּט אין אים: ער האָט מורא, עס זאָל זיך א יונג נישט ארויסכאַפּן מיט זייער א גראָב וואָרט...

ער ווייסט נישט ווי און ווען דאָס איז געוואָרן, נאָר די אמאָליקע חברים האָבן אים אויפגעהערט צו זאָגן „דו".

— זאָל מאַטים אזוי גוט זיין געבן אויף א האַלבער קערץ האָבער — זאָגט צו אים שלמה מלאך, שטייענדיק אין קיך ביי דער טיר.

רחלע קומט פון דער צווייטער שטוב ארויס און באַוועגט לייכט מיטן קאָפּ. שלמה מלאך וויל איר גוט מאָרגן זאָגן, נאָר ער שרעקט זיך...

— ווען הייבט מאַטים... דער בעל־הבית... איינשפּאַנען?

רחלע ענטפערט אים פונדערווייטנס, ווי איר וואָלט נישט געפּאַסט צו שטיין געבן אים:

— דער באַלעבאָס וועט שוין שפּעטער צו וויסן געבן.

מאַטים קוקט אויף איר. ווי לייכט די ווערטער שוועבן איר פון מויל, און גייט איר נאָך אין דער צווייטער שטוב אריין.

שלמה מלאך גייט צו די חברים אין שטאַל אריין.

די פערד שטייען באַהאַלטנדיק די קעפּ אין דער פינצטער... אונטער יעדן איז פריש שטרוי אויסגעשפּרייט, א וואַרעמער פערד־גערוך טראָגט זיך פון זייערע צעהיצטע קערפּער ארויס, אויף גרויסע הויפן שטרוי ליגן חברה אויסגעצויגן און שמועסן.

— די יאַטישע טאָכטער האָט דאָך צו מיר גערעדט! — זאָגט שלמה מלאך צו די חברים אָנקומענדיק.

— א רוח איר אין די זייטן! איך וואָלט איר אין פּרצוף געשפּיגן, ווען זי וואָלט זיך צו מיר מיט א וואָרט אָנגערופן.

— איך לאָקער נאָך אויף איר! וועל איך איר אמאָל געבן אין מאַטן אריין, וועט איר ליכטיק אין די אויגן ווערן.

— שווייגט, אָט רידערט זי מיט אן אבר. זי גייט. די „יאַטישע“.

פון הויף קומט רחלע אָן. זי גייט זיך פּאַמעלעך, אזוי ווי זי וואָלט מורא האָבן איר פוס אויף די האַרטע שטיינער צו שטעלן. דאָס לייכטע טיכל ציטערט איבער אירע אקסל. א ווינטל בלאָזט און פאַרוואַרפט איר אייניקע טראָלבן פון טיכל איבערן פּנים. זי באַוועגט לייכט מיט דער האַנט און מאַכט זיך גלייך די האָר פון קאָפּ.

זי קומט אָן פאַרן שטאַל.

אָן צו וויסן, האָבן זיך חברה אויפגעכאַפּט, גלייך געשטעלט און „גוט־מאָרגן“ געזאָגט.

זי האָט לייכט מיט דעם קאָפּ אָפּגעענטפערט.

— מיינע ליבע, ווער פון אייך פאָרט מיט מיטן הער נאָך ליענטשיץ אויפן מאַרק?

— איך, באַלעבאָסטע! — האָט שלמה מלאך אָפּגעענטפערט, זיך גלייך מאַכנדיק דעם הוט אויפן קאָפּ.

— מיין פריינד, וועסט אזוי גוט זיין מיר פון מאַרק א גוטע אינ־דיטשקע מיטברענגען. וועסט דערמאָנען דעם הער, וועט ער דיר געלט געבן...

— גוט, באלעבאָסטע! — האָט ער אָפּגעענטפערט.

און ווען זי האָט זיך אומגעדרייט אוועקצוגיין, האָט זי לייכט איר קאָפּ צוריקגעוואָרפן און געזאָגט:

— א פעטע זאָלסטו אויסקלייבן. הערסט, שלמה?

— יאָ, באלעבאָסטע.

— ווי דאָס רעדט! וואָס פאר א פיסקל דאָס האָט! — זאָגט שלמה מלאך צו דער חברה, ווען זי איז שוין אוועקגעגאַנגען — אזוי לייכט שיטן זיך איר די ווערטער, אַזוי ממזריש — אַ רוח אין איר טאַטן!

און עפּעס אַן צו וויסן אליין, האָט ער זיך געסטאַרעט די בעסטע פּאָר פערד פון שטאַל אויסצוקלויבן און פלינק די פור איינצושפּאַנען. און מיט א קנאַל פון דער בייטש איז ער פאר דער טיר אפויר געפאָרן.

נאָך דעם שמועס מיט דער באַלעבאָסטע האָט ער זיך געפילט עפּעס מער היימיש, און איז אין דער קיך אריינגעקומען, אָן א תירוץ צו האָבן, וואָס ער האָט ביז איצט נישט געקאָנט טאָן...

דערזען אָבער רחלען אין דער קיך, איז ער פלוצלינג שטיין געבליבן. „וואָס טו איך דאָ?“, האָט ער זיך געפרעגט. און שטייענדיק פונדערווייטן ביי דער טיר, האָט ער געשטאַמלט: — דער באלעבאָס וועט באַלד ארויס־קומען?

זי האָט אים נישט געענטפערט. און שלמה מלאך איז באַלד אַרויס פון קיך.

פון דער חתונה אָן האָט מאַטים נישט געוואָלט פאָרן מיט שלמה מלאך „סאם נא סאם“. נישט געשעמט זיך, יאָ געשעמט זיך, עס איז דאָך נאַרישקייטן, נאָר גלאַט אַזוי... ער איז דאָך אַ גוטער ברודער פון לאַנג, איינגענעם ביי פוקסן שמייסער געווען, „געשעפטלעך“ געהאַט, און איצט — — — איבער דעם איז מאַטים די גאנצע צייט אויבנאָן געזעסן און שטיל געשוויגן. שלמה מלאך אויפן קארשעל האָט אויך שטיל געשוויגן.

ווען זיי זענען ארויסגעפאָרן איז שוין געווען. נאָר אין מיטן וועג האָבן זיך איבערן הימל קליינע אָפּגעריסענע וואָלקנדלעך פארקליבן. באַלד האָבן זיי זיך באַהעפט, איין שטיק געוואָרן, און עס האָט אָנגעהויבן לייכט צו טריפן.

שלמה מלאך איז געזעסן מיטן פנים צו די פערד און האָט זיך דאָס זייניקע געטאָן: אָנגעטריבן.

דער רעגן האָט געקאַפּעט, נישט געדיכטער, נישט שיטערער, נאָר עפּעס אזוי שוין מיט איין מאָס, אָן א כוונה, גלאַט אזוי: עס רעגנט.

די פערד טראַפּטשען און טראַפּטשען, די רעדער שניידן אין די שטיינדלעך, און דער רעגן קאַפּעט אויפן פנים, און שלמה מלאך מאַכט זיך גאָר נישט דערפון, קיין וואָרט רופט ער זיך נישט אָן.

מאַטים וויל אָנהייבן רעדן, נאָר שלמה מלאך זיצט פארדרייט, אויפן רוקן א זאַק, עס פאַלט א טראָפּן און דער זאַק זאַפּט אין זיך דעם טראָפּן איין, גלייכגילטיק: נישט זיין געשעפט...

און דער רעגן קאַפּעט, דער הימל איז שוין אינגאַנצן פארוואָלקנט. די כמארע האָט זיך געלייגט איבערן וואלד, עס איז טונקל, טרויעריק...

מאַטים וויל אָנהייבן רעדן — — —

נאָר שלמה מלאכס רוקן איז שטום, דער זאַק זאַפּט איין די טראָפּנס און שווייגט.

זיי פאָרן פארביי א קרעטשמע.

— ווען כאַפּן א לאָמפּערקע? (א טרונק בראָנפן).

— פארוואָס נישט?

זיי קריכן אראָפּ פון וואָגן, אין קרעטשמע אריין. מען כאַפּט א טרונק בראָנפן און מען זעצט זיך צוריק אויפן וואָגן ארויף...

— שלמה.

— וואָס?

— גאָרנישט, פאָר אין דער זייט, אויף די שטיינער...

דער מאַרק איז אָנגעשטעלט מיט וועגן און פערד. מענטשן לויפן. א גערעדעריי און גערודער, עס קלאַפּט...

מאַטים איז אראָפּ פון וואָגן און איז געגאַנגען צום פערד־מאַרק. פארנאַכט פאָרט ער צוריק, און א יונג פירט אים צוויי פערד.

— זע די „חיות“, וואָס איך האָב מיר געשאַפֿט — זאָגט מאַטיס צו שלמהן.

שלמה מלאך באַטראַכט די פֿערד. קוקט זיי אין די ציין און שווייגט.

— נו, וואָס זאָגסטו, שלמה?

— ווייס איך?

— טרעף, וויפֿל זיי קאָסטן.

— זאָל איך אַזוי וויסן...

מאַטיס, איינגעוויקלענדיק זיך אין מאַנטל, גייט אריין אין דער „רעס־טאָראַציע“.

— די באַלעבאָסטע האָט געבעטן אַן אינדיטשקע פֿון מאַרק — דער־מאָנט שלמה מאַטיסן, ווען דער לעצטער איז פֿון דער „רעסטאָראַציע“ ארויס, גרייט צו פֿאָרן.

געווען איז עס א שבת נאָכמיטאָג.

אויפֿן בעט אין „שלאָף־צימער“ ליגט מאַטיס אויסגעצויגן און קוקט אויף דעם ווייבס קאַפּעליוש מיט דער „קייט“, וואָס ליגן אויף דעם צווייטן אויפֿגעבעטן בעט. דאָס ווייב איז אין שול געווען — קלערט ער פֿויל און רייבט די אויגן. די שבתים נאָכמיטאָג זענען עפּעס מיט מער גלאַנץ, שבת־דיקער, עס לאַכט מיט חן דורכן פֿענצטער און שטראַלט זיך אָפּ אויף דעם שויבן־שענקל, וואָס שטייט צווישן די צוויי בעטן. די זילבערנע לייכטער גלאַנצן... פֿון דער צווייטער שטוב הערט זיך זיין שוואָגערס מאָטלס נגידיש קול, וואָס קלינגט איבער דער שטוב ווי א גלעקל. „דער שוואָגער איז גע־קומען צו גאַסט, מען דאַרף זיך אויפֿהייבן“ — פֿילט מאַטיס א חוב אויף זיך. פֿון דער באַנק, וואָס איז פֿאַר דער טיר, הערט זיך א חברס קול. יאָסעלע טויבנבאַפּער פֿאַרציילט מיט געלעכטער, וויפֿל „קוילן“ (קנייד־לעך) אהרן פֿורמאַן עסט אין פּסח אויף.

מאַטיס, ליגנדיק אויפֿן בעט, האָרכט זיך איין, וואָס חברה פֿאַרציילט און לאַכט מיט.

— נעם זי, נעם! שרייט א יונג, אשר ביקס קול.

— אָט אזוי, האַלט...

— כאַ, כאַ, פֿעסט האַלט, לאָז נישט אָפּ!

— פֿיר זי אונטער דער חופּה, הייסט זי מוחל זיין.

— כאַ, כאַ...

מאַטים קריכט אַראָפּ פון בעט, ער גייט צו צום פענצטער און קוקט ארויס. „קאַמיזע" האַלט אן אויסגעפּוצטן טשאָלנט אונטערן אָרעם און לאָזט זי נישט אָפּ. דאָס מיידל רייסט זיך פון אים מיט אַלע כוחות, ער האַלט זי אָבער פעסט, און חברה לאַכט.

מאַטים קוקט און לאַכט מיט. געפילט האָט ער זיך אויסגעשלאָפן, פריש, א ביסל אויפגערוימט, נישט וויסנדיק אליין פאַרוואָס, און איז אין דער צווייטער שטוב אריין.

אויפן געדעקטן טיש זענען צוויי פאַמעראַנצן אין א קלאָש געלעגן, רחלע האָט גערעדט מיטן ברודער, וואָס זיצט מיטן רוקן צו מאַטיסן און באַמערקט אים נישט.

— וואָס מאַכסטו עפּעס, מאָטי? — גייט מאַטים צו און קלאַפּט אים וווילינגעריש אויף דער פּלייצע.

דער שוואָגער דרייט זיך אום און קוקט אויף מאַטיסן האַלב פאַרווונדערט, האַלב מיט כעס.

באַלד איז רחלע אין דער צווייטער שטוב אַריין און זי ווינקט צו מאַטיסן מיטן פינגער.

מאַטים איז נאָכגעגאַנגען.

— זעסט, מאַטים — זאָגט זי צו אים, אָנגעמענדיק אים פאַר דעם קנאָפּ פון פאַלטן — עס איז נישט שיין צו קלאַפּן איבער די פּלייצעס. דאָס פּאַסט פאַר זיי, נישט פאַר דיר.

זיי זענען צוריק אין שטוב אריין.

דער שוואָגער האַלב ברוגזדיק און א ביסל „פון דער הייך", טרינקט פון כוס און רעדט מיט רחלען, נישט קוקנדיק אויף מאַטיסן.

מאַטים איז פון שטוב ארויס.

די זון שיינט היימלעך, אויפגערוימט איז אין געסל, אויף דער באַנק זיצט חברה, מען לעבט. מען ציט איינער דעם צווייטן דעם הוט איבער די אויערן, דינסטמיידלעך אין שבתדיקע קליידעלעך דרייען זיך איבער דער גאַס, און חברה — וועמען מען קאָן מעיז פּנים זיין — שיקט מען צו „קאַמיזען", און וועמען נישט — לאָזט מען פאַרביי מיט געלעכטער פון דער ווייטן.

מאַטים איז צוגעגאַנגען און האָט זיך געזעצט אויף דער באַנק.

— א רוח דיר אין דיין טריפה פּרצוף! — האָט שלמה מלאך געזאָגט צו א צווייטן יונג, נישט באַמערקנדיק מאַטיסן.

באַלד האָט אַ יונג שלמה מלאך געגעבן אַ שטופּ און געוויזן אים מיטן פינגער. שלמה האָט זיך אומגעדרייט, און איז, דערזעענדיק מאַטיסן, פאַרשעמט געוואָרן.

— גוט שבת! — האָט ער געזאָגט, אַ ביסל אויפהייבנדיק זיך פון אָרט און אַ ביסל ווייטער זיך זעצנדיק, און האָט זיך גלייך געמאַכט דעם הוט אויפן קאָפּ.

— גוט שבת!

חברה בלייבט זיצן שטיל.

מיידלעך האָבן זיך געדרייט אַהין און צוריק און קיינער האָט קיין וואָרט גערעדט. „קאַמיזע" האָט זיך באַהאַלטן אין אַ ווינקעלע ביי דער וואַנט. די זון שיינט, עס לעבט אַלץ. נאָר חברה — טויט שטום זענען זיי! שלמה מלאך בייגט דעם קאָפּ אַראָפּ אויף דער האַנט און קלערט עפּעס.

— נו, מלאך, וואָס שווייגסטו? — גיט מאַטיס אים פּלוצלונג אַ פּאַטש מיט דער האַנט איבער דער קני.

— אָ, באַלעבאָס! — זאָגט דער יונג, און רוקט זיך אָפּ, רייבט זיך מיט דער האַנט איבער דער קני און פאַרקרימט דאָס פּנים מיט אַ מאָדנע מין געלעכטער.

חברה האָט געשוויגן, און אַ שטילקייט האָט אַלץ אַרום געשטיקט... מען האָט דרך־ארץ.

מאַטיס האָט זיך אויפגעהויבן און צוריק אין טיר אַריין.

— „קאַמיזע", די טעקסע גייט! — הערט ער הינטער זיך שלמה מלאכס קול.

דאָס קוילער געסל

צווישן גרויס=פּוילן און מאַזעוויעץ ציט זיך אַ דרייעקעדיק שטיק לאַנד. פון איין זייט גרענעצט עס זיך מיט די זאַמדיקע ווייסל=בערג, וואָס ציען זיך האַרט ביי דער זילבערנער ווייסל=סטענגע ארום פּלאָצק און וולאָצלאַוועק; פון דער צווייטער זייט, ביי לענטשיץ צו, האָט עס אין שכנות די פּראָווינץ קאָיאַווע, וואָס איז פול מיט מוראדיקע סודות, און לינקס פון דאָרט האָט עס דאָס רייכע אין פאַרבן און טענער „קשענסטוואָ“ לאָוויטש. דאָס שטיק לאַנד, אין וועלכן עס גייען אריין די שטעט: קוטנע, זשיכלין, גאָסטענין, גאָמבין און נאָך איניקע קלענערע שטעטלעך, איז פּראָסט און איינאַרטיק, ווי דער פויער, וואָס וווינט אין דעם. אָרעם אין וואַסער, אָרעם אין וועלדער, ציט זיך דאָרט אויס דער האָריזאָנט גאַנץ ברייט און ווייט, דאָס אויג האָט אויף גאָרנישט באַזונדערס אָפּצושטעלן זיך: לאַנגע, איינאַרטיקע פעלדער, באַוואַקסן מערסטנטייל מיט אָרעמען ברויט, בלאָנדזשען זיך אויף מיילן אַוועק. טיילמאָל שניידט דורך די אומענדלעכע, גלייכע, באַזייטע פעלדער אַ ווייסע סטעגע פון אַ פור=וועג, באַזעצט שיטער מיט וויינענדיקע ווערבעס, וואָס פירט פון איין שטעטל אין דאָס צווייטע אַריין. נישט דאָס לאַנד האָט אין זיך די סודות פון איר שכנה קאָיאַווע, וואָס מען דערציילט פון איר פאַרשידענע לעגענדעס, אַז טויטע נשמות שפּאַצירן איבער אירע שוואַרצע וועגלעך, וועלכע בלאָנדזשען זיך אין די פעלדער ארום, און זיי פאַרנאַרן מענטשן אין זומפּן אַריין; נישט עס האָט אין זיך די רייכקייט פון פאַרבן און טענער פון איר שכנה דער „פּרינצעסין פון לאָוויטש“, וועלכע האָט אויף איר ערד אַרויסגעגעבן דעם גרעסטן פּוילישן מוזיקער און באַשעפער פון דער פּוילישער פאָלקס=מאַזורקע — שאָפּענען. נאָר פּראָסט און איינאַרטיק איז דאָס פעלד, און פּשוט איז דער פויער, וואָס אַרבעט אויף דעם פעלד, ווי דער קאַרטאָפל, וועלכן עס גיט פון זיך אַרויס. נישט עס פוצט זיך דאָ דער פויער אין די ווייסע כאַלאַטן און אין די קאָלירטע הויזן, און באַפּוצט נישט זיין קאַפּעליוש מיט בענדער און

קארעלן, ווי דער פויער פון לאָוויטש; און נישט ער פאַרנעמט זיך מיט כּישוף־מאַכעריי, ווי דער פויער פון די „הויכע טאָפּאָלן“, וואָס איז אין „קאָיאַווע“. דער פויער פון דעם פעלד איז ווי אַ שטיק ערד, וואָס גאָט האָט אין אים אַ נשמה אַריינגעבלאָזן, ווי אַ גייענדיקע ליפּע, וואָס וואַקסט פאַר זיין הויז... ער האַלט זיך ביי זיין פייפל, פון וועלכן ער שפּילט ביז אין דער האַלבער נאַכט לאַנגע ניגונים אָן אַ מאָטיוו, וועלכע הייבן זיך נישט אָן און לאָזן זיך נישט אויס, ווי זיינע לאַנגע, ווייטע, גרין־באַוואַקסענע פעלדער... אַ מענטש איז עס אָן אויבערשפּיצלעך. — „אָט אַזוי האָט מיך גאָט באַשאַפן“. איז ער גוט, קאָן ער אַוועקגעבן דאָס העמד פון לייב! דערבייזערט מען אים אָבער — וועט ער מיטן לעבן באַצאָלן, אַבי נאָר פון יענעם נקמה צו נעמען. ער האָט ליב פון דער נאַטור זיין פי, וואָס עס וווינט מיט אים, און וועט עס קיינמאָל נישט שעכטן פאַר זיין אייגן געברויך. נאָר מער פון אַלץ האָט ער ליב זיין פערד, שאַנעוועט עס, און וועט עס קיינמאָל נישט באַנוצן צו אַ וואָכעדיקער אַרבעט, צום אַקער וועט ער בעסער די קו מיטן וויב איינשפּאַנען, נאָר נישט זיין פערד. דאָס פערד האַלט ער צום וואָגן אויף זונטיק, צו פאָרן אין קירך אַריין, אָדער אין אַ נאָענט דאָרף צו אַ חבר, צו קאָנען ווייזן זיך מיט זיין פערד פאַר אַנדערע חברים.

דער ייד, וואָס איז געבוירן געוואָרן אויף דער דאָרטיקער ערד, האָט אין זיך מער פעלד־געשמאַק און עפּל־געשמאַק, ווי בית־המדרש און מקווה... דאָס לאַנד איז רייך אין פּאַשע, האָדעוועט דאָרט דער פויער דאָס פי, דעם אָקס מיטן שעפּס. יידן קויפן עס אויף און פירן דאָס פי קיין לאָדזש, אָדער איבער דער גרענעץ, וואָס איז פון דאָרט נישט ווייט. עס געפינען זיך דאָרט צווישן די יידן די באַרימטע פישער פון די לאָנסקער סטאַוון, וואָס באַזאָרגן מיט פיש לאָדזש און די אַרומיקע געגנט אין קאַלישער און פּלאָצקער גובערניע. ווו עס גייט נאָך קיין באַן נישט, געפינען זיך די גרויסע פורמאַנעס, וועלכע שטעלן צו די ליטוואַקעס צו דער גרענעץ. דער פויער האָדעוועט דאָס פערד און שאַנעוועט עס, געפינען זיך דאָרט די גרויסע יידישע פערד־הענדלער, וואָס שטעלן צו סחורה פאַרן „דייטש“, וועלכער קומט אַראָפּ פון טוירן און בערלין. די אָרעמע יידן דינגען ביים פויער איבערן זומער דעם פרוכט־גאָרטן אָפּ. ווינטער וואַשן זיי פאַר אים די פעלצלעך אין שטאָט־סטאַוו און פירן זיי אויף די יאַרידן קיין לאָוויטש, אָדער קיין גאָמבין. דער ייד איז די גאַנצע וואָך אין דאָרף, וווינט מיטן פויער און לעבט מיט אים צוזאַמען, אויף שבת קומט ער אין שטאָט אַריין,

צו דער חברה „דריי פּייען“ (פּישער, פּליישער, פּורמאַנעס) דאַווענען. דאָרט טיילט מען זיך כיבודים, און מען דערציילט מעשיות פון אַ גאַנצער וואָך. שבת נאָכן עסן גייט מען אויפן פעלד, ווו מען פּיטערט די פערד און ווו יונגע שפּילן אין „פּאַלענט און באַלעם“. און פאַרנאַכט זעצט מען זיך אויף די בענק פאַר די הייזער, און מען קוקט אויף די דינסטמיידלעך, וואָס גייען שפּאַצירן, און מען דערציילט זיך ווייטער מעשיות.

אין איינעם פון די אויבן דערמאָנטע שטעטלעך איז געווען אַ געסל, וועלכעס מען האָט גערופן דאָס „קוילער געסל“. ק ו י ל איז אַ שטעטל דערנעבן, און דאָס געסל ליגט אויפן טראַקט, וואָס קומט אָן פון זשיכלין און פירט דורך קראָשעניוויץ קיין קויל. די חברה „דריי פּייען“ האָבן זיך געפונען אין קוילער געסל. דאָס קוילער געסל איז נישט געווען אין גלות. דאָרט האָט מען יידן נישט געשלאָגן; האָט זיך עפּעס געמאַכט אַ נאָך סוכות, ווען רעקרוטן זענען דורכגעגאַנגען דורכן שטעטל און האָבן אָנגעהויבן אָנצוגעבן, האָבן זיך געפונען חברה=לייט — די דישלען האָט מען פון די וועגן אַרויסגענומען, פרעגנטן אייזן האָט מען פון די לאָדנס אָפּגעריסן, ביימער, וואָס וואַקסן פאַר די טירן, האָט מען פון דער ערד אַרויסגעריסן, און מיט דעם אין גאַס אַריין, ווייזן: „ווער איך בין!“

דאָס בית=המדרש=געסל, ווו דער רב וווינט מיט די שוחטים און אַלע מלמדים, און ווו עס איז די מקווה מיטן שעכטהויז פאַר עופות, האָט זיך זייער געשעמט מיטן קוילער געסל: „גראָבע מענטשן, קצבים, פּישער=יונגען!“ און כאָטש דאָס בית=המדרש=געסל האָט אינגאַנצן נאָר געלעבט פון דעם „כיבוד=יום=טוב=געלט“, וואָס דאָס קוילער געסל פלעגט דאָרט אַהין אַריינשיקן, און כאָטש וואָס עס זאָל זיך נישט מאַכן אין שול=געסל — דער שעפּער רייצט דעם הונט אָן, אָדער אַ שיכורער גוי שלאָגט — פלעגן יידן ווי גרויס, ווי קליין, קומען צו לויפן אין קוילער געסל אַריין: „געוואַלד, אַ גוי שלאָגט!“ — דאָך אין האַרצן האָבן זיי עס אינגאַנצן מבטל געווען: גאָרנישט מעשה ייד, האָבן זיי זיך געזאָגט, און אַז משיח וועט קומען, וועלן זיי דאָך מוזן אָנקומען צו אונדז... די „פיינע מענטשן“ פון דער ברייטער גאַס, אַ ר' ברכיה ליכוויאַזש, למשל, האָט גאָרנישט „געהאַלטן“ פון זיי: „ווילדע בּרואים, זאָגן אַלעמען „דו“, נאָר מען דאַרף אַמאָל די שקצים מחמת שלום וועגן, ווען די רעקרוטן גייען דורך, אַז זיי זאָלן נישט די שויבן אויסהאַקן“.

אמת איז, אַז אויך דאָס קוילער געסל האָט זיך נישט שטאַרק געחברט מיט די מיוחסים פֿון די אַנדערע געסלעך. זיי פֿלעגן זיי רופֿן: „אויסגעווייקטע יידן“. נאָר אַז עס האָט זיך געמאַכט, ווען מען האָט געדאַרפֿט עפּעס צום הימל, ווי אַ קוויטל שרייבן פֿאַר אַ קראַנק קינד צום רבין, אָדער אַ קאַפּיטל תהילים זאָגן (צו דעם קיין גרויסע בריות זענען זיי שוין נישט), האָבן זיי געמוזט אָנקומען צום בית=המדרש=געסל. פֿלעגט קומען ראש חודש אלול, דענסטמאָל איז דאָס קוילער געסל גאָר געוואָרן ווי אַ כושל פֿאַרן בית=המדרש=געסל. מען האָט דרך=ארץ געהאַט פֿאַרן קלענסטן ייִד פֿון בית=המדרש=געסל: „פֿון משה רבינוס גוואַרדיע“, האָבן זיי אים גערופֿן; און ערב יום=כּיפּור איז פֿאַר דער טיר פֿון דער שול געלעגן אויסגעצויגן אַ הויכער געזונטער ייד, אַ באַלעגאָלע, אָדער אַ פֿישער, און דאָס בית=המדרש=געסל האָט פֿאַר גאָט און הימל מיט אַ פּאַסעק מלקות געטיילט דעם קוילער געסל...

אין קוילער געסל איז געשטאַנען געבויט אַ הויז: פֿון האָלץ, פֿון איין שטאָק מיט לאַנגע בענק פֿאַר דער טיר, וואָס מען האָט עס גערופֿן „אויף דער באַנק“, וואָרום דאָרט זענען חברה זיך צוזאַמענגעקומען, און פֿאַר דער טיר זיך געזעצט. אין דעם הויז האָט געוווינט ר׳ ישראל זשיכלינער.

ר׳ ישראל איז געווען דער עלטסטער און מכובדסטער פֿון אַלע איינוווינער אין קוילער געסל. ער איז געווען אַ ייד אַ זקן — אַ זיבעציקיעדיקער, דאָך איז ער געגאַנגען נאָך אָן אַ שטעקל און האָט נאָך קיין ברילן נישט געטראָגן — אַ רעשטל פֿון פֿאַרצייטיקע יאָרן, ווען אַ קווערטל אָקעוויט האָט אַ פֿינפֿער געקאָסט. אַז ר׳ ישראל פֿלעגט זיך אַ צוויי שעה אַרומיאָגן נאָך אַן אָקס, וועלכער האָט זיך פֿון שטריק אָפּגעריסן, און פֿלעגט אים צום סוף ביי די הערנער אָנכאַפּן, אַז דער אָקס האָט זיין שווערן נאַקן געבויגן פֿאַר אים, פֿלעגט ער קרעכצן מיט אַ געלעכטערל: „ע, נישטאָ די פֿאַרצייטיקע כּוחות!“. ער איז געווען אַ גרויסער פֿי=הענדלער, וועלכער האַנדלט מיטן „דייטש“ אין די טויזנטער אריין און קויפֿט אויף דאָס גאַנצע פֿי אין דער אַרומיקער געגנט. ווי אַ מענטשן, וואָס האָט פֿון זיך געלאָזט אַ גראָשן פֿאַרדינען, האָבן אים אַלע, ווי יידן, ווי גוים, שטאַרק כּבוד אָפּגעגעבן. ביי אים האָבן זיי געהאַט דאָס געלט שטיין, ביי אים האָבן זיי געלט געבאָרגט, ווען עס איז אויסגעקומען, און צו אים זענען זיי געקומען שואל

עצה זיין און אויסגלייכן זיך, און דאָס, וואָס ר׳ ישראל האָט געזאָגט, איז, ברודער, געווען געזאָגט. ר׳ ישראל האָט געקאָנט טיילן פּעטש דעם גרעסטן, שטאַרקסטן „ווילן יונג“ (אז עס איז אויסגעקומען), — ר׳ ישראלן וועט מען נישט אַנטקעגן רעדן. האָט עס אַ ייד גשוואָגט, האָט ער געקאָנט גע־הרגעט ווערן אויפן אָרט פון קוילער געסל. ביי ר׳ ישראלן אין הויז האַלטן זיך אויף אַלע יונגען און שקצים פון קוילער געסל — טרייבן די אָקסן קיין לאָדזש, אָדער צו דער גרענעץ. אין די שטאַלן, וו עס זענען געשטאַנען די פערד, אָקסן און שעפּסן, האָבן חברה גענעכטיקט. עסן איז ביי ר׳ יש־ראלן פריי און אָפן געווען פאַר אַלעמען. תמיד איז דאָס ברויט מיט פּוטער אויפן טיש געשטאַנען — אַריינגעקומען, אָפּגעשניטן אַ „המוציא“ און גע־גאַנגען זיך זיין וועג. דאָס הויז האָט זיך געבאָדן אין שפע: קי, אָקסן, פערד, ציגן, שעפּסן, גענדז און יונגען מיט שקצים. ביי ר׳ ישראלן איז אַלץ גע־שטאַנען אָפן. דאָ, וועט מען, ברודער, נישט גנבענען: געהרגעט אויפן אָרט וואָלט מען געוואָרן. האָט מען וועמען געטאָן אין שטאָט אַן עוולה, איז מען זיך געקומען קלאָגן פאַר ר׳ ישראלן, און ר׳ ישראל איז אַרויס־געגאַנגען און געטיילט פּעטש. אַמאָל האָט דער ייד, דער חסיד, וואָס האַלט די פּראָפּינאַציע ביים פריץ פון שטאָט, געמאַכט אַ רעוויזיע ביי אַ יידענע אַן אלמנה אין אַ פּרייטיק פאַרנאַכט. מ׳האָט געפונען ביי איר אָקעוויט. און געלאָזט אַריינזעצן זי אין קאָזע, איז מען געקומען צו לויפן צו ר׳ ישראלן. ר׳ ישראל געמט דעם שטעקן אין דער האַנט און גייט אין גאַס אַריין, טרעפן זיך מיט דעם ייד דעם חסיד:

— לאָז אַרויס די אלמנה פון דער וואַך — זאָג איך דיר!

— ר׳ ישראל, זאָגט אַליין, זי נעמט מיר אַוועק מיין פּרנסה.

מער האָט ר׳ ישראל נישט גערעדט. אַהיימגעקומען פון גאַס, און צוויי יונגען זענען שוין אַריין צום „פּראָפּינאַטאָר“ אין שענק מיט די שטע־קנס אין די הענט, האָבן געגעבן אַ נעם צוויי טונען מיט שפּירט, אַרויסגע־דרייט די קראַנען און אַרויסגעשטעלט פאַר דער טיר: שעפּט ווער עס וויל! האָבן יידן געהאַט אַ שבת מיט בראנפן, אַז מען האָט זיך אין גאַסן ארומ־געוואַלגערט שיכור, און אים, דעם „פּראָפּינאַטאָר“, האָט מען נאָך די אויגן אונטערגעהאַקט און צוגעזאָגט אים: אויף דער צווייטער וואָך צו פאַרבע־סערן — און גיי שריי חי וקים!

קומט אַריין אַ יונג אין שטוב ביי ר׳ ישראלן און שטעלט זיך אַנידער ביי דער גרויסער שאַנק.

— וואָס ווילסטו, שניידער־קאָפּ? — גייט צו צו אים ר׳ ישראל און

קלאַפּט אים איבערן פּנים: שלאָגסט די מאַמען, זאָגט מען מיר, דו ווילער יונג אײנער. — ווער האָט דיר ביז איצט צו פרעסן געגעבן? און אַז אַן אַנדערער זאָגט איר אַ וואָרט, נעמסטו צו אים אַ מעסער ארויס!

— ר׳ ישראל, עס איז מײן מאַמע, איך מעג, דאָס איז מ ײ ן מאַמע, אָבער אַ פרעמדן — אַ מכה. ודי ב ע ב ע כ ע ס וועל איך אים ארויסנעמען — נישט רעכט, ר׳ ישראל?

— און וואָס ווילסטו, צירעלע?

— דער „דרײקאָפּ“, דער חסיד, וואָס האָט דעם נאַפּט־סקלאַד, וויל מיר געבן אַ רויטן קאַרפּן־קאָפּ, אַז איך זאָל ביינאַכט אַריבער איבערן פּלויט צו זײן קאָנקורענט, יאָסקעס אײדעם, און זאָל אים אַ אתונה אָפּ־שפּילן מיט די פעסער נאַפּט.

— וועל איך דיר דעם קאָפּ צעשפּאַלטן. דעם רויטן קאַרפּן־קאָפּ נעם, און טראָשע אים אַ ביין אונטער.

— וויל ער דאָך דעם קאַרפּן־קאָפּ פריער נישט געבן.

— זאָג אים, אַז ער זאָל ביי מיר אײנלייגן, און דו גיי אַהין צו יאָס־קעס אײדעם, אַז ער זאָל צומאָרגנס מאַכן אַ געוואַלד, אַז מען האָט אים די פעסער אויפגעפּנט. איך וועל דיר דעם „רויטן“ אַרויסגעבן, און דער־נאָך, אַז דער דרײקאָפּ וועט דיר עפּעס פאָרוואַרפן — האַק אים נאָך די ציין אוים.

אַהיים געקומען אַ ייד ווי ר׳ ישראל פרייטיק פאַרנאַכט פון וועג, האָט ער זיך געגעבן אַ זעץ אַנידער פאַר דער טיר אויף דער באַנק מיט אַ פולער קעשענע קלײנגעלט, און גאָט געבעטן אין האַרצן: „טאַטע, שיק מיר צו יידן, וואָס דאַרפן אויף שבת“, און איז נישט ארײן אין שטוב, ביז ער האָט נישט די קעשענע קלײנגעלט אויסגעטײלט אָרעמעלײט. אָפּגעוואַשן זיך, אָנגעטאָן די שבתדיקע קאַפּאָטע און געגאַנגען אין דער חברה „דריי פּייען“ צו קבלת־שבת. אורחים, וואָס זענען געגאַנגען אויף דער מדינה, זענען דווקא אין דעם שטעטל אָפּגעטרעטן איבער ר׳ ישראלס שבת. דער טעם פון ר׳ ישראלס קוגל ליגט זיי אַ גאַנץ יאָר אין מויל. די חברה איז תמיד פול געווען מיט אורחים. ר׳ ישראל האָט זיך געגעבן אַ שטעל אַוועק ביי דער טיר מיט די אורחים וואַרטן, ווייל עס וועט איבערבלייבן — קיין שום יידן ליבן נישט אַזוי אורחים אַהיימצונעמען אויף שבת, ווי קצבים און פּי־שער— און ווייל עס זענען איבערגעבליבן, האָט ר׳ ישראל מיט זיך מיט־גענומען. נישט אײנמאָל איז אויסגעקומען, אַז דער שמש פון דער חברה „דריי פּייען“ האָט אויסגערופן: „דריי גילדן אַן אורח“, ווי מען פאַר־

קויפט עליות אין דער שול. אַזוי פיל בעלנים זענען געווען אין דער חברה „דריי פייען" אויף אורחים. צומאָרגנס אין דער פרי נאָכן דאַווענען האָט זיך דער רבי פון דער חברה אַנידערגעשטעלט און געלערנט מדרש פאַר דער חברה. ר' ישראלן האָבן זיך געוויזן טרערן אין די אויגן. דערנאָך האָט ער אַהיימגעבעטן דעם עולם צו זיך אויף „קידוש". און בשעת „לחיים" האָט ר' ישראל געקלאַפּט מיט דער פויסט אין טיש:

— טרינקט, יידן, אונדזער טאַטע יעקב! אונדזער רבי משה!

די שטוב האָט געציטערט פון די זעץ מיט די פויסטן אין טיש אַרײַן...

ר' ישראל האָט געקענט מעביר זיין די סדרה, און אין רש"י געווען היימיש דאָרט, ווו ער „טשעפּעט" נישט תרגום-ווערטער. רש"ין האָט ר' ישראל ליב געהאט ווי דאָס לעבן, אים האָט זיך געדוכט, אַז דער רש"י איז עפּעס א נאָענטער קרוב, וואָס קער זיך אָן מיט אלע יידן אין משפּחה. און נאָך א יידן האָט ר' ישראל ליב געהאט: דאָס איז געווען דוד המלך. זיינע קאַפּיטלעך תהילים צעגייען זיך דאָך אין די אברים פאַר זיסקייט — און גלאַט א ייד דוד המלך. דיר דאַכט זיך, אַז דו גייסט אַרויס אויף דער גאַס, און דו טרעפסט דוד המלכן, גיבסט אים אָפּ שלום-עליכם:

— שלום-עליכם א ייד, דוד המלך!

— ווי גייט עס?

און מען הייבט אָן צו שמועסן וועגן מאַרק...

אַז ביי ר' ישראלן איז אויפגעוואַקסן אַ טאָכטער, איז ער אַרונטערגעגאַנגען צום רב:

— רבי, קלייבט מיר אויס אַן איידעם פאַר מיין קינד פון אייערע בחורים.

גענומען דעם איידעם, אוועקגעזעצט אין זיין הויז אויף כל ימיו: נא דיר דיין עסן, דיין טרינקען, דיין שבת-בגד און דיין טאַשן-געלט, און דו לערן מיר אין דער הייליקער תורה.

פאַר די איידעמס מיט די גרויסע גמרות פלעגט דער ייד אַזוי דרך-ארץ האָבן, אַז אויף די נעגל איז ער פאַר זיי געגאַנגען. פון דעם טייערסטן און בעסטן האָט ער פאַר זיי באַהאַלטן. אַז ער פלעגט הערן, ווי דער קול-התורה קלינגט אָפּ אין זיין שטוב, האָט זיך דער אלטער ייד ווי א קינד צעוויינט פאַר שמחה.

זינדלער האָט ער געהאַט ר' ישראל — ריזן. „זשאַבלינסקיס גוואַר־דיע“ האָט מען זיי גערופן. זיי זענען שוין קיין „לערן־קינדער“ נישט געווען. זיי אַלע איז איבערגעגאַנגען ר' ישראלס בן־זקונימל נאָטעלע. נאָטע איז געווען אַ בחור, וואָס האָט געגעבן אַ גיי אַרויס אין דער פרי מיט באַרעקן זיין הונט, מיט באַשקען זיין שעפּס, און מיטן פייפער. אַ טויב איז אים געשטאַנען אויפן אַקסל. די גאַס האָט געציטערט פאַר אים. מיטן שטרויענעם היטעלע אויף דער שפּיץ „גזשיבע“ און מיט דער בלייענער בייטש אין דער האַנט, האָט ער זיך געגעבן אַ שטעל אַנידער פאַר דער טיר, און אָנגעהויבן צו פייפן אויף זיינע טויבן, וועלכע האָבן זיך אין אַ ראָד געהויבן איבער זיין קאָפּ. די יוזעפע האָט אים דעם בולאַן (זיין פערד) פון שטאַל אַרויסגעפירט; איז ער נישט געווען ריין אויסגעפּוצט, אָדער אַז די האָר פאַר דער „גזשיבע“ זענען נישט געווען פאַרקעמט מיט די טראַל־טלעד, האָט ער איר געגעבן אַ „פּייף“ מיט דער בייטש איבערן לייב, אַז דאָס יונגע געזונטע בלוט האָט געגעבן אַ שפּריץ פון דער פולער רויטער האַנט.

די יוזעפע איז געווען אַ דינסט ביי ר' ישראלן, אַ שיקסע, וואָס מען האָט זי געבראַכט פון דאָרף און איז פאַרבליבן ביי ר' ישראלן אין הויז שוין לעולם ועד. געזונט — אייזן: זי פּאַסט אַריין אין דער משפּחה. אין הויז איז זי אַ גאַנצער „בן־בית“, מישט זיך אַריין אין געשפּרעך, גיט עצות און בייזערט זיך, אַז עס געפעלט איר עפּעס נישט. נאָטע קאַטעוועט זי, טיילמאָל מוראַדיק, זי וועט זיך קיין ברוגז נישט מאַכן, גיט זיך אַ וואָרף אַריבער די לאָקן איבער די אויערן און גיט זיך אַ שטעל אַנידער:

— דו קאַטעווע, אַז עס ווילט זיך דיר!

און אין אַ האַלבער שעה אַרום, אַז זי האָט אים אויפן פערד דערזען, האָט זי זיך געגעבן אַ שטעל אַרויס פאַר דער טיר, פאַרלייגט די הענט הינטער די באָקעס און די אויגן האָבן אַרויסגעשמייכלט פון הינטער די רויטע, בלויע פלעקן, וואָס ער האָט איר אויפן פּנים אָנגעמאַכט: ווי דאָס רייט זיך אויפן פערד!

אַז ער איז צוריקגעקומען, האָט ער זי גערופן מיטן פינגער. זי האָט זיך צוערשט נישט הערן געמאַכט. דערנאָך איז זי ברוגזלעך צוגעגאַנגען און פויל גענומען די לייצעס אין די הענט אַריין.

ער האָט צו איר אַ ווונק געגעבן, און איז אַרויף אויפן בוידעם צום טויבנשלאַק.

זי האָט פּלינק דאָס פערד אין שטאָל געפירט. אויפן שוועל פון שטאָל טרעפט זי די ס ט ר ו ז ש ק ע, וועלכע פרעגט זי:

— ווער האָט עס דיר געמאכט אזוינע שיינע פלעקן אויפן פנים?

— דעם, וואָס האָט זיך געגלוסט, און דיר א מ כ ה! — דערביי האָט זי איר געוויזן א פ יי ג און איז פלינק ארויף צום טויבנשלאק נאָך גאָטען.

גאָטע האָט געהאט א טויבנשלאק. דער בוידעם, אויף וועלכן עס ליגט דער האָבער פאר די פערה, האָט שוין געהאט א טראַדיציע פון א טויבנשלאק, אז ווו מען זאָל נישט די טויבן אוועקפירן און אָפּלאָזן זיי — קומען זיי צוריק צופליען און שטעלן זיך דאָרט אויפן דאך. אויף דער צווייטער זייט שטאָט האָט געוווינט א גויישער בעקער, האָט ער אויך געהאט א טויבנשלאק. גאָטע מיטן בעקער האָבן געפירט א באשטענדיקע מלחמה. גאָטע האָט ארויסגעלאָזט זיינע טויבן, דער בעקער — זיינע. פלעגט טרעפן, אז איין פארטיע האָט פון דער צווייטער א טויב אוועקגענומען. עס איז געקומען א "זי" פון דער צווייטער פארטיע און האָט אָנגעהויבן קאָמפּלימענטן צו מאכן, און אָנרעדן דעם „ער", אז ער זאָל מיט איר מיטפליען אין איר טויבנשלאק.

צו דעם האָט געדינט די „חברה". גאָטע האָט געהאט זיין חברה יונגען און שקצים, וואָס האָבן געגעכטיקט ביי אים. דער בעקער האָט געהאַט זיין קאָמפּאַניע בעקער־שקצים. האָט איין פארטיע געבראַכט א טויב פון דער צווייטער, איז געוואָרן א שמחה, אזוי ווי מען וואָלט די וועלט איינגענומען, און די צווייטע פארטיע איז ארומגעגאנגען מיט די קעפ אראָפּגעלאָזט, קלערנדיק ווי נקמה צו נעמען. דורכדעם פלעגן ארויסקומען געשלעגן צווישן גאָטעס און דעם בעקערס קאמפאניעס, אז גאָט דער איינציקער זאָל אָפּהיטן.

.2

עס איז געווען א זומערדיקער פרייטיק נאָך מיטאָג. ר' ישראל איז ערשט פון וועג אהיימגעקומען. קאמיזע דער פערד־יונג האָט געפירט די פערד צום פלומפּ אָנטרינקען. די יוזעפע נעמט די זאכן פון וואָגן אראָפּ. צווישן זיי שלעפּט זי אראָפּ פון דער פור א גאנדז, אן אינדיטשקע, אָדער

א זעקל מיט פיש, וואָס ר׳ ישראל האָט געקויפט אויפן וועג אהיימצוברענגען אויף שבת. פלוצלונג גיט אַ יונג אַ שפרונג אריין אין הויף, לייגט אַריין צוויי פינגער צווישן די ליפּן און א פייף האָט א ציטער געטאָן אין אויער: פיס—ס.

— וואָס איז, ממזר? — האָט נאָטע געפרעגט, ארויסקומענדיק אויפן הויף מיט דער באשקע.

דער בעקער האָט די טויבן זיינע ארויסגעלאָזט, די גאָלומביצע שטייט אויפן דאך ביים ראָטהויז.

מיט צוויי שפרונגען איז נאָטע אַרויף אויפן בוידעם, אויפגעעפנט דעם טויבנשלאק און ארויסגעלאָזט די טויבן.

מיט דער בייטש, און ארומגערינגלט פון חברה־יונגען איז נאָטע אין גאס ארויס. קעגנאיבער אויף דער צווייטער זייט מארק איז געשטאנען דער בעקער מיט זיין חברה מיט שטעקנס אין די הענט און איבערן מאַרק, טיף אין די וואָלקנס, האָבן זיך טויבן געבאָדן מיט זייערע לייכטע פּאָכעדיקע פליגלען אין צוויי באַזונדערע סטאַדעס. איין סטאַדע איז טיילמאָל אריינגעפלויגן אין דער צווייטער. זיי האָבן זיך אויף א מינוט צוזאמענגעמישט, באלד האָבן זיי זיך פאנאנדערגעשפרייט, אמאָל אראָפּקומענדיק נעענטער אין מארק אריין און אמאָל נעמענדיק זיך טיף אין דער הויך. מאכנדיק אייניקע הקפות איבערן מארק, האָבן זיך די טויבן אויף די דעכער צעשטעלט. הויך אויף אַ דאַך איז געשטאַנען אַ טויב באַזונדער, ווי אַן אַרויסגעשטויסענע פון דער מחנה. באַלד איז צו איר צוגעפלויגן אַ טויב פון נאָטעס סטאַדע און האָט זיך אָנגעהויבן מיט איר צו סודען. אין נאָטעס פארטיע האָט מען אָפּגעוואַרט מיט הארץ־קלאַפּונג די מינוט, אז די טויבן זאָלן זיך פארשטיין און צוזאמען אריינפליען אין נאָטעס פארטיע אריין.

דאָ איז צוגעגאַנגען אַ שייגעץ פון דעם בעקערס קאָמפּאַניע און האָט אַ שטיין געוואָרפן אויפן דאַך אַרויף, און די טויבן זענען זיך צעפלויגן.

מער האָט מען שוין נישט געדארפט.

א יונג איז צו פון נאָטעס קאמפּאניע און האָט דעם שייגעץ מיטן שטעקן איבער די פיס געגעבן. דער שייגעץ האָט זיך אויף דר׳ערד אַנידערגעלייגט און אָנגעהויבן צו שרייען. עס זענען צו דעם בעקערס קאָמפּאַניע מיט די שטעקנס, און עס האָט זיך געמאַכט אַ מלחמה, אַז גאָט זאָל אָפּהיטן. מען האָט מער נישט געזען נאָר שטעקנס איבער די קעפּ פליען; דאָ

איז א שיינעץ, דאָ איז א יונג געלעגן אויף דער ערד מיט א צעבלוטיקט פּנים. עס איז געקומען צו לויפן פון שעכטהויז דער בלינדער לייב מיט אַ דישעל אין דער האַנט און האָט געפּאַכט איבער די קעפּ. נאָטע האָט גע־כאַפּט דעם בעקער פאַר די קלאַפּעס, מיט איין האַנט פאַר די קלאַפּעס צוגע־האַלטן, אַז ער זאָל נישט קאָנען אַנטלויפן, און מיט דער צווייטער האַנט אין פּנים געטיילט מיט דער הוילער פויסט הינטער די באַקעס, אין דער לעבער אַריין. — יעדער זעץ האָט אָפּגעקלונגען אונטער דער האַנט, ביז דער בעקער האָט זיך אויף דער ערד אַנידערגעלייגט. און איבער די קעפּ זענען געפלויגן די קופּעס טויבן, איין קופּע איז אין דער צווייטער אַריין, ווי זיי וואָלטן געוווסט, אַז איבער זיי הרגעט מען זיך, האָבן זיי מיט די פליגלען צוגע־קלאַפּט, איבער די קעפּ פליענדיק, און דאָ האָבן זיי זיך אין טיפן הימל אַריינגעלאָזט...

פאַרטיק געמאַכט דעם בעקער, אַז ער האָט זיך שוין פון אָרט נישט געקאָנט רירן, זענען די יונגען זיך צעגאַנגען, זען וואָס עס וועט ווייטער זיין.

גאָט האָט געהאָלפן, אַז די טויבן האָבן זיך איינאַנדער פאַרשטאַנען, און די „זי" האָט אַריינגענאַרט דעם „ער" אין נאָטעס טויבנשלאַק.

ביי נאָטען אין דער קאָמפּאַניע איז געווען אַזאַ שמחה, אַז עס גייט שוין נישט ווייטער. דערפאַר ביים בעקער האָט מען געקלערט נקמה צו נעמען.

דעם פרייטיק־צונאַכטס האָט זיך דער בעקער אַרויפגעגנבעט אין שפּייכלער אַרויף צו ר' ישראלן, וווּ נאָטעס טויבנשלאַק איז, האָט צוגע־כאַפּט זיך צו די טויבן און אָנגעהויבן צו שטיקן איינע נאָך דער צווייטער.

דאָס איז אָבער געווען א גרויסע א י נ ש ט ע ל ו נ ג. די טויבן, דערפילנדיק א פרעמדע האַנט צווישן זיך, האָבן אָנגעהויבן צו קלאַפּן מיט די פליגלען און צו פליען פון איין עק טויבנשלאַק צום צווייטן, און צו מ ר אָ ק ע ן מיט די מיילער. די יוזעפע, וואָס שלאָפט אין שטוב הינטער דעם טויבנשלאַק, איז פלינק אַריין, אָנגעכאַפּט נאָטען ביי די האָר:

— פאַנישא, עס איז ווער ביים טויבנשלאַק!

נאָטע האָט געכאַפּט א שטיק אייזן, וואָס ליגט ביי אים תמיד ביים בעט, און איז אַרויף דערמיט אין שפּייכלער אַריין.

אַריינלויפנדיק אין שפּייכלער, האָט ער באַלד באַקומען א „פּלעם" מיט עפּעס איבערן קאָפּ, אַז פונקען זענען אים פון די אויגן געגאַנגען. ער האָט אָבער אויף דעם נישט געקוקט, דערטאַפּט דעם בחור, האָט נאָטע אים קודם־כל דאָס מויל פאַרשטאָפּט, אַז ער זאָל נישט קאָנען שרייען, און

אזוי געהרגעט איבערן קאָפּ, אונטערן הארצן, אז ער האָט שוין אליין דער־פילט, אז עס איז געננג. דאַן האָט נאָטע אים אָנגענומען פאַרן קאָפּ, אראָפּ־געשלעפּט אים פון שפּייכלער און פאר זיין טיר אים אוועקגעטראָגן...

אין א פּאָר טעג ארום האָט מען נאָטען געגומען און ארייננעזעצט אין וואך. נאָר אזוי פלינק נעמט מען שוין אזא יונג? דעם סטאַרשי־סטראַזשניק, וועלכער איז געקומען נאָך אים, האָט די יוזעפּא אריינגענאָרט אין שטאָל (זי האָט אים עפּעס צו זאָגן...). מיט דער יוזעפּא איז דער סטאַרשי־סטראַזשניק זייער גערן געגאַנגען. אין דעם פינצטערן שטאָל האָבן אָבער אים אָפּגעוואַרט חברה־לייט, און אזוי מיט אים בלק געלערנט, אז ער האָט שוין דאָס צווייטע מאָל נישט געקאָנט קומען נאָך נאָטען. די שטאָט האָט אָנגעהויבן מורא צו קריגן. מען האָט געזאָגט פארשידענע זאכן... נאָטע דרייט זיך אין גאס ארום מיט דער בלייערנער בייטש אין דער האַנט און מיט דער באַשקע, וואָס לויפט אים נאָך. עס זענען אָבער אים באַפאַלן דריי וועכטער מיט די צווייי סטראַזשניקעס, וואָס זענען אין דער שטאָט, און האָבן אים אָפּגעפירט אין וואך.

דערווייל איז דער בעקער געשטאָרבן פון די קלעפּ, וואָס ער האָט אונ־טערן הארצן באַקומען. די שטאָט האָט וואָס אמאָל מער אָנגעהויבן לעבן אין אימה. פארשידענע מעשיות האָט מען דערציילט, אז דאָ נעמען זיך פויערים צוזאַמען, דאָרט נעמט מען זיך צוזאַמען. יחאל דאָרפסגייער האָט אין בית־מדרש דערציילט, אז א פויערטע אויפן דאָרף האָט אים געהייסן אין א שפּיגעלע אריינקוקן, האָט ער דאָרט דערזען דעם רבס קאָפּ, האָט אים די פויערטע געזאָגט, אַז זי האָט אַ כישוף אָנגעמאַכט. מען האָט אָנגע־הויבן צו דערציילן מעשיות פון עלילת־דם. פון די ארומיקע דערפער האָט מען געהערט, אז מען איז בייגאַכט די מילכיקערס באַפאַלן, און אלץ זיי אַוועקגערויבט. די שטאָט איז זיך צוזאַמענגעקומען ביים רב; מען האָט גוזר תענית געווען. די נגידים זענען זיך צעפאָרן. אין שול־געסל האָט עס אויסגעזען, ווי דער טויט וואָלט מיט שווארצע פליגלען איבערן געסל דורכ־געשפּאַצירט... אין בית־מדרש האָט א גאַנצן טאָג ליכט געברענט און יידן האָבן תהילים געזאָגט. מוטערס זענען ארויפגעפאַלן אויף זייערע חדרים־קינדער אין מיטן שיינעם טאָג און געגומען זיי קושן און וויינען איבער זייער יונג לעבן... תנאים, חתונות האָט מען אָפּגעלייגט אויף „דערנאָך“,

אז עס וועט „אריבערגיין בשלום". יידן שומרים האָבן זיך בייַנאַכט אין די גאַסן ארומגעדרייט מיט גראָבע שטעקנס היטן; תהילים־זאָגער זענען אויפגעווען גאַנצע נעכט אין בית־מדרש און האָבן תהילים געזאָגט.

נאָטע האָט ארויסגעקוקט פון די קליינע שטאַכעטן, וואָס זענען אין דעם וואך־פענצטערל, וועלכעס גייט אין מאַרק ארויס. יעדן פרימאָרגן האָט אים די יוזעפע דעם בולאַן פאַר דעם וואך־פענצטערל דורכגעפירט, און געוויזן אים, אז ער איז ריין אויסגעפוצט. באַשקע מיטן הונט באָרעק זענען א גאַנצן טאָג פארן פענצטערל געלעגן און זייער באַלעבאָס האָט צו זיי דורך די שטאַכעטן גערעדט. און „קאָמפּאַניע" האָט אים געמוזט יעדן טאָג די טויבן פאַר די שטאַכעטן דורכטרייבן, און ער האָט דורכן וואך־פענצטערל קאָמאַנדירט, וואָס מען הארף טאָן.

אין דער שטאָט האָט מען זיך וואָס אמאָל מער געשראָקן. מענטשן זענען ארומגעגאַנגען ווי די שאָטנס. די שטאָט־גויים, וואָס לעבן א גאַנץ יאָר מיט יידן צוזאמען, האָבן אָנגעהויבן אויף יידן אן אימה ארויפצוּווארפן. דער וואסערטרעגער, וואָס טראָגט א גאַנץ יאָר וואסער אין יידישע הייזער, האָט געזאָלט זאָגן צו א יידן, אז עס וועט קומען דער מאַרק „יאָהאַנע" וועט ער זיך נעמען צו מאַשקאָוסקים הויז. דער ליכטציִנדער פון דער שול וועט ווערן דאָזאָר איבער יידן, און דער בית־הקברות־גוי וועט נאַטשאַלניק ווערן, און יידן וועלן אים מוזן מס צאָלן... יידן האָבן די מעשיות אויסגעהערט און זענען אויסגעגאַנגען פאַר שרעק. מיידלעך האָט מען פון דער היים ארויסגעשיקט. מען האָט אויסגעזוכט פארבאָרגענע מומעס און פעטערס אין דער פרעמד, און דאָרט אהין די קינדער ארויסגעשיקט. און די שול־גאַס האָט זיך צוגעגרייט: גאָט, מיר זענען היינטער דיין האַנט, טו מיט אונדז אזוי ווי דו פארשטייסט!...

דאָס קוילער־געסל איז רואיק געווען, עס האָט זיך פון קיין שום זאך נישט וויסן געמאַכט. האָבן זיי געטראָפן א יידן פון שול־געסל מיט א „תשעה־באבדיקער" נאָז, האָבן זיי אים געפרעגט: זאָג נאָר, העכט אייַנער, האָסט דיר שוין אָנגעגרייט דעם מעבר יבוק אין דער היים?

געזאָגט האָט מען, אז דער יום־הדין וועט זיין אין טאָג פון יאָהאַנע־יאַריד.

יאָהאַנע איז איינער פון די גרעסטע יאַרידן אין שטעטל. נאָכן שניט קומען פויערים דאָס ערשטע מאָל אין שטאָט אריין. די שייערס זענען פול מיט תבואה; דאָס פעלד — פול מיט קאַרטאָפל און קרויט. דאַן קומט דער פויער אויפן יאַריד מיטן ווייב און קינדער קויפן זיי מתנות. ער פאַר־

קויפט די פי, וואָס האָבן זיך שיין אויסגעהאָדעוועט, און קויפט „יונגוואַרג“ איין צום פיטערן אויף די אָפּגעשניטענע פעלדער. מען טרעפט זיך אויך אויפן יאריד מיט „קומעס“, מען פרעגט זיך אויס אויף דעם היינט־יאָריקן שניט און מען גייט צוזאמען מאַכן א שנעפּסל.

און אויף דעם טאָג, וואָס יידן פלעגן יעדעס יאָר וואַרטן מיט אזויפיל האָפענונג אויף פּרנסה, האָבן זיי דאָס יאָר געוואַרט מיט טויט־האַרץ־שרעקן און געווונטשן זיך, אז ער זאָל ווי צומגיכסטן אריבער.

אז עס איז אָנגעקומען דער טאָג, האָבן יידן זיך געאיילט גאַנץ פרי אין בית־מדרש אריין און געשטעלט זיך דאַווענען. דער רב איז געשטאַנען פאַרן עמוד, ווי צו נעילה, און אין שול איז געוואָרן אזא געוויין, ווי צו ונתנה תוקף. נאָכן דאַווענען איז דער רב אַרויף צום ארון, אויפגעעפנט דעם ארון און בציבור אָפּגעזאָגט ווידוי. ער א פסוק, די עדה — א פסוק. פאַרן אהיימגיין האָט זיך איינער מיט צווייטן געזעגנט און געווונטשן זיך, אַז מען זאָל זיך מאָרגן זען ווייטער...

דערווייל האָבן זיך פויערישע פורן געהערט פאַרן איבער דער שטאָט־בריק. פורן זענען אויפן מאַרק אָנגעקומען, יעדער פור־גערויש האָט אין יידישע הערצער מיט טויט אָנגעקלאַפּט. עס האָט זיך אויסגעוויזן, אז דאָס פאָרן פון די פורן איז היינט גאָר אַנדערש, דאָס גיין פון די פויערים און פויערטעס איז היינט גאָר אַנדערש...

דער טאָג איז דערווייל געגאַנגען אָט ווי גאָרנישט. די פויערים האָבן דאָס זייעריקע פאַרקויפט, געדונגען זיך, צום סוף נאָכגעגאַנגען און האָבן געקויפט דאָס, וואָס זיי האָבן געדאַרפט.

אין אָנהייב זענען די יידישע געוועלבער געווען פאַרמאַכט, א פויער האָט הערינג געזוכט צו קויפן, האָט א הערינג־יידענע דאָס הערינג־געוועלבל אויף דערווייל אויפגעעפנט און דעם פויער די הערינג פאַרקויפט. דערנאָך איז א צווייטער פויער געקומען, און א דריטער... אז דער קרעמער פון אַנטקעגן האָט געזען, אז יענער האַלט אָפן, האָט ער אויך אויפגעעפנט זיין געוועלב. אזוי האָבן זיך איינציקווייז די געוועלבער אויפגעעפנט... דער טאָג האָט אָנגעהויבן דורכצוגיין ווי אין די פריערדיקע מערק. יידן זענען ביי זיך שטאַרקער געוואָרן און מער מוט געקראָגן מיט די פויערים צו דינגען זיך... פּלוצים איז א יונג אָנגעקומען צו לויפן פון פערד־מאַרק: געוואַלד, מען הרגעט יידן!

אין איין מינוט זענען די געוועלבלעך געוואָרן פאַרמאַכט. די לאָדנס איבער די פענצטער פאַרהאַקט און די טירן פון די הייזער צוגעמאַכט. וויבער, יידן, האָבן געכאַפּט, וואָס זיי האָבן אונטער די הענט געטראָפן: א קינד, א לאָמפּ, א טיש, א דעק און זענען געלאָפן ווי פון א שרפה, נאָר באַלד זיך אָפּגעשטעלט, נישט ווייסנדיק וווהין... הינטער די בעטן ארונטערגעקראָכן... געלעגן א מינוט... ניין... ארויסגעקראָכן, אָפּגערוקט די שאַנק, און ארונטער הינטער דער שאַנק... ארויס... ארויף אויפן בוידעם. ווער עס איז אריינגעקראָכן אין קעלער, ווער עס האָט זיך אויף דעם אויוון ארויפגעכאַפּט. קינדער האָבן געוויינט, מאַמעס האָבן זיי די מיילער מיט די קישנס פאַרשטעלט, אַז מען זאָל נישט הערן זייער געוויין אין דרויסן... פון דרויסן האָט זיך ווער דערשלאָגן, ער איז אָנגעקומען צו לויפן, און געהאַקט אין דער טיר און געבעטן זיך, אז מען זאָל אים ארייגלאָזן. פרעמדע מענטשן האָבן זיך אין פרעמדע שטיבער געפונען, ווער עס איז ביי דער טיר געשטאַנען, דער האָט זיך אריינגעכאַפּט. פרעמדע טאַטעס האָבן געקרעכצט: ווו זענען זייערע קינדער איצט? און האָבן פרעמדע קינדער צו זייערע הערצער געדריקט...

אין קוילער געסל האָט מען אויך דערהערט: מען הרגעט. איז אַרויס פון די יאַטקעס הערשעלע קאָזאַק און האָט געכאַפּט א זאַק, אריינגעוואָרפן אין אים דריי צען־פונטיקע געוויכטן, צוגעבונדן און ארויפגעוואָרפן אויף די אַקסל. קומט, ברידער! נאָך אים האָט זיך געגעבן א לאָז דאָס קוילער געסל — די קצבים מיט די העק און די קלינגען. די פורמאַנעס האָבן די דישלען פון די וועגן ארויסגעריסן. די פישערס האָבן געכאַפּט די קאָסאַקעס, מיט וועלכע זיי שלעפן די קאַסטנס פיש פון וואַסער אַרויס. די פערדהענדלער אויף די פערד מיט די שטאָלענע בייטשן זענען אַרויס אויפן פערד־מאַרק.

דער גרויסער ברייטער פלאַץ, פון וועלכן עס שיידן זיך צוויי וועגן אָפּ, איז פול געווען מיט פורן, פורן און פורן, וועלכע האָבן געטיקט און פאַרלוירן זיך אין פערד, אָקסן, מענטשן און חזירים. דאָס אַלץ האָט זיך פאַרשידנפאַרביק געמאָלט און פאַרשידענע געשרייען געלאָזט פון זיך הערן. שיכורע פויערים מיט שטעקנס אין די הענט האָבן געיאָגט אַנטלאָפענע יידן אין לאַנגע קאַפּאָטעס, וועלכע זענען געשפרונגען ווי די פאַרסמטע איבער וועגן, פערד און מענטשן. דאָ האָט זיך געהערט א שרעקלעך געשריי פון א מענטשן, שפרינגענדיק אריבער איבער א פור און רופנדיק ווילד נאָך רעטונג, אויסגעמישט מיט אַ ווילד־אויפגערייצטן שיכוריש געלעכטער.

פערד האָבן זיך צעבריקעוועט און אונטער זייערע פיס זענען געלעגן מענטשן, האָבן געקוויטשעט הזירים. איבער די קעפ זענען שטעקנס געפלויגן, שטיינערנע טעפ, היטלען. דערשראָקענע געגדז און הינער זענען ביי די פורן געפלויגן, פארשידן קוויטשענדיק, זייערע פעדערן האָבן זיך פון זייערע צ ע פ ל אָ ש ע ט ע פליגלען אויסגעריסן און געפלויגן אין דער לופט. אומעטום האָבן זיך געזען, ווי עס לויפן יידן מיט שווארצע קאַפּאָטעס אויף אלע פיר זייטן מיט שרעקלעכע געוואַלדן...

דאָ האָט זיך אין דער מהומה געגעבן א לאָז אריין דאָס קוילער געסל, ווי אַ שטראָם גליענדיק שטאָל אין טיפן קאַלטן ים אריין. מען האַלט זיך שוין ביי די קעפ. שטיקער שטאָל, אייזן קנעטן זיך אין מענטשנס לייבער אַריין, בלוט ריגט איבער די אויגן, קאַפּאָטעס, פורן און רעדער... מען זעט נישט וואָס, ווען. אלץ האָט זיך אויסגעמישט. פערד אויף מענטשן, מענטשן אויף פערד. אַ פויערטע שלעפּט, באַגאָסן מיט בלוט, איר צעהרגעטן מאַן, און ער שלאָגט איר אין בויך אריין און רייסט זיך פון אירע הענט ארויס. קליינע קינדער שלעפּן מאַמעס ביי די פּאָלעס. די טאַטעס טרייבן פון זיך די קינדער און מיט פארביסענע ליפּן און מיט בלוט־ארויסגעזעצטע אויגן דריקן זיי זיך אין דער מהומה אריין. און אין דער מהומה דאָ איז נישט געווען קיין מלחמה, איינער דעם צווייטן גובר צו זיין. אלע האָבן זיך אויסגעמישט. א כאָלערע איז ארייגעפאלן אין זיי. איינער האָט דעם צווייטן די פויסט אין פּיסק אריינגעשטעקט און ביי דער צונג געריסן, די גרגרת ביים גאָרגל אָנגענומען און די נשמה אים ארויסגעריסן... צוויי האָבן זיך אָנגענומען און האָבן זיך צוגעקוועטשט צו א וואָגן און איינער האָט אין דעם צווייטנס ברוסט, בויך מיט די פויסטן זיך איינגעקנעטן, מיט די ציין זיך ארייגעביסן... דאָ האָט נישט געוואָלט איינער דעם צווייטן גובר זיין, די איינגעשלאָפענע חיה האָט זיך אין די מענטשן דערוועקט. אלע צוזאמען אויסגעמישט האָבן זיך פארן הימל און גאָט און איינער דעם צווייטן לעבעדיקערהייט געגעסן...

3

נאָטע האָט דעם גאַנצן טאָג פון וואַד־פענצטערל אַרויסגעקוקט. אים האָט נישט הרטה געטאָן אויף דער חתונה, וואָס ער האָט דאָ אָנגעמאַכט — ער איז נישט פון די מענטשן, וואָס האָבן חרטה. ער האָט אָפּגעוואַרט די

מינוט, ווען עס זאָל זיך אָנהייבן. ער האָט זיך קיין פּלאַן נישט געמאַכט, ווי אַרום ער זאָל זיך אַרויסקריגן, נישט געקלערט פון דעם — ער איז נישט פון די מענטשן, וואָס מאַכן זיך פּלאַנען. אַז עס קומט — צעפּלאַמט עס זיך, צעברעכט און גייט אַרויס ווי אַ דונער!

אין דעם האָט ער דערזען, ווי מען הייבט אָן צו לויפן איבערן מאַרק פון פערד־פּלאַץ. אַ יונג לויפט מיט אַ צעבלוטיקטן קאָפּ, ווייבער לויפן אַרום איבערן מאַרק און נעמען די קינדער. די געוועלבער פאַרהאַקן זיך. ער האָט דערפילט, אַז עס מאַכט זיך עפּעס. אַ שטראָם בלוט איז אים אַרונטער ביים האַרצן און אָנגעפילט אים די הענט מיט די פיס. ער האָט פאַרביסן די ליפּן, די אויגן האָבן זיך אים געגעבן אַ זעץ אַרויס מיט בלוט. ער האָט זיך געגעבן אַ וואָרף אויף דער טיר. די טיר — כאָטש פון אַ קליינ־שטעטיקער וואַך — דאָך געגנוג שטאַרק פאַר אַ מענטשלעכער האַנט. האָט ער געגעבן אַ כאַפּ פאַר די שטאַבעטן פון פענצטער — כאָטש זיי בויגן זיך אונטער זיינע הענט, דאָך געגנוג פעסט זענען זיי איינגעמויערט אין דער וואַנט. האָט ער געגעבן אַ נעם פאַרן טאַפּטשאַן און אַ זעץ אין אויוון, האָבן זיך אין איין מינוט ברעט מיט ציגל צוזאַמענגעמישט. ווי אַ דונער, וואָס מען וואָלט אין שטוב איינגעשלאָסן, האָט ער זיך געגעבן אַ וואָרף אויף די ווענט. צום סוף די הענט אין די ציין זיך געביסן, דעם קאָפּ אין די קני איינגעבויגן און אָנגעהויבן צו ברומען, אַז די ברומען האָבן זיך אונ־טערן באַלקן געטראָגן און אין די שטאַבעטן אָנגעקלאַפּט, אַרויסגייענדיק דורכן פענצטער.

אַזוי איז ער געלעגן אַ לענגערע צייט, ביז עס האָט אים אַ קול פון הינטערן פענצטער גערופן:

— פאַנישאָ, פאַנישאָ!

ער האָט דורכן פענצטער אַרויסגעקוקט, און דערזען די יוזעפע מיט צעלאָזענע האָר.

— בייאָן אָיצאָ! — האָט זי אים אַריינגעשריגן, און אים דורכן פענצ־טער אַן אייזן אַריינדערלאַנגט.

ער האָט זיך געגעבן אַ וואָרף צו דער טיר, אַ פּאַק אַריין דאָס אייזן צווישן די קליאַמקעס, מיטן האַרץ זיך אָנגעלענט און מיט דער גאַנצער נשמה געגעבן אַ שטופּ אָפּ: איינס, צוויי, דריי — און די טיר האָט געגעבן מיט רעש אַ בראָך אויף. דעם סטראַזשניק, וואָס האָט אים געפּרוווט אין הויז צו פאַרכאַפּן, האָט ער געגעבן אַ „פּלעם“ אין פּיסק אַריין מיט דער

פויסט. אז ער האָט זיך באַלד איבערגעקוילערט און אין בלוט געבאָדן זיך. גאָמע, האָט זיך אַהיים געלאָזט צום פּאָטער.

די פּויערים פון פערד־מאַרק האָבן זיך געגעבן א לאָז צו ר׳ ישראלן:
— דאָ זשאָבלינסקעגאָ, צאָ סין זאביל כלאָפּאַ*), האָבן געשריגן די פּויערים און מיט די רידלעס און שפּאַדלעס אין די הענט זיך געלאָזט צו ר׳ ישראלן אין הויז אריין.

אַריין אין הויף און געשטעלט זיך פּאַרן הויז מיט די שפּאַדלעס אין די הענט. איז אין געסל געוואָרן א געשריי: ביי ר׳ ישראלן זענען זיי! האָט דאָס קוילער געסל געגעבן א גיי ארויס גרויס און קליין. דער בלינדער לייב (א יונג, וואָס האָט געקאָנט אייזן ברעכן) האָט דערטאַפּט פון שטאָל ארויס א ווידלע מיט דריי שטאַרכעס און ארויס. דאָס קוילער געסל האָט געגעבן א רינגל ארום דעם הויף...

סטייטש! — האָט ר׳ ישראל געגעבן א געשריי, און אליין ארויס־שטעלנדיק זיך, איינער אליין צווישן די פּויערים, מיטן אייזערנעם שטעקל אין דער האַנט, מיט וועלכן ער פלעגט זיך אמאָל באַגוצן אויפן לאָדזשער וועג פון די לאָדזשער גנבים, האָט ער געגעבן א זאָג צו די פּויערים:

— וועמען זענט איר געקומען שלאָגן? מיך? וואָס איך האָב פאַר אייך מיין גאַנץ לעבן געאַרבעט, פון אייך, הינט, דאָס פּי אָפּגעקויפט, מיט געלט באַצאָלט, און פאַר אייך ערגעץ־ווו עם קיין אויסלאַנד געפירט! פאַר־שוואַרצט געוואָרן פון אייערטווועגן, זומער אָפּגעברענט פון דער היץ, ווינ־טער פון דער קעלט, און אייך אין די קעשענעס מיט די הונדערטער אָנגע־שטאָפּט. — קומט אהער, הינט! אָט בין איך דאָ, ווייזט מיר ווער עס וועט זיך פּרוּוון מיך אָנרירן?!

די פּויערים האָבן שטיל געשוויגן. איינער פון דער חברה האָט זיך אָפּגערופן:

— צו אייך, זשאָבלינסקי, האָבן מיר גאָרנישט — מיר האָבן נאָר צו דעם זון אייערן, וואָס האָט דעם פּויער געהרגעט.

— אָט בין איך! — האָט גאָמע געגעבן א געשריי אויס, אויפּפראַלנ־דיק דעם טויער פון הויף און א לויף אַריין. געכאַפּט דעם ערשטן־בעסטן

---

* צו זשאבלינסקין, וואָס דער זון האָט א פויער געהרגעט.

שייגעץ ביי די באָקעס, אויפגעהויבן אים אין דער הויך און א זעץ אנידער אויף דער ערד, אז עס האָט זיך דערהערט א קנאַק פון די פיס, וואָס האָבן געבראָכן הינטער אים... די פויערים האָבן זיך געגעבן א וואָרף אויף אים ווי א ווילכער... נאָטע אָבער האָט געכאַפּט א צווייטן שייגעץ ביים קאָפּ, אויפגעהויבן אים אין דער הויך און מיט אים געהרגעט איבער די קעפּ... האָט זיך געגעבן א לאָז ארויס דאָס קוילער געסל מיט די ווידלעס און אריין צווישן די פויערים. אין דעם האָט זיך געהערט ר' ישראלס קול, רופנדיק צום קוילער געסל:

שטייט, זאָג איך אייך: ער האָט א מענטשן דערהרגעט, זאָל ער זיך אליין „בראָניען“.

און נאָטע האָט זיך אליין „געבראָניעט“. מיטן שייגעץ אין דער האַנט, האָט ער מיט זיינע צוויי מעכטיקע ריזיקע אָרעמס איבער די קעפּ געהאַקט. קעפּ האָבן זיך הינטער אים געלייגט, ווי זאַנגען אונטער א קאָסע. אָט האָט אים שוין אַ פויער געגעבן מיט אַ שפּאַדעל איבער מוח, און אַ שטראָם רויט בלוט גיסט זיך אים פון קאָפּ און רינט איבערן פנים. עס פויער, מיט וועלכן ער שלאָגט, לאָזט ער פון די הענט נישט ארויס. אריין וואָס אַמאָל טיפער — כאַפּט ער פון אַ שייגעץ דעם שפּאַדעל ארויס און וואַליעט, ווי עס וואָלט אריין א נישט־גוטע קראַפט אין אים און בלאָזט אים די העלדישע אָרעמס אָן מיט בלוט, אז די אָדערן פּלאַצן פון דער הויט ארויס... האָט אים שוין א צווייטער פויער הינטן־ארום מיט אן אייזן אין זייט געגעבן — ער גיט זיך א בייג איין, און אויף איין מינוט בלייבט ער שטיין — אָבער באַלד לאָזט ער זיך ווייטער. מען כאַפּט אים שוין פון הינטן ביי די הענט אָן — ער קאָפּיעט נאָך מיט די פיס, בייסט מיטן מויל — אָט בייגט ער זיך שוין איין און כאַפּט זיך פאר דער זייט...

— אַך, ווי יאָכאַ פּשאַ קרעוו *)! — האָט זיך די יוזעפּאַ ווי פון אונטער דער ערד באַוויזן מיט א רידעל אין דער האַנט: ווי פּאַנישא זאַבילי**), און האָט מיטן רידל געגעבן איבערן קאָפּ דעם פויער וואָס האָט נאָטען פאר א האַנט אָנגעכאַפּט, און דעם צווייטן אָנגעמאָסטן מיטן רידעל: יא וואַם דאַם ***), און זי האָט אָפּגעשטופּט מיטן רידעל אין דער האַנט די פויערים פון נאָטען, וועלכער האָט זיך שוין געבויגן צו דער ערד,

---

* אך, איר הינטיש בלוט.

** איר האָט דעם יונגן הער געהרגעט.

*** איך וועל אייך געבן.

האַלטנדיק זיך מיט איין האַנט פאַר דער זייט, און אין דער צווייטער — דעם שפּאַדעל און שעדיקט איבער די קעפּ די, וואָס האָבן זיך געוואָלט צו אים אונטערכאַפּן, ביז די יוזעפע האָט אים אָפּגעפירט אין הויז אריין און אים אויפן בעט אנידערגעלייגט.

די פויערים האָבן זיך געוואָלט ווייטער רירן, נאָר דערזעענדיק דאָס קוילער געסל מיט די כלים אין די הענט, האָבן זיי אָפּגעטראָטן, ווער מיט א צעבלוטיקטן קאָפּ, ווער מיט א צעהאַקטער האַנט, איבערלאָזנדיק א פולן הויף מיט בלוט און אַ זיבן־אַכט פון זייערע ברידער קרעכצנדיק אין די ווינ־קעלעך פון הויף. איינער האָט צום צווייטן געזאָגט:

— טאָ יאָכא וואַלע ניע זשידעם!... (די יאָכע איז גאָרנישט קיין יידענע).

דורכגעקומען דעם מאַרק־טאָג בשלום, איז דאָס „בית־המדרש־געסל" אַרויסגעקראָכן פון הינטער די אויוונס, פון הינטער די שאַפעס, בוידעמס און לעכער, ווי זיי זענען געווען באַהאַלטן. געקומען אויף מאָרגן אין בית־המדרש אריין, האָט איינער דעם צווייטן שלום־עליכם אָפּגעגעבן און הויך געזונגען „הודו ה'". נאָכן דאַווענען האָט מען נאָך לעקעך און בראָנפן געשיקט — און ביי דער „אנשי שלומנו" איז געוואָרן באַשטימט אויף דער נאַכט צוזאַמענצוקומען און צו מאַכן א שטיקל „משתהלע". כתריאל און עוזרל, ר' ישראלס איידעמס, האָבן צוגעזאָגט ארויסצוקריגן פון שווער דעם „זונדלס" (נאַטעלעס) טויבן. און אַזוי ווי דאָס זונדל איז טויט־חרוב וועט ער אוודאי נישט קאָנען מתרעם זיין. — און עס איז אוודאי כדאי, אַז יידן זאָלן עסן אויף דער משתה די טויבן, איבער וועלכע די גאַנצע עדה יידן איז געווען אין סכנה, און אונטערברענגען דעם ענין טויבן, כדי עס זאָל שוין מער נישט זיין קיין „פרחי יונה" ביי יידן, וואָס איבער זיי קומען אלע גזירות אויף יידן.

אזוי איז געווען. די צוויי יונגעלייט זענען אהיימגעקומען פון דאַווע־נען, האָבן זיי איבערגערעדט מיטן שווער. זיי זענען ארויף אויפן בוידעם און צוגענומען אלע טויבן, און געשיקט זיי צום שוחט שעכטן.

נאָטע איז געלעגן אויפן בעט טויט־בלאַס. דער קאָפּ, וועלכער איז גע־ווען פאַרוויקלט אין איין גרויסן באַנד, איז געלעגן אונטער א פענכער מיט אייז, די ליפּן נאָך פאַרביסן, און ער האָט שווער אָפּגעאָטעמט מיטן האַרץ.

נעבן אים איז געזעסן די יוזעפע און האָט אים דערלאַנגט דאָס, וואָס ער האָט געוואָלט. ער האָט דערהערט אויפן בוידעם רירן זיך. ער האָט דער־פילט, אַז די טויבן קלאַפּן מיט די פליגלען — עס האָט אים געהויבן פון בעט, ער האָט זיך אָבער נישט געקאָנט רירן; ער האָט אַראָפּגעקאָפּיעט פון זיך די קאָלדרע און געלעגן, און אויסגעהאָרכט.

די טויבן קלאַפּן מיט די פליגלען. ער האָט געקוקט אויף דער יוזעפען און געוויזן מיטן פינגער אויפן באַלקן.

די יוזעפע איז ארויף אויפן בוידעם און האָט אים אַראָפּגעבראכט אין אָרעם א פּאָר יונגע, קליינע, ערשט קוים־קוים מיט עטוואָס פעדערן באוואָקסענע טייבעלעך, וואָס מען האָט ערשט פון זיי די מוטערס אראָפּ־גענומען, און געשיקט זיי שעכטן.

די טייבעלעך זענען נאָך געווען יונגינקע. די קוים־באפעדערטע פלי־געלעך האָבן געקלאַפּט און עפּעס געזוכט... די דיניקע העלדזעלעך, איבער וועלכע א דין, ווארעם הייטל איז געווען אריבערגעצויגן איבער אן איידל ביינדל, וואָס האָט זיך געבראָכן אין די פינגער, האָבן זיך איינגעקאָרטשעט, די קעפּלעך האָבן זיי פארבאָרגן אין די פליגעלעך, און מיט די פליגעלעך געזוכט...

ער האָט זיי אין דער האַנט גענומען, די ליפּן פארבּיסן און מיט א פוס די שטול, וואָס איז געשטאַנען ביים בעט, פון זיך אָפּגעשטויסן; די טיי־בעלעך האָבן צערטלעך געציטערט אין זיין האַנט, און אזוי רחמנותדיק עפּעס געזוכט... ער האָט זיי אונטערן העמד ארונטערגענומען און אויף זיין ברוסט זיי צוגעטוליעט און געוואַרעמט זיי...

די טייבעלעך האָבן רחמנותדיק אויף זיין ברוסט געציטערט, און עפּעס געזוכט, געבעטן זיך, קלאַפּנדיק מיט די פליגעלעך...

ער איז בלאַסער געוואָרן אויפן פּנים. די אויגן האָבן זיך אים פאַר־גלייזט און טיף באַהאַלטן אונטערן שטערן, די נאָז האָט זיך אים אויס־געצויגן, בלייכער געוואָרן און דינער, און די ליפּן — ווי זיי וואָלטן פאַר־קרעמפּלט געוואָרן איינע אויף דער צווייטער...

אין שטוב איז שטילער געוואָרן. א לייכטער ווינט האָט אויף די שויבן געציטערט. אלע האָבן זיך ארויסגערוקט פון דער שטוב און איבערגעלאָזט דאָס הויז אליין פאַר דעם דונער, וואָס וועט ארויסברעכן און אלץ צעלייגן און פארטיליקן...

ער איז געלעגן און האָט געפילט ווי די יונגע, שוואַכע טייבעלעך צי־טערן אויף זיין ברוסט... די אויגן האָבן זיך אים ארויסגעזעצט פון פּנים.

ווי פּויסטן, און פאַרגאָסן געוואָרן אינגאַנצן מיט בלוט. און ער האָט שטיל געשוויגן.

ער האָט זיך אויפגעזעצט אויפן בעט און ארומגעקוקט זיך. דערזען פאַר זיך ווייצלער, האָט ער זיי צעקייט מיטן מויל אויף מעל, דעם טייבלס פּיסקל אין זיין מויל אריינגעשטעקט און מיט דער צונג עס צו עסן געגעבן. דאָס דינע טייבלס העלדזל האָט צווישן זיינע פינגער רחמנותדיק געמיאַנטשעט און מיט די פליגעלער געבעטן זיך...

— גאָט! — האָט ער געגעבן א געשריי אויס — געכאַפּט דאָס טייבל, אַ דריי אַראָפּ דאָס קעפּל (דאָס טייבל האָט איין קוויטש געטאָן און א דינער שפּראָץ בלוט האָט אים אין פּנים געשפּריצט) און אוועקגעוואָרפן. דאָס צווייטע טייבל א דריי אַראָפּ דאָס קעפּל, אוועקגעוואָרפן. דאָס דריטע טייבל... נאָכדעם איז ער אראָפּ פון בעט, געכאַפּט דעם שפּיגל, א זעץ אראָפּ אויף דער ערד. ער איז צו צו דער שראַנק, מיט איין „וואַלע" צעשפּאָלטן און געוואָרפן אויף דער ערד. צום בעט — מיט די ציין געגעבן אַ ריס אויף דאָס בעטגעוואַנט, און די פּעדערן זענען אַרויס. אַ זבענק — און איינגעוואָרפן דעם טיש... געכאַפּט א שטול — און א האַק אין אויוון — דער אויוון האָט זיך געגעבן א לאָז אראָפּ אויף דער ערד; צעריסן דאָס העמד אויף זיך, און די הענט זיך געביסן... צום סוף איז ער געגעבן אַ פאַל אַנידער אויף דער ערד, צווישן די חרובדיקע זאַכן איינגעגנורעט דאָס פּנים אין דער פּאָדלאָגע און איז איינגעשלאָפן, און געשלאָפן לאַנג... לאַנג...

קיינער האָט נישט געוואַגט אין דער שטוב אריינצוגיין און צו וועקן ־עם איינגעשלאָפענעם דונער...

דער יונג מיטן קינד

אז ברוך קאָלאַק האָט זיך אויפגעכאַפּט אין דער פרי, האָט ער דערהערט דאָס קינד וויינען נעבן אים, פאַרשלאָפענערהייט, נאָך מיט פאַרמאַכטע אויגן, האָט ער אייניקע מאָל גערופן: „גאָלדע, דער ממזר וויינט!“

גאָלדע האָט זיך נישט אָפּגערופן. אז ער האָט זיך גוט אָנגעהויבן ארומצוקוקן, האָט ער ערשט באַמערקט, אז גאָלדע איז נישטאָ.

צוערשט האָט עס אים א ביסל געוווּנדערט, געטראַכט: זי איז אוודאי צום וואסער געגאַנגען זיך וואַשן. ער האָט אויסגעזוכט א שטיקל לייוונט און דעם קינד אין מויל געשטעקט, אַז עס זאָל אויפהערן צו וויינען.

ער האָט זיך דערווייל אָנגעטאָן, טראַכטנדיק — וויפל מען וועט קאָנען פאַקן פאר די זילבערנע לייכטער, וואָס זיי האָבן בייגאַכט פון זשאָכלינערס שאַנק געצויגן. ער איז ארויף מיט איין פוס אויפן בוידעם, באַטראַכט די חפצים — זיי זענען נישטאָ! ער שאַרט אהין, שאַרט אהער — נישטאָ. ער איז אראָפּ פלינק פון בוידעם, אראָפּגעריסן דאָס לײלעך פון וואַנט — אירע זאכן זענען נישטאָ! דעמלט איז אים קלאָר געוואָרן אין מוח: זי איז אַנטלאָפן פון אים.

— מיט וועמען?

מיט שלמה שלאָסער אָדער מיט חיימל גנב?

— אַנטלאָפן, גיי ברעך הענט און פיס! אויף טויזנט כפרות... צו אלדע שוואַרצע יאָר!... האָט ער מיט א געמאַכטן שמייכל געזאָגט און אויף די ווענט געשפּיגן. א געשעפט האָסטו?... הע... הע... הע...

ער האָט געוואָרפן א בליק אויפן קינד.

— אָבער מיטן ממזר וואָס מאַכט מען, מיטן בענקאַרט?

ער האָט א מינוט געקלערט, רעדנדיק צו זיך:

— וואָלט איך געוווּסט ווו זי איז, וואַרף איך דאָס קינד הינטער דער טיר ארונטער. נאַ, האָסטו דאָס דייניקע!...

א שלעכטער געדאַנק איז אים איצט אין קאָפּ אריינגעפאַלן. די נאָז

איז אים בלייך געוואָרן, ער האָט די אויבערשטע ליפּ פּעסט מיט די ציין פאַרביסן, און די הענט האָבן אָנגעהויבן ביי אים צו טרייסלען... ער איז צו צום קינד, עס איז געלעגן, אַראָפּוואַרפנדיק מיט איין פּיסל די ברודיקע שמאַטע פון זיך, און די הענטלעך האָט עס אין מיילעכל אַריינגעפּאַקט. מיט די אייגעלעך האָט עס ערגעץ ווו אַהין געשמייכלט, און די פאַלדן ביים מיילעכל האָבן אים אין עמעצן דערמאָנט, אין אַ גאַנץ אַלטן און אַ באַקאַנטן מענטשן, וואָס ער האָט אים אמאָל געזען, און ער געדענקט נישט — ווען און ווו...

ער האָט זיך פון דעם קינד אָוועקגעדרייט, געוואָרפן דעם הוט אויפן קאָפּ און איז ארויס אין גאַס אריין, צושליסנדיק די טיר נאָך זיך.

ער איז אָפּגעגאַנגען אייניקע טריט, האָט עס ביי אים אין האַרצן נישט געקאָנט רוען. אין די אויערן האָט ער געהערט דעם קינדס געוויין, און געזען האָט ער, ווי עס וואַרפט מיט די פיסעלעך און עס רופט עפּעס... ער האָט ווייטער נישט געקאָנט גיין, אויסגעשפּיגן.

— אך, וואָלט איך זי געפּאַקט, אַט אזוי, וואָלט איך זי ביים גאָרגל אָנגענומען און געשטיקט, גוט געשטיקט, ביז זי וואָלט די צונג ארויסגעשטעקט, די צונג... די צונג!...

ער איז אריין אין אַ געוועלבל, געקויפט אַ זעמל און איז צוריק אויפן בוידעם ארויף.

דאָס קינד איז געלעגן, ווי פריער. אַראָפּגעוואָרפן פון זיך די שמאַטע, מיט דעם נאָך פון פריער לויכטנדיקן שמייכעלע אויף די ליפּן, וואָס האָט אים אין דער מוטער דערמאָנט...

— אַ, אויסגעראָט זאָלסטו ווערן!... עס וועט אים גאָרנישט זיין דעם בענקאַרט אירן!...

ער איז גאָכאַמאָל פון דער שטוב ארויס. אָבער ער האָט נישט ווייט געקאָנט גיין, ער האָט אַלץ כסדר געהערט דעם קינדס געוויין הינטער זיך. פיל מאָל האָט ער זיך געזאָגט: „עס וועט אים גאָרנישט זיין, דעם בענקאַרט אירן!“ — אָבער ער האָט נישט קיין פום געקאָנט שטעלן ווייטער, ביים האַרץ האָט עס אים גענאָגט... גענאָגט... ער האָט צונויפגעקוועטשט די הענט אין אַ קולאַק און איז נאָכאַמאָל אין שטוב אריין.

איצט האָט שוין דאָס קינד הויך געוויינט מיט אַ לאַנגן קינדישן געוויין: מאַמ־מ־מ־מאַ, מאַמ־מ־מ־מאַ!

— די מאַמע רופט עס נאָך! גיי, זוך דיר דיין מאַמע, די אויסגעלאַסענע!... אַ כאָלערע זאָל זי דאָרט פּאַקן, ווו זי איז! זוך זי דיר...

ער האָט דאָס קינד אויף די הענט גענומען.

דאָס קינד האָט זיך וואַרעם צו אים צוגעטוליעט, מיטן מײַלעכל עפּעס בײַ אים געזוכט... דאָס פּנים, די הענט אים געזייגט און אַזוי זיך וואַרעם געטוליעט צו אים...

— אַ כאָלערע זאָל זי דאַרט פּאַקן, ווו זי איז!... האָט ער געשאָלטן, און דאָס קינד געגלעט מיט דער האַנט איבערן בעקל, איבערן לײַבל:

— שווייג, שלמהלע, שווייג... שווייג... איך בעט דיך. שווייג... איך בעט דיך!

נאָר דאָס קינד האָט געזוכט מיטן מײַלעכל, געוואָרפן מיט די הענטלעך און געמאַכט מיטן קעפּל, ווי עס וואָלט עפּעס רעדן געוואָלט... ער האָט עס וואַרעמער צו זיך צוגעטוליעט, אויפגעזוכט אַ ביסל קאַלטע מילך אויפן אויוון, אַרײַנגעבראַכט די זעמל און האָט דעם קינד מיט אַ לעפעלע צו עסן געגעבן. דאָס קינד האָט געגעסן פון זײַן האַנט, און ער האָט שטיל גערעדט צו אים:

— עס געזונטערהייט, איך בעט דיך... דײַן מאַמע, אויסגעראַט זאָל זי ווערן, אַנטלאָפן — איבערגעלאָזט דיך. אַ הונט לאָזט נישט איבער די הינטעלעך, איז זי ערגער פון אַ הונט. אַ קאַץ לאָזט נישט איבער אירע קעצעלעך, איז זי ערגער פון אַ קאַץ... שווייג... איך וועל דיך נישט איבערלאָזן... זאָל איך שוין אַזוי לעבן!...

אַז דאָס קינד האָט זיך אײַנגעשטילט, האָט ער עס אין אַ טוך אײַנגעוויקלט און איז דערמיט אין גאַס געגאַנגען.

געקומען אין מאַרק אַרײַן צו קראַדניקס „שטעל“, ווערט אַ גערודער!

„קאַלאַק“ גייט מיט אַ קינד! קראַדניק רופט צו אים פון דער „שטעל“:

— וווּ האָסטו דאָס „יאַטל“ געפּאַקט?

די קראַדניקאָווע הייבט זיך אויף מיט אַ גרויסער גדולה, לויפט צו צו אים מיט אויפגעעפנטע הענט, ווישט זיך איבער אײניקע מאָל האָס פּנים מיטן פאַרטעך פאַר גרויס פרייד, לאַכט און קלאַפּט דעם קינד אין געזעסל אַרײַן:

— קאַלאַק, עס איז דײַנס!... זאָלסט מיר לעבן, זע, ס'אַר אַן אײגענעלעך ער האָט, איך וואָלט געשוווירן, אַז עס איז פון דער — פון דער מאַדינע מיט דער גראָבער נאָז: פּונקט איר נאָז, זאָלסט מיר אַזוי לעבן! אַ קינד אַ קרוין, גיב עס נאָר, גיב עס נאָר אַהער!

און זי נעמט פון אים דאָס קינד, וואַרפט עס מיטן האַנט: אַזוי, דו פּופּיק אײנער, אַ פּשישאָק!...

דער אלטער קראַדניק מיט דער איינער האַנט, דער „רבי" פון די גנבים, דערהייבט זיך זייער פאַמעלעך פון זיין שטעל, גייט צו, באַטראַכט דאָס קינד און קלאַפּט דערנאָך קאַלאַקן אין פּלייצע:

— נישקשה, נישקשה פון א „יאַטל". וועט געשיקט דורך א ליפּטשיק קריכן! ווער איז די מוטער?

— זאָל איר דאַרט א פייער אין אירע אויגן זיך אָנצינדן, ווו זי איז — אַנטלאָפן ביינאַכט, די לייכטער מיטגענומען!...

— און דאָס קינד האָט זי איבערגעלאָזט?

—איבערגעלאָזט.

— איז נישט גוט... איז נישט גוט! — קראַצט זיך דער אלטער קראַד־ניק אין קאָפּ. דער יונגער קראַדניק קומט צו, און מאַכט צו קאַלאַקן אזוי:

— נישקשה, וועסט איצט מעגן די „פּרנסה" אוועקלייגן. א גיאנקע ווערן: א שטיקל דיר אָפּגעטאָן, וואָס?

— זאָל דיר דיין קאָפּ פּאַר מיר נישט דאַרן! גאָט איז א פאָטער, און קאַלאַק איז קאַלאַק!

געגומען דאָס קינד אויף דער האַנט, האָט ער זיך געלאָזט איבער דער שטאָט.

אים האָט זיך געדאַכט, אז מענטשן קוקן אים נאָך, טייטן מיט די פינגער און לאַכן אים אויס.

ער האָט זיך פּאַר א געוועלב אָפּגעשטעלט און אריינגעשאָלטן:

— וואָס לאַכט איר! א מענטש האָט א קינד. איר מעגט האָבן קינ־דער, די כאָלערע זאָל אייך פּאַקן, און איך נישט?!

ער איז אויסן שטאָט ארויס, אָנגעקומען צום וואַלד און זיך ביים סטאַוו געזעצט.

ארום אין דער געגנט איז קיינעם נישט געווען צו זען; נאָר די צווייגן פון דיביימער האָבן טרויעריק גערוישט, אראָפּוואַרפנדיק פון זיך די געלע בלעטלעך. און פון גאַנץ ווייט האָט זיך א וואסער צווישן די שטיינער געגאָסן. ער האָט דאָס קינד ביי זיך אַנידערגעלייגט און מיט א ביטערקייט געקוקט אויף אים. דאָס קינד האָט אים שווייגנדיק אָנגעקוקט, דאָס הענטל אין מיילעכל געזויגן און פון עפּעס געקלערט — ווי עס וואָלט זיך אין זיין וועלט דערמאָנט, אין דער וועלט, פון וועלכער עס איז געקומען צו גיין.

קאַלאַק האָט נישט געוווסט, וואָס אָנצוהייבן מאַכן מיטן קינד. ער האָט אין איין מינוט געקלערט, ווי אזוי פון דעם קינד פּטור צו ווערן... נאָר באַלד האָט אים ארומגענומען אזא רחמנות אויף זיין אייגן קינד,

אויף זיין אייגן בלוט און פלייש... ער האָט דאָס קינד אין אָרעם גענומען, פעסט צו זיך צוגעדריקט און געקוקט דערויף, אזוי אומעטיק, מיט אזא ליבע, אז דאָס קינד האָט דערפילט זיין ווארעמען בליק און עס האָט צו אים אקעגן געשמייכלט.

— ווער ביסטו? שלמהלע, ווער ביסטו? — וווּ איז דיין מאַמע? די מאַמע, ווילסט צו דער מאַמען? יאָ, דו ווילסט?

דאָס קינד האָט צו אים אקעגן מיט די פיסעלעך געטאַנצט און געשמייכלט אזוי ליבלעך, אזוי גוט.

ער האָט אין דעם קינדס געזיכט זיין פּנים דערקענט, אים איז ווארעם אין די גלידער געוואָרן, און ער האָט אָנגעהויבן צו שמייכלען. ער האָט זיך געפרייט, אז עס איז נאָך ווער דאָ, וואָס זעט אויס ווי ער.

— קליינער קאַלאַק — מאַכט ער צום קינד: — יאָ, דו ביסט א קליינער קאַלאַק, און דו וועסט זיין א יאַט, קריכן דורכן ליפמשיק אויף בוידעמס, שלעסער אָפּדרייען און קאַלב־לעדער גנבענען! און דו וועסט האָבן קינדער, און די מאַמע וועט פון זיי אַנטלויפן — יאָ, און וועסט מיט דיינע קינדער איבער די הייזער גיין? — יאָ, ווער ביסטו, דו קליינער קאַלאַק? ווער ביסטו? א קאַלאַק, איך קאַלאַק, — דו — איך, יאָ? מיין... מיין!...

ער האָט דאָס קינד אריינגענומען צו זיך הינטער דער וועסט און געוואַרעמט זיין ברודיק ליִיב מיטן קינדס ווייך לייבל. דאָס קינד האָט דאָס קעפּל איינגעבויגן און ביי אים עפּעס געזוכט, געלעקט זיינע פינגער, געזייגט.

— ניין, איך האָב נישט קיין ברוסט, גאָט האָט מיר נישט געגעבן פאַר דיינעטוועגן צו קאָרמען. וואָלט איך געהאַט פאַר דיינעטוועגן בריסטן, וואָלט איך זיי קיינעם נישט פארקויפט... קיינעם נישט אוועקגעגעבן... איך וואָלט נישט אַנטלאָפן פון דיר...

ער האָט דאָס קינד אוועקגעלייגט ביים ברעג פון סטאַוו, זיך געשטעלט הינטער א בוים און געקוקט אויפן קינד וואָס וועט עס טאָן.

דאָס קינד איז ווי פריער געלעגן און געזייגט די הענטעלעך מיטן מיילעכל, געגראָבן מיט די פיסלעך און געוויינט שטיל ווי שפּילנדיק זיך: מאַמ־מ־מא, מאַמ־מ־מא.

ער האָט זיך אָפּגערוקט א בוים ווייטער, ווי אוועקגנבענענדיק זיך פון זיך אליין... זיינע אויערן האָבן נאָך קוים פארנומען דעם קינדס געוויין... אזוי האָט ער זיך אָפּגעגנבעט פון קינד פון בוים צו בוים, ביז ער האָט עס שוין מער נישט געזען און נישט געהערט, דאַן האָט ער אָנגעהויבן פלינק צו אַנטלויפן.

ער איז געלאָפן איבער פעלדער, ווייט אוועק, און אין די אויערן האָט אים געקלונגען דאָס קינדס געוויין: מאַמע-מע, מאַמע-מע! און אים האָט זיך אָפּגעדאַכט אַלץ, ווי דאָס קינד קייקלט זיך אין סטאַוו אַריין... ביים האַרץ האָט עס אים גענאָגט... גענאָגט... און דער ראַנד פון קאָפּ האָט ביי אים אָנגעהויבן ווי צו טאָן... די הענט האָבן אים געציטערט — און ער איז ווייט, ווייט אַנטלאָפן.

פלוצים האָט ער זיך אין מיטן לויפן אָפּגעשטעלט. אַרומגעקוקט זיך און אָנגעהויבן זיך פלינק צוריקקערן צום קינד, ביים ברעג סטאַוו...

דאָס קינד האָט ער געפונען וויינענדיק הויך: מאַמע-מע, פּאַ-פּאַ, מאַמע-מע, פּאַ-פּאַ!...

ער האָט עס אויף די הענט גענומען און איז געגאַנגען דערמיט צו די נאָענטסטע הייזלעך, וואָס זענען הינטער דעם וואַלד; געגאַנגען פון טיר צו טיר און געבעטלט מיט אַ געבראָכענער שטים:

— גיט פאַר אַ קינד, אַ יתום, אַ לעפל מילך... גיט פאַר אַ קינד, אַ יתום, אַ לעפל מילך!...

עס האָט זיך נישט געלוינט

(א בילד)

דער פּאַרנאַכט האָט זיך לייכט, ווי מיט צערטלעכע טריט איבער־געצויגן איבער דעם ווייטן־ווייסל ברעג. דאָס וואַסער האָט זיך רואיק, ווי צום איינשלאָפן, געוויגט אין זיין ברייטן ראַנד, און ווייט אין דער וועלט אַריין אַ שטומע בערלינקע פּאַרפירט... ביים עק הימל, דאָרט ווייט ווו עס האָט זיך שוין געריסעוועט די אייזערנע בריק הענגענדיק אין דער לופטן, האָט דער הימל אין איין רויט פייער געפלאַמט. דער ברענענדי־קער הימל האָט אַרויסגעקוקט פון צווישן די געמויערטע זיילן, אויף וועלכע עס ליגט די אייזערנע בריק, און אין דעם רויטן הימל האָט זיך געריסע־וועט הויכע שפּיצן פון קירכן, קירכן און קירכן. עס האָט זיך געדאַכט, אַז די גרויסע נשמה פון דער גרויסער שטאָט וואַרשע ברענט זיך און בראָט זיך דאָרט אין גיהנום איבער אירע פילע זינד, וואָס ווערן אין איר אָפּגעטאָן דורך דעם לאַנגן הייסן זומער־טאָג...

אויף דעם וואַסער, פון קאַזמער צו, איז געשוואומען אַ בערלינקע מיט אויבס אין דער גרויסער שטאָט אַריין. באַשע, אהרן „כל־מיר'ס" אויבס־הענדלערס טאָכטער האָט זי געפירט. אַ געזונטע, רויטע מויד, וואָס נאָר אין דער פּראָווינץ אַליין, אין די סעדער, קאָן נאָך אַזעלכעס אויפוואַקסן, און אהרן אַליין האָט מיט דעם שיפלער נאָכגעשטופּט. עס איז שוין געווען סוכות־צייט. אהרן סאַדאָווניק האָט דאָס אויבס פון די ביימער אַראָפּגענומען און געפירט עס נאָך וואַרשע מיט דער בער־לינקע. דער ווינט האָט אהרנען די לאַנגע שוואַרצע באָרד צעבלאָזן, די שפּאַלטן פון זיין קאַפּאָטע צעשפּרייט, עס האָבן זיך אַרויסגעוויזן די ציצית. דער ווינט האָט דאָס טיכל פון באַשעס קאָפּ אַראָפּגעריסן, צע־לאָזט איר די שוואַרצע געדיכטע צעפּ, וועלכע האָבן איר געפּאַטשט אין די רויטע, געזונטע באַקן, און אַזוי צופּאָרנדיק צום שילעך צו, האָט זיך געדאַכט, אַז אהרן מיט זיין בערלינקע שפּאַלטן און שיידן דעם הימל

פון וואַסער אַפּ, וואָס אַ לייכט ציטערנדיק געפעלע האָט קוים צוזאַמענ־געוועבט דאָרט אין עק וועלט דעם הימל מיט וואַסער, און עס האָט זיך געדאַכט, אַז עס זענען צוויי הימלען...

אָנקומענדיק צום שילעך צו, צווישן די פיל אַנדערע קליינע שיפ־לעך, וועלכע זענען אָנגעבונדן ביים ברעג, האָט באַשע באַמערקט פונדערווייטנס „פשאַריקן", אַן אָפּגעריסענעם ווייסל־יונג, וועלכער היט נאָר אָפּ די בערלינקעס מיט אויבס, אַז ער זאָל קאָנען עפּעס באַקומען.

באַשע האָט זיך אָפּגערופן צום פאָטער:

— זע, פשאַריק וואַרט אונדז שוין אָפּ.

— דער דראָנג איז דאָ — האָט אהרן געזאָגט, קוקנדיק אויפן דראָנג. וואָס איז ביי אים געלעגן.

זיי זענען אָנגעקומען צום ברעג, אהרן האָט אַראָפּגעלאָזט דאָס אייזן אין וואַסער אַריין, אַרויסגעקראָכן, אָנגעבונדן די שטריק ביי דעם גאָענטסטן בוים. פשאַריק איז צוגעקומען, נעמט אָן די שטריק און גייט העלפן.

— איך דאַרף דיך נישט, נאָר מאַך דיר נישט קיין פיסל — האָט אים אהרן אָפּגעשטופּט.

—זעט נאָר, וואָס האָט איר מורא, איך וועל אייך אַ שטיקל אָפּ־בייסן?

— מען וועט זיך קאָנען אַן דיר אויך באַגיין — האָט אים באַשע פון דער בערלינקע אַראָפּגעוואָרפן.

— הע, אַ רוח איר אין די אויגן — האָט פשאַריק צו איר אַ שעל־מישן ווינק אהין געוואָרפן.

— דו פשאַריק, גיעך, גייסטו אַוועק — האָט באַשע געכאַפּט דאָס דרענגל.

עס איז דערווייל צוגעקומען דער סטראַזשניק וואָס שטייט דאָרט. גאַנץ שיין זיך געוויטעוועט מיט אהרנען, אהרן האָט דאָס היטל אַראָפּ־גענומען. פשאַריק פון דער ווייטן האָט אויך מיטן הוט געגריסט.

— אַ גוטער יונג — האָט דער סטראַזשניק געקלאַפּט פשאַריקן אויפן רוקן, און מיט דער צווייטער האַנט אים דעם הוט איבער די אויערן געצויגן — אָבער זע, גוטער ברודער, אַז דו זאָלסט מיר נישט צווישן מיינע פינגערלעך אַריינפאַלן.

— צייט געווען, צייט געווען — האָט אהרן מסכים געווען.

— ניטשעוואָ — האָט פּשאָריק זיך פון סטראַזשניקס האַנט אַרויסגעדרייט.

אַז מען האָט שוין די בערלינקע ביים ברעג פּאַרפּעסטיקט, איז באַשע געגאַנגען אין נאָענטן געוועלבל אַריין, איינקויפן די נייטיקע זאַכן.

עס איז שוין געווען האַלב־טונקל. די נאַכט האָט געשוועבט אין דער לופטן און צווישן די קופּעס שטיינער וואָס ליגן פאַרן ברעג. צוריקגייענדיק מיט די זאַכן פון געוועלבל צו דער בערלינקע — האָט זי פּשאָריקן באַגעגנט. זי האָט געוואָלט פלינק פאַרביילויפן, פּשאָריק האָט אָבער איר דעם וועג פאַרהאַלטן, און זי ביי דער האַנט אָנגענומען, שעלמיש איר געקוקט אין די אויגן.

די מויד האָט זיך געוואָלט פון אים אַרויסרייסן, ער האָט זי אָבער צו פעסט געהאַלטן, און זי האָט מורא געהאַט, אַז דער צוקער מיט דער טיי זאָלן זיך איר נישט אויסשיטן, האָט זי זיך שטום געווערט; ער האָט זי אָבער פעסטער אַרומגענומען און צו זיך געדריקט.

די פּראָווינציאַלע מויד, וואָס קיין אויג האָט זי קיינמאָל נישט ביי זיי אין שטעטל אָנגערירט — איז רויט געוואָרן. עס האָט אין איר עפּעס אָנגעהויבן צו קאָכן... און נישט וויסנדיק אַליין האָט זי דעם יונג מיט אַזאַ קראַפט פון זיך געגעבן אַ שטויס אַפּ, אַז דער יונג האָט זיך איבערגעקויקלט, און פלינק צו דער בערלינקע צו.

עס איז געווען נאַכט, נאָר נישט די נאַכט האָט געהאַנגען איבערן וואַסער — די נאַכט אין וואַסער, דאָס וואַסער אין דער נאַכט, פאַרזונקען אין די אָרעמס זענען זיי ביידע ערגעץ־ווו געווען פאַרוואָרפן. זעלטן־ווי האָט אין דער נאַכט אַן אויסגייענדיק שטערנדל געבלאָנדזשעט, און דאָס וואַסער איז אַזוי שטיל געווען, אַז דאָס פלימערן פון אַ וואָל גאַנץ טיף, האָט זיך געדאַכט, ווי אַ שטילע לאַנגע מעשה פאַרציילט פון אַ שטילער נשמה. טיף אין דער נאַכט האָבן זיך דאָ און דאָרט געטוקט ליכטלעך, און עס האָט זיך געדאַכט, ווו אומענדלעכע, שוואַרצע חיות זענען מיט זייערע לאַפּעס אין וואַסער איינגעזונקען, און דאָס שטערנדל, דאָס אויג, שיינט זיך אין זייער שטערן.

פּשאָריק איז אין דער שטיל צוגעקראָכן, אויף אַלע פיר, צו דער

בערלינקע. און ליגנדיק מיטן קערפּער אויפֿן ברעט, וואָס ליגט פֿון ברעג צי דער בערלינקע, האָט ער זיין האַנט אין דער בערלינקע אריינגעשטעקט צו גנבענ'ען אויבס —

ער איז געלעגן אויפֿן ברעט, און מיט דער האַנט אין דער שטיל געטאַפּט אין דער בערלינקע. פּלוצלונג איז ער שטיל רואיק געבליבן. דאָס האַרץ האָט אין אים הויך אויפֿגעהערט צו קלאַפּן ווי ביז איצט, נאָר אין דער שטיל זיך באַוועגן. זיין האַנט האָט זיך אריינגעקנאָטן אין עפּעס רונדיקס, ווייכס און וואַרעמס. דער יונג איז געלעגן. ער האָט מורא געהאַט צו קלערן, אַז מען זאָל זיינע געדאַנקען נישט הערן, מיטן האַרץ מורא געהאַט צו פילן, און די האַנט אזוי ווי זי האָט זיך אַריינגעקנאָטן, אַזוי האָט זי זיך אין וואַרעמס געהאַלטן. דאָך, נאָך דער ערשטער באַרוישונג — האָט דער יונג געפּרוווט די האַנט ווייטער צו שיקן... עס האָט זיך געלאָזט — דאָס ווייכע, האָט ער געפילט, ווי עס דערוואַרעמט זיך, עס זידט אונטער זיין האַנט. און איין געפיל האָט אים אָנגענומען: ער האָט אין זיין האַנט עפּעס לעבעדיקס מיט אַ רצון... און דעם יונג האָט עס געצויגן... ער האָט זיך אין דער מחשבה געמאַכט פֿאַרגעסן פֿאַר זיך אַליין ווו ער איז, וואָס עס איז, נאָר ער האָט זיך געגליטשט נעענטער, נעענטער... און ער האָט דערפילט וואַרעמס און ווייכס...

ער איז געבליבן ליגן איינגעזונקען, ווי מען וואָלט אים אַרויף גיצוואָרפֿן, ער האָט דערפילט אַ וואַרעמען אָטעם, וואָס האָט אים אַרומגענומען ווי אונטער אַ וואַרעמער דעק... און ער איז געבליבן ליגן אָן זיך צו באַוועגן, נאָר געגנאָרעט מיט זיין פּנים אין א ווייכן, וואַרעמען האַלדז, וואָס האָט זיין פּנים אין זיך אזוי ווייך אַריינגענומען ווי אין א וואַרעמען פּוך.

דאָס „וואַרעמע“, דאָס „ווייכ'ע“ האָט זיך אונטער אים געלאָזט ליגן אַזוי שטיל, אַזוי אָן זיך צו באַוועגן, ווי עס וואָלט גאָר קיין לעבעדיקס נישט געווען. נאָר דער הייסער אָטעם, וואָס האָט זיך געטראָגן פֿון די נאָזלעכער האָט אויף זיין נאַקעטן האַרץ געקלאַפּט, אין האַרץ זיך אריינגעצויגן און געוואַרעמט...

דער יונג איז געלעגן שטיל, געשוויגן אין האַרץ און אין קאָפּ.

און די נאַכט איז געווען אין וואַסער און דאָס וואַסער אין דער נאַכט. און ביידע אין די אָרעמס פֿאַרזונקען זענען ערגעץ־ווו געווען פֿאַרוואָרפֿן, און שטיל איז געווען ארום און אַרום, ווי די וועלט וואָלט דעם אָטעם אויפֿגעהאַלטן, וואַרטנדיק מיט שרעק אויף עפּעס...

נאָר צייטנווייז האָט די לאָדקע אין וואַסער זיך באַוועגט, און דאָס וואַסער האָט אין דער שטיל און אין דער פינצטער דעם ברעג געקושט, געגלעט און געקיצלט...

אין דער וועלט איז עפּעס געשען: פאַרנעפּלט נאָך אין טונקעלן שלייער, און דאָך ווייסט מען נישט ווי אַזוי — אין דעם נעפּל הייבט זיך שוין אָן אָפּצושיידן דער הימל פון וואַסער. עפּעס זייער אַ גרויעס, ווי וואַסער פון אַ גרויצן ים, האָט זיך אַריינפאַרבלאָנדזשעט אין פינצטערן נאַכט־ים אַריין, און האָט פאַרגרויט די וועלט. אַרום און אַרום איז אַלץ געווען פאַרהאָנגען נאָך אין דעם גרויען נעפּל, און די בערלינקעס, די הייזלעך אַרום ביים וואַסער, וואָס זייערע סילוועטקעס האָבן זיך געריסע־וועט פון נעפּל, האָבן דעם איינדרוק געמאַכט פון אַ „ניכטערן", וואָס איז ערשט אויפגעשטאַנען פון שלאָף, און איז נאָך פאַר „מה טובו"... נאָר האָט אַמאָל מער זענען די בערלינקעס בולטער אַרויסגעקומען פון נעפּל. די אייזערנע בריק האָט זיך פון הערווייטן געוויזן, און צווישן די זיילן איך וועלכע זי ליגט, האָבן סילוועטקעס פון דעכער, דעכער און דעכער געריסעוועט זיך אויף אַ גרויען גרונט...

פשאָריק איז געשטאַנען ביים ברעג פון דער ווייסל, געקוקט אָן צו היסן אליין, ווייט אין האָריזאָנט, און האָט דאָס מויל ברייט אויפגעעפנט, די הענט משונה פאַרבראָכן, און ברייט געגענעצט — עס האָט זיך נישט געלוינט.

די גרויע וועלט ארום און ארום האָט פשאָריקן נאָכגעגענעצט: עס האָט זיך נישט געלוינט.

אין דעם גרויען טאָג־שיין — צווישן אַנדערע בערלינקעס, איז אויך אַנטפּלעקט געוואָרן אהרן כל־מיר'ס פון קאַזמערס בערלינקע. דער גרויער טאָג־שיין האָט באַגרויט באַשען, וועלכע איז געלעגן אויף איר שעניק, אַראָפּגעוואָרפן פון זיך דעם פאַטערס פעלץ, עס האָט זיך געוויזן די נאַקעטע פיס אַרויסשטאַרנדיק פון דער רויטער האַלקע און די געדיכט־שוואַרצע ציפּ זענען געווען צוזאַמענגעדריקט אויף אירע רויטע אָפּגע־לעגענע באַקן...

א „דינה"

אין דער שטאָט האָט זיך געפונען אַ יונגער מענטש, וועלכן מען האָט גערופן גדליה קלאַרנעט. דער גדליה קלאַרנעט איז געווען אַ גרויסער בקי אין אַלע העכסט אינטערעסאַנטע ראָמאַנען, וואָס געפינען זיך נאָר אין דער זשאַרגאָנישער ליטעראַטור. דעריבער טאַקע האָט ער זיך געמאַכט נאָך דער חתונה אַ „שטיבל", ד. ה., ער האָט אויסגעבאָרגט ביכער צום לעזן. דאָס איז נאָך נישט געווען זיין עיקר־פּרנסה. פון די ראָמאַנען האָט ער זיך אויסגעלערנט שיינע ליבעס־בריוו שרייבן; זענען געקומען צו אים פאַרליבטע מיידלעך און פאַרליבטע בחורים ליבעס־בריוו לאָזן שרייבן. אַ פּראָסטער ליבעס־בריוו האָט געקאָסט צוואַנציק גראָשן, נאָר גאָר אַ העכסט טראַגישער ליבעס־בריוו, למשל, אַז דער פאַרליבטער זאָגט אָפּ ווידוי פאַר זיין „אנגעל" איידער ער גייט זיך הענגען, וואַרפן זיך אין וואַסער אַריין — האָט געקאָסט אַ גילדן. ווייטער האָט זיך געפונען ביי אים אַ פאָנאָגראַף, וואָס האָט געהאַט צוועלף רערן, און פאַר אַ צווייער האָט מען געקריגן צוויי רערן און מען האָט געהערט דאָס ליד: „וואָס וועט זיין אז משיח וועט קומען". אויסער דעם האָט גדליה קלאַרנעט געלערנט בחורים „נאָטן" אויף פידל שפּילן.

דער גדליה קלאַרנעט האָט געהאַט אַ טבע אויף אַלעס, וואָס האָט זיך פאַרלאָפן אין שטאָט, צו פאַרפאַסן אַ ליד אויף צו זינגען: האָט אַ התן די כלה אוועקגעוואָרפן; האָט מען די מקווה פאַרחתמעט און די ווייבער זענען געקראָכן איבערן דאַך — אין שוין געוואָרן פאַרפאַסט אַ ליד. יעדעס ליד האָט זיך אַזוי אָנגעהויבן:

„הערט אוים מענטשן פון דער גאַנצער וועלט
וואָס האָט זיך געטון פערלויפן..."

ביי אים זענען זיך צוזאַמענגעקומען אַלע קאַמאַשנמאַכערס און שניידער־געזעלן, וואָס האָבן גענומען ביכער צו לעזן — פלעגן זיי זיך

דאָס ליד אויסלערנען, און דאָס ליד פלעגט שוין באַלד אין שטאָט פאַרשפּרייט ווערן: קינדער האָט מען דערמיט איינגעשלעפערט, דאָס קלאַפּערײַ פון ניי־מאַשינען האָט עס פאַרשטומט. און נישט איינמאָל האָט זיך געטראָפן, אַז מען האָט גדליהן טאַקע די ביינער אונטערגעהאַקט פאַר אַזעלכע לידער, נאָר עס האָט גאָרנישט געהאָלפן, ער האָט שוין געהאַט אַזא טבע...

אין אַראָפּגעקומען פון לאָדזש צו פאָרן אין שטעטל אריין לייבל היטלמאַכער, אן אכצניעריקער בחור פון גדליה קלאַרנעטס חברה. ער האָט מיטגעבראַכט פון לאָדזש אַ היטל מיט אַ קליינער דענקע; אַ פּאָר געקניטשטע שטיוועלעך לויט דער נייסטער מאָדע, וועלכע האָבן געטאָן אויך סקריפּען, און אַ ניי ליד, וועלכעס הייסט „אויף דער בריק“. אין דעם לידל ווערט „פויערגעזונגען“, ווי אַ מיידל געזעגנט זיך אָפּ „מיט איר ניי־געבוירן קינד“, „וועלכעס איז געקומען איבער אונשולדיגע זינד“ און די יונגע מוטער לאָזט עס איבער איינעם אַליין ביי דער בריק. דאָס ליד האָט אַ גרויסן רושם אָנגעמאַכט אין דער שטאָט: מיידלעך האָבן פיל טרערן פאַרגאָסן, און בחורים האָבן זיך א גרויסן מוסר אַראָפּגענומען...

„און די זון איז שוין אונטערגעגאַנגען אין אַ רויט געשטאַלט“, „און דער הימל האָט זיך געהילט אין אַ פינצטער קלייד“. „דאָס שטעטל אין זיך שוין געגאַנגען שלאָפן לייגן“ און פאַר גדליה קלאַרנעטס מיר זענען געזעסן חברה קאָמאַשנמאַכערס מיט נייטאָרינס, גדליה קלאַרנעטס ביכער־לייענער, און איבער דעם שלאָפנדיקן שטעטל האָט געקלונגען אַזאַ ליד:

„גייט דער גראף אין וואַלד אַליין,
„טרעפט ער אַ מיידל ביים בוים שטיין.
„ — מיידעללע, מיידלשי,
„וואָס טוסטו אין וואַלד אַליין?
„איך בין געגאַנגען אין וואַלד אריין,
„און ווייס נישט ווו אהיים צו גיין...“

צווישן דער חברה איז אויך געווען לייבל היטלמאַכער. ער האָט זיי פאַרציילט פון לאָדזשער יידישן טעאַטער, אַז ער איז דאָרט אַ גאַנצער מאַכער; ער קען זיך מיט די אַרטיסטקעס און מיט די אַרטיסטן. און ווי מען הייבט נאָר אָן שפּילן, איז ער שוין הינטער דער סצענע... און

אַזוי ווי מען האָט געשמועסט פון יידישן טעאַטער, האָט אַ יונג פאָרגע-שלאָגן, אַז מען זאָל אַליין מאַכן אין שטעטל אַ „טרופּע" און מען זאָל אָפּשפּילן דאָס שטיק „בר כוכבא". דעם עולם איז דער פּראָיעקט זייער געפעלן, און עס איז געוואָרן באַשטימט, אַז מען זאָל מאַכן „קוויטלעך"; יעדעס „קוויטל" זאָל קאָסטן פינף קאָפּעקעס, און יעדער יונג, און יעדע מויד, וואָס וויל אַריינטרעטן אין דער „טרופּע", מוז קויפן יעדע וואָך אַ „קוויטל" פאַר פינף קאָפּעקעס און דאָס געלט וועט גיין אויף דער טרופּע.

יעדן שבת נאָכן עסן זענען זיך חברה צוזאַמענגעקומען אין שטאָטס וואַלד אַריין, די קאַפּעלמייסטער זענען טאַקע געווען לייבל היטלמאַכער מיט גדליה קלאַרנעט, וועלכע האָבן אויסגעלערנט דעם עולם די „שטיקלעך", וואָס דער „כאָר" דאַרף זינגען. לייבל אַליין האָט געזאָלט זיין „בר כוכבא". גדליהן, ווייל ער פינטלט מיט די אויגן און שאָקלט צו מיט דער נאָמבע, האָט מען צוגעמאַכט אַ געל בערדל און ער איז געוואָרן „פּאַפּוס". דעם העכסטן און שטאַרקסטן יונג האָט מען אויס-געזוכט פון דער חברה און געמאַכט פאַרן „צעזאַר".

געפעלט האָט נאָך אַ „דינה". האָט לייבל פאָרגעשלאָגן שבת אין וואַלד, אַז יעדער יונג זאָל זיך מתחייב זיין עפּעס צו געבן אויף אַ „דינה" און מען זאָל אויסשרייבן אַ „דינה" פון לאָדזש...

צומאָרגנס איז גדליה קלאַרנעט מיט לייבל היטלמאַכער אַרומגע-גאַנגען אין אַלע ווערקשטעלן און האָבן צוזאַמענגענומען אויף אַ „דינה" און אַז עס האָבן זיך צוזאַמענגענומען אַ פּאָר גילדן, האָט לייבל מיט לייזער שפּילימער מיטגעשיקט אַ בריוול מיט אַ פּאָר גילדן קיין לאָדזש, און פרייטיק אויף שבת איז אַראָפּגעקומען אין שטעטל אַריין אַ „דינה".

האָט זיך מיטאַמאָל געוויזן אין שטעטל „אַ מיידל מיט אַ קורץ קליידל", וועלכע האָט געטראָגן אַ פּאָר ראָזע שטרימפּ, וואָס זענען געווען ווי אַרויפגע-גאָסן אויף אירע דינע, נאָר זייער געשיקטע פיסלעך. אויף די פיסלעך אַ פּאָר רויטע פּאַנטאָפעלעך מיט הויכע קלאָצן. און געטראָגן האָט זי אַ רונדיק שטרויען מעניש קאַפּעליושל אויף אירע קורץ געשוירענע האָר. דערצו נאָך אַזעלכע בראָשקעלעך, מיט בראַנזאָלעטלעך... און אַ גאַנצע חברה מיידלעך מיט יינגלעך זענען איר נאָכגעלאָפן און געטייט אויף איר מיט די פינגער: אַ דינה! אַ דינה!

איינגעשטאַנען איז „די דינה" ביי גדליה קלאַרנעט אין צווייטן שטיבל. חברה פון דער טרופּע זענען געקומען צו איר מיט אַ „וויזיט",

און מיטגעבראַכט מיט זיך פאַר „די דינה“ פּרעזענטן: ווער אַ שטיקל שמעקעדיקע זייף, „אַ פלעשל פּעראָפּאָמע“, אָדער פיר לויט „לאַנדאַרין=צוקערלעך“. „די דינה“ איז זיך געזעסן אויף אַ קאַנאַפּעלע און זי האָט אַרויסגעוויזן די ראָזע „שטרימף“ פון קורצן קליידל... ביי איר איז געשטאַנען אַ רונד טיי=טישל און אויף דעם טישל איז געלעגן אַ „העכסט אינטערעסאַנטער ראָמאַן“. אין האַנט האָט זי געהאַלטן דאָס קלאַפּערל און צוגעקלאַפּט זינגענדיק דאָס ליד פון „די דינה“ אין „בר כוכבא“:

„אַזוי לאַנג ווי די זאַנג איז יונגער,
„איז דער קאָרן מאָגער, גרינגער;
„אַזוי לאַנג ווי די זאַנג איז יונגער,
„לאָזט מען זי צורו...“

איז אַרייַנגעקומען א יונג, האָט ער זיך געגעבן אַ פאַרנייג און ער האָט זיך אַזוי פאָרגעשטעלט:

— האבע די עהרע מיך פאָרצושטעלן גאָטע שאבשאָוועטץ.

— זייער מיר אָנגענעם — האָט זי געזאָגט און האָט די הענט צו אים אויסגעשטעקט.

דער יונג איז רויט געוואָרן און האָט זיין פּרעזענט אַנידערגעלייגט אויפן טיי=טישל, זיך אַנידערגעזעצט און אָנגעהויבן „שפּרעכען“ וועגן דרייפוסן...

און אין שטעטל האָט זיך אָנגעהויבן אַ גערודער, זאָל גאָט אָפּהיטן. פון אַלע שופלאָדן האָט מען געלט געגנבעט צו קויפן פּרעזענטן פאַר „די דינה“. חתנים האָבן כלות אַוועקגעוואָרפן און געקומען מיט „וויזיטן“ צו „די דינה“, קינדער האָבן פון די מאַמעס פאַרטעכער געלט ארויסגעגנבעט און געקליבן אויף בילעטן. און די גאַנצע שטאָט יונגען, אַזוי גרויס ווי קליין, האָבן זיך אַלע איינגעליבט אין „די דינה“, אוועקגעוואָרפן די אַרבעט און גדליה קלאַרנעטס שטוב באַלייגט, און געזונגען לידער...

די שטאָט איז געוואָרן אומרואיק, ביז עס האָבן זיך געפונען צווי באַלעבאַטים און האָבן איינגערוימט אַ סוד אין אויער דעם שטאָט=סטראַזשניק, אַז עס איז געקומען צו פאָרן „אַ דינה“, יונגען נעמען געלד צוזאַמען און שבת וועלן זיי אין וואַלד עפּעס אַ יונג פאַר א קעניג מאַכן....

דערווייל האָבן זיך די חברה פאָרגעבריוט צו מאַכן דעם קינפּטיקן שבת די גענעראַל=פּראָבע אין „פּעלגאָ=פאָרם“. באַלד נאָכן מיטאָג איז

מען זיך צוזאַמענגעקומען. אויף אַ בערגל אין וואַלד איז געווען די סצענע. אַרום האָט זיך אויסגעשטעלט דער „כאָר" און האָט געגעבן אַ זאָג אָפּ אַ שטיקל מיטן „קנאַק"; דערנאָך האָט געטאָן אַ גיי אַרויס דער הויכער יונג מיט דער קאַסקע אויפֿן קאָפּ און אַ רויטן לאַמפּאַס איבער דער קאַפּאָטע. די יונגען האָבן אים געגעבן אַ זעץ אַנידער אויף דעם טראָן, וועלכער איז געמאַכט געוואָרן פֿאַרן „קעניג צעזאַר". פֿאַר דעם קעניג האָט זיך געגעבן אַ שטעל אַנידער „בר־כוכבא" מיט אַ גרויסער שווערד אין דער האַנט. אין אַ צווייטן ווינקל איז דערווייל געשטאַנען גדליה קלאַרנעט מיט אַ געל אָפּגעפאַרבט פּנים און האָט חנדלעך געמאַכט צו „דער דינה", וועלכע איז געווען אָנגעטאָן אין אַ קורץ קליידל מיט אַ קרוין אויפֿן קאָפּ....

עס האָט זיך אָנגעהויבן דאָס ריכטיקע שפּיל. בר־כוכבא האָט גע־געבן אַ טרעט אַרויס פֿאַרן קעניג און געגעבן אַ מאַך אַזוי:

איך בין בר־כוכבא, דער יידישער העלד,
„פֿאַר מיר טוט ציטערן די גאַנצע וועלט".

דאָ איז אָנגעקומען צו לויפֿן דער סטראַזשניק אין וואַלד אַריין. לייבל היטלמאַכער, אונדזער בר־כוכבא, האָט אַוועקגעוואָרפֿן די שווערד און געמאַכט פּליטה, נאָך אים די חברה מיטן קעניג, מיט די מיניסטאָרן און מיט דעם גאַנצן קלאַפּערגעצייג. זיי האָבן נאָך זיך איבערגעלאָזט „די דינה". דער סטראַזשניק האָט זי געכאַפּט מיט דער שווערד אין דער האַנט, און האָט זי געפֿירט אין וואַך אַריין.

„דינה" איז געזעסן אין וואַך, און יונגען האָבן זיך פֿאַרן פֿענצטערל געדרייט און אַהין אַריינגעוואָרפֿן צוקערלעך מיט שאָקאָלאַדקעס, און זי האָט פֿון וואַך־פֿענצטערל אַרויסגעזונגען „דאָס ליד פֿון די געפֿאַנגענע"...

דערנאָך, אַז מען האָט „די דינה" מיטן עטאַפּ אָפּגעשיקט קיין לאָדזש, האָט גדליה קלאַרנעט פֿאַרפֿאַסט אַ ליד אויף דעם, וועלכעס האָט געהייסן דאָס ליד פֿון „די דינה" און עס האָט זיך אָנגעהויבן ווי אַלע אַנדערע לידער:

„הערט אויס איר מענטשן פֿון דער וועלט
וואָס האָט זיך געטאָן פֿערלויפֿן..."

מיט דעם ליד האָט מען קינדער איינגעשלעפֿערט אין יענע קאַנטן

אַ צייט מיט יאָרן, ביז עס האָט זיך נישט געמאַכט די סיבה פון דער „דערטרונקענער כלה", פון וועלכער גדליה קלאַרגעט האָט פאַרפאַסט א אַ הערלער ליד, וואָס האָט געהייסן „דאָס ליד פון דעם געשטאָרבענעם אַנגעל".

א פשוטע מעשה

פייגעלע האָט ליב ווי אַלע יונגע מיידלעך זיך צו סטראָיען און צו פוצן.

אין דער וואָכן האָט זי קיין צייט נישט צו אַזוינע נאַרישקייטן, אַרבעט איז דאָ אָן עין־הרע און נייען מוז מען. די־חה־געלט קאָסט טייער און די צייט איז שלעכט. דער טאַטע פאַרדינט ווייניק און צו די דריי הונדערט רובל נדן פעלט נאָך גאָר א סך, ־ערצו נעמט די מאמע פון נדן צוביסלעך אויף שבת, ווען עס פעלט איר אויס.

— חתנים זענען דאָ ווי די הינט, אָבער יעדער הונט וויל אַ פעטן ביין — פיקט א געהאנק אין איר קאָפּ.

קלערן פיל האָט זי פיינט, א יונג מיידל, און שיין. אמת, מען טאָר זיך נישט איינרעדן, אָבער דאָך, ווען זי שטייט ביים שפיגל, זעט זי פאר זיך איר ליכטיק פנים מיט אירע ראָזע באקן, און ווי די שווארצע האָר לאָזן זיך אראָפּ. נאָר באלד פארגעסט זי זיך אין דעם, ווי גלייך זי וואָלט מורא האָבן, אַז זי זאָל זיך קיין עין־הרע געבן.

שבת איז שוין גאָר אן אנדער זאך, דענסטמאָל איז דאָ צייט צו דעם, און דאָס פוצן, דאָס סטראָיען — נעמט קיין ענדע נישט. די מאמע שרייט: פייגעלע, שוין גענוג זיך געפוצט, ביסט אַזוי אויך שיין. נאָר וואָס ווייסן אלטע ווייבער? פאַר זיי איז אזוי אויך גוט. אָן א קאפעליוש און אָן אַ זשאקעט איז אויך רעכט.

אָבער א יונג מיידל ווייסט וואָס דאָס באַטייט, דאַרטן אויף דער באנק זיצט ער — אליעזר מיט נאָך א חברה קאָלעגעס און ווארפן אויגן. ער מיינט אז מען ווייסט נישט, קוקט מיט זיינע גנבהשע אויגן, שטופט דעם צווייטן קאָלעגע: „זעסט, פייער און פלאַם“, און זי, פייגעלע, מאכט זיך ווי גאַרנישט, זי גייט אדורך, גלייך, קאלטבלוטיק, נישט ווי זי וואָלט מען געמיינט, פון הינטן קוק, קוק נאָך און נעם דיר דאָס לעבן, הענג דיך אויף...

אָבער אמאָל ווי גרויס איז דיר דאָס פארדראָס, דאָס עגמת־נפש, ווען דו גייסט אדורך, און ער באמערקט דיך נישט, נאָר קוקט אויף יענער, אויף מלכהן, וואָס גייט אָנגעטאָן דעם נייעם זשאקעט מיט דעם קאפעליוש, און עס פאסט איר ווי אַ הונט א שלייער, און ער קוקט דאָך אויף איר, און דו דרייסט זיך נאָכאמאָל, און נאָכאמאָל, מאכסט דיך נישט וויסנדיק (עס פאסט דאָך נישט), נאָר פון הינטערווייל[?]עכס ווארף אויגן און דו זעסט, ווי ער קוקט נאָר אויף מלכהן און זיין גאַנץ פנים לייכט פאר פרייד, ער שטופט זיין קאָלעגע, ווי זאָגנדיק: „דו זעסט?“ האָב דענסטמאָל אַ אייזערן האַרץ, א שטאָלענע גאל, אַז זי זאָל דיר נישט פלאצן פאַר קרענקונג.

טאַקע דערנאָך, אַז ער באמערקט זי, נו מוז זיך שוין מלכה אָפּטראָגן אין א זייט. אָט דערהייבט ער זיך שוין אויף פון באנק, שלעפט מיט דעם קאָלעגע און גייען נאָך, נאָך, ווי א שווארצער שאָטן. איין מאָל דורך, קוקט — גוט־שבת! שאָקל אים צוריק מיט דעם קאָפּ שטאָלץ. עס הייסט נאָר־נישט... עס איז מיר אלץ איינס,וועל איך גאָר אריינגיין אין אן אנדערער אלייע. אָט איז ער אויך דאָ, ער גייט נאָך. ער גייט נאָך ווי א בייזער שילגער.

און דענסטמאָל איז אזוי גוט, אזוי פיין. דו מאך זיך גאַרנישט קוקן, נאָר אים נישט באמערקן, נאָר גיי דיר שטייף, פעסט, דעם קאָפּ אין דער הויך, און ער קוקט און גייט נאָך, כאָטש אין עק וועלט, אין פוסטע מדב־ריות גייט ער דיר נאָך, כא, כא, אזוי גוט, אזוי פיין.

נאָר איינמאָל, אין אַ שבת פארנאכט, אין גאָרטן, אזוי גייענדיק מיט אירס אַ חברטע, און ער גייט פון הינטן נאָך, איז זי זיך פארקראָכן אין אַ פינצטערער אלייע, זיך אנידערגעזעצט אויף אַ באַנק, וואָס שטייט אונטער א פולן געדיכטן צווייגנבוים.

ער קומט אָן און זעצט זיך אויך אנידער, אויף דעם צווייטן עק באנק.

פארנאכט, די הויכע פולע צווייגנביימער פארשאָטענען, פארפינצטע־רן און טונקל ווערט, מען ווערט פארשטעלט, באהאלטן פון מענטשנס אויגן.

א ווינטל בלאָזט גרינג און ליבלעך. עס ווערט א ביסל קיל.

און דאָ איז אזוי גוט, די הערצער קלאפן אין דער שטיל.

ווער וועט פריער אָנהייבן?

ער גיט אַ הוסט, עס הייסט, איך בין דאָ, זי גאָרנישט, איך ווייס נישט ווער דו ביסט, און וואָס דו ווילסט? וואָס גייט עס מיך אָן.

זיי שווייגן ביידע, און דאָס ווינטל וואָס בלאָזט דערציילט פון אלעס, וואָס ביי זיי ביידע אין די הערצער טוט זיך.

— איך בעט אייך, איר ווייסט נישט ווי שפעט עס איז?

— ניין, איך ווייס נישט, ענטפערט זי אים שטייף: עס הייסט, איך ווייס גאנץ גוט וואָס דו מיינסט; נאָר איך וויל דיך נישט אזוי, עס וועט דיר נישט אזוי גיך אָנקומען.

און איר חברטע, וואָס זיצט ביי איר שטופט זי: דו הערסט?

איר פארדריסט א ביסל אויף דער חברטע, זי אוודאי קלערט ביי זיך, אַז ער מיינט זי? און באלד וויל זי זיך אויפהייבן פון דער באנק, אָבער זי זיצט ווי איינגעקלעפט.

— א שיינע נאכט, וואָס ניין?

— יאָ, א שיינע נאכט.

אָט אזוי פארלענגערט זיך דאָס געשפרעך, ער אַ פראגע, זי אַן אנט־וואָרט, מען רעדט פון פארשידענע זאכן, צוערשט מיט שרעק, מיט הארץ־קלאפעניש, דערנאָך רוקט מען זיך נעענטער איינער צום צווייטן און מען ווערט גאָר היימישער.

זי גייט אהיים, ער פירט זי אָפּ, מען דערלאנגט זיך די הענט, און מען זאָגט זיך: אויף ווידערזען.

און אַ צווייט מאָל, און א דריט מאָל, טרעפט מען זיך צוזאמען, יונגע הערצער ציען איינס צום צווייטן ווי מאגנעט. אין אָנהייב, פארשטייט זיך, דורך א צופאל, דורך אַ טרעפעניש האָט מען זיך פונקט געזען, געטראָפן אין געזעלשאפט פון נאָך צוויי פון אירע חברטעס און זיין קאָלעגע, און צו ביסלעכווייז פילט מען עפּעס, אַז מען דארף זיך אליין זען, אונטער צוויי אויגן... און מען שמועסט זיך טאקע אָפּ, אין דער שטיל זיך אליין צו באַ־געגענען.

און ביידע האָבן זיך געטראָפן.

פארהאנגען זענען זיי זיך ארום אהינטער דער שטאָט, צווישן הימל און פעלד, מען גייט און מען רעדט, אָבער פונקט ווי זיי וואָלטן ווים, אַז דאָס געשפרעך איז נאָר געמאכט, שווייגן זיי ליבער.

פארנאכט, די לעצטע שטראלן פון דער זון באגאָלדענען און באַלייכטן די קעפלעך פון די זאנגען, וואָס ציען זיך פון ביידע זייטן וועג.

אַ ווינטל בלאָזט, בייגט איין די קעפּלעך פון די הויכע זאנגען, און זיי שושקען זיך בסוד, און זיי גייען אויפן לאנגן וועג וויים אוועק.

עס הייבט אָן נאכט צו ווערן.

און וואָס אמאָל ווערט מער פינצטערער, טרויעריקער און ליבער.

— שוין לאנג האָב איך מיך געוואָלט באקענען מיט דיר, פייגעלע.

— איך ווייס עס, דו ביסט מיר נאָכגעגאַנגען ווי אַ שאָטן.

זיי שווייגן.

— וואָס קלערסטו, פייגעלע?

— וואָס קלערסטו, אליעזר?

און פּלוצלונג לאָזט מען זיך גאָר אַריין אין אַ טיפן געשפּרעך פון פאַרשידענע זאַכן, מען שמועסט פון דעם און יענעם, וואָס נאָר די וועלט האָט אַן עק.

און טונקעלער ווערט וואָס אַמאָל מער, וואָס אַמאָל מער.

זיי האָבן זיך נעענטער צוזאַמענגערוקט.

אָט נעמט ער זי ביי דער האַנט, זי גיט אַ ציטער, און וואָס אַמאָל מער גנבעט זיך זיין האַנט אין איר האַנט.

פּלוצלונג, ווי פון הימל אַראָפּגעפלויגן, בייגט ער צו זיינע ליפּן צו איר באַק און גיט איר אַ קוש.

אַ פויגל איז פאַרבייגעפלויגן...

זי גיט אַ לייכטן ציטער, נעמט אַרויס איר האַנט פון זיינע און ווערט אַ ביסל ברוגזדיק.

ער ווייסט, אַז עס איז נאָר אַזוי געמאַכט.

אָבער באַלד ווערט ווייטער גוט, אַזוי ווי זי וואָלט געהאַט פון אַלעם פאַרגעסן.

און אַזוי פאַרברענגט מען אַ פּאָר שעה, יעדן טאָג גנבעט מען זיך אַרויס הינטער דער שטאָט...

און אליעזר הייבט אָן אַריינצוגיין צו אירע עלטערן אין הויז. דאָס ערשטע מאָל מיט אַן אויסרייד, ער האָט אַרבעט פאַר פייגעלען, און דער־נאָך קומט מען, ווי דער שטייגער איז, געוויר ווערן ווען די אַרבעט וועט פאַרטיק זיין, און פייגעלע מאַכט זיך ווי זי וואָלט אים גאָרנישט געקענט ביז אַהער, נישט געוווּסט ווער ער איז, און בעט אים זיצן מיט דרך־ארץ.

אַזוי לאַנג, אַזוי ברייט, אליעזר קומט שוין תמיד אַריין, פראַנק און פריי צו פייגעלעס עלטערן, שוין נישט מיט קיין אויסרייד.

פייגעלעס עלטערן האָבן דערקענט אין אים, אַז ער איז אַן אָרנטלעכער יונגערמאַן, אַ באַלמעלאָכע, און פאַרדינט שיין געלט. זיי ווייסן גאַנץ גוט צי וואָס אַ יונגערמאַן קומט צו אַ יונג מיידל...

מאַכן זיי זיך נישט ווויסנדיק, טראַכטנדיק זיך: לאָזן זיך די קינדער בעסער דערקענען וועט מען דערנאָך שמועסן.

ביינאכט, א קליין שטיבל, שאָטנס באַוועגן זיך אויף די ווענט, אַ גייער טיש, אויף וועלכן עס ברענט א גרויסער בליך־לאָמפּ, דערביי זיצט פייגעלע און נייט, ביי איר זיצט אליעזר און לערנט שמרס א ראָמאַן.

די טאַטע־מאַמע, אָנגעהאָרעוועט פון אַ גאַנצן טאָג ארבעט — שלאָפן אויף זייערע געלעגערס דאָרט אונטער דעם פאָרהאַנג, וואָס פאַרשטעלט אַ האַלבע שטוב.

און זיי זיצן ביידע — נאָר טיילמאָל מאַכט ער זיך א געלעכטער, נעמט זי אָן פאַר דער האַנט, אויסרופנדיק מיט אַ שמייכעלע: פייגעלע!

— וואָס ווילסטו, נאַרעלע?

— גאָרנישט, גאָרנישט.

און זי נייט ווייטער. טראַכט ביי זיך: ביסט אין דער לאַפּקע, געפּאַקט דיך, נאָר מיין גישט, אַז דו נעמסט איינע פון דער גאַס אַראָפּ, ווי זי שטייט און גייט, נאָך אכציק רובל פעלט אינגאַנצן צו די דריי הונדערט רובל אין באַנק...

און זי ווייזט אים איר אויסשטייער, די העמדער, און דאָס בעטגעוואַנט, וואָס זי האָט שוין די האַלבע ליגן פאַרטיק אין קאַסטן.

און נעענטער זענען זיי געוואָרן איינער צום צווייטן, וואָס אמאָל, וואָס אמאָל מער, אַזוי, אַז אַלע האָבן זיי שוין באַטראַכט פאַר חתן־כּלה, וואָס מען וועט אַ ליאַדע טאָג תּנאָים שרייבן...

פייגעלעס מוטער קלייבט נחת. אַזאַ שמחה, אַזאַ גליק, האָט איר טאַכטער געטראָפן, אַזאַ יונגערמאַן, אַזאַ גאָלדענער יונגערמאַן!

ר' יעקב, איר פאָטער, איז שוין אַ ייד אין די יאָרן, אַן אויסגעהאָרעוועטער דאָרפסגייער, גייט קוים מיט די זעק אַלטוואַרג, וואָס איז שטענדיק אויף זיינע פּלייצעס.

א שטיקל שמחה, א שטיקל נחת דערלעבט אין זיין לעבן, געלויבט צי גאָט.

אַלע פרייען זיך, צומייסטן פייגעלע. די באַקן זענען פרישער און רויטער געוואָרן, די אויגן מונקעלער און פייערדיקער.

און אָט זיצט זי ביי דער מאַשין און נייט; און אין דער גאַנצער שטוב הילכט איר קול:

„און וואָס איך האָב געוואָלט, האָב איך אויסגעפירט.
„זאָל איך אַזוי לעבן.
„איך האָב געוואָלט אַ שיינעם חתן,
„האָט מיר גאָט געגעבן".

און פייגעלע זיצט און נייט און זינגט.
אויף דער נאַכט קומט אליעזר.
— נו, וואָס מאַכסטו?
— וואָס זאָל מען מאַכן?
— וואַרט, וועל איך דיר עפּעס ווייזן.
— וואָס אַזוינס?

און זי דערהויבט זיך פון אָרט, גייט צו צום קאַסטן, וואָס שטייט ביים ווינקעלע פון אויוון, נעמט עפּעס אַרויס און באַהאַלט עס הינטער׳ן פאַרטעך.

— וואָס האָסטו דאָרט? — זאָגט ער מיט אַ געלעכטערל.

— וואָס איילסטו דיך אַזוי? — זאָגט זי און זעצט זיך אַנידער נעבן אים, נעמט אַרויס פון הינטער׳ן פאַרטעך אַ בילד אויסגענייט מיט וולימשקע „אדם און חוה", און ווייזט אים דאָס, זאָגנדיק:

— נו, זעסט, דאָס האָט מיר אַ מיידל, אַ חברטע געמאַכט פאַר מיר, פאַר אונדז...

— אין אונדזער שטיבל וועל איך דאָס אויפהענגען אויף דער וואַנט, פאַר די בעטן.

— פאַר מיין בעט, צי פאַר דיינס?

— וואַרט נאָר, אליעזר, וועסט זען, וועל איך דיר אויספּוצן אַ שטיבל, אַ גן־עדן זאָג איך דיר, אַ פּשוטעס, נאָר אַלץ וועט מוזן שפּיגלען, אַ מחיה וועט זיין דרינען אַריינצוגיין.

— און אַלע נאַכט נאָך דער אַרבעט, וועלן מיר ביידע זיצן, איינער נעבן אַנדערן, אָט ווי איצט — און ער נעמט זי אַרום.

— און דו וועסט מיר פון אַלעם דערציילן — דערציילן פון אַלעם — זאָגט זי, אַרויפלייגנדיק איר האַנט אויף זיין אַקסל, און מיט דער צווייטער אים אַנגעמענדיק פאַר דער גאָמבע, און קוקט אים טיף אין פּנים אַריין.

און זיי איז אַזוי גוט, אַזוי פריילעך אויפן האַרצן.

און אַלץ אַרום אין שטוב איז עפּעס איבערגעצויגן מיט אַ גוטסקייט,

עפּעס אַ ווייכע ליבלעכע זאַך ליגט אויסגעגאָסן אויף אַלעם אין חדרל — אויף די ווענט, אויף דעם טישל, אַזוי ווי אַלץ וואָלט איר צוגעווינקען, געבעטן איר צום האַרצן ליבע טרייע ווערטער...

און ביידע שווייגן שטיל — און פאַרטיפן זיך ביידע אין זייערע געדאַנקען.

— זעסט — זאָגט זי צו אים, אַרויסנעמענדיק פון דעם קאַסטן דאָס ביכל פון פּאָסט — צוויי הונדערט און פערציק רובל שוין, עס וועט נאָך זיין ביז דריי הונדערט רובל. זאָלסט דערנאָך נשט האָבן אויסצורעדן: „גענומען דיך בחינם, אַזוי ווי דו ביסט געשטאַנען און געגאַנגען“.

— גיי, ביסט אַ שלעכטע, איך בין מיט דיר ברוגז, פייגעלע — בייזערט ער זיך.

— פאַרוואָס? ווייל איך זאָג דיר דעם אמת אין די אויגן — זאָגט זי, קוקנדיק אים אין פּנים אַריין מיט אַ גענעכטערל.

און ער בייגט אַוועק דעם קאָפּ, מאַכט זיך ברוגז.

— גיי שוין, נאַרעלע, דו האָסט עגמת-נפש, איך האָב דאָך מיר נאָר געמאַכט אויף אַ געלעכטער, דו פאַרשטייסט נישט?

אַזוי רעדן זיי ביז עס ווייזט זיך דאָס אַלטע גערויכט פון דעם פאָר-האַנג אַרויס, עס איז צייט שלאָפן גיין, און די יונגע פּאָר געזעגענען זיך.

ר׳ יעקב, פייגעלעס פאָטער, ווערט קראַנק.

אין אָנהייב ווינטער איז עס געווען, דער ווינטער האַלט מלחמה מיטן זומער: דער שיקט אַ שניי, דער צווייטער — אַ זון. צעגייט דער שניי, ווערט אַ בלאָטע, און צוממייסטן גיסן רעגנס ווי מיט צעבערס.

אין אַזעלכע ווינטערס איז דער אַלטער קראַנק. ער ווערט שלאַפער אויף די פיס, און ער לייגט זיך אין בעט אַריין.

אויף קיין ברויט איז נישטאָ, אויף קיין קוילן אַוודאי נישט, באָרגט דערווייל פייגעלע.

און דער אַלטער ליגט אין בעט און הוסט, דאָס אַלטע, בלייכע צוזאַמענגעצויגענע פּנים ווערט רויטליך, די ציין באַווייזן זיך צווישן די צוויי צוזאַמענגעצויגענע ליפּן און די בלויע אָדערן שטאַרן אַרויס פון די שלייפן.

מען שיקט נאָך דעם רופא. ער פאַרשרייבט אַ מעדיצין.

די מאַמע וויל דאָס לעצטע קישן פאַרזעצן, לאָזט פייגעלע נישט. נעמט זי אָפּ פון שכירות — קלעקט דאָס נישט — פאַרזעצט זי איר זשאַקעט. פון נדן וועט זי דאָך, חלילה, נישט רירן.

און ער, אליעזר, קומט אַריין יעדע נאַכט.

ביי דעם באַקאַנטן טישל, ביי דער שיין פון דעם באַקאַנטן בלייַ־לאָמפּ זיצן זיי ביידע.

— וואָס ביסטו אַזוי טרויעריק, פייגעלע?

— און וואָס האָב איך פריילעך צו זיין, דער טאַטע איז, נעבעך, אַזוי קראַנק.

— גאָט וועט העלפן, פייגעלע, ער וועט געזונט ווערן.

— שוין נישט קיין פיר וואָכן קיין פרוטה אין פּאָסט אַריינגעגעבן.

— וואָס טויג דיר געלט?

— וואָס הייסט, וואָס טויג מיר געלט? — פרעגט זי דערשראָקן, אַזוי ווי זי וואָלט פאַר עפּעס געציטערט — בחינם וועסטו מיך נעמען?

— ווי הייסט בחינם. דו ביסט ביי מיר אַלעס געלט ווערט, מיין גאַנץ לעבן. וואָס טויג מיר געלט? אָט דו זעסט די פינף פינגער, זיי קאָ־נען אַלעס פאַרדינען. צוויי הונדערט רובל האָב איך ליגן אין פּאָסט, אָנ־געזאַמלט מיר פון מיין אַרבעט. וואָס דאַרף איך מער?

זי שווייגט אַ ביסל און לאָזט אַראָפּ די אויגן — און די מאַמע דיי־נע? — זאָגט זי שטיל.

— איך בעט דיך, דו האָסט עפּעס חתונה מיט מיין מאַמען, צי מיט מיר האָסטו חתונה, און וואָס גייט עס דיך אָן מיין מאַמע?

זי שווייגט.

— איך זאָג דיר נאָכאַמאָל, איך נעם דיך אַזוי ווי דו שטייסט און גייסט —, אָט אַזוי — און דו נעמסט מיך אויך אַזוי — ווילסטו?

זי נעמט דעם עק פאַרטעך צו די אויגן און וויינט אין דער שטיל.

שטיל איז אַרום, דער לאָמפּ פאַרשפּרייט זיין העלע ליכטיקייט אין דעם שטיבל — און זייער שאָטן פאַרשפּרייט זיך אויף די ווענט.

פון הינטער דעם פאָרהאַנג ווערט געהערט דאָס שווערע שלאָפן פון די אַלטע לייט.

און איר קאָפּ איז אָנגעשפּאַרט אויף זיינע אַקסלען און אירע גדיכ־טע שוואַרצע האָר פאַרשטעלן זיין געזיכט.

זי וויינט אין דער שטיל: ווי גוט ביסטו, אליעזר!

און זי עפנט איר גאַנץ האַרץ פאַר אים, און דערציילט אים פון

אַלעס ווי עס גייט זיי הײַנט, ווי שלעכט עס איז זיי הײַנט. אַלץ האָבן זיי שוין פֿאַרזעצט — און אויף צומאָרגנס איז קיין גראָשן נישטאָ.

ער נעמט זי ליבלעך אַרום, און מיט דעם עק פֿון איר פֿאַרטעך ווישט ער איר די טרערן אָפּ פֿון די באַקן — זאָגנדיק:

— וויין נישט, פֿייגעלע, וויין נישט, עס וועט אַלץ גוט ווערן.

— און איך זאָג דיר, אַז דו זאָלסט מאָרגן גיין אין פֿאַסט אָפּנעמען עפּעס געלט און געבן אויף אַלעס, ביז גאָט וועט העלפֿן, דער טאַטע וועט געזונט ווערן און קאָנען פֿאַרדינען. דענסטמאָל...

— דענסטמאָל — חזרט זי איבער אין דער שטיל.

— דענסטמאָל וועט שוין גוט זיין — גיט ער איר אַ ווינק מיט די אויגן.

— אַזוי ווי דו שטייסט און גייסט — שעפּטשען זיינע ליפּן אין דער שטיל. און זי קוקט אויף אים — אַ שמייכל לויפֿט איבער איר פּנים. און איר איז אַזוי גוט...

צומאָרגנס איז פֿייגעלע דאָס ערשטע מאָל אַריין אין פֿאַסט מיטן ביכל, אָפּגענומען אַ פּאָר רובל און אַהיימגעטראָגן דער מוטער.

די מוטער האָט שטאַרק אָפּגעזיפֿצט, געמאַכט אַ זויערע מינע — פֿאַרקנייטשט דאָס פּנים און אַראָפּגעצויגן דאָס קאָפּטיכל ביז איבער די אויערן.

דער אַלטער ר׳ יעקב, וואָס ליגט אין בעט, האָט זיך מיט דעם פּנים אומגעקערט צו דער וואַנט.

דער אַלטער ייד ווייסט וואָס פֿאַר אַ געלט דאָס איז! זיין איינציק קינדס אויסגעהאָרעוועטע פּאָר רובל. אַנדערע טאַטעס גיבן קינדער, און ער נעמט...

און ביי אים זעט עס אויס ווי ער באַגזלט זיי, די יונגע מענטשן. אים קומט שוין נישט צו לעבן און פֿארן טויט באַרויבט ער זיי...

און קלערנדיק דאָס, פֿאַרגלייזן זיך זיינע אויגן, די בלויע אָדערן פֿון די שלייפֿן קריכן מער אַרויס און דאָס בלאַסע פּנים ווערט אָנגעלאָפֿן מיט בלוט.

און דאָס פּנים איינגעגראָבן צו דער וואַנט ליגט ער און קלערט אַזעלכע געדאַנקען.

ער ווייסט, אַז ער איז דער גאַנצער שולדיקער פון די קינדערס ליידן... און ער בעט אויפן טויט...

און זי, פייגעלע, וואָלט געוואָלט עפּעס מיטאַמאָל באַגליקט ווערן, אַ סך געלט צו האָבן, רייך צו ווערן, צו זיין די גרעסטע גבירטע.

און אָט, למשל, ווען זי האָט כאָטש איצט טויזנט רובל און ער קומט אַריין: נאַ, נאַ דיר דאָס גאַנצע אַוועק, זע, פייגעלע איז געטריי — נאַ דיר, און זאָג נישט, בחינם געמסטו מיך, אָן נדן, ווי איך שטיי און גיי..

ביים טאַטנס בעט זיצן זיי ביידע, זי מיט איר אליעזר.

און דאָס האַרץ ווערט איר פול מיט נחת — עפּעס פילט זי ביי זיך אַ פאַרגעניגן, וואָס זי האָט עס נאָך קיינמאָל נישט געפילט — און א פולע טרער באַווייזט זיך איר אויף די באַקן.

זי זיצט און וויינט, פאַרשטעלט זיך דאָס פנים מיטן פאַרטעך.

און ער נעמט זי ליבלעך אָן ביי דער האַנט — זאָגנדיק אַלץ מיט זיין ליב זיס קול: פייגעלע, הער שוין אויף, פייגעלע, איך בעט דיך.

און דער טאַטע ליגט אויסגעדרייט מיטן פנים צו דער וואַנט און דאָס באַוועגן פון זיין האַרץ הערט זיך אין דער שטיל.

און זיי זיצן, זי פילט צו אים א געטריישאַפט, זי פילט, אַז זי קאָן זיך אויף אים פאַרלאָזן.

זי זיצט און שלינגט זיינע ווערטער — זי פילט, ווי ער קייקלט איר אַראָפּ אַלע שווערע שטיינער פון האַרצן.

דער טאַטע האָט זיך אומגעדרייט, געוואָרפן אַ בליק אויף זיי. אויפן טאַטנס בלאַסן פנים איז עפּעס אויסגעגאָסן אַזאַ ליבער שמייכל, ווי ער וואָלט זאָגן: האָט נישט קיין מורא, קינדערלעך, איך בין מסכים דערויף, מסכים מיט מיין גאַנץ האַרץ.

און פייגעלע פילט זיך אַזוי גוט. אַזוי גוט...

דער טאַטע איז נאָך קראַנק, און פייגעלע נעמט אָפּ איין רובל נאָכן אַנדערן, איין פינפרובלדיקן נאָכן צווייטן.

דער אַלטער ר' יעקב ליגט אין בעט און קלערט, קוקט אויף די קינדער און שווייגט.

דאָס פנים זיינס ווערט בלאַסער, איינגעקנייטשטער, שוואַכער און שוואַכער. ער פילט ווי די כוחות גייען אים אויס.

פייגעלע נעמט אַפּ פון דער פּאָסט דאָס געלט, די מאַרקעס אין ביכל וועגן ווינציקער, פייגעלע ווייסט, אַז עס וועט שוין באַלד נישט זיין.

דער אַלטער ר׳ יעקב ווינטשט זיך אין דער שטיל: ער וואָלט שוין נישט אַזויפיל געברויכט... ער וואָלט שוין נישט קיינעם געשטערט...

און ער שפּייט, דער אַלטער ר׳יעקב, טראָפּנס בלוט, טראָפּנס בלוט. עס שעפּט זיך אויס — און די מאַרקעס — קלעפּן זיך פון ביכל אָפּ... אַ טראָפּן בלוט פון מויל — אַ מאַרקע פון ביכל.

דער אַלטער ר׳ יעקב האָט דעם לעצטן טראָפּן בלוט פון זיך אַרויסגעגעבן, און פייגעלע — דעם לעצטן רובל פון פּאָסט...

אין יענעם טאָג איז דער אַלטער געשטאָרבן... און אין דעם זעלבן טאָג איז אויף דעם ביכל אין פּאָסט קיין גראָשן נישט געבליבן... פייגעלע האָט אין איין טאָג פאַרלוירן איר טאַטן מיט איר נדן...

* * *

פייגעלע זיצט ווידער ביי איר בליך-לאָמפּ און נייט און נייט ביז שפּעט אין דער נאַכט, און פון יעדן שטאָך מיט דער נאָדל קומט עפּעס צו אין איר נייע ביכל אין פּאָסט.

דער נדן מוז איצט זיין גרעסער ווי פריער, ווייל צוזאַמען מיט דעם ביכל, וואו עס קומען צו מער מאַרקעס, קומט אויך אַלע מאָל צו גרויע האָר אויף איר שוואַרצן קאָפּ...

דער חזן מיט די משוררים

איבערן געסל, פון וועג אָן, האָט זיך געשלעפּט אַ גרויסער, שווערער פּראַכט=וואָגן. באַוואָלקנט אין שטויב, זענען געווען אויף אים אָנגעפּאַקט אַ חבֿרה משוררים. דער חזן מיט צוויי קליינע „קוויטשערלעך“ פון ביידע זייטן זענען געזעסן אויף איין געזעס. דער באַס מיטן אונטערבאַס און סאָפּראַן זענען געזעסן אויפן צווייטן געזעס, און נאָך זיי אַ שוואַך טענאָרל און אַן אַלט מיט פּעקלעך און קעסטלעך. די שטאָט=מיידלעך, פאַרטאָן אין שבת=מאַכן, האָבן געלאָזט שטיין אין מיטן די קוגלען, און אין די זומערדיקע בלוזקעס מיט די באַשמוצטע שירצן האָבן זיי זיך באַוויזן אין די טירן. מיט די פינגער האָבן זיי אַריבערגעוואָרפן די צעפּ, וואָס האָבן זיך פאַרוואָרפן איבער די רויט=געוואָרענע באַקן, און איינע האָט צו דער צווייטער אויף יענער זייט שוועל אַריבערגעוואונקען: קוק אָן די העכט, דו זאָלסט מיר לעבן!

די טענאָרן האָבן אין איילעניש אַרויסגענומען די רונדע שפּיגעלעך מיט די בערשטעלעך פון די וועסטן=קעשענעס, אַרונטערגעקעמט די פּאות הינטער די אויערן, פאַרשפּילעט די קלאַפּעס פון די מאַנטלען, אַז מען זאָל נאָר אַרויסזען דאָס שוואַרצע שניפּסל מיט אַ שטיקל קראַגן, האָבן אויסגעהוסט זיך, אַ צי געטאָן אויס דעם גאָרגל, און געוואָרפן אויגן.

— ווי שמחת=תורהדיקע עפּעלעך — האָט דער טענאָר געגעבן אַ קניפּ הינטן=אַרום דעם אַלט, אַז דער חזן זאָל נישט באַמערקן.

דער פּראַכט=וואָגן האָט זיך אין מיטן געסל אָפּגעשטעלט. דער חזן האָט פון דער פור נישט געוואָלט אַראָפּ, וואַרטנדיק, אַז דער גבאי פון שול זאָל קומען אים מקבל פּנים זיין און אָנווייזן אים דאָס אָרט, ווו זיי האָבן זיך אויפצוהאַלטן. דער גבאי איז אָבער געשלאָפן נאָכן מיטאָג, און דער שמש האָט אים מורא געהאַט צו וועקן. דערווייל איז דער וואָגן מיט דער חבֿרה געשטאַנען אין מאַרק. עס זענען אָנגעקומען יידן פון אַלע זייטן, זיי האָבן שלום=עליכם אָפּגעגעבן דעם חזן מיט די משוררים, און

האָבן זיך אַרומגעשטעלט אַרום דער פּור, וואַרטנדיק אינאיינעם מיטן חזן אויפן גבאי. עס זענען אויך אָנגעקומען אייניקע פון די „לייטלעך“, וואָס האָבן אַ גרויסן שייכות מיט מוזיק, וואָס זענען אַליין עפּעס שטיקלעך מנגנים. זיי האָבן זיך געשטעלט באַזונדער — עס האָט זיי גישט געפּאַסט אינאיינעם צו שטיין מיט דעם איבעריקן עולם, און זיי האָבן אָנגעהויבן צו רעדן צווישן זיך אויף חזניש לשון. איינער פון זיי האָט אַרויסגענומען פון בוזעם־קעשענע דעם „ירחון החזנים“ און האָט אָנגעהויבן הויך לייענען אַ שיר. דער חזן האָט באַלד דערקענט ביי זיי אין די לאַנגע נעגל פון די גראָבע פינגער, אַז זיי זענען פון די „גוטע ברידער“, האָט ער זיך געגעבן אַ ווענד צו זיי:

— זענען עפּעס ביי אייך אין שטאָט דאָ בעלנים אויף זמר?

— וואָס שייך? אַ יידישע שטאָט — האָבן זיי אָפּגעענטפערט.

דערווייל איז אָנגעקומען דער גבאי מיט זייער רואיקע פּאַמעלעכע טריט און מיט נאָך פאַרשלאָפענע אויגן און די קאַנטן פון די פאות זענען ביי אים נאָך נאַס געווען פון דעם וואַשן זיך נאָכן שלאָף. ער איז צוגעקומען פּאַמעלעך צו דער פור, האָט זייער לאַנגזאַם אויסגעשטרעקט די האַנט, און געערדט ווי פון שלאָף:

— שלום־עליכם.

— עליכם־שלום.

— ווהין פאָרט אַ ייד? — האָט דער גבאי געפרעגט, ווי ער וואָלט פון קיין פּותר־חלום נישט געוווסט.

— אין יידישע שטעט אַרום — האָט דער חזן געענטפערט.

— וואָס אַ מגיד? — האָט דער גבאי געפרעגט מיט דעם זעלבן נאַאיוון טאָן.

— ניין, נאָר אַ חזן מיט משוררים.

— אזוי, אַ חזן מיט משוררים — האָט דער גבאי לאַנג אויסגעצויגן, און דערביי זיך געלאָזן די פאות אויסגעצויגן, די וואָנצעס און די באָרד אויסגעגלעט, און נאָך אַ לאַנג איבערקלערן, ווי ער וואָלט אויפן ריכטיקן שכל געפאַלן, גיט ער אַ פרעג:

— און צו וואָס פאָרט אַ חזן מיט משוררים אין יידישע שטעט אַרום? —

— דאַווענען — האָט דער חזן אָפּגעענטפערט.

— אַזוי, דאַווענען, נו, זאָל ער זיך פאָרן געזונטערהייט. דער גבאי האָט די האַנט אויסגעשטרעקט און איז אַוועקגעגאַנגען.

דער חזן האָט גלייך עפּעס דעם פורמאַן אין אויער איינגערוימט, און דער פורמאַן האָט געגעבן אַ שמיצל צו זיינע פערד:

— וויאָ, קיין קראָשעניוויץ!

זענען אָבער די יידן באַפאַלן דעם וואָגן און די פערד ביי די לייצעם איינגעהאַלטן:

— וואָס, פאָרן וועט איר? דאָ וועט איר שבת האַלטן, אויף אונדזערע קעסט.

— פאָרן! — האָט דער חזן ברייט באַפוילן דעם פורמאַן, און האָט געגעבן אַ ווונק צו די „פון די לייטלעך“ מיט די לאַנגע נעגל פון די גראָבע פינגער, עס הייסט, אַז ער קאָן זיך אויף זיי פאַרלאָזן...

דער פראַכט־וואָגן האָט געגעבן אַ קרעכץ־אָפּ. שווער זיך איבערגעריבן איבער דער שטאָטישער ברוק און איז אַרויס אויפן קראָשעניוויצער וועג, אָפּגעפאָרן אַ וויאָרסט צוויי, צום וואַסער צו, וואָס האָט אַ „נאָמען“ (דורכדעם מעג מען זיך גטן) אין שטעטל... און וואָס דאַרף יעדעס יאָר אַ מענטש — האָט דער חזן געהייסן זיך אָפּשטעלן, כדי צו באַגיסן די רעדער.

חברה זענען אַראָפּגעקראָכן פון דער פור, די ביינער זיך אויסגעצויגן און האָבן אָנגעהויבן צו מורמלען אויפן חזן: עסן...

דער חזן האָט ארויסגענומען דאָס שליסעלע פון וועסטן־קעשענע און אויפגעעפנט דאָס קעסטל, וואָס טראָגט אויף זיך דעם נאָמען „צידה לדרך“ און וואָס עס איז פארשלאָסן מיט אן אויבער־שלאָס, מיט א הינטער־שלאָס און מיט נאָך אן ענגלישן שלאָס באַלייגט. אוודאי נישט בחינם. ער האָט ארויסגענומען פון קעסטל פינף ציבעלעס מיט דריי הערינג און האָט זיי איבערגעגעבן יעקל קאלבאסניק, א יונג, וואָס איז קליינגעוויקסיק און וואָס פארענדערט זיך קיינמאָל נישט, אזוי אז מען קאָן קיינמאָל נישט וויסן ווי אַלט ער איז; טייל רעכענען אז ער איז אכצן יאָר אלט, און טייל האלטן, אַז אכט־און דרייסיק. ער קאָכט, שטריקט און נייט ווי אַ נקבה, דערפאר האָט מען אים א נאָמען געגעבן: די באלעבאָסטע, און איבערגעגעבן אים די קיך אין וועג. יעקל קאָלבאַסניק האָט זיך אָנגעטאָן אַ פאַרטעך און אויף אַ שטיין זיך גענומען צו האקן די ציבעלעס מיטן הערינג. דער חזן האָט דערווייל איבערגעשמועסט מיטן עלטערן אלט וואָס ווייטער צו טאָן. דער עלטערער אלט, א הויך און א האר יידל, אַן אמאָליקער בית־מדרש־בחור, לערנט זיך שחיטה און שדכנט זיך צו צום חזנס עלטערער טאָכטער. ער איז א גרויסער ליבהאָבער פון לשון קודש און האָט אליין שוין אָפּגעדרוקט

דריי קאָרעספּאָנדענציעס אין „ירחון החזנים“ בדרך שיר. ער האָט זיך איבערהויפּט ווייט פון דער חברה משוררים און רייבט זיך שטאַרק מיטן חזן, האָפנדיק אמאָל ממלא מקומו זיין... „קנאקניסל“, דער קווטשער מיט אונטערגעהאַקטע אויגן און מיט אָפּגעשוירענע פאות ביז אין האַלבן קאָפּ אריין, איז ארויף אויפן העכסטן בוים אויסקוקן פון אַ „שפּאָקטיוו“, צי מען קומט נישט אָן צו פאָרן פון דער שטאָט.

יעקל קאָלבאסניק איז פארטיק געוואָרן מיט די הערינג, דער חזן האָט ארויסגענומען דאָס ברויט און געטיילט „מוציאס“. די חברה האָבן זיך גענומען צו אכלען, אז עס איז א רויך געגאנגען, געשטילט דעם ערשטן הונגער, האָבן זיך די חברה אויסגעטאָן און האָבן זיך אויסגעצויגן אונטער די ביימער, צווישן וועג און די פעלדער. עס איז געווען א הייסער זומערטאָג, דאָס וואסער האָט זיך געצויגן אנטקעגן דער זון ווי אַ שפּיגל, די פארטיקע זאנגען האָבן האלב געבויגן די קאָרנדיקע בעזעמלעך, וועלכע האָבן זיך ווי וואקס נעגאָלדעט אין דער זון, פארשטעלנדיק די פיס פון שווארצן וואלד, וואָס האָט זיך נאָך זיי געוויזן. חברה נאָכן עסן זענען געווען אין גוטן הומאָר. זיי האָבן געוואָלט אָנהייבן צו זאָגן ווערטלעך, האָבן זיי אָבער מורא געהאט פארן חזן. דער חזן מיטן עלטערן אלט זענען ארומגעגאנגען די קעפּ אראָפּגעלאָזט. אָבער דאָך האָבן זיי נישט אָנגעוווירן דעם בטחון אויף די פון די לייטלעך, וואָס האָבן א שטיקל שייכות מיט זמר, אז זיי וועלן נישט שווייגן... דער פורמאן האָט אויסגעשפּאנט די פערד, אָנגעשאָטן פאר זיי האָבער, און אליין האָט ער זיך אויסגעצויגן ביי דער פור, שמעלצנדיק זיך אין דער זון. דאָס גראָבע פנים זיינס, וואָס איז אזוי באוואקסן מיט א וואלד שווארצע האָר, אז עס איז אויף אים קיין שטיקל הויט נישט צו דערזען, פרעגלט זיך אין דער זונס שטראלן, און די טראָפּנס שווייס ריגען איבערן שטערן. נחומקע דער ליטוואַק, דער באַס, וואָס קאָן עסן פאַר פיר און האָט תמיד טאָפּלטע טעג, האָט זיך גערוקט צום פורמאן דעם טאבאק צו דערפאקן ביי אים. די קווטשערלעך האָבן אָן רחמנות די האָר פון די פערדס ווידלען געריסן, און יאָסקע יאָלד מיט „לעפעלן“, דער אונטעראלט מיטן אונטערטענאָר, צוויי גלייכע אַכצןיאָריקע בחורים, וואָס טראָגן פאַפּירענע אויפגעשטעלטע קראַגנדלעך מיט קאָלירטע שניפּסלעך, האָבן זיך פארקליבן אונטער א בוים, ארויסגענומען טינט און פעדער — צו פארפאסן א „ליבעס־בריוו“ צו א מיידל קיין זשאָבלין.

און די „לייטלעך“ האָבן טאקע נישט געשוויגן. אזוי ווי דער גבאי איז

אַוועק פון דער פור, האָבן זיי זיך געגעבן אַ לאָז אין קצבישן געסל אריין, צו די „גוטע ברידער“, און האָבן אָנגעהויבן צו דערציילן, אז עס איז אָנגעקומען אַ חזן מיט נאָטן און מיט זיבעצן משוררים, אכט סאמע ווייגעדיקע קווינטשערלעך, נאָר דער גבאי האָט נישט געלאָזט דאַווענען אין שול, איז דער חזן מיט די משוררים אוועקגעפאָרן קיין קראַשעניוויץ. די קצבים האָבן עס דערהערט, האָט זיך דאָס בלוט אין זיי פארקאָכט, האָבן געכאפּט די שטעקעלעך אין האַנט אריין, ארונטער צום גבאי און אים אראָפּגעצויגן פון דער קאנאפּע: „געהרגעט קאָנט איר דאָ ווערן! — האָבן זיי געשריגן צו אים — דעם חזן מוזט איר אראָפּברענגען!“ און זיי האָבן טאַקע באַלד געשיקט נאָך די פורמאַנעס, איינגעשפּאַנט דריי וועגן, ארויפגעפּאַקט אויך דעם גבאי אויף אַ וואָגן און הײַדאַ קיין קראַשניוויץ נאָכן חזן.

„קאַנקגיסל“ האָט דערזען פון דער ווייטן, אז מען הולכט, האָט ער געגעבן אַ שפּרונג אראָפּ פון בוים, פארמאכט דעם פּיסק, און אַ קריי ארויס פון בויך:

— קוקי-ריקו — מען רייט!

— חברה, גלייך אויפגעשטאַנען זאָל זיין! די ביכער אין די הענט אריין! — האָט דער חזן געגעבן אַ רוף אויס.

מען האָט אויפגעוועקט כאַצקלען דעם פורמאַן, אראָפּגעשלעפּט אים פון וואָגן, פלינק די פערד איינגעשפּאַנט און דעם עמער אים געגעבן אין האַנט אריין, אז ער זאָל באַגיסן די רעדער מיט וואַסער: מען פאָרט!...

חברה האָבן זיך גלייך אויפגעשטעלט. די קווינטשערלעך האָבן זיך געשטעלט ארום חזן, גענומען די ביכער אין האַנט אריין און אָנגעהויבן צו ארבעטן מיט די כלים, אַ „לכה דודי“.

אַז די פורן זענען אָנגעקומען, האָט אַ קווינטשערל גענומען:

— מקדש מלך עיר מלוכה, און האָט געגעבן אַ כאַפּ אויף דער צווייטער דינערער זייט: צאי צאי מתוך ההפ-הפ-כה, האָט דער באַס געגעבן אַ לאָז אראָפּ די טראָמבע און אַ האַק צו מיט „איקעלבאַק“ פּי-כה, און דאָס משוררל האָט זיך ווייטער רחמים געבעטן: געדענקט אין גאָט, רב לך, אך, אך, רב לך, נו טאַקע רב לך, שבת, או-או, שבת.

האָבן אים די אַלטן אָפּגעענטפערט:

— שבת רב לך! שבת רב לך!

האָט זיך אַ טענאָר אָפּגערופן מיט אַ טרעל און האָט געפרעגט: — ווייסטו ווו? ווייסטו ווו?

האָט אים דאָס קווינטשערל אָפּגעענטפערט: בע=מק, בע=מק הב=כא.
האָט דער מענער געגעבן צו פאַרשטיין: — הבכא, הבכא.
געפעלט עס נישט ווייטער דעם באָס, און ער גיט א ברום: בעמק הבכ=אָ=אָ!

קומען צו די אלטן און הייבן אָן: בבא עמק, עמק, עמק — מק — מק — מק. אזוי קלימפּערן זיי צו, בשעת דער צווייטער קווינטשערל נעמט זיך אויף נאָך אַן איידעלער שטימע.

דאָ גיט א גיי צו צום חזן יאָסקע האקער און גיט א מאַך:

— חזן, פאָרט מיט אונדז אין שטאָט אריין!

— איך פאָר קיין קראַשנעוויץ. א בריוו פון קראשנעוויץ געקראָגן — רופט דער חזן.

— עס וועט אייך נישט העלפן קיין טענות ומענות — רופט נאָטע „שיינעיץ" אויס און נעמט און שפּאַנט אויס די פערד פון חזנס וואָגן, און אַ שפּאַן איין זיי אין זיין וואָגן.

— וועגן עסן זאָלט איר זיך נישט זאָרגן, אן אָקס געשאָכטן היינט — רופט שלמה „דער געלער" אויס.

— אויף די פראנטן קוקט נישט! — רופט זיך „שרעץ" אָן — ווייזנדיק אויפן גבאי — די געזוכט קאָן מען קריגן ביי זיי, מיט מיר רעדט, ברודער!

— חברה, די פּעקלעך! — שרייט יאָסקע און פּעקלט שוין איבער די כלים, און איידער זיי קוקן זיך אום, זיצט שוין חברה אויף די פורן און מען פירט דעם חזן אין שטאָט אריין ביד רמה.

מען האָט דעם חזן אין שטאָט געבראכט און אים געגעבן א קוואַרטיר ביי דוד גארקיכער. די קצבים האָבן די משוררים אויף קעסט צו זיך אהיים גענומען. די ווייבער האָבן זיך איבער די קווינטשערלעך געריסן און געגעבן זיי צו אכלען, אַז אזעלכעס האָבן זיי נאָך אין די אויגן נישט אָנגעזען. יעקל „באלעבאָסטע" האָט זיך נאָר צווישן די יידענעם ארומגעדרייט, געזעסן מיט זיי און געמאָלט ווי איינע פון זיי. „קנאקניסל" האָט ביי זיין באלעבאָס געוויזן שטיק, פּלוצלינג האָט ער אָנגעהויבן צו בילן ווי אַ הונט; מען האָט זיך אונטערן טיש אראָפּגעבויגן דעם הונט ארויסצויאָגן, הייבט ער גאָר אָן צו מיאַנטשען ווי אַ קאַץ. יאָסקע יאָלד מיט „לעפעלן" דעם אונטערבאס האָבן זיך גלייך באַקענט מיט די טעכטער פון ארט און אָנגעהויבן נייע ראָמאַנען צו שפּילן. זיי זאָגן צו שרייבן ליבעסבריוועלעך און באָרגן שוין קליינגעלט „אויף מארקעס" פון די מיידלעך.

מיט איין וואָרט, חברה האָט זיך באַזעצט אין שטאָט ווי היימישע, מיט אַלעמען זיך באַקענט, גוט געלעבט, אומעטום געווען און מיט אַלעמען זיך געווינטשעוועט.

אין דעם שטעטל האָבן זיך געפונען צוויי יונגעלייטלעך — „ויקהל“ און „פקודי“. „ויקהל“ איז געווען אַן אייגבינדער, וואָס אין דער אמתן איז ער געווען אַ וואַטעמאַכער און אַן אָרעמאַן — זאָל דער אייזציקער גאָט אויסהיטן. „פקודי“ איז געווען אַ שדכן, אַ גרוש, אייגנטלעך גאָר־נישט קיין גאַנצער גרוש, נאָר דאָס ווייב איז אים משוגע געוואָרן, באַשעפטיקט ער זיך דערווייל מיט אויפקלייבן מאה חתימות... די צוויי יונגעלייטלעך האָבן זיך באַשעפטיקט מיט שדכנות בשותפות, תמיד האָט מען זיי געזען גיין אין גאַס באַזונדער, „ויקהל“ צו חתנים צד און „פקודי“ — צו כלהס צד. האָט מען געזען „ויקהלן“ מיט „פקודין“ גייען צוזאַמען, האָט מען געוווסט אין שטאָט, אַז מען האָט חתן־כלה צוזאַמענגעפירט און מען וועט טעלער ברעכן...

געקומען זענען „ויקהל“־„פקודי“ צום חזן אזוי גלאַט, אין גאַסט, הייסט עס. זיי האָבן אים אָנגעשלאָגן אַ געשעפט, אַז ער זאָל מאַכן אַ קאָנצערט אויף בילעטן אין גאָלדמאַנס זאַל, אגב־אורחא האָבן זיי זיך נאָכגעפרעגט, ווער פון די חתנים איז פריי פון מיליטער. אָפּגעשטעלט האָבן זיי זיך אויף יעקלען. יעקל קאַלבאַסניק האָט די טבע צו ציטערן מיט די ליפּן און צו שאָקלען מיט איין אויער — מיינט מען, אַז אויף אַלץ, וואָס מען זאָגט, שאָקלט ער צו: גוט! האָבן האָט ער אַ טבע, אין יעדער שטאָט, וווּ ער קומט אַריין צו שדכנען זיך אין אַ הויז וווּ עס איז דאָ אַ מיידל, און אַ חתן צו ווערן. קריגט ער, פאַרשטייט זיך, צו עסן, צו טרינקען און נאָך חתימה־געלט אין דער קעשענע, און פאָרט זיך אין אַ צווייטער שטאָט אַריין, ווייטער אַ חתן צו ווערן. זיין אייגנס איז אַ בלייער בילעט. דאָס איז זיין פּראָפעסיע און זיין גדר.

די שדכנים האָבן מיט אים אָנגעהויבן צו רעדן.

— גאַנץ גוט — זאָגט ער.

— דריי הונדערט גילדן מיט אַ נייער מאַשין.

— גאַנץ גוט — זאָגט ער.

— כאָטש הייַנט אויף דער נאַכט.

און יעקל טרינקט שוין ווייטער בראָנפן און עסט שוין ווייטער לע־קעך.

— איר ווייסט, חזן — זאָגט צומאָרגנס „קנאקניפל“ — יעקל איז שוין ווייטער א חתן געוואָרן.

— א בייזע נאכט אויף זיין קאָפּ! מען וועט דאָך אונדז פון דער שטאָט ארויסטרייבן.

און יעקל גייט אָנגעטאָן א ניי העמד מיט א נייעם קאָלנער און קנאקט ניס־קערנדלעך — און טוט אים עפּעס!

דערווייל האָט דער חזן גענומען אָנגעגרייט זיך אַ שבת צו דאַווענען. צום ערשטן האָט ער געארבעט מיט די קווינטשערלעך, ער האָט געוווסט, אַז ער האָט זיך אויף וועמען צו פאַרלאָזן. צו קבלת שבת האָבן די ווייבער די פענצטער אין שול אויסגעהאַקט, פאַרוואָס מען האָט די ווייבערשע שול פארמאכט, און שבת בייטאָג האָט דער חזן אָפּגעהאַלטן דעם עולם ווי ראש־השנה. אין אַלע חברות האָט מען דעם שבת פרי אָפּגעדאַוונט, אַהיים געאיילט זיך, דעם „קידוש“ אַריינגעכאַפּט, פאַרביסן מיט די ציבעלעס און אין שול אריין צו דער צווייטער קדושה. אין שול איז אזוי דושנע געוואָרן און דער ריח פון די ציבעלעס האָט אזוי געשטיקט, אז מען איז שיער געשטאָרבן פאר א טרונק וואסער. דער חזן האָט געוויזן קונץ־שטיקלעך — און די קווינטשערלעך האָבן געהילכט. אין דער ווייבערשער שול איז געוואָרן אַ געוויין, ווי צו שופר בלאָזן, קיינער האָט נישט געוווסט פארוואָס און ווען, נאָר ווי האָט דאָס נישט אַ יידענע וואָס צו וויינען — האָט מען דערווייל די שונאים אָנגעשאָלטן אויף וואָס די וועלט שטייט. שבת ביים עסן האָט די גאנצע שטאָט געקלונגען פון געזאנג, פאר יעדן פענצטער, ווו עס האָט נאָר אַ משורר געגעסן, זענען געשטאַנען קופּקעלעך יידן, ווייבער, יונגען און מוידן, און האָבן זיך איינגעהערט. פון די אָפענע פענצטער האָט דאָס געזאַנג אַרויסגעדרונגען אין גאַס אַריין, יידן האָבן די אראָפּגעפאלענע טענער צוריק אויפגעהויבן און איבערגעחזרט נאָך די משוררים. אין קצבישן געסל איז גאָר געווען הימלעך. בערל „קאָרעטע“ האָט זיין משורר „קנאקניסלן“ פאר דער טיר אנידערגעזעצט, און אליין, אָנגעטאָן אין דעם אַנצוג, וואָס ער האָט זיך געמאַכט אויף פּסח, האָט ער זיך אוועקגעזעצט צו דער רעכטער זייט און ארומגענומען דאָס ביסל פורמאנעס ארום זיך און איבערגעחזרט איין שטיקל נאָכן אנדערן פון דעם, וואָס מען האָט אין שול געזונגען...

נאָכן עסן האָבן זיך חברה אין גאָרטן צו שרה פריידען אוועקגעלאָזט: דאָרט האָבן שוין געוואַרט אויף זיי שניידער־געזעלן, אייניקע זענען געווען אין נייע שבתדיקע קאַפּאָטעס אָנגעטאָן און מיט „העכסט אינטערעסאנ־

טע ראָמאנען" אונטער די אָרעמס, און אַ פּאָר שניידער־געזעלן זענען גע־
ווען מיט קורצע רעקלעך און אין הייכע פּאַפּירענע קראַגנדלעך. דאָ האָט
מען זיך שוין נישט שלום־עליכם אָפּגעגעבן, נאָר פארגעשטעלט:

— האַבע די עהרע פּאָרצושטעלן פרייליין דבושה — הערר פּנחס.

— זעהר מיר אָנגענעם — און מען גיט זיך די הענט, און מען זעצט
זיך אויפן גראָז אונטער די ביימער. צוערשט זיצט מען שטיל, דערנאָך
הייבט מען אָן צו רעדן וועגן געשיכטן.

— וואָס פאר א געשיכטע לעזן זי היינט?

— די געשיכטע מיטן „שטומען גוטן ייד".

— אַ העכסט־אינטערעסאנטער ראָמען.

דערנאָך הייבט מען אָן שמועסן פון לידער. זינגט א מיידל א ליד
פון „אַ אומגליקלעכע ליבע", זינגט אַ יונגערמאַן, ווי אַ יונגער
מענטש זאָגט אָפּ ווידוי, איידער ער נעמט זיך דאָס לעבן און געזעגנט זיך
אָפּ פון פאָטער און דער מוטער, פון די ברידער און שוועסטער — אַלץ
דעריבער וואָס זי האָט אים אָפּגענארט. און די קינדער שאָלן צווישן די
ביימער אין האַלב־טונקעלן שאָטן — ביז די נאכט פאלט צו. מיט איין
וואָרט, עס איז געווען אַ שבת פון געזאַנג.

און פון דעם אַלעם איז נישט געווען מיט וואָס אוועקצופאָרן. אז עס
איז געקומען זונטיק, האָט יעדער זיך גענומען צו זיין געשעפט, יעדער איז
געווען פארטאָן מיט זיך און קיין גראָשן האָט מען נישט געזען. דער חזן
איז אַלץ געזעסן אין גאָרקיך, און דער גאָרקיכער האָט אַלע טאָג געציילט
די פּעקלעך, וויפל זיי זענען ווערט. די משוררים האָט מען געגעבן אָנצו־
הערן דאָרט ווי זיי עסן, אַז עס זענען דאָ אויך אַנדערע באַלעבאַטים, נאָר
דאָס זענען נישט אזעלכע לייטלעך, וואָס מאכן זיך פארשטיין מיט אָנצו־
הערעניש... עס איז נישט געבליבן קיין אנדער עצה, ווי צו מאכן אַ
„קאָנצערט" אויף בילעטן אין גאָלדמאַנס זאַל, געבליבן איז צו מאכן א
קאָנצערט „די מאמע רחל", דאָס הייסט פארשטעלן, ווי נבוזראדן טרייבט
דורך די יידן פאַר דער מאמע רחלס קבר, און די מאמע רחל שטייט אויף
פון קבר און באוויינט די יידן. מען האָט געשיקט נאָך פענקע דעם מאָלער
און מען האָט אָנגעהויבן דינגען דעם זאַל. מיט גאָלדמאַנען האָט מען אָפּ־
געמאכט אויף העלפט, און פענקע האָט זיך גענומען אויסצומאָלן די סצע־

נע. קודם־כל האָט ער אוועקגעשטעלט א וואַנט, אויף וועלכער עס זענען געווען אויסגעמאָלט הויכע טענענביימער, און אויף זיי זענען געוואַקסן לולבים, געבונדענע מיט אתרוגים. אויף דער וואַנט איז געשטאַנען אויפֿגעשריבן: דרך בית־אל, דאָס הייסט, אַז דאָס איז דער וועג קיין בית־אל, אויף דער ערד ביי דער וואַנט האָט ער אַנידערגעשטעלט א גרויסן שטיין, אויף וועלכן עס איז געשטאַנען אויפגעשריבן „קבר רחל", רחל דער מאַמעס קבר, און פּאַרטיק.

חברה האָבן זיך אָנגעטאָן ווייסע קיטלען מיט טליתים פון אויבן. מיט פּעקלעך אויף די אַקסלען און מיט אויסגעקרימטע שטעקנס אין די הענט ווערן זיי ארויסגעטריבן אין גלות אריין פון נבוזראדן, פון יעקל קאַלבאַס, הייסט דאָס, וואָס איז געווען אָנגעטאָן אין א רויט העמד מיט זעלנערישע שליפעס און אַ רויטן לאַמפּאַס מיט אַ קופּערנער קאַסקע פון די פייערלעשער אויפן קאָפּ. מיט א רויט אָפּגעפארבט פּנים און א לאַנגער רויטער באָרד, האָט ער טאקע נעבעך אויסגעזען ווי א נבוזראדן, און נבוזראדן האָט אַזוי געזאָלט זינגען:

גייט, יידעלעך, גייט
אין גלות אריין,
אין גלות אריין,
גייט, יידעלעך, גייט...

פארוואָס נעבעך יעקל קאַלבאַס איז געוואָרן אויסגעקליבן פאַר נבוזראדן, ווייסט איין גאָט — דאַכט זיך א ייד, וואָס זיין גאַנצער נדן איז „א בלויער בילעט", נאָר מסתמא איז עס איבער דער באַס־שטימע און פאַר נבוזראדן פּאַסט דאָך א באַס־שטימע...

יידלען דעם עלטערן אלט האָט מען געמאַכט פאַר דער „מאַמע" רחל. מען האָט אים אָנגעטאָן אין לאַנגע ווייסע תכריכים מיט א שבתדיקער הויב אויפן קאָפּ און א רעכט ביסל תחינות אים אין אָרעם אריינגעגעבן און אַנידערגעלייגט אונטערן שטיין.

יידל דער אלט האָט זיך אַנידערגעזעצט און אויפגעשריבן מיט גרויסע כתיבה־אותיות א מודעה אויף אַ ווייס שטיק פּאַפּיר:

„ק ו ל   ר י נ ה   ו ה ו ד י ה!"

עס וועט ווערן געגעבן אַ קאָנצערט פון דעם באַרימטן קעלצער חזן מיט זיין באַרימטן כאָר, אין וועלכן עס ווערט פאָרגעשטעלט א שטיקל מיטן נאָמען:

די מאמע רחלס קבר

ווו עס וועט זיך ווייזן ווי לעבעדיק די מאמע רחל, ווי זי באוויינט אירע קינדערלעך, און נבוזראדן, ווי ער טרייבט די יידן אין גלות אריין.

איבערמאָרגן דינסטיק

אכט אזייגער אָוונט, אין בארימטן סאלאָן פון ה׳ גאָלדמאַן.
ערשטע פּלעצער 1 רובל. צווייטע 50 קאָפּ. צו שטיין 25 קאָפּ.
(ליכט וועט זיין אין סאלאָן ווי בייטאָג, אכט נייע לאָמפּן).

„ויקהלן" מיט „פּקודין" האָט מען גענומען און איבערגעגעבן זיי דאָס פּאפּיר, אויף וועלכן פּעניקע האָט אויסגעמאָלט די זעלבע טענעגביי-מער, ווו עס וואקסן די געבונדענע לולבים מיט די אתרוגים — און זיי איבער דער שטאָט געשיקט צו די באלעבאָטים מודיע צו זיין וועגן קאָנ-צערט.

אז עס איז געקומען איבערמאָרגן דינסטיק, האָבן חברה געפאסט א גאנצן טאָג. אז מען האָט זיך געהאלטן אין איין צוגרייטן, גרייט מען זיך שוין צו נאָך. קודם כל האָט מען געבראכט צושלעפּן פון דער גאנצער שטאָט טליתים מיט קיטלען און אַלערהאַנט מכשירים, האָט אַ ייד גע-באָרגט א טלית, איז ער געוואָרן א גאנצער מאכער און אָנגעגרייט זיך צו קומען אויפן קאָנצערט מיט דער גאנצער משפּחה און נאָך מיט דעם ווייבס משפּחה צוגעלייגט...

פון דער פרי אָן איז די קאסע געווען אָפן. מען האָט גענומען א טישל און אנידערגעשטעלט אין הויף פון סאלאָן, באדעקט אים מיט א טישטעך און אנידערגעזעצט דערביי יידלען, דעם עלטסטן אלט מיט בי-לעטן צום פּארקויפן. נאָר יידן האָבן נישט אנדערש וואָס צו טאָן? גייט אַוועק די ערשטע שעה, די צווייטע שעה, די דריטע — עס ווייזט זיך קיין הונט נישט. טראַכט יידל: אין דער פרי צו וואָס האָט מען זיך צו אײלן, מען וועט נישט קריגן די מציאה? קומט אָן אזייגער איינס, צוויי, ווייזן זיך א גאַנצע חברה חדר-יינגלעך, וואָס אָט ערשט זענען זיי ארויסגעגאנגען פון אונטער דעם רבינס רוט, און איינער פאר אלע האָט אויסגעבונדן פון ארבע-כנפות דאָס „קעזל" און ארויסגענומען פינף און צוואַנציק צוויי-

ערם פאַר אַ בילעט „צו שטיין“. וואָרט יידל ווייטער, עס ווערט פאַרנאַכט, קומט נאָך אַ ייד צו גיין און לייגט אַרויס פינף צענערס, דערנאָך ווערט ווידער שטיל... יעדע מינוט באַווייזט זיך אַן אַנדער משורר און גייט באַלד טרויעריק אַוועק...

עס איז געוואָרן נאַכט. די גאַנצע חברה איז צוזאַמענגעקומען. אָנשטאָט יידלען האָט זיך דער חזן אָנידערגעזעצט — טאָמער וועט עס בעסער גיין... קיין האָן קרייט ניִשט... עס הייבן אָן צו קומען ערשטע געסט. יעקל קאָלבאַסניקס (נבוזראַדנס, הייסט דאָס) „נייע“ משפּחה — די כּלה אַ נייעם קאַפּטן אָנגעטאָן, מיט דער מחותּנתטע און די מחותּנים — דאַכט זיך היימישע מענטשן: זייער נבוזראַדן... דערנאָך זענען געקומען צו גיין די טליתים־יידן און די קיטל־יידן...

דערווייל היגטער דער פלאַכטע, וואָס „ויקהל“ האָט פון ערגעץ־וווּ געבראַכט צו שלעפּן און וואָס האָט געדינט פאַר אַ פּאָרהויז — האָבן חברה זיך אָנגעטאָן, היגטערן שטיין אַרונטערגעלייגט און מען וואַרט. יעדע מינוט וואַרפט אַן אַנדער משורר אַן אויג פון היגטער דעם פּאָרהאַנג. דערזעט ער נבוזראַדנס משפּחה, זיצנדיק אויף דער ערשטער באַנק, גיט ער אַ קרעכץ און גייט אַוועק, חברה, מיד פון אַ גאַנצן טאָג, ציען זיך אויס אין די טליתים אויף דער ערד, אויף דעם וועג קיין בית־לחם, צווישן די טענענביימער. אַ מידקייט איז אויף זיי געפאַלן, עס ווערט וואָס אַמאָל שפּעטער. די פּאָר ליכט, וואָס מען האָט אָנגעצונדן, האַלטן ביים צאַנקען, אין דעם סאַלאָן הייבט אָן טונקל צו ווערן. נבוזראַדנס משפּחה לאַנגווייליקט זיך... די טליתים־יידן ווערן מיד וואַרטנדיק און פאַרלאָזן אייניציקווייז דעם „סאַלאָן“: „עס וועט שוין גאָרניִשט זיין“... אין פּאָרהויז קריגט זיך דאָס חדר־יינגל און וויל צוריק די פינף און צוואַנציק קאָפּיקעס...

עס איז געוואָרן שפּעט אין דער נאַכט. אין זאַל איז שוין קיינער ניִשט געווען. חברה, אָפּגעמאַטערט, אָנגעטאָן אין די צעריסענע טליתים, זענען געלעגן אויף דער פּאָדלאָגע אויפן וועג קיין בית־לחם, אין מיטן צווישן זיי איז נבוזראַדן מיט דער „קאַסקע“ אויפן קאָפּ מיטן רויטן העמדל, אַלע ליגן זיי פאַר דער מאַמע רחלס קבר. דאָ און דאָרט האָט נאָך געצאַנקט אַ לעצטע שיין פון אַן אויסגייענדיק ליכט. די לבֿנה דורכן פענצטער האָט באַגאָסן די ליגנדיקע, אָפּגעמאַטערטע אַרויסגעטריבענע יידן און האָט באַפינקלט נבוזראַדנס קאַסקע. די שאָטנס אויף דער וואַנט האָבן גערוט צווישן די טענענביימער, וואָס זענען אויפן וועג קיין „בית־לחם, די מאַ=

מע רחל איז מיד געוואָרן ליגנדיק אין קבר, איז זי ארויס אין די לאַנגע תּכריכים און אין דער שבת־הויב אויפן קאָפּ, און האָט זיך אַנידערגעשטעלט צוקאָפּנס פון די ליגנדיקע, אויסגעמאַטערטע אַרויסגעטריבענע יידן. קוקנדיק אויף זיי האָט זי די הענט פארשפרייט צום הימל און האָט אזוי אָנגעהויבן צו באַזינגען:

זע, טאטע אין הימל,
וואָס דו האָסט פון דיין פאָלק ישראל געמאַכט.
דיין שטאָט חרוב געמאכט,
דיינע קינדער פארטריבן!

— — — — — — — — — — — — —

און נבוזראדן האָט פון שלאָף אפגעענטפערט:

גייט, יידעלעך, גייט
אין גלות אריין,
אין גלות אריין,
גייט, יידעלעך, גייט!

א יידיש קינד

(דערציילונג פון פויליש־יידישן לעבן)

די מאמע איז פון דער כלהס צימער ארויסגעקומען: זי האָט גע־וואָרפן א שטעכנדיקן בליק אויפן מאן, וואָס איז געזעסן ביים אָפּגעגע־סענעם טיש און האָט פארן בענטשן קנײדלעך פון ברויט־טייג געקנעטן.

— גיי טענה דו מיט איר, איך האָב שוין קיין כוח נישט.

— רחל־לאה האָט קינדער דערצויגן! הע! מיט די פינגער וועט מען דיר נאָכטייטן, לייטנס געלעכטער. א חורבן נאָך דיינע יאָרן!

— נאָך מיינע? נאָך דיינע א חורבן, האָסטו געדארפט אין דער היים צו ליגן, קינדער צו דערציען! נישט, דאָס זאָל זיך ארומשלעפּן, שווארצע יאָר ווייסט מיט וועמען...

— „רע"־רחל, וואָס האָסטו זיך אנידערגעשטעלט מיט מיר קריגן? די מחותנים וועלן דאָך באלד קומען צו פאָרן.

— און וואָס ווילסטו פון מיר? מנשהלע, הע?!

— געדענק אין גאָט, קום אריין צו איר, עס וועלן דאָך זיין לייטנס געלעכטער...

דער מאן האָט זיך א הייב געטאָן פון טיש און איז אריין אין צווייטן צימער צו דער טאָכטער.

נאָך אים איז נאָך די מוטער.

אויף דער קליינער קאַנאַפּע, וואָס איז געשטאַנען ביים פענצטער, איז א יונג מיידל פון א יאָר אכצן געזעסן, דאָס פנים אירס איז געווען פארשטעלט מיט ביידע הענט, און די הענט באהאלטן אין אירע געדיכטע שווארצע האָר, וואָס זענען געווען צעפלאָסן. זי האָט געמוזט וויינען, וואָ־רום איר ברוסט האָט זיך געפּאליעט און הויך אָפּגעהעשעט. אויפן בעט, איר קעגנאיבער, זענען געלעגן אויסגעשפּרייט דאָס ווייס זיידן „חופּה־קלייד", מיט דעם שווארץ זיידן „שול־קלייד", און דאָס שווארץ טוכענע

קלייד פון „צומאָרגנס", וואָס דער „אויסשטייער־שניידער" האָט ערשט נישט לאנג אָפּגעברענגט. ביי דער טיר איז געשטאנען א יידענע מיט אַ שוואַרץ שלייפל אויפן קאָפּ, וועלכע האָט געהאלטן שאכטלען מיט שייטלען.

— חנהלע! וואָס, דו ווילסט מיר די חרפה אָנטאָן? די גאנצע וועלט זאָל האָבן מיט מיר צו טאָן? — האָט זיך דער פאָטער אָנגערופן. די כלה האָט נישט געענטפערט.

— קוקטס מיר אָן, משה גרוים טאָכטער! פאַר גנענדל פריינדלס טאָכטער פאסט צו טראָגן א שייטל, און משה גרוים טאָכטער פאסט נישט?

— זי האָט זיך כ'לעבן א ביסל מער איינצורעדן פון דיר, מער געבילדעט פון דיר, מער נדן פון דיר — האָט די מוטער צוגעהאָלפן.

די כלה האָט זיך גאָרנישט אָנגערופן.

— טאָכטער, זע, וויפל ממון און דמים דאָס האָט אָפּגעקאָסט, ביז גאָט האָט אונדז שוין געהאָלפן צו א שטיקל נחת, און יעצט ווילסטו אונדז די שמחה פאַרשטערן? געדענק אין גאָט, וואָס טוט זיך מיט דיר! מע וועט דאָך אונדז אין חרם לייגן. דער יונגערמאן וועט צופוס אהיימלויפן...

— מאך דיך שוין נישט צו נאר — זאָגט די מוטער, און נעמט פון דער יידענע, וואָס שטייט ביי דער טיר, א שייטל פון אַ שאכטל ארויס און גייט צו צו דער טאָכטער — „לאָז דיר דאָס שייטל אָנמעסטן, די האָר פון דעם שייטל זענען פון איין קאָליר מיט דיינע האָר" — און זי לייגט דער טאָכטער די פרעמדע האָר אויפן קאָפּ.

— דאָס אכצן־יאָריקע מיידל האָט דערפילט עפּעס שווערס אויפן קאָפּ. זי האָט אָנגעטאַפּט מיט דער האנט אירע האָר, און האָט דערפילט צווישן די אייגענע ווייכע, קילע, לעבעדיקע האָר, פרעמדע האָר, טויטע און שטייף־קאַלטע, און איין געדאנק האָט אין איר יונגן מוח געקלאַפּט: ווער ווייסט ווו דער קאָפּ פון אָט די פרעמדע האָר, וואָס זי טראָגט אויף זיך, געפינט זיך איצט?... און א שרעקלעך אָפּשיי האָט זי ארומגענומען, און ווי ווען עס וואָלט זי אָנגערירט עפּעס נישט ריינס — האָט זי געכאַפּט דאָס שייטל פון קאָפּ און אַ וואָרף געטאָן אָן דער ערד, און איז האסטיק ארויס פון שטוב.

טאַטע־מאמע האָבן איינער דעם צווייטן אָנגעקוקט...

צומאָרגנס נאָך דער חתונה, האָט זיך די מחותּטנתטע גאַנץ פרי געפּעדערט מיט דער גרויסער שער אין דער האנט און מיט דעם שייטל און

קאַפּעליוש, וואָס זי האָט מיטגעבראַכט אַ מתנה דער כלה פון איר שטאָט, און איז געגאַנגען די כלה אָנטאָן צום „פּרישטיק“.

נאָר די מחותנתטע איז פון דרויסן געבליבן... די כלה האָט זיך פאַר־שלאָסן אין איר שטוב און האָט קיינעם נישט אַריינגעלאָזט צו זיך.

די מחותנתטע לויפט מיט אַ געוואַלד צום מאַן, דער ליגט נאָך דער נעכטיקער מחיה מיט אַ טוץ פעטערס און שוואָגערס פאַרפלאָנטערט אינ־איינעם און שלאָפן. זי גייט צום חתן, דער חתן, אַן אַכצן־יאָריקער בחור, די מאַמעס מילך נאָך אויף די ליפּן, אין זיידענער קאַפּאָטע און שטריימל, דרייט זיך ווי אַן אָפּגעשמיסענער איבער דער שטוב, און באַהאַלט פאַר בושה די אויגן אין דער ערד, שעמט זיך אַ מענטש אין פּנים צו קוקן. זי האָט דאָך אויפגעזוכט די מחותנתטע און גייען ביידע אַהין צו דער כלה, רייסן די טיר אויף און קוקן אַריין.

— פאַרוואָס האָסטו דיך איינגעשלאָסן, ליבע טאָכטער, ברויכסט דיך נישט צו שעמען.

— עס איז אַ יידישע זאַך — זאָגט די מחותנתטע און יצעקושט זיך מיט דער שוויגער.

זי ענטפערט גאָרנישט.

— די שוויגער האָט דיר מיטגעבראַכט אַ שייטל און אַ קאַפּעליוש צו שול־פירנס — זאָגט דער כהלם מוטער.

פון דער צווייטער שטוב הערט מען שוין די מוזיק שפּילן דעם „גוט־מאָרגן“.

— נו, נו, כלהשי, כלה־לעבן, די געסט הייבן זיך שוין אָן צוזאַמענ־צוקומען.

די מחותנתטע נעמט זיך די צעפּ פאַנאַנדערצופלעכטן.

די כלה בייגט אָוועק דעם קאָפּ פון דער שוויגער, און פאַלט דער מו־טער אויפן האלדז:

— איך קאָן נישט, מאַמע לעבן! דאָס האַרץ לאָזט מיך נישט. מאַמע קרוין!

זי האָט די האָר אין ביידע הענט באַהאַלטן, נישט צולאָזנדיק די מחותנתטע צו זיך מיט דער שער.

— געדענק אין גאָט, טאָכטער לעבן... — האָט זיך די מוטער גע־בעטן.

— אין פּייערדיקע טייכן טוט מען אויף יענער וועלט בראָטן פאַר

דעם. מיט גליענדיקע צוואנגען טוט מען די „קאָדלעס“ אויסרייסן פון דער מרשעת, וואָס טראָגט די אייגענע האָר נאָך דער חתונה.

א קעלט איז דורך דורך אלע ביינער פון דעם יונגן אכצן־יאָריק מיידל.

— מאמע לעבן, מאמע קרוין! — האָט זיך דאָס יונגע מיידל געבעטן.

און זי האָט מיט אירע הענט אירע האָר אָנגעטאַפּט. א פאליע שוואַרץ־זיידענע האָר האָבן זיך צווישן אירע הענט געגאָסן; און א געפיל האָט געקלאַפּט אין דעם יונגן מיידלשן האַרץ: אז אירע האָר, וועלכע זענען מיט איר אינאייינעם געוואַקסן, וואָס האָבן מיט איר אינאייינעם געלעבט, וועט מען אָפּשניידן, אז קיינמאָל, קיינמאָל וועט זי שוין אירע אייגענע האָר נישט האָבן... אז פרעמדע האָר וועט זי טראָגן... האָר וואָס זענען געוואַקסן אויף א פרעמדן קאָפּ, וואָס ווער ווייסט, צי דער מענטש פון די פרעמדע האָר לעבט נאָך איצט, אָדער פוילט שוין לאַנג אין דער ערד, און קאָן ברייגאַכט צו איר קומען צום בעט, און בעטן זיך מיט א טויטער שטימע:

— גיב מיר אָפּ מיינע האָר, גיב מיר אָפּ מיינע האָר.

א קאַלטער פראָסט איז אַריבער דעם מיידלס ביינער ביז צו דעם מארך. זי האָט א ציטער געגעבן.

איבער איר קאָפּ האָט זיך שוין דערהערט א קוויטשען פון אַ שער... זי האָט זיך געגעבן אַ ריס פון דער מוטערס אָרעם, געכאַפּט די שער פון דער שוויגערס הענט, געוואָרפן אין דער ערד, און געשריגן נישט מיט אַ מענטשלעכער שטימע:

— מיינע אייגענע האָר, לאָז מיך גאָט אליין שטראָפן!

און עס האָט שוין גאָרנישט געהאָלפן, די מחותנתטע האָט נאָך יענעם טאָג זיך געפּאַקט און צוריק אַהיימגעפירט דעם לעקעך מיט די געגנדז, וואָס זי האָט מיטגעבראַכט אויפן פרישטיק פאר די „איריקע“. זי האָט אויך געוואָלט מיטנעמען דעם חתן, האָט די מחותנתטע געזאָגט: „א זאַ־שע“! ער געהערט שוין צו מיר!

און שבת צום „שול־פירן“ האָט מען משה גרויס טאַכטער געפירט פריי און פראנק פאר גאנץ „פיאַנטיק“ אין די אייגענע האָר מיט א גרויסן קאָפּעליוש אין שול אריין.

נאָר וואָס מען האָט זי דורך דעם וועג אָנגעשאָלטן, זאָל אריין אין אַלע ווייסטע מדבריות, וווּ קיין מענטשנס טריט טרעטן נישט.

עס איז געווען א זומער פארנאכט, א פּאָר וואָכן נאָך דער חתונה. דער יונגערמאַן איז פון „שטיבל“ אהיימגעקומען, און איז אין זיין חדר אריין. זי, דאָס ווייב, איז שוין געשלאָפן. דאָס שטילע ליכט פון קליינעם לעמפּל, וואָס איז געפאלן אויף איר — האָט באַלויכטן איר בלייך געזיכט, וואָס איז געווען אָפן דאָ און דאָרט פון צווישן אירע שוואַרץ־זיידענע האָר, אין וועלכע דאָס גאַנצע פּנים האָט זיך געבאָדן. אירע בלייכע שלאַנקע הענט האָט זי אַרום איר קאָפּ געהאַלטן, ווי זי וואָלט מורא האָבן, אז עס זאָל ווער איר ביינאכט די שווארצע צעפּ נישט אָפּשניידן.

ער איז אהיימגעקומען אויפגערעגט און בייז, שוין די פערטע וואָך נאָך דער חתונה, און מען האָט אים קיין עליה נישט געגעבן; חסידים טוען אים אָן דין, און הייגט האָט אים חיים־משה אזוי אויסגעזידלט און בפרהסיא פארשעמט, איבער דעם, וואָס „זי“ גייט אין אירע אייגענע האָר — „א ליימענער גולם ביסטו“ — האָט צו אים ר' חיים־משה געטע־נהט — „ווי הייסט אן אשה וויל נישט: והוא ימשול בה, שטייט בפירוש געשריבן“. אהיימגעקומען איז ער מיטן געדאנק באלד צוצוגיין צו איר, און צו זאָגן: — „אשה, עס איז א דין־תורה! טראָגסטו די אייגענע האָר קומט דיר אַ גט אָן אַ כתובה“, און פּאַקן די זאַכן און אַהיימפאָרן, נאָר דערזעענדיק דאָס ווייבל ווו זי שלאָפט אין בעט, און איר בלייך געזיכט, וואָס קוקט ארויס פון דעם שווארצן קרוין האָר, האָט ער אויף איר גרויס רחמנות געקריגן. ער איז צו צום בעט, אָפּגעשטעלט זיך, לאַנג געקוקט אויפן ווייבל, דערנאָך אייניקע מאָל שוואך אויסגערופן:

— חנהלע... חנהלע... חנהלע...

זי האָט פּלוצלינג און דערשראָקן די אויגן אויפגעעפנט פארוואונדערט און פארשלאָפן זיך אומגעקוקט:

— נתן, דו רופסט, וואָס ווילסטו?

— גאָרנישט, דאָס הייבל איז דיר אַראָפּגעפאַלן — זאָגט ער, אויפ־הייבנדיק די ווייסע נאַכט־הויב, וואָס איז איר פון קאָפּ אַראָפּגעפאַלן.

זי האָט דאָס הייבל אויפן קאָפּ געוואָרפן, און געוואָלט זיך צו דער וואַנט פארדרייען.

— חנהלע, חנהלע! איך האָב עפּעס מיט דיר צו רעדן.

די ווערטער האָבן געטראָפן צו איר הארץ. דורך דער גאַנצער צייט פון דער חתונה האָט ער מיט איר כמעט ווי נישט גערעדט. א גאַנצן טאָג האָט זי אים נישט געזען. ער איז געזעסן אין בית־המדרש, אָדער אין שטיבל. איז ער אַהיימגעקומען מיטאָג עסן, האָט ער זיך צום טיש געזעצט

אָן ווערטער. האָט ער עפּעס געוואָלט, פּלעגט ער רעדן סתם ווי אין דער וועלט אַריין. האָט ער שוין יאָ ווען מיט איר אַ וואָרט אויסגעשפּראָכן, האָט ער די אויגן געהאַלטן אַראָפּגעבויגן צו דער ערד, און מורא געהאַט צו קוקן איר גלייך אין פּנים. דאָס ערשטע מאָל ווי ער רעדט מיט איר, רעדט ער אַזוי ווייך, ווען זיי זענען ביידע אַליין ביי זיך אין שטיבל.

— וואָס האָסטו מיר אַזוינס צו זאָגן? — האָט זי אין דער שטיל אויסגערעדט.

— חנהלע — הייבט ער אָן: איך בעט דיך, מאַך מיך נישט צו נאַר, און מאַך דיך נישט צו נאַר אין מענטשנס אויגן. מיר זענען דאָך אַ זיווג פון גאָט באַשערט: דו ביסט דאָך מיין ווייב, און איך בין דיין מאַן; און ווי פּאַסט עס, און ווי זעט עס אויס אַן אשת־איש אין אייגענע האָר...

דער שלאָף האָט נאָך געהאַט האַלב פאַרוועבט אירע אויגן, אינגאַנצן אָבער פאַרוועבט איר געדאַנק און ענערגיע. זי האָט זיך געפילט שוואַך, און דער מידער קאָפּ איז לייכט געפאַלן אויף זיין ברוסט.

— קינד — זאָגט ער ווייכער — איך ווייס, דו ביסט נישט אַזוי פאַרשייט, ווי מען זאָגט אויף דיר, איך ווייס דאָך יאָ, דו ביסט אַ כשר יידיש קינד... און השם־יתברך וועט אונדז דערצו העלפן, און מיר וועלן האָבן כשרע יידישע קינדער. לייג אוועק די שטותן; צו וואָס דאַרפסטו די גאַנצע וועלט זאָל מיט דיר האָבן צו טאָן? מיר זענען דאָך שוין מאַן און ווייב, דיין שאַנד איז דאָך מיין שאַנד...

און איר האָט זיך געדאַכט, אַז עפּעס ווער, זייער אַ ווייטער און זייער אַ נאָענטער, קומט צו איר און רעדט צו איר. קיינער האָט נאָך מיט איר אַזוי ווייך, אַזוי היימיש נישט גערעדט. און ער איז דאָך איר מאַן, איר איינציקער מאַן, מיט וועלכן זי וועט וווינען אַזוי לאַנג.. אַזוי לאַנג... און קינדער האָבן... און אַ הויז פירן...

זי האָט איר קאָפּ אויף אים לייכט אָנגעלענט.

— איך ווייס, אַז עס איז דיר אַ שאָד דיינע האָר, דיין מיידל־צירונג. איך האָב דיך געזען, כלהווייז, ווען איך בין ביי אייך צו גאַסט געווען... כ׳ווייס, אַז גאָט האָט דיך באַשענקט מיט חן און לייטזעליקייט... כ׳ווייס גאַנץ גוט, און מיר שניידט עס אויך אין האַרץ, אַז מען דאַרף די האָר דיר אָפּשניידן. וואָס זאָל מען אָבער טאָן. עס איז אַ דין בפירוש, פאַר דעם זענען מיר דאָך יידן, מיר קאָנען זיך נאָך חלילה פאַרזינדיקן ביי אַ קינד געווינען, זאָל גאָט שומר ומציל זיין.

זי האָט גאָרנישט גערעדט, נאָר לייכט איז זי אין זייַנע אָרעמס געבליבן, און זייַן פּנים האָט זיך געוואַשן אין דעם קילן דופט פון אירע זיידענע שוואַרצע האָר, אין וועלכע עס איז געווען פאַרהילט. אין די האָר האָט א נשמה געלעבט, און ער האָט זי געפילט, ער האָט זי לאַנג און טיף אָנגעקוקט, אין זייַנע אויגן איז א בקשה געווען, א בקשה אויף איר אייגן גליק און אויף זייער ביידנס גליק.

— זאָל איך — האָט ער מער מיט די אויגן געפרעגט איידער מיטן מויל.

זי האָט גאָרנישט געענטפערט, זי האָט נאָר איר קאָפּ אין זייַן שויס געהאַלטן.

ער איז האַסטיק צו צום שופלעדל און דערפון דאָס שערל אַרויסגענומען.

אויף זייַן שויס איז זי געלעגן, איבערגעבנדיק איר קאָפּ האָר אַן אויסלייז=געלט פאַר זייער גליק... מיט האַלב=פאַרוועבטע אויגן פון שלאָף האָט זי עפּעס געטרוימט... און די שער האָט געקוויטשעט איבער איר קאָפּ, אָפּשנײַדנדיק איין לאָק נאָך דעם צווייטן. אַזוי האָט זי געטרוימט אַ גאַנצע נאַכט...

אַז חנהלע האָט זיך אין דער פרי אויפגעכאַפּט, האָט זי געוואָרפן אַ בליק אין שפּיגל, וואָס איז געהאָנגען קעגנאיבער איר בעט. אַ שרעק איז אויף איר אָנגעפאַלן. זי האָט געמיינט, אַז זי איז משוגע און ליגט אין שפּיטאָל... אויף דעם טישל פאַר איר זענען געלעגן אירע אָפּגעשניטענע טויטע צעפּ. די נשמה, וואָס האָט געהאַט געלעבט אין די צעפּ, ווען זיי זענען געווען אויף איר קאָפּ, איז איצט געווען אָפּגעשטאָרבן, און זיי האָבן דערמאָנט פון טויט...

זי האָט דאָס פּנים אין ביידע הענט פאַרבאָרגן, און אַ געוויין האָט אָנגעפילט דאָס קליינע צימערל...

גוסדיקע שטערן

(א ב י ל ד)

געוווינט האָב איך אונטער די הויכע ריזיקע בערג „טאַטרי", אין אַ קליין דערפל, וואָס איז באַוווינט פון אייניקע בערג־פויערן, וואָס האָבן געלעבט אין ערד־גראָבן אָן דעכער, אָן קוימענס, ווי אין מיטלאַלטער. „קאָזניץ" ליגט אין א טיפן טאָל, וואָס איז איינגעזונקען דריי טויזנט קלאַפטער טיף צווישן בערג. אין דעם דאָרף פירט אַריין אַ שמאָל שניי־וועגל, וואָס ציט זיך צווישן צוויי הויכע וואַסערפאַלן, וואָס זענען איצט, אין די דרייסיק גראַד פראָסט פאַרפרוירן געוואָרן, און געבילדעט צוויי אומגעהויערע הויכע אייז־ווענט, וועלכע די אָרט־מענטשן רופן: „קראַשינסקיס טויער". אין דאָרף האָט די זון קיינמאָל נישט אַריינגעשיינט. די דריי, פיר שטונדן טאָג האָט מען אויך געמוזט באַלייכטן מיט קליינע נאַפט־לעמפלעך, אָדער ברענענדיקע שטיקלעך קין. פון דער זון, וואָס האָט הויך גערוט אויף די שפיצן פון שניי־בערג, האָט זיך נאָר טיילמאָל אָפגעשפיגלט אַ גלאַנץ אין אַ פויעריש פענצטערל, וואָס איז אין דער העלפט געווען פאַרשטאָפט מיט עפעס אַ שמאַטע. דער איינציקער פלעק פון דער זון האָט אַ ביסל היימישער געמאַכט דאָס טויטע דערפל, וואָס איז שטענדיק געלעגן פאַרבאָרגן אינעם שאָטן.

ביי דעם „גאַזדע" (באַלעבאָס), ווו איך האָב געוווינט, איז אַמאָל אין אָנהייב האַרבסט אַ זון אַוועקגעקומען. ער איז אויף די בערג געגאַנגען און איז שוין מער נישט צוריקגעקומען. דער „גאַזדע" האָט געגלויבט, אַז די לצים פון די בערג האָבן אים פאַרנאַרט אין אַ הייל אַריין, און ער לעבט דאָרט מיט אַ שדית, פאַרגעסנדיק אינגאַנצן אָן דער וועלט. יעדעס מאָל, ווען אויף די בערג האָט זיך אָפגעריסן אַ שטורעם־ווינט, אויסגעריסן ביימער מיט די וואָרצלען און געשליידערט זיי פון די בערג אַראָפ — האָט דער „גאַזדע" מיטן הויזגעזינד אין אַ ווינקל זיך באַהאַלטן, גע־

קניט און געצלמט זיך, און אָנגערופן שמות פון בערג־געטער, פאַר שרעק, דער זון זיינער זאָל נישט צוריקקומען מיט דער שדית און חרוב מאַכן זיין נחלה. און וואָס אמאָל דער ווינט האָט דיביימער געוואָרפן אויפן אויבנ־דעק פון דער הייל — האָט ער זיך אויף דער ערד געוואָרפן, מיינענדיק, אַז אָט איז דער זון שוין דאָ.

דאָס לעבן פון די בערג־פויערים האָט מיך אַזוי דורכגענומען, אַז איך האָב אייניציקווייז אָנגעהויבן צו גלויבן אין זייערע סימנים, אין זיי־ערע לעגענדעס. און ווען אַ הוראַגאַן האָט געוועלטיקט אין די בערג, האָב איך מיך אויך, גלייך מיט דער גאַנצער משפּחה, אין אַ ווינקל פון שטוב איינגעקאָרטשעט פאַר פּחד, דער „גאַזדעס" זון זאָל פון די בערג נישט צוריקקומען.

דענסטמאָל האָב איך זיך מיט איר באַגעגנט.

אין דעם ווילדן טאָל צווישן אייז און שניי, פאַרגעסן פון גאָט און לייט, איז געשטאַנען אַ דריישטאָקיקע געביידע — די סאַנאַטאָריע פאַר קראַנקע אויף סוכאָטע. פון דער געביידע האָט אַרויסגעשטאַרט אַ הויכער קוימען, וואָס האָט דריי מאָל אין טאָג געפּייפט, און יעדעס מאָל ווען עס האָט זיך דערהערט דער פּייף פון סאַנאַטאָריע, האָט זיך גע־דאַכט, אַז דאָס איז אַ גוססדיקער קרעכץ פון די קראַנקע, וואָס געפינען זיך דאָרט...

די געזונטע מענטשן, די „גאַזדעס", האָבן מיט שרעק געקוקט אויף דעם הויז, וואָס האָט דערמאָנט אַן טויט... ווען הויז פלעגט ביי זיי אַרומ־גיין פאַרשידענע לעגענדעס: ווער עס קומט דאָרט אַריין, קומט שוין מער נישט אַרויס. אין סאַנאַטאָריע פלעגט אייגנטלעך זיין פרייליך. מען האָט זיך געוויילט, געשפּילט, געגעבן פון צייט צו צייט פאָרשטעלונגען, וואָס די קראַנקע אַליין האָבן אויסגעפירט. נאָר יעדן מאָרגן אין דער פרי האָבן צו פרישטיק געפעלט אַ פּאָר געסט, וועלכע מען האָט ביינאַכט דורך די געהיימע, אין די ווענט איינגעמויערטע טרעפּ, אַרויסגעפירט אויף מטה־בעטלעך, כדי די לעבעדיקע זאָלן עס נישט באַמערקן.

זי איז געווען אַ קראַנקע פון סאַנאַטאָריע; פלעגט זי זיך פון צייט צו צייט אַרויסגנבענען פון קראַנקן־הויז און שפּאַצירן איינע אַליין צווישן די ווילדע בערג אין טיפן שניי. די דאָקטוירים, וועלכע האָבן שוין נישט געלייגט קיין האָפענונג אויף איר געזונט, האָבן איר דערלויבט צו גע־ניסן פון דעם וואָס זי וויל, אין אירע געציילטע טעג. געווען איז זי נאָך אַ גאַנץ יונגע — אַן אַכצן, ניינצן־יאָריקע, מיט לאַנגע ווייבע בלאָנדע

האָר: פון די בלויע אויגן, וואָס האָבן זיך פאַרשעמטערהייט אַרונטערגערוקט אונטער איר שטערן, האָט שוין אַרויסגעקוקט דער טיפער ערנסט פון טויט. אויף אירע יונגע פרישע ליפּן האָט אָבער נאָך געשיינט דער זיסער שמייכל פון לעבן... און זי האָט געמאַכט דעם איינדרוק פון אַ הויכער, בליענדיקער אונטערגעשניטענער טובעראָזאַ־בלום. איך ווייס נישט ביז היינט, צי זי האָט געוווסט פון דעם, אַז אירע טעג זענען געציילטע, צי זי האָט נישט געוווסט — זי איז זייער פריילעך געווען. און עס האָט זיך איר געוואָלט לעבן. איינע אַליין מיט די צעפּלאָשעטע האָר, אָנגעטאָן אין אַ ווייסן סערדוק, מיט אַ הויכן שטעקן אין דער האַנט, האָט זי אויף די בערג געשטייגט, גלייך זי וואָלט געגאַנגען זוכן איר גליק, וואָס זי האָט ערגעץ פאַרלוירן...

איך האָב זיך באַגעגנט מיט איר אויף אַ שפּיץ באַרג, ביי אַ געפרוירענעם סטאַוו, צווישן „סאַקראָקן“ מיט „שטעכערס“, וואָס זיי זענען געווען באַלייגט מיט קישעלער שניי. מיר האָבן זיך באַלד באַקענט. און, גלייך מיר וואָלטן שוין לאַנג געוואַרט אויף אַ צוזאַמענטרעפן, האָבן מיר זיך ביי די הענט אָנגענומען און הויך אויף די בערג געשטיגן.

די זון האָט באַגאָסן מיט ליכט דעם שפּיץ „געוואָנט“, און דער ווייסער שניי, באַדנדיק זיך אין דער העלער זון, האָט אַזוי פיל ליכט פאַרשפּרייט, אַז עס האָט זיך געדאַכט, אַז אויף דעם שפּיץ „געוואָנט“ פליסט אַ ליכטיקער ים, וואָס גיסט זיך אַרויף אויף דעם באַרג „ציערוואַנער ווירכ“ם אקסל. זי, באַגייסטערט מיט לעבן, האָט געצויגן מיין האַנט און געשטיגן אין שניי. אין דער אַרומיקער שניי־וועלט איז קיין מענטש, קיין באַשאַפונג פון מענטשלעכע הענט נישט געווען צו זען. אונדז האָט זיך געדאַכט, אַז מיר זענען געקומען אויף דער גרענעץ פון יענער זייט וועלט... ווו איין פליגל שניי ליגט אויפן צווייטן, — אין אוצר הקרח זענען מיר געקומען. — אָט באַלד וועט זיך דער באַרג הויבן און וועלטן וועלן ווערן פאַרשאָטן מיט שניי...

און, אַז זי האָט דערזען דעם ווייסן וואַלד־שניי, וואָס האָט אַרויסגעקוקט פון צווישן די שוואַרצע וואַסער־טאָוולען פון קליינעם וואַסערקוואַל, וואָס גיסט זיך פון די בערג אַראָפּ, האָט זי אירע לאַנגע יונגע הענט פאַרשפּרייט: — גאָט ווי שיין איז די וועלט!

און לאַנג, לאַנג הערנאָך האָט זי שטיל געשוויגן...

פון צייט צו צייט האָבן מיר זיך געזען, צוזאַמען שפּאַצירט. שטענ־דיק איז זי די אייגענע: פריילעך, אָפן, און דאָך אין זיך עפּעס אַ סוד געהאַט באַהאַלטן. דעם סוד, וואָס איז פאַר אונדז און נאָך אונדז... זי האָט קיין איינציק מאָל גישט דערמאָנט פון דער וועלט, פון וועלכער זי איז אַהער געקומען צו פאָרן, גישט פון יענער וועלט, ווי זי מאַכט זיך אין וועג אַריין... איז איר קאַלט געוואָרן אין די בערג, האָט זי זיך ווייך געטוליעט צו מיר, זייער ווייך און זייער וואַרעם, דעם קאָפּ באַהאַלטן ווי אַ קינד אין מיין ברוסט, גלייך ווי זי וואָלט געוואָלט אין מיר אַריין.

ווי אַ גוטער ליכטיקער מלאך האָט זי זיך אויף מיין שוועל באַוויזן:
— קום — זאָגט זי צו מיר, און מיין האַנט געצויגן.
איך האָב מיך אין מיין פוטער איינגעטוליעט און מיט איר גע־גאַנגען.

אַ נאַכט איז געווען אַ ליכטיקע און אַ לויטערע. אַ האַלבע לבנה אָן איין פּגימהלע איז געשטאַנען אויפן שטערן פון „געוואַנט“, וואָס איז, איינגאַנצן פון קאָפּ ביז די פיס איינגעהילט אין אַ ריין־געוואַשענעם קיטל, געלעגן מיט פאַרקלערט אין זיין סוד... די לופט איז אַזוי קלאָר געווען, אַז מען האָט געפילט דעם פראָסט, וואָס טראָגט זיך אַרום. די שטערן זענען שאַרף געזעסן אין דער שוואַרצער סאַמעט־נאַכט, ווי איי־נער וואָלט זיך אין צוויטן געריבן. זי איז זייער פריילעך געווען. זי האָט קיין איין וואָרט גישט גערעדט, נאָר זייער וואַרעם מיין האַנט געדריקט און מיך געצויגן נאָך זיך. און מיר האָבן אין דער אייגזאַמער לויטע־רער נאַכט ווייט און לאַנג שפּאַצירט. דער שניי האָט געסקריפּעט אונ־טער אונדזערע פיס און די אַרומיקע שטומע ווייסע וועלט האָט מיט אויפמערקזאַמקייט אויסגעהערט די טריט פון צוויי יונגע פאַרבלאָנ־דזשעטע נשמות... אין די הייזלעך זענען שוין לאַנג די ברענענדיקע קינדלעך אויסגעלאָשן געוואָרן, שוואַרצע שאָטנס האָבן זיך געלייגט אי־בער דעם ווייסן נאַכט־פּלעק אויף די קליינע הייזלעך, און אַרום אונדז איז אַזוי שטיל געווען, אַז מיר האָט זיך געדאַכט, אַז עמעצער גייט נאָך אונדז נאָך און ציילט אונדזערע טריט.

פון צייט צו צייט איז אַ שטערנדל געפאַלן פון הויכן הימל, אין אַ סעקונדע אַ רייזע אַרום דער וועלט געמאַכט און איז פאַרלאָשן גע־

וואָרן. זי האָט געקוקט מיט בענקשאַפט אויף די אויסגייענדיקע שטערנד־לעך, און ווייך מיין האַנט אָנגענומען, מיר טיף אין די אויגן געקוקט, און מער מיט געלעכטער און פריילעכקייט ווי מיט טרויער האָט זי זיך צו מיר אַזוי אָנגערופן:

— צי איז וואר, וואָס קינדער דערציילן, אַז יעדער מענטש האָט זיין שטערן אין הימל, און אַז זיין שטערן פאַלט פון הימל אַראָפּ, ווערט זיין לעבן אויסגעלאָשן?

— אַזוי דערציילן קליינע קינדער.

זי איז אויף אַ מינוט שטיל געבליבן.

— דאָס וואָס קינדער דערציילן איז טיילמאָל זייער וואר, נישט אַזוי? — האָט זי געפרעגט מיט אַ קינדיש־חנוודיקער מינע.

— מיין מאַמע פלעגט אַזוי זאָגן...

— און ווו קומען אַהין די אויסגייענדיקע שטערנדלעך?

— דאָרט ווו עס קומען אַהין די געשטאָרבענע נשמות.

— נאָכן טויט וואַשן זיך די נאַקעטע נשמות אין קאַלטן וואַסער, איידער זיי שטייגן ארויף צום בית־דין של מעלה.

— דאָרט באָדן זיך אויך די געפאַלענע שטערן.

זי איז אויף אַ מינוט שטיל געבליבן.

— אָט, אָט פאַלט אַ שטערן! — ווייזט זי מיר אָן מיטן פינגער.

— פאַרביי אונדז געפלויגן.

— אפשר איז עס מיינער? ווארט, ווארט — מאַכט זי מיט דער האַנט — און האָט זיך געלאָזט נאָכיאָגן דעם געפאַלענעם שטערן.

איך בין אַליין איבערגעבליבן אין דער ליכטיקער נאַכט צווישן שטערן און שניי.

פון דענסטמאָל אָן האָב איך זי מער נישט באַגעגנט.

די מעשה מיט דער „שיינער מאַרי“

די מיידלעך האָבן נאָך אין גאַס שפּאַצירט, אָפּוואַרטנדיק געסט. עס איז שוין שפּעט אין דער נאַכט געווען. די געוועלבער זענען שוין לאַנג פאַרמאַכט, קיין שאָטן האָט זיך אין דער גאַס נישט געוויזן. דאָך זענען נאָך די מיידלעך נישט געגאַנגען שלאָפן. אויסגעשלאָפן זענען זיי געווען פון בייטאָג, און פון אַ צווייטער גאַס האָט זיך אין דער שטילער נאַכט געהערט טריט. ביי דעם דענקמאָל מיט דעם פיש=מענטש, וואָס שטייט לזכר, אַז עס איז דאָ אַמאָל אַ מקווה געווען, ווייזט זיך אַ שטן, אפשר קומט אַ יאָלד אָן? נאָר די טריט הערן זיך אַלץ אין איינעם, און דעם איינגעשלאָפענעם פיש=מענטשס שאָטן רירט זיך נישט פון אָרט...
עס איז געווען אַ ליבע שבת=צונאַכט, פּסח=צייט, די לופט יונג, פריש און זי דערקוויקט. דער הימל טיף=בלוי, אויסגעמאָלט מיט שטערן, אַז עס איז אַ ליבע לוסט צו שפּאַצירן. אַלץ האָט נאָר געשמעקט, און די מיידלעך האָבן זיך געפילט ניי געבוירן. איינע האָט געפייפט, די צווייטע האָט געזונגען און האָט קאָקעטיש געוווּנקען מיט די אויגן, ווי עס וואָלט פאַר איר אַ חברה בחורים געשטאַנען. די נאַכט איז זייער שטיל געוואָרן, ווי זי וואָלט דעם אָטעם אויפגעהאַלטן, אַזוי אַז די מיידלעכס געזאַנג האָט אין די ווייטע גאַסן איבער די הויכע דעכער אָפּגעקלונגען. די הויכע שמאָלע הייזער פון דער „אַלטער שטאָט“ וואַרשע זענען געשטאַנען און האָבן געשוויגן. די הויכע שטאָקן זענען געווען פאַרבאָרגן אין שוואַרצע נאַכט=פלעקן און די שטיקער גרויע טויערן, וואָס זענען באַלויכטן געוואָרן פון די איינזאַמע נאַכט=לאַמטערן, האָבן נאָך מער געשוויגן, און זענען נאָך מער פאַרסודעט געווען...

עס האָט אָנגעהויבן קאַפּען אַ רעגנדל, אַ לייכט=טריפנדיק פרילינג=רעגנדל, וואָס יעדער טראָפּן האָט געזוכט אַן אָפּן מיילעכל ערד, וואָס זאָל עס קאָנען מחיה זיין. נאָר די טראָפּנס פאַלנדיק אויף שטיינער און מויערן האָבן זייער פרישקייט און זומער=געשמאַק אין אוויר פאַרשפּרייט.

דאָס רעגנדל האָט דאָס געסל מחיה געווען און הײמלעך געמאַכט. די מײדלעך האָבן זיך הינטער די ריגעס געשטעלט און אײנע דער צװײטער אַריבערגערעדט, אַריבערגעזונגען און אַריבערגעשאָלטן. באַלד איז אײנע אַפּער פֿון דער רינע און זיך געשטעלט אויפֿן רעגן. „װעט זי העכער װאַקסן“ — זאָגט זי. האָבן איר די חברטאָרינס באַלד נאָכגעטאָן. די צװײ־טע, דערמאָנענדיק זיך װאָס זי פֿלעגט טאָן אין אַזאַ רעגן בײ זיך אין דער הײם, האָט זיך דאָ אויך די קאַמאַשן מיט די שטרימפּ אויסגעטאָן, און אין די װאַסערלעך אַרומגעשפּרונגען. די איבעריקע האָבן אויך דאָס זעל־בע געטאָן. זײ האָבן זיך די נאַסע האָר צעלאָזט און באַרוועס געיאָגט אײ־נע נאָך דער צװײטער אין רעגן. און פֿאַרגעסנדיק אין אַלעם, װו זײ זע־נען און װאָס זײ זענען, האָבן זײ זיך װי קינדער געשפּילט, געלאַכט, גע־זונגען, געפּײפֿט און געפּאַטשט אײנע די צװײטע מיט װאַסער. נאָר פּלוצים האָט זיך אַ גרעגערך־געהערט פֿון נאַכט־סטרוזש. דער „פּעטער“ פֿון „הויז“ האָט מורא געהאַט, אַז מען גײט אויף אַ „װאָלאָװע“, האָט ער זײ אין „שטוב“ גערופֿן. די „מײדלעך“ האָבן זיך מיט רעש אין שטוב געלאָזט, אײנע איז באַלד צו צו „אירן“ און האָט אים אָנגענומען בײ די קאָדלעס האָר פֿון דער קאַנאַפּע אַראָפּגעשלעפּט:

— װעסט מיט מיר חתונה האָבן?

— אַ מכה.

די צװײטע איז צו צו „אירן“, און האָט אים געקלאַפּט אין רוקן:

— דו ביסט אַ יאָלד! דו ביסט אַ יאָלד!

אין שטוב האָט געהערשט אַ טונקלקײט און אַן אומעט. אויף די בעטן זענען געלעגן אויסגעצויגן יונגען און האָבן געקאָרזשעט פּאַפּיראָסן און הויך געשאָלטן אײנער דעם צװײטן. טײלמאָל האָט זיך אַרײנגעמישט אין געשפּרעך אַ קול פֿון אַ בישט געזעגנער פּערזאָן, װאָס איז געװיס גע־װען פֿאַרנומען מיט עפּעס אַנדערש אין אײנעם פֿון די פּיל שטיבלעך, װאָס נאָר אַ דין װענטל האָט זײ אָפּגעשײדט פֿון דער גרויסער שטוב... נאָר אַזוי װי די כאַליאַסטרע מײדלעך האָבן זיך געגעבן אַ װאָרף אַרײן אין שטוב, איז דער שמועס אָפּגעהאַקט געװאָרן. זײ האָבן זיך געגעבן אַ װאָרף אין די אָרעמס פֿון די געקויפֿטע חתנים, װאָס זײ מוזן זײ אויפֿ־האַלטן, דערפֿאַר װאָס זײ זאָגן זײ צו, אַז זײ װעלן מיט זײ חתונה האָבן. די מײדלעך האָבן די יונגען די מײלער מיט די הענט פֿאַרשטעלט. אין שטוב איז געװאָרן פֿרײלעך. דער „יאָלד“, װאָס איז געװען בײ דער װאָלאָצלאַװקערין, האָט געשטעלט ביר. עס איז אויך געקומען דער „װיל־

דער יוּנגערמאַן", וואָס פאַלט אַלע מאָל אַריין, קלויבט זיך אויס אַ „יאָל־דין", באַצאָלט זיין רובל און טוט גאָרנישט... זיי ווייסן נישט ווער דאָס איז אזעלכער, עפּעס אַ משוגענער ליטוואַק אין ברילן. אָרעם אָנגעטאָן, אַז עס איז אויף אים אַ רחמנות צו קוקן. ער קומט אריין ביינאכט, זעצט זיך אַנידער און פרעגט זיי אוים נאַרישע קשיות. טייל־מאָל קושט ער און שמייכלט בשעת־מעשה ווי די באָבע וואָלט אים געהאַט, באַהאַלט דאָס פּנים, און הייסט די אויגן פאַרמאַכן ווי אַ צנועהדיקע כלה... טייל־מאָל דאָס אויך נישט...

מיטגעבראַכט האָט ער מיט זיך „דער משוגענער ליטוואַק" אַ מע־שה־ביכל. זיי האָבן געמיינט, אַז עס איז די מעשה פון דער „שיינער מאַ־רי" — האָט עס זיי גרויס הנאה געטאָן, און האָבן זיך אַרומגעזעצט אויסהאָרכן! ער האָט אָבער זיי אָנגעהויבן צו לייענען אַ מעשה פון אַ „יאָלדין", וואָס איז געלעגן אין שפּיטאָל, און איז דערנאָך משוגע גע־וואָרן, און האָט זיך אין די גאַסן אַרומגעוואַלגערט, זיי האָט די מעשה געוווּנדערט. די גראָבע רויטע מויד, דעם קצבס טאָכטער פון קראָשעוו־גיץ, וואָס דער פאָטער זוכט זי אַרום, איז באַלד איינגעשלאָפן ביי דער מעשה ווי אַ שטיק „קל וחומר". איז צוגעלאָפן צו אים הנהלע און האָט ביי אים דאָס בוך פון האַנט אַרויסגעשלעפּט, אַ שנעל אים אין נאָז גע־געבן, און געכאַפּט אים אין אָרעם אַריין: „קום מיט מיר טאַנצן!"

דער „פעטער" איז אַריינגעקומען פון דער צווייטער שטוב און האָט די „חתנים" אַהיימגעבעטן, עס ווערט שפּעט. די חברה האָבן זיך אָפּגע־טראָגן. דער „משוגענער ליטוואַק" האָט זיך איינגעבעטן, עס גלוסט זיך אים נישט אַהיים צו גיין. אין שטוב איז ביי אים פוסט און פּאַסט, און ער האָט מורא פאַר די פיר ליידיקע ווענט. דער „פעטער" האָט אָבער נישט געוואָלט הערן. די „חברה" האָבן די שטוב פאַרלאָזט. די מיידלעך האָבן זיך אויף די קאַנאַפּעס אויסגעצויגן, וואַרטנדיק אומגעדולדיק אויף גאָלדעלען, דעם „באַלעבאָס" טאָכטער, וועלכע וועט קומען און פאַר־לעזן די מעשה מיט דער „שיינער מאַרי".

דער באַלעבאָס, וואָס איז אַמאָל געווען איינער פון די „חתנים", האָט חתונה געהאַט מיט אַזאַ „איינע" און אַליין פאַר זיך אויפגעעפנט אַ „הויז". אין לעבן האָבן זיי זיך זייער „אָרנטלעך" אויפגעפירט. ער איז געוואָרן אַן אָרנטלעכער מענטש, אפילו אַ ספר געלאָזט שרייבן אין זיין חברה אַריין, ווו ער דאַוונט, און פון איר האָט מען תמיד אַ נדבה געזען. זיי האָבן געהאַט אַ טאָכטער גאָלדע. די טאָכטער האָט זיך אויפגעכאָוועט

אין „הויז“. דער פֿאָטער מיט דער מוטער האָבן זי אָפּגעהיט ווי די אויגן אין קאָפּ, אַז זי זאָל אַ „מיידל“ בלייבן. אָבער עס איז נישט געווען צו וואָס. דאָס באַשטענדיקע שמוץ, אין וועלכן זי האָט זיך געפֿונען, האָט אויף איר דעם מינדסטן איינדרוק נישט געמאַכט, זי איז געוואָרן צוגעוווינט צו דעם לעבן פֿון קינדהייט אָן, און ביי איר האָט עס אויסגעזען, אַז עס איז קיין עוולה נישט, אַז עס איז אַזאַ מין פֿאַרדינסט... ווער עס דאַרף עס, מעג עס. זי האָט צו עסן ביי טאַטע־מאַמע... און „דאָס לעבן“ האָט נישט באַליידיקט איר מיידל... ערשט אַז דער פֿאָטער האָט זיך איבערגעצויגן אין זיין פּריוואַט וווינונג און פֿאַרוואָרט דער טאָכטער צו ווייזן זיך אין „הויז“ — האָט עס זי געצויגן דאָרט אַהין אין „הויז“ אַריין, צי פֿאַר בענקשאַפֿט צו אייניקע מיידלעך, אָדער מיט דעם פֿאַרווערן איר אין „הויז“ אַריינצוקומען, האָט מען זי נייגעריק געמאַכט. זי פֿלעגט זיך טיילמאָל, ווען דער פֿאָטער ווערט גוט אַנטשלאָפֿן, אַרויסגנבֿנען זיך פֿון דער וווינונג, וואָס זיי האָבן געהאַט אויפֿן ערשטן שטאָק און אַראָפּ אונטן אין „הויז“ אַריין, צו די מיידלעך... די „מיידלעך“ האָבן זי זייער ליב געהאַט, זיי האָבן מיט איר געשמועסט וועגן חתנים, וואָס מען רעדט איר, וועגן תּנאָים שרייבן, און וועגן חתונה האָבן... און זיי פֿלעגן מיט גרויס פֿאַרגעניגן און נייגעריקייט קוקן אויף די רויטע בלוט־פֿלעקן, וואָס די מינדסטע באַוועגונג פֿון אַ „פֿאַרנומען“ שטיבל רופֿט אַרויס אויף איר פֿול מיידלש געזיכט, זינט זיי האָבן זיך פֿון דאַנען אַרויסגעצויגן...

נאָר אומגעדולדיק געוואַרט האָט אויף איר יעדע נאַכט „מאַנקע“.

די אַלע מיידלעך, וואָס זענען דאָ געווען — האָבן זיך געטרייסט מיט דעם, וואָס היינט זענען אפֿילו די באַלעבאַטישע טעכטער נישט בעסער, דער חילוק איז נאָר, וואָס זיי זינדיקן פֿאַר פּרנסה, און די באַלעבאַטישע טעכטער פֿאַר ווילטאָג, און קוים וועלן זיי נאָר קריגן מענער וועלן זיי צוריק אָרנטלעך ווערן, אַזוי ווי זייער „באַלעבאָסטע“. זיי וועלן פֿירן אָרנטלעכע הייזער, און האָבן אַזעלכע טעכטער, וואָס וועלן זיך רויטלען ביי דער קלענסטער געלעגנהייט ווי גאָלדעלע. נאָר דאָך פֿלעגן זיי איר נישט פֿאַרגינען די רויטע באַקן, און ווינטשן זיך אין האַרץ, אַז עס זאָל זיך געפֿינען אַ „גוטער ברודער“, וואָס ער זאָל ביי איר די רויטע באַקן צונעמען... אַנדערש איז מאַנקע. מאַנקע האָט טאַקע נאָר ליב געהאַט גאָלדען איבער איר פֿרישקייט און מיידלקייט, צו האַלדזן און איינצונאָרן זיך אין אירע פֿול־רויטלעכע בריסטן...

מאַנקע האָט נישט חתונה צו האָבן. זי איז „אַזאַ איינע“, ווייל זי איז... ווען זי האָט געוואָלט, דעם האָט זי זיך איבערגעגעבן דאָס ערשטע מאָל... ער האָט איר גאָרנישט פאַרשפּראָכן... די מאַמע אירע איז אויך נישט בעסער געווען. די מוטער האָט זי געהאַט, ווען זי איז אין שפּיטאָל געלעגן... דער מאַמעס ירושה ליגט איר אויפן פּנים אויסגעגאָסן... אַ שוואַכע מיט דינע ביינער, גאָר געשיקט, און אַ באַהאַלטענע צוציִענדע תאווה ליגט אויסגעגאָסן אין אַלע אירע אברים... אַ געממזרטער לאָק איבערן שטערן פאַרוואָרפן, מיט אַ פּאָר הויכע קאָלירטע שטרימף, אַ קורצע האַלקע מיט אַ געדרייטלטער בלוזקע, וועלכע איז געשניטן אויפן זעלנערישן אַרט מיט אַ טראָלט... ווינקט זי מיטן לאָק, בייסט זיך דיר די תאווה אין די ביינער איין. דער גאַנצער קערפּער גיט איר אַ ציטער מיטן ווונק... און דו פילסט אַ געברויך איינצונאָרען זיך אין דער בלאָטע, ווייל זי איז שמוציק... ביי איר אין שטיבל האָט זי שטיין צוויי בעטן. אויף איין בעטל קאָסט אַ רובל; דאָס איז איר געשעפט, פאַר דעם מוז זי באַצאָלן דעם „באַלעבאָס“ דריי רובל אַ טאָג. אויפן צווייטן בעט שלאָפט זי אַליין. הונדערט רובל גיב איר, אַז זי זאָל מיט אַ „יאָלד“ גיין אויף איר בעט... דאָס איז איר היים... זי איז גאָר גענוג יונג, אַז זי זאָל קלערן אויף שפּעטער. פון 12 יאָר אָן איז זי שוין דאָ — ס'איז איר גאַנץ גוט, האָט אירע שיינע קליידלעך, איר קאָרב וועש, גייט זיך יעדן פאַרנאַכט אין קאַווע־הויז אַריין. די גראָבע איטע, דעם קצבס טאָכטער פון טעמפּאָווקע, וויינט ביינאַכט אין שלאָף, און כאַפּט זיך אויף ווי אַ משוגענע טייל מאָל. זי זעט די געשטאָרבענע מוטער אין חלום. אַ בייזע נאַכט אויף איר קאָפּ! — וואָלט זי, מאַנקע, געזען איר מוטער, וואָלט זי געוויינט? — אדרבא, זי וואָלט גערן געוואָלט זען, ווי אַ מאַמע זעט אויס...

אין פענצטערל האָט זיך גאָלדעס געזיכט געוויזן. זי האָט דאָס פענצטער אויפגעעפנט, און איר פאַליע נאַסע האָר דורכן פענצטער אַריינגעשיקט, ווי אַ לייכטער ווינט וואָלט דורך דער שטוב דורכגעווייעט. די מיידלעך האָבן זיך אויפגעכאַפּט...

אַ לייכטע האַנט האָט אין דער טיר שטיל געקלאַפּט

מאַנקע איז מיט לייכטע טריט צו צו דער טיר, און מיט אַ קלאַפּנדיק האַרץ, ווי זי וואָלט אַ חתן דערוואַרט, האָט זי די טיר אויפגעשלאָסן. עס האָט זיך אַריינגעשלייכט גאָלדעלע. זי איז געווען אויסגעטאָן ביז צום העמד, און מיט אַ טוך אַרומגעהילט. דער פרישער פרילינג־געשמאַק וואָס דער רעגן האָט ערשט אין דער לופט פאַרשפּרייט, האָט זיך צווישן

אירע האָר אויפגעהאַלטן... מאַנקע האָט זי לײדנשאַפטלעך אַרומגענומען און אירע פרישע ליפּן געקושט. זי האָט זי צו דער קאָנאַפּע צוגעפירט, אַנידערגעזעצט זיך נעבן איר, טיף איר אין די אויגן געקוקט און זי האָט גאָלדעלען אירע נאַסע האָר געוויזן, דערציילט איר ווי זיי זענען אײַפן רעגן אַרומגעלאָפן, דערנאָך האָט זי זיך צו איר צוגעטוליעט, איר די בריסטן אַנטפּלעקט — און געקושט זי... און צו די אירעקע צוגעטוליעט... אירע פולע, קילע הענט געהאַלדזט, און האָט פּנים אין איר פולן האַלדז איינגענאָרעט.

מאַנקע האָט זי געוואָלט אַרײַנגעמען צו זיך אין שטיבל אַריין, אַז זי זאָל מיט איר אַדורכשלאָפן די נאַכט. האָבן די איבעריקע מיידלעך נישט געלאָזט. זיי האָבן זיך אַרום איר אַרומגעזעצט, איינע האָט איר די האָר צעלאָזט, די צווייטע האָט איר אין נאַקעטן נאַקן געקושט, און געבעטן זי, אַז זי זאָל פאַרלעזן די מעשה מיט דער „שיינער מאַרי“. יאַרט, ווו דער „שוואַרצער יונגערמאַנטשיק“ האָט זי אַרײַנגעכאַפּט צו זיך אין קערקער.

גאָלדעלע האָט געקענט לעזן מעשה־ביכלעך. נאָר יעדעס מאָל, ווען זי איז געקומען צו זיי — האָט זי זיי געמוזט פאַרלעזן די מעשה פון דער „שיינער מאַרי“ — און יעדעס מאָל פלעגן זיי זיך אַנידערזעצן אַרום רואיק און אויסהאָרכן מיט דער אומגעדולדיקייט, נישט דווקא ווי זיי וואָלטן עס דאָס ערשטע מאָל געהערט, נאָר ווי די פּערזאָן פון דער דערציילונג קערט זיך מיט זיי אָן גאָר אַ נאָענטע. גאָלדעלען האָט די מעשה שוין נישט אינטערעסירט. שוין דריי יאָר ווי זי לעזט אַלץ פאַר זיי די מעשה. נאָר דאָס „הויז“ האָט פון קיין אַנדערער מעשה נישט געוואָלט הערן. איינע האָט שוין געבראַכט צו שלעפּן דאָס „מעשה־ביכל“ די „געהיימע מערדער“, געבראַכט איר די לאָמפּ, און אַלע האָבן זיך אַרום איר געזעצט. איינע האָט די צווייטע אָוועקגעשטופּט, אַז זי זאָל נעענטער זיין צו גאָלדעלען, און זענען שטיל געוואָרן אויסהאָרכנדיק.

גאָלדעלע האָט אָנגעהויבן צו לעזן פון דעם אָרט, ווו עס ווערט דערציילט, ווי דער „שוואַרצער מערדער“, וואָס האָט צום טויט פאַרליבט זיך אין דער „שיינער מאַרי“, „וועלכע האָט געהאַט אויגן ווי די שטערן, און אַ געזיכט ווי דער מאָנד“ — האָט ער זי אַרויסגעגנבעט אַ נאַכט פאַר דער חתונה מיט איר „הייס־געליבטן“ ראָבערטן, און ער האָט זי אַרײַנגעשליידערט צו זיך אין קערקער, און ער איז געשטאַנען און ער האָט פאַר איר אויסגעגאָסן זיין הייסע ליבע, און ער האָט זי צוגערעדט, אַז זי זאָל

פאַרגעסן אָן איר ראַבערטן, וועלכער איז יעצט ביי אים געפאַנגען, און אַז מיט איין וואָרט „יאָ", קאָן זי אים גליקלעך מאַכן און זיך גליקלעך מאַכן און ווערן די קעניגין פון די „געהיימע מערדער". די „שיינע מאַרי" וויל אָבער גישט ברעכן דאָס וואָרט, וואָס זי האָט פאַרשפּראָכן איר ראַבערטן צו זיין זיי-נע, ביז צו דעם לעצטן שאָפּ ערד. זעט דער „שוואַרצער מערדער", אַז מיט גוטן וועט ער נישט קאָנען אויספירן, טוט ער אַ פייף און עס לויפן אַריין פופציק זיינע באַנדיטן „מיט שוואַרצע אויגן אין די שטערן" און „מיט געשאַרפטע שפּיזן אין די הענט".

— גיב זיך אונטער! — גיט ער אַ רוף אויס.

— אַ מכּה דיר! אַ מכּה דיר! — ברומען די מיידלעך העכסט אויפ-געדעגט אין דער שטיל...

עס עפענען זיך די טירלעך פון די „פאַרנומענע" שטיבלעך, און מיידלעך, אויסגעטאָן ביז צום העמד גיבענען זיך אַרויס פון די איינגע-שלאָפענע געסט, קומען אויך אַהער צו גאָלדעלען, און הערן זיך איין אין דער שטיל, צו דעם, וואָס גאָלדעלע לעזט ווייטער.

„...האָט ער זי געהייסן אויסטאָן נאַקעט אַזוי ווי גאָט האָט זי באַ-שאַפן, און געגעבן אַ באַפעל, אַז מען זאָל אַריינברענגען דעם געבונדענעם ראַבערטן, ער זאָל זיך צוקוקן מיט זיינע אייגענע אויגן ווי איר שיינער קערפּער וועט ווערן באַזיצן פון דעם „שוואַרצן מערדער" — און דער-נאָך ווערן צעשניטן אויף שטיקלעך. — דער „אומגליקלעכער" ראַבערט האָט געבעטן זיין ברויט, אַז זי זאָל נישט לאָזן אונטערקומען אירע יונ-גע יאָר פון דעם מערדערס האַנט. האָט די „שיינע מאַרי" אים אַזוי אָפּ-געענטפערט:

— „אַזוי לאַנג ווי עס טוען אונדזערע שטערן אין הימל לייכטן, אַזוי לאַנג וועל איך אונדזער הייסע ליבע ווי מיינע אויגן אין קאָפּ אָפּ-היטן".

— אַך, שיינע מאַרי! — האָבן די מיידלעך געברומט.

— האָט דער „שוואַרצער רויבער" געהייסן פיר באַנדיטן זאָלן איר דאָס העמד אויסציען און די שפּיזן גרייט מאַכן. נאָר אַזוי ווי עס איז געוואָרן ענטפּלעקט איר יונגעס לייב, איז דער „שוואַרצער מער-דער" פאַרבלענדט געוואָרן פון זיין הערלעכקייט און שיינקייט.

— „שטייט! — האָט ער געגעבן אַ רוף אויס צו די מערדער מיט די שפּיזן.

— „לאָזט מיך מיט איר אַליין" — האָט ער געגעבן אַ באַפעל.

אין איין מינוט האָבן אַלע דאָס קערקער פאַרלאָזט, און עס איז נאָר איבערגעבליבן די „שיינע מאַרי" מיטן שוואַרצן מערדער אַליין.

„האָט ער זיך געגעבן אַ וואָרף צו אירע פיס און האָט אַזוי געזאָגט:

„שיינע מאַרי! דיין שענעס לייב האָט אָנגעצונדן דעם פלאַם פון דער ליבע אין מיין האַרץ, און נישט מיט דיין אונשולדיקעס יונג בלוט, וואָס עס וועט ווערן פאַרגאָסן דורך מיין האַנט, וועל איך קענען פאַרלעשן דאָס העלישע פייער פון דער ליבע, וואָס פלאַקערט אין מיין האַרץ — נאָר דיין מונד און דיינע זאַנפטע קושן, זיי וועלן קענען פאַרלעשן. זע! איך בין דער קעניג פון „שוואַרצע מערדער" — מיין האַנט טוט אייזן ברעכן, נאָר די ליבע פון אַ פרוי איז שטאַרקער פון אייזן. מיין האַנט טוט מענטשנס בלוט פאַרגיסן און מענטשנס רייכטום רויבן — נאָר די ליבע פון דער פרוי קען זי נישט רויבן... שיינע מאַרי! ווי אַ אונמעכטיק קינד ליג איך, קעניג פון די „שוואַרצע מערדער", צו דיינע פיס, און בעט ביי דיר מיטלייד! ווי אַ הונט וועל איך ליגן ביי דיינע פיס — אויף די הענט וועל איך דיך אַרומטראָגן!" —

— שוואַרצער הונט! אַ מכה דיר! — האָבן די מיידלעך געברומט.

„האָט די שיינע מאַרי אים אַזוי אָפּגעענטפערט:

„קעניג פון די שוואַרצע רויבער! אין דיין האַנט בין איך, טו מיט מיר וואָס דו ווילסט, אָבער פאַרלאַנג נישט פון מיר מיין ערלעכקייט. איך האָב פאַרשפּראָכן מיין וואָרט מיין היים־געליבטן ראָבערטן, און זיינע מוז איך איבערבלייבן ביז צום טויט...

— אָט אַזוי — האָבן די מיידלעך געברומט.

— „האָט זיך דער שוואַרצער מערדער געגעבן אַ וואָרף אַרויף אויף איר שיינעם קערפּער. די שיינע מאַרי האָט געשריען רעטונג, אָבער אומזיסט איז געווען איר רופן אין ווילדן וואַלד. האָט זי געביסן מיט די ציין די שטריק, וואָס האָבן פאַרבונדן אירע הענט. אָבער אומזיסט! די שטריק זענען געווען צו שטאַרק פאַר אירע עדעלע ציין".

אין דער שטוב איז געוואָרן זייער שטיל. די מיידלעך האָבן דעם אָטעם אויפגעהאַלטן — אייגהאָרכנדיק וואָס דאָ וועט זיין.

— „זי האָט געביסן דעם מערדערס פינגער, איינגעביסן זיך אין זיין האַרץ...

אָט אַזוי, לאָז דיך נישט! לאָז דיך נישט! — האָבן די מיידלעך שוין הויך געשריגן.

„נאָר באַלד דאָך איז דער שוואַכער ווייבלעכער קערפּער געלעגן ווי אַ געבונדענער קרבן אונטער דעם מערדערס האַנט“.

— מאַמע־קרוין, מאַמע לעבן — האָבן די מיידלעך געוויינט הויך.

„פּלוצלונג האָט זיך די טיר געגעבן אַ פּראַל אויף, און זשאַנדאַרן מיט בלויזע שווערדן אין די הענט זענען אַריין, געגעבן אַ כאַפּ דעם באַנדיט“.

אין שטוב איז שטיל געוואָרן. גאָלדעלע האָט אויפגעהערט צו לעזן, און האָט די גאַנצע צייט געקוקט צו דעם פאַרמאַכטן שטיבל: וואָס דאַרטן טוט זיך... די מיידלעך האָבן געשמועסט פון דער מעשה. מאַניע האָט מיט שטייפע טריט שפּאַצירט איבער דער שטוב אַהין און צוריק, ווייזנדיק אירע קאָלירטע זאָקן פון דער קורצער האַלקע, און האָט גע־וווּנקען מיטן לאָק פאַר זיך, און האָט גערעדט צו זיך, יאָלד! יאָלד!

דעם באַלעבאָס טאָכטער האָט זיך אונטערגעגנבעט הינטערן ווענטל פון אַ פאַרמאַכט חדרל און בייגעריק דורך אַ שפּאַלט אַריינגעקוקט.

רויטע בלוט־פלעקן האָבן אויף אירע באַקן געבליט. די ברוסט אירע האָט זיך הויך באַוויגן, און זי האָט הויך און וואַרעם אָפּגעאָטעמט, אַז דאָס בלוט אין אירע הענט האָט געציטערט און געוועקט זיך.

מאַניע האָט עס באַמערקט. זי איז פלינק צו צו איר, איינגעביסן אירע דינע טרוקענע ליפּן אין דעם מיידלס באַקן, און האָט דאָס מיידלשע בלוט מיטן פולן מויל אויסגעזופּט...

אין פענצטער האָט שוין אָנגעהויבן צו גרויען די וואַנט פון דער קעגנ־איבערדיקער מויער...

אַ ברוגז

מיט אַ פֿאַרביטערט האַרץ בין איך פֿון דער היים אַוועקגעלאָפֿן און געלאָזט זיך גיין נאָך ליענטשיץ צו מיין מומען נעכע־פּערלען.

געווען איז עס איינער פֿון יענע טעג, וואָס נאָך דעם וועטער איז שווער צו וויסן, אויב עס איז אַ ווינטער־ אָדער אַ זומער־טאָג: דער הימל איז גרוי באַוואָלקנט, די ערד פֿייכט און דער שטח איז מיט אַ שווערער לופֿט אָנגעפֿילט.

דער וועג, וואָס איך גיי אויף אים, ציט זיך שטום־טויט ווייט אַוועק, און אין דעם ראָוו, וואָס איז צווישן דעם וועג און די ווייטע באַוואָלקנטע פֿעלדער, פּאַשען זיך קי און פֿערד. נעבן זיי זיצן קליינע שקוצימלעך, איינגעקאָרטשעט אין ברייטע פּאָטערישע וועסטן, און קוקן אויף מיר נאָרעדיק אַרויס פֿון אונטער די טיפֿע היטלען, וועלכע זענען אַריבערגעצויגן איבער זייערע אויערן. עס גלוסט זיך זיי נישט, זעט זיך אויס, אין אַזאַ וועטער מיט מיר צו טשעפּען, און זיי לאָזן מיך רואיק ווייטער גיין. באַלד איז אַ קאַרעטע דורכגעפֿאָרן, און איך האָב געוואָרפֿן אַ בליק אין דער קאַרעטע אַריין. אינעווייניק ליגט עפּעס אַ הער אויסגעצויגן אויפֿן געזעס, און קוקט שטום אין אַ צייטונג אַריין, וואָס איז איבער זיינע קני אויסגעשפּרייט. באַלד איז די קאַרעטע מיט דעם הער אויף דעם וועג ווייטער אַוועקגעפֿאָרן.

איך געדענק, אַז דענסטמאָל, גייענדיק אויפֿן וועג, האָב איך עפּעס פֿון אַ זאַך געקלערט, וואָס האָט מיך שטאַרק דערשראָקן און פֿאַרשעמט; מיין מאַמע וואָלט, חלילה, אויפֿן „גוטן אָרט“ געלעגן, וואָלט איך זי אַזוי ליב געהאַט, אַזוי ליב! באַלד אָבער האָב איך מיך דערמאָנט, אין וואָס פֿאַר אַ זאַך איך קלער, און איך האָב מיך אין זיך זעלבסט פֿאַרשעמט: „שטיק גולם, נאַר — האָב איך צו מיר געטענהט — ווער וויל דאָס האָבן, אַז אַ מאַמע זאָל שטאַרבן? ווער?“

באַלד האָב איך מיך אַליין געטרייסט, אַז איך מיין, חלילה, נישט

דאָס. וואָס הייסט אַ מאַמע זאָל שטאַרבן! איך מיין עפּעס גאָר אַנדערש; אַז עס שטאַרבט, חלילה, ביי וועם אַ מאַמע, איז דאָך אַזוי נישט גוט, גאָט איינער!

און געדאַכט האָט זיך מיר דענסטמאָל, אַזוי ווי מיין אייגענע מאַמע וואָלט אויף מיר רחמנות געקריגן, און מיט גרויס דערבאַרעמקייט נעמט זי מיין קאָפּ אַרום און גלעט מיך אַזוי ווייך מיט איר האַנט אויף מיין באַק, און זאָגט צו מיר מיט אַ גוט דערבאַרעמדיק געלעכטערל:

— נאַרעלע, ווער וויל דאָס האָבן, אַז זיין מאַמע זאָל שטאַרבן? ווער?...

די גרויע וואָלקנס זענען טונקעלער און געדיכטער געוואָרן, און האָבן זיך האַרטער צו דער ערד אַראָפּגערוקט. דער זאַמד אויפן וועג איז פייכטער און אָנקלעפּנדיקער געוואָרן, און דאָרטן וויַיט באַהאַלטן זיך די פעלדער אין אַ געדיכטן טוי־נעפּל. אַ גויע איינגעוויקלט אין אַ גראָב טוך איז דורכגעלאָפן, זי האָט זיך געאיילט, ווייזט אויס, וואָס גיכער אַהיים־צוקומען. באַלד איז אַ פור פון וויַיט אָנגעקומען צו פאָרן. מיט קליינע טריט צו דער שטאָט צוגעגאַנגען. דער פויער, וואָס איז אויף דער פור געזעסן, איז געווען איינגעהילט אין אַ פייכטן זאַק, און ער האָט מאַט גע־קוקט אויף די אָפּגעאַרבעטע פערד. דער הונט איז ביי אים ביז אין האַלבן קאָפּ געווען אַרויפגערוקט, די פייכטע האָר האָבן זיך אים געקלעפּט אין אָקסנדיקן, באַשמיצטן שטערן; אין זיינע קליינע שוואַרצע אויגן האָט עס געבלישטשעט: געלויבט צו גאָט. מיר זענען שוין אין דער היים! אַנט־קעגן פון דער שטאָט צו איז אַ צווייטע פור אָנגעקומען צו פאָרן. די פערד האָבן נאָך זיכער געשטעלט זייערע האַרטע טריט אין דער פייכ־טער ערד, און מיט אויסגעשטרעקטע העלדזער האָבן זיי זיך ערגעץ־ווו אין דער וועלט אַריין געאיילט... דער פויער, וואָס איז אויפן וואָגן געזעסן, איז נאָך אין אַ טרוקענעם זאַק געווען איינגעהילט. דעם הונט גוט, ביז אין די האַלבע אויערן אַראָפּגערוקט, און ער האָט רואיק פאַר זיך געקוקט, אין זיינע אויסגעלאָשענע אויגן איז עפּעס אומעטיקס געווען: דער וועג הייבט זיך ערשט אָן...

באַלד האָט זיך געוויזן אַ געלער קלאָץ מיט רויטע אָפּגעפּאַרבטע פּאַסן. ליגנדיק האַלב אויסגעבויגן פון איין זייט וועג צו דער צווייטער

זייט אַריבער, — אַ גרענעץ צווישן דעם וועג און דער שטאָט. פון איין זייט איז דער קלאָץ געווען העכער, און עס האָט זיך פון דער הויך אַ קייט אַראָפּגעצויגן. ביי אַ בוידקעלע, איינגעוויקלט אין אַ פוטער, זיצט מיין מומע נעכע־פּערל. זי האָט אָפּגעדונגען דעם שטאָט־„שלאַבען“, און זי לאָזט נישט קיין פור פון דער שטאָט אַרויס און נישט קיינע אין דער שטאָט אַריין, ווי מען באַצאָלט איר נישט דערפאַר. עס דאַכט זיך, אַז זי איז די שומרטע פון דער שטאָט, ווען זי וויל, גיט זי אַ צי ביי דער קייט, לאָזט דעם קלאָץ פון דער הייך אַראָפּ, און שניידט אָפּ ליעגטשיץ פון דער גאַנצער וועלט.

איך בין צו איר צוגעגאַנגען, גאָר איבער דער בלאָטע אָבער, ווייל איך בין פאַמעלעך מיט מורא געגאַנגען, האָט זי מיינע טריט נישט געהערט, און זי איז געזעסן איינגעוויקלט אין איר פוטער, און האַלט דעם קאָפּ אַראָפּגעבויגן און דרימלט.

— גוט נאָוונט! — האָב איך שוואַך אַרויסגערעדט.

זי זיצט און הערט נישט.

— גוט נאָוונט! — האָב איך גאָכאַמאָל, שוין אַ ביסל העכער, מיט האַרץ־קלאַפּן געזאָגט.

מיין מומע זיצט. עס האָט זיך מיר געדאַכט, אַז מיט צופליים מאַכט זי זיך אַזוי, זי וויל מיך נישט זען.

איך בין געשטאַנען און געוואַרט.

דאָך האָט זי זיך אומגעדרייט, און דערזעענדיק מיך, האָט זי מיט דעם רוקן אַ שוידער געטאָן און געזאָגט: „שמואל“, באַלד האָט זי ווייטער דעם קאָפּ אַראָפּגעבויגן, און איז ווידער שטיל געבליבן. געדאַכט האָט זיך מיר דערנסטמאָל, אַזוי ווי איך וואָלט ביי אַ קליאַמקע פון אַ טיר אָנגעמען, פרווונדיק זיך צו עפענען. די טיר איז פאַרשלאָסן.

באַלד, נישט אויפהייבנדיק דעם קאָפּ, האָט זי מיך געפרעגט:

— מיט וואָס ביסטו געקומען?

געדאַכט האָט זיך, אַזוי ווי אַ פאַרשלאָפן קול וואָלט פון אונטער דער באַנק אַפער גערעדט.

— מיט אַ פויער, ער האָט זיך דאָרט אין דאָרף אָפּגעשטעלט — ווייז איך איר מיטן פינגער.

און זי איז שטיל געוואָרן און האָט ווידער דעם קאָפּ אַראָפּגעהאַלטן, צו דרימלען, אויב וואָס?

דערנאָך האָט זי פֿאַמעלעך דעם קאָפּ אויפֿגעהויבן, געוואָרפֿן אויף מיר אַ השדיקן בליק און האָט ביטער אָפּגעזיפֿצט.

מײַן מומעס קרעכץ האָט מיך באַרואיקט. געווען איז עס עפּעס ווי אַן אונטערשריפֿט אונטער זייער אַ שווערן קאָנטראַקט.

שטיל בין איך נאָך איר אין שטוב אַרײַנגעגאַנגען.

— זעץ דיך. שרה דאָבריש וועט באַלד קומען, וועט זי פֿייער מאַכן. באַלד האָט זי די שטוב פֿאַרלאָזט.

אין שטוב האָט שוין אָנגעהויבן טונקל צו ווערן. די צוויי איבערגע־בליבענע שויבן, וואָס דאָס פֿאַרהענגל האָט זיי נישט פֿאַרשטעלט, זענען פֿאַרלאָפֿן געווען, און טריבע טרערן זענען איבער זיי גערונען. פֿאַר די צוויי אויפֿגעבעטע בעטן איז מײַן פֿעטערס, עליו־השלום, בילד געהאָנגען, און דעם טויטנס אויסגעבלייכטע געזיכט האָט שטרענג אויף מיר געקוקט און גוט אַכטונג געגעבן אויף אַלץ, וואָס איך טו. אויף דער צווייטער זייט וואַנט איז בײַ דער שאַנק אַ קאָמאָד געשטאַנען, באַדעקט מיט אַ גע־שטריקטן טישטעך. אויף אים זענען געווען אויסגעשטעלט פֿאַרשידענע קאָלירטע טעלער, צוזאַמען־געגלייטע גלעזערנע קלאָשן, צווישן זיי איז אויך געשטאַנען אַ גלעזערנע צוקער־פּושקע. איך האָב עס אויפֿגעדעקט. אינעווייניק איז נאָך געלעגן וואַטע, אוודאי נאָך פֿון מײַן פֿעטערס אתרוג, עליו־השלום.

איך האָב מיך אַנידערגעזעצט בײַם טיש, גענומען אַ ספֿרל אין האַנט אַרײַן און האָב דערינען אַרײַנגעקוקט.

אין האַרץ האָב איך מורא געהאַט, אַז עס זאָל מיר, חלילה, נישט אײַנפֿאַלן צוצוגיין און די צוקער־פּושקע צו צעברעכן, אָדער גלאַט אַזוי גע־מען אַ טעלערל פֿון קאָמאָד, און עס אויף דער ערד אַראָפּוואַרפֿן. גאָר איך האָב מיר די בייזע מחשבות פֿון קאָפּ פֿאַריאָגט און אין ספֿרל זיך פֿאַר־טראַכט.

באַלד האָט זיך די טיר אויפֿגעעפֿנט, און אַ מיידל אײַנגעוויקלט אין אַ טוך איז אַרײַנגעקומען.

זי האָט דאָס טוך פֿון איר קאָפּ אַראָפּגערוקט, און עס האָבן זיך באַ־וויזן אירע צוזאַמענגעפּרעסטע האָר אויף אירע שלייפֿן.

זי איז געבליבן שטיין אין מיטן שטוב און האָט געקוקט אויף מיר מיט אירע צוויי גרויסע אויגן. מען האָט דערקענט אין איר, אַז זי ווייסט נישט וואָס צו זאָגן, און וואָס צו טאָן.

באַלד האָט זי דאָס לעמפּל אָנגעצונדן און זי האָט עס אויף דעם טישל פאַר מיר אַנידערגעשטעלט.

איך האָב מיך טיף אין ספרל פאַרטראַכט.

— דו ביסט דער מומע מלכהלעס זון? — האָט זי מיך פּלוצלונג געפרעגט, אַראָפּבייגנדיק דעם קאָפּ, צעהאַקנדיק האָלץ אויף דר׳ערד.

— יאָ ענטפער איך איר. און דו ביסט דער מומע נעכע־פּערלס טאָכטער?

— יאָ — זאָגט זי.

איך האָב ווייטער אין ספרל אַריינגעקוקט.

— לאַנג וועסטו פאַרבלייבן? — האָט זי מיך ווייטער געפרעגט.

—איך קלער דאָ אין בית־המדרש צו לערנען — זאָג איך איר מיט זייער אַן ערנסטן טאָן.

— טאַקע? — פרעגט זי.

— יאָ — פריי איך מיך אויף מיין איינפאַל — די צייט איז ביי אונדז שלעכט, דער טאַטע פאַרדינט נישט, ער קאָן מלמדות־געלט נישט צאָלן, בין איך געפאָרן אין דער פרעמד לערנען.

— צייט דער טאַטע, עליו־השלום, איז געשטאָרבן — זאָגט זי מיט אַ טרויעריקן ניגון, און נעמט אַן מיט די פינגער דאָס שוואַרצע סאַמעט־בענדל, וואָס זי טראָגט אויפן האַלדז, — איז ביי אונדז אויך די צייט שלעכט. דער „שלאַבען" איז טייערער געוואָרן. מען איז וואָך גאַנצע נעכט און מען פאַרדינט גאָרנישט.

באַלד זאָגט זי ווייטער:

— דאָ וועסטו קאָנען לערנען, שלאָפן וועסטו ביי אונדז, שבת און יום־טובים וועסטו אוודאי אויך עסן ביי אונדז. און מאָרגן וועלן מיר ביידע אַריבערגיין צו דער מומע רבקהלע — אַ געשעפט, „טעג" וועסטו האָבן וו צו עסן.

איך קוק אויף איר און שווייג.

— וועש וועט דיך אויך נישט קאָסטן — זאָגט זי ווייטער — אינאיינעם מיט די אונדזערע וועט מען דיינע אויך אויסוואַשן. נישט געזאָרגט, וועסט דיר אַן עצה געבן.

איך האָב מיך אין שטיבל אַרומגעקוקט, און אַלץ האָט מיר שוין אַזוי פריינדלעך, אַזוי היימיש אויסגעוויזן.

— דאַ, זעסט, — זאָגט זי צו מיר, ווייזנדיק מיטן פינגער אויף דעם שטיקל ליידיקן אָרט, וואָס איז צווישן דעם שענקל און דעם קאָמאָד —

וועט מען קאָנען א בעטל אנידערשטעלן, בעטגעוואנט איז אָן עין הרע דאָ ביי אונדז געגוג.

איך האָב געוואָרפן אַ בליק אויף דעם לײדיקן שטיקל ווינקל, און אַ וואַרעמקייט איז דורך מיין האַרץ דורכגעלאָפן. דאָ וועט מיין „מקום מנוחה" זיין.

— גוט? — און אירע צוויי גרויסע אויגן האָבן ליבלעך געשמייכלט צו מיר.

איך האָב געשוויגן און געקוקט אויף איר.

און קוקנדיק הערנאָך אויפן פענצטער — האָב איך מיר געטראַכט: דרויסן איז פינצטער, און איך בין אין דער היים...

זי האָט מיר אַ גלאָז טיי דערלאַנגט.

— טרינק, דערוואַרעם דיך, באַלד וועט די וועטשערע פאַרטיק ווערן.

די טיר האָט זיך אויפגעעפנט, מיין מומע איז אַריינגעקומען.

איך, האַלטנדיק דאָס גלאָז טיי אין דער האַנט, האָב איך עפּעס ביי מיר געפילט, אַז איך טו אַן עוולה.

— ווייסט, מאַמע, שמואל דער מומע מלכהלעס איז הי אַהער גע־קומען לערנען. ער וועט עסן „טעג", ביי אונדז וועט ער נעכטיקן, וואָס גישט?

די מומע האָט אויפגעעפנט דעם פוטער, און עס האָט זיך געוויזן די שוואַרצע באַנד, וואָס זי טראָגט אויף איר האַלדז.

מיין מומע האָט אָפּגעזיפצט און געשוויגן.

— זעסט, מאַמע, דאָ צווישן דער שאַנק און דער קאָמאָד וועט מען קאָנען אַ בעטל אַנידערשטעלן, דאַכט זיך ביי דער מומע רבקהלע איז דאָ אַן איבעריק בעטל, איך וועל מאָרגן צו איר אַריבערגיין.

— מאַך דיך נישט צו נאַר! שמואל וועט מאָרגן אַהיימפאָרן.

און אַראָפּבייגנדיק דעם קאָפּ האָט זי אין דער שטיל געזיפצט.

— אַ קינד מאַכט זיך צום נאַרן, כאַפּט זיך אויף און לויפט פון דער היים אַוועק. אוי, אוי, יונגע נאַרישע קינדער!

— שרה דאָבריש איז געשטאַנען אין מיטן שטוב און געקוקט אויף מיר פאַרוווּנדערט און רחמנותדיק.

איך האָב מיך פאַרשעמט אין ספּרל פאַרטראַכט.

אין שטוב איז שטיל געוואָרן.

באַלד האָט זיך געהערט אַ פור פאָרן, און מיין מומע איז פון שטוב אַרויס.

שרה דאַבריש האָט שוין גאָרגישט געהערט, דאָס פּנים האָט זי אין קוימען פאַרבאָרגן.

איך בין צום פענצטער צו און אויף דער גאַס אַרויסגעקוקט. דרויסן איז זייער פינצטער געווען. באַלד האָט זיך אַ קלאַפּן פון רעדער געהערט, און אַ פור מיט אַ לאַמטערן איז דורכגעפאָרן. די פור איז געפאָרן, און פונדערווייטנס האָט זיך אַ פונק ליכטיקייט אין דער פינצטערניש געמונקט...

אויף מאָרגן אין דער פרי האָט מיך מיין מומע מיט אַ פויערישער פור אויפגעדונגען און מיך צוריק אַהיימגעשיקט.

שרה דאַבריש, מיין מומעס מיידל, איז געשטאַנען ביים שלאַבען און האָט מיר נאָכגעשריען:

— פאָר געזונטערהייט, גריס די מומע מלכהלע.

די פור איז ווייטער געפאָרן.

דער הימל איז געווען באַוואָלקנט. אַ געדיכטער קאַלטבלוטיקער רעגן האָט אָן אויפהער פון דער הייך, פּאַמעלעך, אויף דער ערד געגאָסן. עס איז געווען איינער פון די רעגנס, וואָס מען ווייסט נישט, ווען זיי הייבן זיך אָן און ווען זיי לאָזן זיך אויס. עס דאַכט זיך, אַז עס רעגנט שוין אַזוי פון אייביק, די וועלט איז באַלד אַזוי באַשאַפן געוואָרן מיטן רעגן, און עס וועט ווייטער רעגענען, ווייטער, אַזוי לאַנג ביז די וועלט וועט שטיין...

און איך האָב מיך איינגענאָרעט אין אַ ווינקעלע וואָגן אַריין, באַהאַלטן מיך אונטער דעם נאַסן געזעס, און מיינע הענט האָב איך אונטער מיין קאַפּאָטע אַרונטערגעשטעקט, אָנגעטאַפּט דאָס העמד אויף דער ברוסט. איך האָב ביי מיר געשפּירט, אַז מיינע הענט זענען ביי מיר אין דער היים, אין מיין אייגן ווינקל באַהאַלטן.

אַ קייטל האָט זיך פון וואָגן אָפּגעטשעפּעט און האָט אָן אויפהער אין די ברעטער געקלאַפּט, דער רעגן האָט געקאַפּעט, און דאָס קייטל האָט נאָכאַנאַנד געקלאַפּט, און עס האָט זיך געדאַכט, ווי אַ הונט וואָלט אונטער אַ נאַסער בודע געקלאָגט.

און די וואָלקנס ציען זיך איבער מיין קאָפּ. אָט דאַכט זיך מיר, אָט שטרעק איך די האַנט אויס און טאַפּ זיי אָן, נאָר אָט רוקן זיי זיך העכער אַרויף, און דער רעגן קאַפּיעט, אַ טראָפּ צו אַ טראָפּ, און די טראָפּנס פאַלן אין די וואַסערלעך, וואָס זענען צווישן דעם וועג און צווישן די ווייטע, נאַסע, פעלדער, און וואַסערלעך רעדלען זיך, און די פייכטע ערד זאַפּט אין זיך די טראָפּנס אַריין.

איך קוק אויפן פויער. ער זיצט איינגעקאָרטשעט דעם קאָפּ אויף דער ברוסט, און זעט אויס טיף פאַרחושכט. זיינע אויגן קוקן ווייט אַוועק, ער האַלט אָפן דאָס מויל און שווייגט, נאָר זיין אויסגעשטרעקטער רוקן, דאַכט זיך, ווי ער וואָלט זאָגן, גלייכגילטיק איינזאַפּנדיק אין זיך די טראָפּנס רעגן: וואָס גייט עס מיך אָן?

און די פערד גייען זיך פּאַוואָליע, מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ און שטעלן זיך זיכער זייערע האַרטע טריט אין דער פייכטער ערד.

איך קוק אויפן ראָד פון וואָגן, ווי עס דרייט זיך אַריין אין דער בלאָטע. אָט באַלד פאָרט אַ העלפט ראָד אין דער הויך אַרויף, אַריינציענדיק אונטער זיך דאָס אַנדערע האַלבע ראָד אין בלאָטע, און אַזוי דרייט עס זיך, אַמאָל איז איין האַלבע ראָד אין דער בלאָטע און די אַנדערע העלפט אין דער הויך און דאָס צווייטע מאָל פאַרקערט.

איך קוק מיך אַרום — די פעלדער זענען באַוואָלקנט און נאַס, דער הימל איז גרוי; ער הענגט, דאַכט זיך, נאָר אַראָפּצופאַלן און אַלעם צוצודעקן — און געדאַכט האָט זיך מיר, אַז די גאַנצע וועלט, אָט דאָס אַלץ, וואָס איז אַרום, איז ברוגז אויף דער וועלטס מאַמען, זי אַנטלויפט פון חדר צו דער מומען נעכע־פערל. און די וועלט האָט אויך אַן עלטערן ברודער, וואָס ער וועט זי פרעגן, ווען זי וועט אַהיימקומען: וווּ ביסטו געווען?

אויפן פעלד אַקערט אַ פויער. דאָס פערד, איינגעשפּאַנט אין דעם אַקעראייזן, ציט זיך און שלעפּט זיך איבער דער פייכטער ערד, עס שטעקט דעם קאָפּ אַרויס און ציט ווייט אויס דעם האַלדז. דאָס אייזן שלעפּט זיך נאָכן פערד — און דער פויער גייט הינטער זיי, און שמייסט מיט דער בייטש.

און די פור פאָרט ווייטער. אָט באַלד ווייזט זיך אַ לאַנג שטיק שוואַרץ אויסגעשניטן פעלד פון טאָרף. באַלד ציט זיך אַ שוואַרץ שטענגל פון פעלד אין וועג אַריין, ווי אַ וועג וואָס פירט צו אַ „בית־עולם“ צו.

און אַרום שוועבט אַ נעפּל אין דער לופטן און שטיקט אַלעם צו.

און געדאַכט האָט זיך מיר, אַז מיר אַלע — איך, דער הימל, די

פעלדער, דער פויער מיטן אַקעראייזן, אַלעס אַרום זיצן אין חדר. עס איז דאָנערשטיק נאָכן אָנבייסן; די זון איז ערשט ביים שפּיץ פענצטער, אַ סימן, אַז עס איז ערשט האַלב איינס, און מיר זאָגן איבער דעם שיעור פאַרן רבין, און מיר קאָנען נישט דורכקומען.

באַלד האָט זיך באַוויזן אַ הויכער פּאַלאַץ אַרומגערינגלט מיט אַ גאָרטן. פון דער הויך האָבן זיך באַוויזן פיר גרויסע פענצטער, אין מיטן— אַ באַלקאָן. פון פּאַלאַץ ציט זיך אַ לאַנגע אַלייע אַרום הויכעביימער.

און איך האָב מיין פּנים טיפער אין דער קאַפּאָטע באַהאַלטן. די הענט האָב איך אונטער מיין וועסטל אַרונטערגערוקט, אָנגעטאַפּט מיין ברוסט און האָב מיך געפילט היימישער, איך בין ביי מיר...

און עס האָט זיך באַוויזן פאַר מיינע אויגן מיין ברודערס פּנים, ער שלאָגט מיך גאָרנישט. ער האַלט דעם שטעקן אין האַנט און קוקט אויף מיר, קוקט מיך גוט אָן, און ביי דער טיר שטייט דער פויער, ער פאַרלאַנגט די פּערציק גראָשן, וואָס די מומע האָט אים צוגעזאָגט...

און דאָ שטייט דער פּאַלאַץ — און באַלד אָט עפנט זיך די טיר פון דעם פּאַלאַץ אויף — און די פור פאָרט מיט מיר אַריין, מען גיט מיך ערגעץ אַ נעם אַרויף. איך ליג אונטער אַ זיידן בעטגעוואַנט... מיר איז וואַרעם... באַלד באָד איך מיך אין אַ וואַנע, און דאָ זענען אָנגעגרייט פאַר מיר נייע קליידער פון קאָפּ ביז די פוס... איך שפּיר ווי דאָס זיידע־נע העמד קנאַקט אויף מיין רוקן... און אַז אַטלאַסן קאַפּאָטקעלע, מיט אַ גאַרטעלע... איך קוק, דורכגייענדיק, אין שפּיגל אַריין, איך זע אויס ווי אַ בן־מלך... צוויי לאַנגע שוואַרצע פּיאותלעך...

עפּעס אַ פור איז דורכגעפאָרן, דער פויער איז פון וואָגן אַראָפּ, און עס דאַכט זיך, אַז ער האָט ביי דעם צווייטן אַ פּאַפּיראָס פאַררויכערט.

און מען פירט מיך אין אַ גרויס צימער אַריין... עס בלישטשען אַזוי־פיל ליכט אין זילבערנע רערן... ביי אַ לאַנג געדעקטן טיש זיצן אַן אַלטער ייד אויבן אָן... מיט אַ ווייסער באָרד... אַ זילבערן טאַבאַק־פּושקעלע אין האַנט און קוקט אין אַ ספר אַריין... עפּעס אַ יידענע אין גרויסע בריליאַנ־טענע אוירינגען, אין אַ זיידענער הויב, גרייט צום טיש. איז עס מיין מאַ־מע? ניין... אַ פרעמדע... מען פרייט זיך מיט מיר... שלום־עליכם... מען קושט מיך... די מחותנתטע ווינט...

עפּעס איז וואר דורכגעלאָפן איינגעוויקט אין רעגן. אויפן פעל־שטייט אַ פור אָן אַ פערד. נאָר דער דישעל איז אַזוי לאַנג.

...איך זיץ ביים טיש... שמועס אין לערנען... איך פֿאַרענטפֿער אַ האַרבן רמב״ם... דער מחותן ווענדט מיך אָפּ מיט אַ מהר״לס אַ קשיא.. איך ברענג אים אַ ראיה פֿון ראַ״ש... אַלע קוקן אויף מיר... נאָר מיין מחו־תן שטייט פֿאַרגאַפֿט... די מחותנתטעווישט זיך די אויגן מיט אַ טיכל... און דאָרט... פֿון אַ שפּאַלט פֿון דער טיר... אַ זיידן קליידל... זי האָרכט... זי עפֿנט ברייטער אויף די טיר, און קוקט... איך מאַך מיך ווי גאָרנישט... און רעד ווייטער, פֿאַרענטפֿער אַ תבואת־שור״.

...מען פֿירט די כלה אַריין... זי איז שיין ווי אַ בת־מלכה... אין בלויז זייד און סאַמעט... אין צוויי שוואַרצע צעפּ... אין אַ ווייס שערצל... זי לאָזט אַראָפּ דעם קאָפּ... זי שעמט זיך... איך אויך... דאָס האַרץ קלאַפּט אין מיר.

...— ווי געפֿעלט דיר דיין כלה?... די קינדער שעמען זיך! זעסט, זעסט, ווי רויט ער איז געוואָרן... און איך שטעק מיין פֿינגער אין גאַרטל אַריין און דריי מיך איבער דער שטוב...

— זיי וועלן זיך אַליין געוויינען איינער צום צווייטן...

...מ׳גרייט צום טיש... אַ גרויסער הענגלייכטער הענגט פֿון באַלקן אַראָפּ מיט גרויסע בריליאַנטענע גלעזלעך... איך מיט מיין מחותן זיצן אויף איין זייט טיש... זי מיט דער מחותנתטע אויף דער צווייטער זייט טיש... דער הענגלייכטער פֿאַרשטעלט... זי קוקט אויף יענער זייט הענג־לייכטער, איך אויף דער זייט...

...איך זאָג ווייטער תורה... דאָס פּשטל אויף „שחיטת־חוץ״... פֿאַר־ענטפֿער דעם רמב״ם... דער מחותן ווענדט אָפּ... איך לאָז נישט... ברענג די גמרא פֿון חולין... זי ווינקט... קוקט אויף מיר: לאָז דיך נישט... אָט אַזוי... פֿאַרענטפֿערט... ריכטיק... זי שמייכלט... האַ?!

מען פֿירט מיר מיין כלה צו... איך מאַך די אויגן צו... איך קוק נישט... מען גיט מיר אַ גאָלדענעם זייגער... זי גייט... נעם, זאָגט זי, און קוקט מיך אָן... איך מאַך די אויגן צו און נעם... איך טראָג אים אויף דער אַטלעסענער וועסט...

...איך זיץ מיט איר אליין... אין א גלעזערנער אלטאנקע... זי קוקט נישט... איך אויך נישט... מען קוקט אין וואַסער אַריין... ניין, אין אַ ספֿרל אַריין... זי שמייכלט... ניין... זי זיצט, האַלט דעם קאָפּ אַראָפּגעבויגן... ניין... זי זיצט און קוקט אויף מיר גלייך אין פּנים אַריין... איך אויך... גלייך איר אין פּנים אַריין... זי וויינט... יאָ, עס רינען אַראָפּ די טרערן

איבער די באַקן... איך האַלט די צעפּ... גיין... מען מעג דען?... איך קוק אויף איר... איך ווייז אויך... זי האָט אויף מיר רחמנות, אַזוי רחמנות...

איך נעם זי אָן ביי דער האַנט... .

„דו האָסט נישט דעם פּויער צו באַצאָלן? האָסט מורא פאַר דיין עלטערן ברודער?...“

איך קוק מיך אַרום, דער פּאַלאַץ איז שוין לאַנג פאַרבייגעפאָרן, עס ציען זיך נאַסע באַוואָקלנטע פעלדער.

עס באַווייזט זיך אַ קליין הייזל, דער שטרוי־דאַך איז אין רעגן דורכגעווייקט, פון קוימען גייט אַ געדיכטער רויך אַרויס און צעלייגט זיך געדיכט איבערן וועג. פאַר דער טיר שטייט אַ פור, דאָס אויסגעשפּאַנטע פערד האַלט דעם קאָפּ אין וואָגן באַהאַלטן, און גיט איבער זיין רוקן אַ כפּרה דעם רעגן. דער פורמאַן שטייט אין דער טיר ביים הייזל, איינגעקאָרטשעט אין זיין צעווייקטן מאַנטל, האַלט די ביימש אין אָרעם, פאַרלייגט די הענט און קוקט גאָרעדיק פון מאַנטל אַרויס.

עס באַווייזט זיך דאָס וועלדל, עס שטייט אין רעגן און קאָן זיך נישט רירן, און די ביימער טוליען זיך איינער צום צווייטן.

נאָך דעם וואַלד זעט מען שוין דעם שפּיץ קירכע פון אונדזער שטעטל אַרויס, און מיין האַרץ האָט אָנגעהויבן צו קלאַפּן: שוין אין דער היים!...

די משוגענע מאַמע

עס איז געווען אַ ווינטערדיקער פֿאַרנאַכט.

די קינדער זענען געזעסן אַרום טיש אין חדר און האָבן זיך מעשיות דערציילט פֿון שדים. דער רבי איז נישט געווען. ער איז געגאַנגען מעריב דאַווענען אין בית־המדרש. דאָס לעמפּל האָט זיך נאָך נישט געהאַט צעברענט, און די קינדער, זיצנדיק אַרום דעם טיש, האָבן זיך אָפּגעשאָטנט אויף דער קעגנאיבערדיקער וואַנט. די באַוועגנדיקע הענטלעך האָבן מאָדנע שאָטנס געוואָרפֿן אויף די ווענט, וועלכע האָבן זיך געריסעוועט אויף דעם טונקל־גרויען טלאָ אין געשטאַלטן פֿון נאַכטיקע שדים...

די קינדער זענען איבערגעגאַנגען פֿון דעם שמועס פֿון די שדים אויף טויטע מאַמעס. פֿאַרציילט האָט נחומקע דער יתום. ער האָט נישט לאַנג אויפֿגעהערט קדיש צו זאָגן, און די קינדער האָבן אים שטאַרק מכבד געווען. האָט אים ווער שלעכטס געטאָן, האָט ער אים באַלד איבערגעבעטן מורא האָבנדיק, אַז זיין געשטאָרבענע מאַמע זאָל נישט קומען ביינאַכט צו אים און ווערגן...

אין אַ ווינקל טיש איז געזעסן חיימל, אַ קליין יינגל פֿון אַ יאָר צוועלף, ער איז געזעסן אין שכנות מיט נחומקען, האַנט ביי האַנט האָט ער זיך אָנגערירט מיט אים און האָט געפֿילט אַ נאָענטקייט עפּעס מיט נחומקעס געשטאָרבענער מאַמע... ער איז דאָך אַ חבר מיט נחומקע, וועט זי פֿאַר אים אויך דאָרט בעטן אין הימל...

דעם יינגל האָט זיך געוואָלט וויינען — האָט ער זיך אָבער פֿאַרשעמט פֿאַר די חדר־יינגלעך. די חדר־יינגלעך האָבן אַלץ איינאיינעם ווייטער פֿאַרציילט פֿון זייערע מאַמעס. ער האָט זיך פֿיל מאָל געוואָלט אַריינמישן אין שמועס. נאָר אים האָט זיך געדאַכט, אַז די קינדער לאַכן אים אויס, קוקן אויף אים און טייטן מיט די פֿינגער...

דער רבי איז פון בית־המדרש צוריקגעקומען.

דאָס קליינע לעמפּל האָט געלויכטן, דאָס טישל מיט די קינדערישע פּנימלעך זענען געווען באַלויכטן, זיי האָבן געקוקט אין די גרויסע גמרות, אין די לאַנגע ביימן אויסגעזייט מיט גמרא־אותיות, וואָס האָבן דער־מאָנט אין די לאַנגע ווינטער־נעכט...

— זאָגטס, קינדער — האָט דער רבי אויסגערופן און זיין לאַנגער דאַרער שטערן האָט זיך אָנגעהויבן שאָקלען מיט איין טאַקט איבער דער וואַנט.

— שמע מניה תלת... „וועט דאָך זיין געדרונגען דריי זאַכן" — האָט זיך דערהערט אַ כאָר פון קינדערישע קולכעלער.

חיימל האָט זיך אויך מיטגעשאָקלט מיט די קינדער.

...טרינה משוגענע!... טרינה משוגענע!...

ווער רופט דאָס אין זיינע אויערן? ער קוקט זיך אום.

...דאָרט ביי דער פּלומפּ... אין צעגאַנגענעם שניי שטייט זי, און רייסט זיך די האָר פון קאָפּ...

ווער איז עס, טרינה משוגענע, צי זיין מאַמע?

גיין, דענסטמאָל איז זי נאָך נישט געווען די משוגענע טרינה. דענסט־מאָל איז זי דאָך זיין מאַמע געווען.

פרייטיק צונאַכטס, די ליכט ברענען אין די לייכטערלעך, די חלות זענען צוגעדעקט מיטן חלה־„צוועלעכל", און דער רויטער קידוש־וויין פינקלט זיך אין פלעשל. די מאַמע זיצט, אויפן קאָפּ דאָס הייבל מיט די ווייסע בענדער.

ווער? זיין מאַמע?

„...טרינה משוגענע שטייט ביים שוואַרצן פּלויט. אַזוי איינגעריכט, אַזוי ברודיק. און די הייטלעך פון די אויגן זענען אויפגעריסן, און פון די אויגן־הייטלעך גיסן זיך טרערן. אין דער האַנט האַלט זי אַ סידור מיט אָפּגעפּליקטע הושענות, אויפן קאָפּ האָט זי אַן אַלטן פריצישן קאַפּע־ליוש, און די יונגען צופּן ביים קלייד, ביי דער טוך..."

— אַוועק זאָלט איר גיין, יונגען, אַוועק...

— טרינה משוגענע! טרינה משוגענע!

זי וויינט, זי לאַכט...

— אמר אַביי — האָט אביי געזאָגט... האָט אַביי געזאָגט...

— וואָס האָט ער געזאָגט, אַביי? — פרעגט דער רבי.
— האָט אביי אַזוי געזאָגט — אַזוי געזאָגט...
...די משוגענע טרינה האָט אַ שוואַרץ סאַמעטל אויפֿן האַלדז — דער אַרבל איז אַראָפּגעריסן, און אַז זי גייט, שלעפּט זיך איר נאָך אַ בלאָ־טיקער שלומפּער...
אַמאָל איז ער אַהיימגעקומען אויף דער נאַכט פֿון חדר, אַ קליין יינגל איז ער נאָך דענסטמאָל געווען ווי שלמהלע דעם רבינס. דער באַהעל־פּער האָט אים אָפּגעפֿירט. די מאַמע איז געזעסן ביי דעם ווינטער־לאָמפּ און האָט די וואַרעמע וועש אונטערגעשטריקט. אין דעם אויוון האָבן זיך עפּעלעך געבראָטן, די מאַמע האָט אים אַן עפּעלע געגעבן. ביים ליכט פֿון לאָמפּ האָט ער דער מאַמעס האַלדז געזען. ער איז אַזוי ווייך געווען — אַזוי ווייס. די מאַמע האָט אַ שוואַרץ פּלעקל אויפֿן האַלדז, און אז זי לאַכט, לאַכט דאָס פּלעקל מיט, און אַז זי איז משוגע, איז דאָס שוואַרצע פּלעקל אויפֿן האַלדז אויך משוגע. משוגע? איז דאָס שוואַרצע פּלעקל אויפֿן האַלדז אויך משוגע?
די מאַמע האָט אים געקושט... ניין, טרינה די משוגענע ליגט אין מטה אויפֿן גוטן אָרט... יונגען לויפֿן נאָך... דאָרט אין דער קיך, ביים ווינקל זיצט זי...
— חיימל, ווו האַלט מען?
— דאָ — טאַפּט דאָס יינגל מיט דער האַנט אין דער גמרא.
— שייגעץ איינער! און דער קאַנטשיק שפּרינגט אַרום איבערן קינדס פּנים.
— מאַמע לעבן, מאַמע קרוין — וויינט דאָס קינד.
— „...ווי ער רופֿט די משוגענע מאַמע...“
די קינדער לאַכן.
— מתקיף ליה רב פּפּא — האָט רב פּפּא אַ קשיא געפֿרעגט.
— וואָס האָט רב פּפּא אַ קשיא געפֿרעגט? הע, חיימל?
— אַז צוויי זענען געגאַנגען אויפֿן וועג, נו, נו...
...ביינאַכט איז געווען, און שוואַרץ איז געווען די נאַכט: אַזוי שוואַרץ, מאַמע קרוין! אַ רעגן האָט געגאָסן, פֿון אויבן און פֿון אונטן...
ער איז אַהיימגעלאָפֿן פֿון חדר, איינגעוויקלט אין דעם קאַפּעטל, אויפֿגעשטעלט דעם קראַגן איז ער געלאָפֿן...
און זי איז וואָס אַמאָל נעענטער צוגעקומען צו אים, זי האָט גע־קוקט אויף אים...

און ער האָט דעמאָלט אַזוי רחמנות געקריגן אויף זיין מאַמען, אַזוי רחמנות... גאָט איינציקער!

זי האָט אים ביי דער האַנט אָנגענומען.

ער האָט אַ ציטער געגעבן. ער האָט זיך דערשראָקן און איז אַנטלאָפן פלינק... פלינק...

און אים דאַכט זיך, אַז זי איז אים נאָכגעלאָפן. און אים דאַכט זיך, אַז די האָר האָט זי געהאַט צעפלאָשעט, און די הענט האָט זי פאַרשפרייט, און איז אים נאָכגעלאָפן, נאָכגעלאָפן...

און ער איז פלינק אַנטלאָפן.

— חיימל, חיימל, חיימל! — האָט זי אים נאָכגעשריגן...

יאָ, ער האָט געהערט איר קול...

זי האָט געוויינט, זי האָט געלאַכט...

— — — — — — — — — — — — — — — —

פריטה די משוגענע קומט יעדן טאָג און שמעלט זיך אַנידער פאַר זייער טיר און וואַרט. איינמאָל האָט ער געהערט, ווי שיינדעלע די שכנטע האָט אַזוי געזאָגט: „אַ מאַמעס האַרץ לאָזט נישט רוען: משוגע, און דאָך קאָן זי אָן די קינדער נישט פאַרגעסן"...

און דער טאַטע קומט אַרויס מיט אַ פאַסעק און טרייבט זי אַוועק. זי שטייט און קוקט אויף אים. דערזעט זי אַ קינד, אים, אָדער זיין שוועסטערל, שטרעקט זי די הענט אויס, און רופט עפעס, און וויל עפעס, וויינט זי, לאַכט זי...

— — — — — — — — — — — — — — — —

דאָס ייִנגל האָט אַ ציטער געגעבן, זיין קינדיש גופל איז פון דער באַנק אויפגעשפרונגען.

— וואָס טוט זיך מיט דיר, שייגעץ! קיין איין וואָרט זאָגסטו דאָך נישט, און דער קאַנטשיק איז געפאַלן איבער זיין פנימל...

דאָס ייִנגל האָט אָנגעהויבן צו וויינען.

אים האָט זיך געגלוסט צו וויינען, לאַנג וויינען, לאַנג און לאַנג, און וויינענדיק האָט ער זיך געפונען ביי זיך אין דער היים.

זיי האָבן דעמאָלט געוווינט אין דער אייגענער שטוב, וואָס זיי וווינען איצט. די מאַמע זיצט תמיד אויף דעם קיכן־בענקל ביים אויוון און קוקט אויף דעם פּוס פון טאַטנס בעט. שטענדיק קוקט זי אויף דעם פוס, דורך גאַנצע טעג, אַזוי ווי זי וואָלט עפּעס דאָרט געזוכט, און האָט

זיך ווער צווישן איר און דעם פּוס אָוועקגעשטעלט, האָט זי געקוקט מיט אַזעלכע רחמנותדיקע בליקן...

דער טאַטע איז בייז, שילט אַלע, שלאָגט אַלע...

די עלטערע שוועסטער סודעט זיך מיט דער מומען.

שכנות קומען אַריין, קוקן אויף אים און קרעכצן...

טייל‏מאָל קומט ער אַהיים אויף דער נאַכט פון חדר, מיט דעם לעמפּל אין דער האַנט. אין דער שטוב איז טונקל. עס איז קיינער נישטאָ, נאָר די מאַמע זיצט איינע אַליין ביים קיכן־ווינקל און קוקט אויפן פּוס.

ער גייט צו צו איר: מאַמע.

זי רופט זיך נאָרנישט אָן.

ער הייבט אָן צו וויינען פאַר דער מאַמע: מאַממע, מאַמ־מע!...

זי רופט זיך נאָרגישט אָן... נאָר קוקט אויפן פּוס פון טאַטנס בעט... קומט אַריין די עלטערע שוועסטער, און גיט אים ברויט מיט פּאָווידלע.

— — — — — — — — — — — — — — — —

ער האָט שוין אָן אַלעם פאַרגעסן.

אין אַ הויף איז זיך אַ סוכה געשטאַנען, אַ סוכה נאָך פון סוכות.

די מאַמע איז אַליין אין דער סוכה... גיין... דענסטמאָל איז זי שוין טרינה די משוגענע געווען...

און מען שלאָגט זי יעדן טאָג מיט שטריק, מיט שטיקער העלצער.

ער זעט, ווי מען שלאָגט זיין מאַמע, דער טאַטע אַליין שלאָגט, די פעטערס שלאָגן... און די מאַמע רייסט די האָר פון קאָפּ, אָבער ניין, זי איז גאָר רואיק, גאַנץ רואיק, נאָר זי קוקט אויף איין אָרט מיט אויסגע־גלאָצטע אויגן.

ביינאַכט הערט ער טייל‏מאָל ווי זי וויינט... „מ'דאַרף זי שלאָגן", מ'עז זאָגט, אַז עס איז אַזאַ רפואה.

מען גיסט איר קאַלט וואַסער אויפן קאָפּ.

און זי ציטערט אַזוי.

מען דאַרף עס. עס איז אַזאַ רפואה.

מען מעג שלאָגן אַ מאַמע? יאָ, מען מעג?...

— — — — — — — — — — — — — — — —

און אַמאָל ביינאַכט, אין זייער אַ פינצטערער נאַכט. די שדים מוזן שפּאַצירן אין די גאַסן אין אַזאַ נאַכט, און די מאַמע איז אַליין אין סו־כה צווישן די שדים...

רבונו של עולם.

אויף דער סוכה איז קיין מזוזה נישטאָ, קיין קריאת־שמע האָט זי אויך נישט געלייענט. אוי, פיל שדים מוזן דאָרט זיין...

ער האָט זיך צוגעגנבעט צו דער סוכה, און האָט געהערט ווי עס ברומט אַרויס פון דער סוכה...

עפּעס אַזוי שרעקלעך...

אַ גאַנצע נאַכט האָט ער דענסטמאָל נישט געקאָנט שלאָפן, פון דער סוכה ברומט עס אַרויס...

ווער ברומט, די מאַמע, צי די שדים ברומען?

— — — — — — — — — — — — — — — —

אַמאָל האָט מען אים פון דער היים אַוועקגעפירט, אים מיט זיינע צוויי שוועסטער, צו דער מומע נעבע. און דער טאַטע איז ערגעץ־ווו גע־האַט אַוועקגעפאָרן.

די מאַמע איז עפּעס שוין נישט געווען. זי איז נישט געשטאָרבן, מען האָט זי נישט אויפן גוטן אָרט געפירט, נאָר זי איז שוין אוים מאַמע גע־וואָרן...

עפּעס לויפט זי אין גאַס אַרום. יונגען לויפן איר נאָך. מען וואַרפט איר שטיינער נאָך. און זי שטייט אַ גאַנצן טאָג אַליין ביי דעם פּלומפּ...

זעט ער זי — אַנטלויפט ער פלינק אַהיים, אַז ער זאָל מיט דער מאַ־מען זיך נישט צוזאַמען באַגעגענען.

עפּעס וואָלט ער יאָ געוואָלט זיך מיט דער מאַמע צוזאַמען טרעפן, נאָר נישט אויף דער גאַס. ערגעץ־ווו דאָרט, אין אַ באַהאַלטן אָרט, אַז עס זאָל קיינער, קיינער נישט זען...

דענסטמאָל וואָלט ער צוגעגאַנגען צו איר אין דער שטיל, גאָר אין דער שטיל, ער וואָלט זי ביי דער האַנט אָנגענומען און וואָלט אַזוי גע־זאָגט:

— מאַמע... מאַמע...

און וואָלט פלינק אַנטלאָפן.

— פאַרוואָס? עס איז דאָך אַ מאַמע, מיין מאַמע!

ניין, אַנטלאָפן וואָלט ער נישט. ער וואָלט געשטאַנען.

ער שטעלט זיך פאָר, ווי ער וואָלט געשטאַנען — אָט גיי איך צו איר, אָט אַזוי, נעם זי אָן ביי דער האַנט.

אַ משוגענע האַנט — פלינק...

— פאַרמאַכט די גמרות, נעמט די סידורים — זאָגט דער רבי.

די קינדער שטייען און דאַווענען מעריב.

„והוא רחום יכפר עון...“
— פאַרוואָס וואָלט איך אַנטלאָפן? — עס איז דאָך מיין מאַמע! מיין מאַמע, מיין מאַמע...
די קינדער האָבן זיך שוין די קאַפּאָטקעלעך אַנגעטאָן. די לאַמטערן געגומען אין די הענט און זענען אַהיימגעגאַנגען.
אַ גרויסע לבנה וואַנדלט אין הימל, די לבנה קוקט צו אים אַראָפּ מיט אַזוי פיל רחמנות. אים דאַכט זיך, אַז די לבנה האָט אויך אַ משו־גענע מאַמע, דורך דעם חברט זי זיך מיט אים...
איז ער אַנגעקומען אין קליינעם ליקל אַריין, פאַר זייער הויז, איז ער פּלוצלונג שטיין געבליבן. ביי דער וואַנט אָנגעלענט הינטער דער רי־נע איז זי געשטאַנען, טריגה די משוגענע...
דעם קאָפּ האָט זי אַרויסגעשטאַרט פון דעם שוואַרצן צעריסענעם טוך און האָט ערגעץ־ווו געגלאָצט מיט די אויגן...
צוגיין, צי נישט צוגיין?
זי קוקט אויף אים. דער מאַמעס בליק, זי שווייגט. גאָר דאַכט זיך, זי שמייכלט. וואָס שמייכלט זי?
— מאַמע, מאַמע, דו ביסט מיין מאַמע? יאָ? — האָט דאָס יינגל געפרעגט און אומגעקוקט זיך, אויב קיינער הערט נישט, אויב קיינער זעט נישט.
זי האָט זיך גאָרנישט אָנגערופן.
ער איז נענטער צוגעגאַנגען צו איר, האַרט נעבן איר:
— דו ביסט מיין מאַמע? יאָ? דו ביסט?
זי האָט זיך גאָרנישט אָנגערופן, נאָר מיט די אויגן ערגעץ־ווו גע־גלאָצט...
— פאַרוואָס ביסטו נישט אין דער היים? פאַרוואָס לויפסטו אין די גאַסן אַרום?
זי האָט זיך גאָרנישט אָנגערופן...
— מאַמע, פאַרוואָס שווייגסטו? פאַרוואָס?
און דאָס יינגל איז אַרויסגעבראָכן מיט אַ געוויין.
נאָר זי האָט זיך גאָרנישט אָנגערופן...
— ווילסט עסן? יאָ, ווילסט עסן? זאָג, ווילסט עסן?
זי האָט זיך גאָר און גאָרנישט אָנגערופן.
ער איז אַריין פלינק אין דער שטוב און געזאָגט „גוטן אָוונט“.
אין שטוב איז אומעטיק געווען און טרויעריק. דער טאַטע איז גע־

זעסן ביים טיש און האָט עפּעס געקעכנט. די עלטערע שוועסטער איז גע־
שטאַנען ביי דער קיך, און האָט עפּעס געקאָכט.

— חיימל, ווילסט עסן? — האָט אים די שוועסטער געפרעגט.

ער האָט זיך אומגעקוקט, אויב דער טאַטע הערט נישט, איז צוגע־
גאַנגען צו דער שוועסטער:

— לאָה, די מאַמע שטייט אין דרויסן.

די שוועסטער האָט נאָר פאַרביסן די אויבערשטע ליפּ מיט די ציין,
און האָט געוויזן מיטן פינגער אויפן טאַטן...

חיימל האָט גענומען די צוויי שטיקלעך פּוטער מיט ברויט, וואָס די
שוועסטער האָט אים געהאַט אָנגעשניטן, און אַרויסגעטראָגן דער מאַמען.

ער האָט זיך אומגעקוקט, אויב קיינער זעט נישט, איז ער צוגעגאַנגען
צו איר, און דערלאַנגט איר די שטיקלעך ברויט.

זי האָט זיך גאָרנישט אָנגערופן.

— עס, ביסט דאָך הונגעריק.

ער האָט איר די שטיקלעך ברויט אויף דער האַנט געלייגט: נעם,
ביסט דאָך הונגעריק.

זי האָט ערגעץ־ווו ווייט געגלאָצט מיט די אויגן, ווי זי וואָלט גע־
קוקט אין אַ פרעמד לאַנד.

צווישן אַ וואַנט

אויף אַן איינזאַם פעלד, הינטער אַ גרויסער שטאָט אין אַ טאָל איז געלעגן אַ גרויסע שוואַרצע פעסטונג, אַרומגעצוימט מיט אַ הויכער, דיקער מויער, וועלכע האָט אָפּגעשיידט די פעסטונג פון דער וועלט און פאַרשטעלט פון איר די וועלטלעכע שיין. פון איין זייט מויער האָט אַ ברייטער שטאַרקער טייך געפלאָסן, וואָס נאָר ביינאַכט ווען עס איז אין דער געגנט אַרום שטיל געווען, האָט מען געהערט דאָס קלאַפּן פון זיינע כוואַליעס אָן דער מויער. דער עכאָ פון די כוואַליעס האָט זיך אָפּגערופן פון גאַנץ ווייט און האָט דערוועקט אַ געפיל פון עפּעס אַ משוגענער מאַמע, וואָס איז אָנגעבונדן ביי דער מויער און וויל זיך אַלץ דערשלאָגן צו דער פעסטונג אַרויסצובאַקומען די גופים פון אירע קינדער, וועלכע זענען דערינען באַגראָבן. אין דער פעסטונג אין אַן איינזאַמען ווינקל איז געשטאַנען אַ הויכע שוואַרצע טורמע פאַר פּאָליטישע פאַרברעכער.

די טורמע, וועלכע איז באַשטאַנען פון איינציקע עטאַזשן, איז געווען פול מיט אַרעסטירטע. די אַרעסטירטע פלעגט מען פון צייט צו צייט איבערבייטן די צימערן, כדי זיי זאָלן נישט קיין צייט האָבן צו באַקענען זיך מיט די שכנים, און טאַקע ביי טאָג איז דאָס הויז געווען אויסגעשטאָרבן און האָט דערמאָנט אין אַ קאַטאַקאָמבע, וואָס אין אירע לעבער ליגן לעבעדיקע, געזונטע מענטשן אָן באַוועגונג. יעדער פון די אַרעסטירטע איז געלעגן אויף זיין נאַרע, אָדער פאַרקוקט זיך צו משוגע ווערן אויף דעם שפּיץ אויבן. איינציקע אַרעסטירטע האָבן פון אַן אָפּענעם לאָך פון זייערע פענצטערלעך געזען די רויטע קו, וואָס פיטערט זיך אויפן פעלד, און זענען שוין אַזוי געוואָרן צוגעוווינט צו דער קו, אַז זיי האָט זיך געדאַכט, אַז זיי האָבן מער אין זייער לעבן נישט געזען... אַנדערע אַרעסטירטע האָבן ווי עפּעס אויף צו להכעיס געקוקט אויף דעם אויג פון דעם זשאַנדאַרם, וואָס האָט נישט מיד ווערנדיק אַריינגעקוקט דורך דעם טירלאָך... קוים אָבער פלעגט צופאַלן די נאַכט איז דאָס הויז ווי באַלעבט

געוואָרן. פון אַלע זייטן ווענט האָט זיך געהערט אַ באַשטענדיקס פינגער־קלאַפּן. איין אַרעסטירטער האָט זיך מיט דעם צווייטן אויסגעשמועסט און דערציילט זיך פון די אינטימסטע זאַכן, נישט זעענדיק איינער דעם אַנדערן. דער צווייטער האָט ווייטער איבערגעגעבן דעם שמועס דעם דריטן שכן, דער דריטער דעם פערטן, אַזוי, אַז דאָס גאַנצע גרויזאַמע שוואַרצע הויז האָט אָנגעהויבן צו רעדן און צו לעבן אינאיינעם. עס האָבן זיך דערקענט פריינד מיט פריינד, ברידער מיט ברידער. נאָענטע און ווייטע... פון צייט צו צייט האָבן זיך געהערט פעסטע טריט אין קאָרידאָר, און דאָס שטומע רעדן פלעגט זיך איבעררייסן און דאָס גאַנצע הויז שטום טויט ווערן. באַלד אָבער ווי די טריט זענען נאָר פאַרשוויגן געוואָרן, פלעגט ווייטער דער שמועס זיך אָנהייבן און דאָס הויז פלעגט אויפסניי אויפלעבן...

אַזוי האָט דאָס הויז איינגעוווינט זיך צו לעבן שטומערהייט, און די פינגער אַנשטאָט די ליפּן צו באַנוצן, און מענטשן האָבן זיך איינער מיט דעם צווייטן באַקענט אַזוי אַרום. דאָס אויער פון די אַרעסטירטע איז געוואָרן אין דעם פאַך אַזוי אויסגעבילדעט, אַז זיי האָבן לויט דעם פינגער־קלאַפּן דערקענט יענעמס כאַראַקטער — איז ער אַ גוטער אָדער אַ שלעכטער, אַן אינטעליגענט אָדער אַן אַרבעטער. זיי פלעגן אין די פינגער קלאַפּן הערן יענעמס מינע, דאָס געלעכטער און דאָס געוויין פון יענעם. איינער פלעגט דעם צווייטן טרייסטן דורך די פינגער, ליב קריגן און פיינט האָבן. נישט איינמאָל אָבער האָט זיך אַן אַרעסטירטן פאַרגלוסט אַזוי אין העלן מיטן טאָג אָנהייבן צו שרייען, אָדער גלאַט צו רעדן אין דער וועלט אַריין, פּרובירנדיק זיין רעדנס־אָרגאַן, אויב ער דינט אים נאָך...

אַמאָל אין מיטן דער נאַכט, ווען די טורמע האָט געהאַלטן אין מיטן בעסטן שמועס דורך די פינגער קלאַפּן, האָט פּלוצלונג ריין און פריש אָפּגעשאַלט אַ יונג, געזונט לאַכן פון אַ לויטערער מיידלשער שטים. די אַרעסטירטע זענען פּלוצלונג דערציטערט געוואָרן. זיי האָט זיך געדאַכט, ווי עס וואָלט עפּעס געשען אַ נישט נאַטירלעכס, און פאַרשטומט זענען זיי וואַרטן געבליבן, אָפּהאַקנדיק דאָס פינגער־קלאַפּעריי, האַרנדיק אויף עפּעס־וואָס: עס זאָל זיך הערן אַ קאַנאָנען־שאָס, צי דאָס גלייכן... נאָר נאָך אַמאָל האָט זיך דערהערט דאָס מיידלשע זונען־לאַכן, וועלכעס האָט אין די איינזאַמע פאַרשטומטע ווענט פון טורמע אַזוי ווילד אָפּגעשלאָגן, ווי אַ טויטער וואָלט פּלוצלונג אָנגעהויבן צו רעדן. ביי די אַרעסטירטע האָט זיך אָנגעהויבן דאָס קול צו רייסן פון האַרץ... עס האָט זיך געוואָלט

אָנהייבן צו שרייען, הויך צו שרייען אויפן גאַנצן קול. אָט האָט שוין דער און יענער דאָס מויל געעפנט, וועלנדיק אַ געשריי טאָן, נאָר ביי אַלע איז געווען, ווי דאָס לשון וואָלט זיי געוואָרן אָפּגענומען און קיינער האָט נישט געקאָנט קיין זילבע פון מויל אַרויסברענגען...

דאָס לאַכן איז געווען פון אַ יונג מיידל, נאָך אַ קינד. אַז מען האָט זי דאָ אַהער געבראַכט פון איר מאַמעס שטוב, האָט זי אַזוי ווייט נישט פאַרשטאַנען די ערנסטקייט פון דער זאַך, אַז מוטיק און שטאָלץ מיט אַ ראָמאַנטישער מינע האָט זי זיך אויפגעהויבן און איז נאָכגעגאַנגען דעם קאָמיסאַר מיט די פּאָליציאַנטן, וועלכע האָבן זי דאָ אַהער געפירט. איר האָט זיך געדאַכט, אַז נאָכדעם וואָס עס האָט זיך מיט איר געטראָפן, מוז געשען עפּעס זייער אַ וויכטיקע זאַך... און זי איז די העלדין דערפון. קוים אָבער איז זי געבליבן אַליין צווישן די שטומע פיר ווענט האָט זי זיך אין אַ ווינקל געזעצט, און איר יונג לעבעדיק האַרץ האָט מיטאַמאָל דערפילט די עלנטקייט, אין וועלכער זי געפינט זיך איצט אין די פרעמדע הענט וואָס זענען אַרום איר, און זי האָט אָנגעהויבן צו וויינען: שטיל געוויינט, און לאַנג געוויינט, אַליין נישט וויסנדיק פאַר וועמען און צו וואָס. אַז זי האָט אָבער זיך געהאַט גוט אויסגעוויינט, איז איר לייכטער געוואָרן, און זי האָט זיך געפילט ווי אַ העלדין, און דאָס האָט איר מוט און שטאָלץ געגעבן. זי האָט זיך אויפגעהויבן פון איר געלעגער, שטאַרק געמאַכט אַ פּאָר פויסטן און הויך די בריסט אויסגעשטרעקט, ווי גרייט צו דערהאַלטן דאָס שיסן פון די זעלנער. נאָר דערמאָנענדיק זיך אין מיטן דרינען, אַז זי רעדט אַליין צו זיך, האָט זי זיך פּלוצלונג נישט וועלנדיק און נישט וויסנדיק קינדיש-הערצלעך צעלאַכט אויפן גאַנצן קול

דער זשאַנדאַרם, וואָס איז געשטאַנען אין קאָרידאָר אויף דער וואַך, איז פלינק צו צו איר טיר און האָט אַריינגעוואָרפן אַ שטרענגן בליק אין דעם פענצטער, בייזערנדיק זיך. זיין ערנסטער און שטרענגער בליק, וואָס האָט אַרויסגעקוקט פון אַ פיר-עקעדיק לעכל, האָט זי נאָך מער געריצט צום לאַכן. און זי האָט עס לויז געלאָזט. אַז דער האַרטער סטראַזשניק האָט דערזען, ווי אַ יונג פריש מיידל (די איינציקע אין טורמע) שטייט איינע אַליין ביי דער וואַנט פון איר צימערל און רעדט אַליין צו זיך, איז זיין מענטשן-האַרץ געריהרט געוואָרן, און פאַר גרויס פאַרגעניגן האָט ער אויך אָנגעהויבן מיטצושמייכלען, ער האָט זיך אָבער באַלד דערמאָנט אָן זיין זעלנערישער פליכט, און האָט געפּרוווט מאַכן אַן ערנסטן שטרענג געזיכט, באַפעלנדיק מיט דעם באַוווסטן זעלנערישן טאָן, ער

האָט עס אָבער נישט געקאָנט אָנווענדן צו דעם יונגן לוסטיקן קינד, און דורכדעם האָט עס אויך, פאַרשטייט זיך, קיין ווירקונג נישט געהאַט.

דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל, ווי די דיסציפּלין אין דער שטרענגער טורמע איז געוואָרן געבראָכן און האָט זיך פאַרפעלט איר ווירקונג אויף שפּעטער.

דאָס מיידל האָט זיך באַלד איינגעוואוינט אין איר ענג־קליין צימערל. מיט איר מיידל־גייסט האָט זי זיך איר ווינקל אַזוי באַקוועם געמאַכט און אויסגערוימט, ווי עס וואָלט איר באַשטענדיק ווינקל זיין. שוין זענען אויף די באַשמוצטע פּענצטערלעך געהאָנגען אַ פּאָר ריינע זויבערע פאָרהענגלעך. די ווענט זענען שוין געוואָרן באַהאָנגען מיט קליינע פּירעקיקע בילדלעך, דאָס בעט איבערגעצויגן מיט אַ קלאָר ווייס ליילעך. דאָס צימערל האָט גאָר באַקומען אַן אַנדער חן; פון יעדן ווינקל האָט אַרויסגעקוקט די איידלקייט און די זויבערקייט פון דער איידעלער פרויען־האַנט, און אינגאַנצן האָט עס געמאַכט דעם איינדרוק ווי אַן אומשולדיק מיידל־ווינקל, אין וועלכן עס ווערט געטרוימט די זיסע חלומות פון דער ערשטער פרויען־ליבע, ווען אויס דעם קינד ווערט אַ פרויענצימער...

און נישט דווקא זי בלויז, נאָר די גאַנצע שוואַרצע גרויזאַמע טורמע איז עפּעס ווי איבערגעאַנדערשט געוואָרן. עס האָט זיך געפילט, אַז אין אירע שווערע מויערן האַלט זיך אויף אַ פרויענצימער — אַ מיידל... נאָר האָט זי קיינער פון די אַרעסטירטע נישט געזען, נישט געוווסט, ווי זי זעט אויס, צי זי איז אַ שיינע אָדער אַ מיאוסע, אַ יונגע צי אַן אַלטע, נאָר דאָך האָבן אַלע געפילט, ווי די אַרעסטירטע, אַזוי די זשאַנדאַרמען, די נאָענטקייט פון פרויענצימער מיט זיי אין שכנות.

און דאָס מיידל האָט דעם טאָן גאַנץ איבערגעאַנדערשט אין דעם שרעקלעכן הויז.

דאָס מיידל האָט געשפּילט פּיאַנא, און נאָך גאַרנישט האָט זי געבענקט אין איר פאַרשפּאַרונג, ווי נאָך דעם ראַיאַל. טיילמאָל, ווען עס פלעגט אָנהייבן טונקל ווערן אין איר צימערל און אָנציינדן זיך דאָס קליינע לעמפּל, פלעגט זי אָנכאַפּן אַ שרעקלעך בענקשאַפט נאָך שפּילן, דאַן פלעגט זי זיך אַוועקזעצן אין אַ ווינקל־שטוב, פאַרקעמט זיך די צעפּ ווי „גרעטכען“ און איינהאָרכן זיך, טיף זיך איינהאָרכן. דענסטמאָל האָט

זיך איר געדאַכט, אַז ערגעץ־ווו שפּילט מען, אַז עס קומט צוציען אַ שפּילן פֿון ערגעץ גאַנץ ווייט, דרינגט אַריין דורך די שווערע פֿעסטונג־מויערן און קלינגט אָפּ אין איר צימערל, און דער ניגון שפּילט איר אויס די טענער, דעם זמר, וואָס זי וויל הערן, און אַזוי אַריינהאָרכנדיק זיך אין דעם געזאַנג, פּלעגט זי זיך אויפֿהייבן און אָנהייבן אַרומדרייען זיך איבער דעם קליינעם ענגן צימערל אַרויף און אַראָפּ און מיט אירע פֿיס אויסטרעטן דעם טאַקט פֿון דעם זמר. און אירע לייכטע, שוועבנדיקע טריט האָבן זיך אַזוי אָפּגעשלאָגן אין דער פּאָדלאָגע, אַז מען האָט געקאָנט הערן דעם ניגון, וואָס עס זינגט זיך איר ערשט. אַז איר האָט זיך געזונגען און אירע טריט האָבן אויסגעטרעטן דעם ניגון, פּלעגט דענסטמאָל דאָס גאַנצע גרויסע, שוואַרצע הויז איינהאָרכן זיך צו איר פֿוס־טרעטן. יעדער אַרעסטירטער איז ביי זיך געזעסן אין זיין טונקל ווינקל און האָט זיך איינגעהאָרכט צו די שוועבנדע שפּילנדע טריט, וואָס הערן זיך איבער זיין קאָפּ, און האָט געציילט דעם טאַקט פֿון אירע טריט און אויסגעזונגען דעם ניגון... אַזוי האָט דאָס גאַנצע שוואַרצע גרויסע הויז און יעדער איינזאַמער אין זיין ווינקל געלעבט אַ מאָמענט אין אַ שיין ליבעס־ליד...

מען האָט זי קיינמאָל נישט געזען. איינע אַליין פּלעגט מען זי אַרויספֿירן און ביי איר דורכגיין דעם קאָרידאָר פּלעגן די אַרעסטירטע אין די קעמערלעך דערפֿילן אירע טריט און פּלעגן זיך צווואַרפֿן צו דער טיר, זיך איינהאָרכנדיק צו אירע טריט און זוכנדיק מיט געוואַלד אַ שפּאַרע, אַ לאָך, פֿון וועלכע זיי זאָלן קאָנען אַ בליק וואַרפֿן אויף איר. זי פּלעגט פֿילן די נייגעריקייט, וואָס קוקט פֿון הינטער די שווערע אייזערנע טירן אַרויס, און עפּעס ווי נישט ווילנדיק פּלעגט זי איר יונגן לייכטן קערפּער אויף אַ טיר פֿון אַ פֿאַרשלאָסן קעמערל אַרויפֿוואַרפֿן. דער פֿאַרשלאָסענער דרינען האָט דאָס דערפֿילט... און עס האָט זיך דערוועקט ביי אים אַ געפֿיל, ווי פֿינגער־ציטערן פֿון אַ לייכטער מיידלשער האַנט וואָלט פֿלוצלונג אויף די קלאַווישן פֿון אַ ציטערנדער פּיאַנינאָ אַרומגעבלאָנדזשעט...

אין דעם צווייטן קעמערל אין שכנות מיט איר איז געזעסן אַ יונגערמאַן. די פֿיר שוואַרצע שטומע ווענט, וואָס האָבן פֿון דעם יונגן מענטשן שוין אַכט חדשים אַרויסגעריסן פֿון זיינע בעסטע טעג, זענען נאָכנישט אימשטאַנד געווען אויסצולעשן זיין יונג געפֿיל, וואָס האָט געלעבט אין

דעם יונגן מענטשנס האַרץ. דעם יונגן מענטשן איז געווען, ווי זיין לעבן וואָלט אין אים איינגעשלאָפן געוואָרן... אויפגעהויבן זיך אין דער פרי, פלעגט ער ליגן אויפן טאַפּטשאַן שעהנלאַנג און דערמאָנען זיך סצענעס פון זיינע קינדערשע יאָרן, וואָס האָבן איצט צו אים אַהער געשמייכלט ווי פון אַ חלום, אָדער ער פלעגט קוקן אויף דער רויטער קו, וואָס פיטערט זיך פאַר דעם פענצטערל, און באַוואונדערן מיט דער גרעסטער התלהבות יעדע קלענסטע באַוועגונג, וואָס זי האָט געמאַכט. די ענערגיע, וואָס האָט זיך געהאַט אָנגעזאַמלט אין זיינע גלידער, נישט האָבנדיק קיין מיטל זיך אויסצודריקן אין עטוואס, איז איינגעשלאָפן אין אים — און אים איז געוואָרן גלייך, צי אין דרויסן שיינט די זון, אָדער עס גיסט אַ רעגן... עס איז אָבער געגוג געווען אַ לייכט ווינטל, וואָס זאָל אויפוועקן דאָס פאַרשלאָפענע געפיל אין אים און דאָס יונגע בלוט זאָל זיך אָנהייבן צו גיסן אין די אָדערן מיטן הייסן אָטעם פון דער יוגנט...

און דאָס ווינטל איז געווען זי...

ער האָט געהערט אירע טריט, אירע באַוועגונגען, איר גאַנץ ווען דורך דער וואַנט. ער האָט געפילט, אַז הינטער דער וואַנט לעבט אַ יונג לעבן ווי זיינס... און ער בענקט נאָך עפּעס און דאָרשט נאָך עפּעס... ווי אַ הונט פלעגט ער ליגן אַ גאַנצע נאַכט ביי דער וואַנט און איינהאָרכן זיך צו אַלע אירע באַוועגונגען. ער פלעגט הערן דאָס מינדסטע גערודער, ווי זי הייבט אויף די האַנט, ווי זי צעלאָזט זיך די האָר, און אָט דאַכט זיך אים, ווי אירע האָר קוועטשן זיך צוזאַמען אויף איר האַלדז. אָט ווי זי ציט איבער זיך די דעקע. אַ ווינטל בלאָזט איבער איר נאַקעטן האַלדז, בלאָזט אין אירע האָר, און זי גראָבט איין טיף, טיף דאָס פּנים אין קישן...

ער האָט זי געזען אין זיין פאַנטאַזיע, זי מוז זיין אַ קליינע מיט דינע, לייכטע גלידער. אַן איידלקייט איז אויסגעגאָסן אין אירע גלידער און זיי קושן זיך אַרוים פון איר שוואַרצן שיינעם קלייד. האָר האָט זי לאַנגע, שוואַרצע איינצלנע, דינע ווי זייד, און שטענדיק זענען זיי געוואַשענע, און קיל זענען זיי ווי טראָפּנס וואַסער, און זי זיצט די פיס אונטער זיך, ווי אַ יונגע קאַץ אויף איר בעט, און שפּילט זיך מיט אירע שוואַרצע, לאַנגע קילע האָר... און זי שמייכלט ווי זי וואָלט עפּעס געוואָלט זאָגן דעם סטמאָל, ווען עס באַהאַלטן זיך האַלב פאַרשעמט, האַלב עזותדיק אירע שוואַרצע אויגן, האַלב אין טרערן באַנעצט, אונטער אירע געדיכטע שוואַרצע ברעמען. און אַ שטילקייט איז אין איר, אַ רואיקע שטילקייט,

ווי אַ שטיל ליד... איר געזיכט וויל גאָרנישט. נאָר עפּעס אַזוי פאַר זיך, באַהאַלטן אין זיך, לעבט דאָס שטילע מיידל אין אַ שווערן באַהאַלטענעם סוד... און אַ סוד עפּעס גאָרנישט ווי פון דער וועלט... און אייזערנע טירן זענען פאַרשלאָסן פאַר דעם סוד... קיינער, קיינער קאָן זיך דאָרט נישט אַריינקריגן, טיילן זיך מיט איר סוד...

ער האָט זי געזען אין שאָפּענס אַ גאָקטורן. זי האָט אים געזונגען; מיט די פיס אויסגעטראָטן אַמאָל אין אַ טונקעלן פאַרנאַכט. ער האָט געזען אַ יונגן בליענדיקן סאָסנע־וואַלד אין פריען האַרבסט, שיטער גייען די יונגע, דינע ביימער הויך אין הימל אויף און שפּרייטן אויס זייערע פליגל — זייערע יונגע צווייגן — איינער צום צווייטן און וואַרפן אַ שאָטן אַרום זיך. עס איז אַ יונגער האַרבסט־פאַרנאַכט. טרויעריק און רויט גייט די זון אונטער הינטערן שוואַרצן וואַלד און וואַרפט אַ גליענדע בענק־שאַפט אין שוואַרצן וואַלד אַריין. דאָ און דאָרט צווישן די יונגע סאָסנע־ביימער בלאָנדזשען נאָך אַרום אָפּגעריסענע זונען־פלעקן. דאָרט, הינטער דעם יונגן סאָסנע־וואַלד, שטייט אַן איינזאַם פאַרלאָזטער שלאָס, וואָס שפּיגלט זיך טרויעריק און האַרבסטיק אָפּ אין דעם בלויען וואַסער־שפּיגל, וואָס קעסטלט זיך אַנטקעגן דער רויט אונטערגייענדער זון. פון דעם פאַראיינזאַמטן שלאָס פירט אַ פאַרלאָזטע ווייסע שטעגל־סטעזשקע צווישן די יונגע סאָסנעס. שטום און פאַרשלאָסן אין פאַרבאָרגענעם סוד טרעט זי איינזאַם אויף דעם שטעגל צווישן די יונגע סאָסנעס. באָרוועס ווייזן זיך אירע ווייסע פיס אַרויס פון אונטער איר שוואַרצן לאַנגן רעפאָרם־קלייד, וואָס וואַרפט איר נאָך ווי אַ שוואַרצער שאָטן איר סילועט, און אַ שוואַר־צער פליגל פון אַ געשאָסענעם פויגל פוצט איר שוואַרצן קאָפּ האָר... אַזוי מאַיעסטעטיש שטיל טרעט זי אויף דעם איינזאַמען שטעגל פון אַ פרעמדער וועלט אין אַ פרעמדער וועלט...

ער פלעגט צו איר אַריינקלאַפּן דורך דער וואַנט מיט די פינגער. אַרויסזאָגן איר די ליבעס־געפילן. „ווער ביסטו? זאָג, איך פיל, אַז דו ביסט יונג און שיין און איך ליב דיך... איך בין שטאַרק, ווי אַ לייב, איך וויל ברעכן די וואַנט דורכברעכן און וועל קומען צו דיר אַריין. איך וועל דיך ווי אַ ליבן פויגל אויף מיין ברוסט נעמען, אַנטלויפן מיט דיר, ווייט אַוועק מיט דיר, וואַרט, דו פויגל, אויף מיר...“

און זי פלעגט זיך צוהערן צו זיין פינגער־קלאַפּן. זי האָט נישט פאַר־שטאַנען וואָס ער וויל זאָגן, זי האָט די שפּראַך פון „פינגער־קלאַפּן“ נישט פאַרשטאַנען, נאָר זי האָט געפילט, אַז דאָרט הינטער דער וואַנט לעבט

פאַר איר אַ געפּיל, אַ הייס געפּיל. אַז דאָרט פון הינטער דער וואַנט רופט צו איר אַ שטים, מען רופט זי! מען רופט זי!...

פלעגט זי ליגן ביי דער וואַנט און איינהאָרכן זיך צו דעם פינגער־קלאַפּן. אַ געזאַנג, אַ ליד פון ליבע איז דאָס פינגער־קלאַפּן פאַר איר געווען, זי האָט געפילט די ווערטער, וואָס שטאַרבן אין דער וואַנט אָפּ. און האָט געהערט אַ פאָכען פון אַ האַרץ פאַר איר...

פלעגט זי מיט די פינגער אויף דער וואַנט ציטערן, קלאַפּן, ווי זי וואָלט מיט אַ כוואַליע פון ליבע די וואַנט געוואָלט באַגיסן.

ער האָט געהאָרכט דאָס געזאַנג פון אירע פינגער.

קום... וואַרט אויף מיר, מיין ליבער פויגל, איך פיל דיך, איך פיל דיך ווער דו ביסט, וואַרט, איך ברעך די וואַנט און קום צו דיר". אַזוי האָבן צוויי נשמות דורך אַ וואַנט זייער לעבן אויסגעזונגען...

און זי האָט זיך שוין געהאַט צו געווינט צו אים. נישט געוווּסט וואָס ער איז, ווער ער איז — צי איז ער אַ יונגער אָדער אַן אַלטער, צי האָט ער אַ ווייב, צי ער האָט אַ קינד — זי האָט נאָר געוווּסט, אַז עס איז הינטער דער וואַנט דאָ אַ נשמה, וואָס בענקט נאָך איר, און אַז אירע בענקט נאָך יענער נשמה. זי האָט געפילט דאָס האַרץ, וואָס קלאַפּט פאַר אירעטוועגן דאָרט הינטער דער שטומער, שווייגנדיקער וואַנט.

איז עס נאַכט געוואָרן, האָט זי זיך אויף דער ערד געבן דער וואַנט אַנידערגעזעצט, אָנגעקלאַפּט מיט דער האַנט, צי זיצט ער אויף יענער זייט וואַנט אויף דעם זעלבן אָרט. אַזוי זענען זיי ביידע געזעסן שעהנ־לאַנג. ער האָט איר דורך דער וואַנט לידער מיט פינגער־קלאַפּן געזונגען. ער האָט איר פון זיין ליבע דערציילט. ער האָט זי געטרייסט, ער האָט איר ווערטער געזאָגט, טיפע ווערטער און ערנסטע ווערטער. זי האָט נישט פאַרשטאַנען — נאָר געפילט האָט זי זיין האַרץ און זיין נשמה אין זיין פינגער־קלאַפּן, פלעגט זי דעם קאָפּ שוואַך אויף דער וואַנט אָנלענען, ווי זי וואָלט געוואָלט אין זיין שויס פאַלן, אָדער שטיל, פאַמעלעך שטיל אַ מאָטיוו מיט אירע לייכטע שוועבנדע פינגער דורך דער וואַנט אויס־קלאַפּן. דערנאָך פלעגט איר עפּעס אַזוי גוט ווערן אויף דער נשמה, אַז זי האָט זיך אויפגעהויבן פון דער פאָדלאָגע און אָנגעהויבן אַרויף און אַראָפּ צו גיין איבערן צימערל — אַ ליד אויסצוטאַנצן מיט אירע פוס־טרעטן.

און דאָס גאַנצע גרויסע גרויזאַמע הויז האָט דעמסטמאָל געפילט די ריי־נע נשמה, וואָס לעבט אין זיינע מויערן. יעדער פּאָליטישער באַזונדער האָט אירע טריט געציילט, און עס האָט זיך אים אויסגעזונגען דאָס, וואָס עס זינגט זיך איר איצט...

פלוצלינג איז געשען א זאַך, וואָס האָט געמאַכט ציטערן דאָס גאַנצע גרויזאַמע, שוואַרצע הויז.

פון דער שיין פון זיין קליין פענצטערל האָט א פּאָליטישער געזען, ווי מען בויט אַ תליה אויף דעם בערגל פאַר דער טורמע. אין אַ שטילער שוואַרצער נאַכט האָט אַ שטיל פינגער־קלאַפּן געברומט אין טורמע אַ גאַנצע נאַכט, ווי אייגזאַמע, פאַרלאָזטע טראָפּנס רעגן וואָלטן געבלאָנ־דזשעט אין א רינע. דאָס האָט איין פּאָליטישער דעם צווייטן צו וויסן גע־געבן: „מען בויט א תליה“, און דאָס גאַנצע גרויזאַמע שרעקלעכע הויז האָט געציטערט אין דער נאַכט פון דעם וואָרט „תליה“.

צוערשט איז געוואָרן א געקלאַפּעריי, איין וואַנט מיט דער צווייטער, אויבן מיט אונטן. איינער האָט דעם צווייטן צו וויסן געגעבן, עצות געגעבן, געטרייסט זיך, געזעגנט זיך. און פון דעם שטילן טרויעריקן פינגער־קלאַ־פּן אין דער טרויעריקער נאַכט האָט זיך געדאַכט, אז דער מלאך־המות קלאַפּט אָן מיט זיינע שוואַרצע פליגלען אין דער וואַנט. באַלד אָבער דע־רויף איז שטיל געוואָרן אין גאַנצן הויז, ווי דאָס גאַנצע הויז וואָלט אויס־געשטאָרבן. יעדער אַרעסטירטער האָט זיך געוואָרפן אין זיין ווינקל אריין, געמאַכט אַ חשבון הנפש מיט זיך אַליין און געוואַרט אויף דעם מלאך־המות, וואָס זאָל קומען נאָך אים...

אין יענער נאַכט האָט זיך זיין פינגער־קלאַפּן געענדערט. זיינע פינ־גער האָבן געציטערט, ער האָט איר דורך דער וואַנט עפּעס געזאָגט; זי האָט געפילט, אז ער האָט איר עפּעס צו זאָגן, זיין פינגער־קלאַפּן האָט זיך עפּעס געבעטן... געבעטן און געטרייסט און געוואַרנט עפּעס. און שטיל איז געוואָרן זיין פינגער־קלאַפּן, עפּעס מיט האַרץ־ציטעריש. זי האָט גע־פילט, ווי ער לעגט אָן דאָס פּנים אָן דער וואַנט, קלאַפּט מיט זיין שטערן אָן דער וואַנט... קושט די וואַנט... שפּרייט אויס די אָרעמס אויף דער וואַנט... באַלד דערויף איז ער שטיל געוואָרן. נאָר ווייטער האָט זיך גע־הערט, ווי ער פאַלט אויף דער וואַנט, בייסט די וואַנט מיט די ציין, ראַצט

זי... עפּעס וויל ער, עפּעס האָט ער איר אַ סוד צו פאַרטרויען, נאָר וואָס האָט זי נישט פאַרשטאַנען...

שטיל און טרויעריק איז געווען די נאַכט. אין דרויסן האָט אַ ווינט געוויינט. עס האָט געמוזט אין דרויסן אַ געוויטער זיין, נאָר אינעווייניק אין דער טורמע האָט מען נישט געהערט. פון צייט צו צייט האָט זיך פון גאַנץ ווייט אָפּגערופן אַ ווידערקלאַנג ווי פון אַ פּריצייטיק אויסגייענדיקן דונער. אַ ווינט האָט זיך געריסן פון דאַך, פון די קליינע אייזערנע לעדנ־דלעך, וואָס זענען פאַר די פענצטער פון דאַך־טורמע, און געטשעפּעט זיך אין די אייזערנע שטאַכעטן.

אין איר צימערל איז פינצטער געווען און שטיל געווען, זי האָט איי־ניקע מאָל געפּרוווט אָנקלאַפּן ביי אים. נאָר ער אינעווייניק — ווי ער וואָלט זיך מיט איר אַ ברוגז געמאַכט — ענטפערט נישט. איז זי אויך ברוגז געוואָרן און האָט זיך אויף איר בעט געלייגט. שלאָפן האָט זי נישט געקאָנט — איר איז טרויעריק און אומעטיק געוואָרן. זי האָט געוואָלט איינציקע מאָל צוגיין צו דער וואַנט אָנקלאַפּן, נאָר זי האָט געוואַרט ביז ער וועט דאָס צוערשט טאָן. דערנאָך איז אין טורמע אַזוי שטיל געוואָרן. מען האָט קיין פינגער־קלאַפּן נישט געהערט, נישט דעם מינדסטן גערויש, נאָר פון אַ גאַנץ ווייט אָרט האָבן זיך געהערט איינזאַמע שטילע טריט פון אַ וואַכנדן אויף און אָפּ. אויף איר איז אָנגעפאַלן אַ שרעק, דער ווינט וויינט אין דרויסן... זי איז אַראָפּ פון איר בעט, צו צו דער וואַנט, אָנגע־קלאַפּט אין דער וואַנט — ער ענטפערט נישט. זי איז אין אַנדער ווינקל אַריין, געזוכט אין יענעם ווינקל, פון דאָרט שווייגט מען אויך. זי האָט דאָס אויער צוגעלייגט צו דער וואַנט, איינהאָרכנדיק זיך, טיף איינהאָרכנדיק זיך — הערינען איז טויט שטיל. די שרעק איז אויף איר וואָס מער באַ־פאַלן, דער ווינט וויינט אין דרויסן — האָט זי אָנגעהייבן זוכן ביי דער וואַנט אין יעדן ווינקל, איינגעגראָבן דאָס פּנים אין דער וואַנט און גע־בעטן זיך מיט אַ וויינענדיק, שלוכצענדיק קול: ענטפער מיר! ווער ביסטו? און ווי ביסטו? פאַרוואָס שווייגסטו?... וואָס איז מיט דיר געשען?... איך האָב מורא, וואָס שווייגסטו? ענטפער מיר!... ענטפער מיר!...

די ערשטע זאַך

אלס א הקדמה

פון דעם בוך „ערד"

עס איז געווען אַ טאָג, און איך בין נאָך דענסטמאָל אַ יונג קינד גע־ווען. ריין געוואַשן זענען מיינע הענט געווען, אומשולדיק מיין נשמה, מיין האַרץ האָט נאָך פון שלעכטס נישט געוווּסט, מיין טאַטן האָב איך נישט געקענט, מיין מאמע איז אוועק אין א פרעמד לאנד, און עס האָט מיך אָנ־גענומען א פארלאנג, צו קענען גאָט מיין באשעפער. איך בין אוועק אין פעלד, האָב ביים טייך זיך געזעצט און געוואַרט ביז נאכט.

און דער טאָג איז אוועק און עס איז נאכט געוואָרן. און פון הימל איז אַרויסגעפאַלן אַ וואָלקן און האָט צוגעדעקט די עקן פון דער ערד. און א טוי־רויך האָט פון וואסער זיך אויפגעהויבן און האָט זיך איבער די פעל־דער געלייגט, דאן האָב איך מיינע אויגן צו דער אומענדלעכקייט גע־ווענדעט, און מיין האַרץ האָט א תפילה געבעטן אזוי:

„גאָט פון דער וועלט, טאַטע פון אלעם לעבעדיקן און טויטן, באשע־פער פון אַלעם, וואָס איז דאָ און נישט דאָ, וואָס אַלעס איז אין דיר און דו אין אלעס, לאָז מיך דיין געזיכט זען! איך בין פארלאָזט, איך האָב קיי־נעם נישט, נאָר דיך, מיין באשעפער, פון דיר בין איך געקומען, צו דיר גיי איך צוריק. מיין שיפל איז מיר אָפּגעשווּמען אין טיפן ים, און איך בין איבערגעבליבן אליין אויפן ברעג און האָב נישט מער, ווי דיין הימל, וואָס דעקט מיך צו, און דיין ערד, וואָס האַלט מיך אויף. און איך בין נאָך יונג און דאַרף א טאַטער, וואָס זאָל מיך ביי דער האַנט פירן, און דאַרף אַ מאַמען, וואָס זאָל מיר די טרערן פון באַק ווישן".

דאָס אַלעס האָב איך אין מיין האַרץ געזאָגט, אָבער מיינע ליפּן האָבן געשוויגן, און מיך האָט איינגעהילט אין זיך דער סוד פון דער נאַכט,

און זיכער האָב איך מיין קאָפּ אויף דער ערד אנידערגעלייגט, און עס איז מיר געווען, ווי איך וואָלט אויף דער מאמעס ברוסט איינגעשלאָפן.

איך ליג נאָך אין טרוים און איך דערהער פלוצלונג א שטים און איר קלאנג איז ווי דאָס געזאנג פון א הארפע, וואָס ווערט געוואשן אין די וועלן פון די טייכן, און וואָס איז אויסגעוועבט מיט דעם ריח פון די סאמעט=רויזן, און קומט צו ציען פון טיפן וואלד.

— מיין רחמנות אויף דיר, מיין רחמנות אויף דיר, מיין קינד! — און עס איז מיר געווען, ווי א מאמע וואָלט מיר די האָר געגלעט און ווי א שוועסטער וואָלט מיר א ליד פון דער היים געזונגען.

און עס איז געווען, אז איך האָב מיינע אויגן געעפנט, האָב איך געזען, א פרויען־צימער איז פאר מיר שטיין געבליבן, און זי איז נאקעט און באָרוועס.

אירע ברוסטן זענען פול און באהאלטן אין די זאנגען פון פעלד, און איר קאָפּ איז באפוצט מיט די פרוכטן פון דער ערד, און איר שאנד איז צוגעדעקט מיט די בלעטער פון פייגנבוים.

אין אירע הענט האלט זי די ווינטן פון דער וועלט, און אירע פיס זענען ווי איינגעפלאנצט אין דער ערד, און איר געשטאלט איז געגליכן צו א בוים פון דער ערד, און אז זי האָט א ריר געטאָן מיט אירע הענט, זענען זיי געגליכן געווען ווי די ליליען אין וואסער, און אַז דער ווינט האָט אין אירע האָר געבלאָזן, זענען זיי געגליכן געווען צו די בלעטערדיקע צווייגן פון דעם וויערזשבע=בוים.

און זי איז בלינד און קומט פארהילט אין שאָטן פון דער נאכט.

און עס איז געווען, אז זי האָט זיך דערנענטערט צו מיר, האָב איך מיין פנים פארבאָרגן אין דער אויבערפלאך פון דער ערד און האָב געפרעגט: „ווער ביסטו?“

זי האָט מיר אָפּגעענטפערט: „איך בין דער גאָט, נאָך וועלכן דו האָסט גערופן, איך בין די מוטער פון שאפונג, דאָס פרוכטבארע, וואָס שאפט פון דער אומענדלעכקייט צו דער אומענדלעכקייט, קיינער האָט מיר ביי מיין ארויסגאנג קיין געזעץ נישט געגעבן, קיינער האָט מיר צו מיין ענדיקן קיין גרענעץ געשטעלט, קיינער ווייסט נישט, ווען איך בין געוואָרן, קיינער ווייסט נישט, ווען עס וועט ווערן א סוף צו מיין ווערן. איך בין דאָס שאפן פון אלעם לעבעדיקן, און מיין נאָמען איז „דאָס זיין“. דיין תפילה האָב איך געהערט, און בין געקומען צו דיר, ווייל דו האָסט מיך גערופן!“

און עס איז געווען, אין מיין רעדן מיט איר, האָט א בלאָז געטאָן אויף מיר א ווינט, וואָס א פרילינג־געשמאַק איז אין זיינע וועלן אויפבאהאלטן, און א פייכטקייט איז אין אים און א צערטלעכקייט, און עס האָט זיך אראָפּגעלאָזן אויף מיר א וואָלקן פון טוי, ווי דער טוי אויף פעלדער, וועלכער שטייגט פון וואַסער אַרויס, איידער די זון גייט אויף, און ער האָט געשמעקט, ווי דער פרימאָרגן אין וואלד אין פרילינג־צייט, ווי דאס וואַסער, וואָס קומט צו גיסן פון שטיינערנע קוואַלן, ווי דער קוש פון אַ כלה אין דער נאַכט פון איר חתונה, און עס איז מיר, ווי אַ נייַ בלוט וואָלט אין מיינע אָדערן גערונען, און א קרעפטיקייט האָט דערפילט דעם מארך פון מיינע ביינער, און א ליכט איז געפאלן אויף מיינע אויגן, איך האָב אויפגעעפנט מיינע אויגן און האָב געזען, די ערד איז ברייט און לאַנג ווי די אויסשפרייטונג פון הימל, און די וואָרצלען פון אלץ, וואָס וואַקסט זענען אין אירע טיפענישן איינגעפלאַנצט, און יעדעס בלימעלע און יעדעס גרעזעלע טוט דאָס מיילעכל עפענען, די חיונה אין זיך איינצוציען, און יעדעס גרעזעלע, און יעדעס שפּראָצנדע און וואקסנדע גאָנץ זיין זאפט פון דער ערד. און עס זענען געקומען צו פליען די פייגל פון לאַנד און האָבן זיך באהעפט מיט די בלומען פון דער ערד. און איינס האָט געלעבט פון צווייטן. און זי האָט געזאָגט צו מיר אַזוי:

— צו אנדערע געטער האָט איר זיך געטאָן קערן, און גאָט אייער באשעפער האָט איר נישט דערקענט.

וואָרום וואָס איז דען דער מענטש, אז נישט איינס פון מיינע שאפונגען, וואָס ציט חיונה פון דער ערד און קומט פון איר און גייט צוריק צו איר, נאָך דער צייט פון זיינע יאָרן.

איז ער דען נישט דער ברודער פון בוים? — און ווי דאָס גראָז אין פעלד איז ער דען נישט געגליכן, וואָס האָט זיינע וואָרצלען אין דער ערד אריינגעפלאַנצט, וואָס קומט פון איר און גייט צו איר״.

און איר האָט זיך געטאָן צו די הימלען ווענדן. צו די שטערן האָט איר די אויגן דערהויבן, צו דעם וואָס איז אין דער הויך פון אייך און איז פרעמד פון אייך. דיינע אויגן האָט גערייצט דער הימל־שיין, און דיין הארץ האָט געצויגן דאָס וואָס איז פון דער הויך פון דיר.

אזוי טוט גאָט זאָגן: דער הימל, דער הימל — צו גאָט, און די ערד, די ערד האָב איך צו די מענטשן געגעבן.

און איר האָט געטאָן ריכטן מיין ערד מיט אַ פרעמד געריכט, און איר האָט געטאָן פירן מיין וועלט מיט א פרעמדן אמת.

וואָרום נישט דעם הימלס גערעכטיקייט איז די גערעכטיקייט פון דער ערד, און נישט דער אמת פון די הימלען איז דער אמת פון די קינדער פון דער ערד.

און איר האָט זיך געטאָן ווענדן צו א פרעמדן גאָט, צום גאָט פון הימל, צו א גאָט, וואָס האָט אייך נישט געקענט און אייער תפילה נישט געהערט.

און עס איז געווען, אז איר האָט רעגן געדאַרפט, האָט ער אייך ווינט געשיקט. דעם גוטן האָט ער שלעכטס געטאָן און דעם שלעכטן האָט ער גוטס געטאָן. וואָרום נישט דאָס גוטס פון הימל איז די גוטסקייט פון דער ערד און נישט דאָס שלעכטע פון הימל איז דאָס שלעכטע פון דער ערד.
איר האָט נביאות געזאָגט אין דעם נאָמען פון די געטער פון הימל, און אייער נביאות איז נישט מקוים געוואָרן, וואָרום פרעמד זענען זיי געווען דעם גאָט פון דער ערד און צו דעם מענטשן פון דער ערד.

זיי האָבן נביאות געזאָגט אין די נעמען פון די געטער פון הימל. דיך זאלב איך פאר א נביא צום גאָט פון דער ערד!

דערהערנדיק אזוינס, האָב איך מיך געווענדעט צו איר און האָב אזוי געזאָגט:

איך בין נאָך יונג און קיינער קען מיך נישט, און קיינער האָט פון מיין נאָמען נישט געהערט, און עס וועט זיין, אז איך וועל צו די ברידער פון מיין לאנד קומען און זאָגן צו זיי אין דעם נאָמען פון אַ גאָט, וואָס זיי האָבן פון אים ביז איצט נישט געהערט, וועלן זיי זאָגן: „גאָר ליגנט, ליגנט זאָגט דער יונג!“

„אז עס איז טאקע אמת, אז גאָט האָט זיך צו אים באוויזן, זאָל ער אונדז זיין צייכן ווייזן, כדי מיר זאָלן זען און גלויבן, אזוי ווי אין די נביאים פון די געטער“.

און עס האָט זיך דערהערט איר שטים, און זי האָט געקלונגען ווי מיטן וואסער געשוואומען און האָט געשמעקט, ווי מיטן בלומען־ריח געבלאָזן.

— נישט דער גאָט פון די הימלען איז דיין גאָט פון דער ערד, און נישט ווי די נביאים פון די הימלישע געטער איז דער נביא פון דעם גאָט פון דער ערד.

נישט ווען די זון גייט אונטער אין מיטן טאָג איז דער צייכן פון דיין גאָט — דער צייכן פון דיין גאָט איז דאָס געוויינלעכע.

נישט די מאנדלען, וואָס וואקסן אויף דעם שטעקן אין מענטשנס

האנט, איז דער צייכן פון דיין גאָט, נאָר די מאנדלען, וואָס וואקסן אויפן צווייג, וואָס דער וואָרצל פון זיין בוים איז אין דער ערד איינגעפלאנצט.

גישט ווען די זון גייט אונטער אין מיטן טאָג איז דער צייכן פון דיין גאָט נאָר דאָס, וואָס אין זומער שיינט די זון, און ווינטער גיסט דער רעגן, איז דער צייכן פון דיין גאָט.

וואָרום אלעס, וואָס גאָט האָט באשאפן, האָט ער צום גוטן באשאפן: מיין צייכן איז „דאָס זיין“!

און עס איז געווען, אז גאָט מיין באשעפער האָט געענדיקט צו רעדן, און א טוי איז אויפגעגאנגען פון די פעלדער פון לאנד און האָט אָנגעטרונקען אלעס בליענדע און וואקסנדע, איז גאָט, מיין גאָט פארהילט געוואָרן אין דעם טוי-וואָלקן, וואָס האָט גערוט אין די עקן פון לאנד.

און די זון איז ארויסגעגאנגען צו באלויכטן די וועלט, און די ערד האָט זיך דערוואכט צו איר ארבעט.

ע ר ד

דאָס שטיק ערד פון וועלכן איך וויל דערציילן, איז געלעגן אויסגעצויגן פון יענער זייט דאָמבראָווער גרויסע וועלדער ביים ברעג פון דער ווייסל. די הויכע סאָסנעס וואָס זענען געשטאַנען ווי אַלטע גרויסע מלכים, מיט זייערע קרוינען אויף די קעפּ און האָבן מיט זייער הויך איבערגעשטיגן איינער די צווייטע אין ווייטן, ווייטן וואַלד אַריין, האָבן פון דער ערד דורך דורות און דורות אויסגעטרונקען איר פעטקייט און פייכטקייט און זי איבערגעלאָזט טרוקן און זאַמדיק ווי אַ סוכאָטנישע אויסגעזויגענע ברוסט פון אַ דאַרער מוטער, און זי האָט אויסגעצויגן מיט איר טונקעלן טרוקענעם זאַמד־רוקן, אונטער דעם העלן לויכטנדן הימל, וואָס האָט איצט אין פרילינג־צייט באַגאָסן אַלעס אַרום מיט לייכטנדע יונגע שטראַלן. די יונגע שטראַלן האָבן דערפילט דעם שטח מיט אַ לעבנס־לוסט וואָס האָט געוועקט צום שאַפן, נאָר די לייכטנדע פול מיט קראַפט אָנגעטרונקענע שטראַלן האָבן ווי יונגע חתנים־בחורים איבערגעגליטשט זיך איבער דער ערד, און האָבן נישט געפונען קיין כלה צו דער חתונה. בחינם האָבן זיי געוועקט פון דער ערד דאָס פאַרבלאָנדזשעטע קערנדל, וואָס דער ווינט האָט עס אַהער געבראַכט פון פעטע פעלדער, די ערד האָט קיין גרינס נישט אַרויסגעצויגן און האָט זיך שוין יאָ דאָ און דאָרט דורך דעם זאַמד גרינגע קנאָספּן־שפּראָצעכץ געוויזן, איז עס פריצייטיק פון זאַמד און שטויב פאַרטריקנט און אויפגעגעסן געוואָרן, און דאָס גאַנצע שטיק לאַנד אויסגעצויגן אַרום ברעג פון ווייסל איז געווען ווי אַן אומנוצלעכע שמאַטע, וואָס איז געוואָרן אַרויסגעוואָרפן פון דעם הויכן רוישנדן וואַלד, פאַרשעמט פון גאָט און לייט.

זי האָט נישט צוריקגעגעבן דעם פּויער, איר באַלעבאָס, די מאָס וויצן, וואָס ער האָט באַדאַרפט אַרויסנעמען פון איר, זיין אַרבעט און די קערנדלעך, וואָס ער האָט אין איר אַריינגעלייגט. האָט ער זי באַשטימט פאַר דעם אָרעמען קאַרטאָפל און פאַרן אָרעמען ברויט, וואָס זי האָט אים

אָפּגעגעבן צוריק פאַר זיין פּראַצע מיט זייער א קאַרגער האַנט. טאַקע דאָס שטרוי איז געווען קליין און שיטער, און די קערנדלעך אַזוי מאָגער דאַר, אז עס האָט נישט געלוינט זיי פון דער פּלעווע ארויסצוהאַקן — נאָר דאָך איז עס געווען גאָטס ערד, און זי צו פאַרשעמען איבערצולאָזן נישט באַאַרבעט — וואָלט געווען א זינד פאַר גאָט.

איז ער אַרעם געווען, דער פּויער פון דער ערד און האָט איבערגעטראָגן זיין ארעמקייט מיט אונטערטעניקייט און געדולד. זיינע קינדער ווי זיינע פּי האָבן זיך אים נישט געכאָוועט, זיי זענען אים געבוירן געוואָרן ווי די ערד, סוכאָטניקעס, אָדער זיי זענען פּריצייטיק געשטאָרבן. צי פאַר הונגער און דחקות, צי איבער דער קללה — דאָס שטיק לאַנד איז עפּעס איבער א פאַרבאָרגענער געהיימניספולער זינד געוואָרן פאַרשאָלטן, ווי די פּויערים האָבן געגלויבט — נאָר אפילו די וואָס זענען יאָ געבליבן ביים לעבן, און ווי דאָרט זיך געקאָנט דורכשטופּן און דערוואַקסן, האָט די סוכאָטנימשע ערד אויך נישט געקאָנט זיי מפרנס זיין און דערהאַלטן. דאָס פּי ווי די מענטשן, כאָטש זיי זענען קליינוויקסיק געווען, האָבן זיי זי געמוזט פאַרלאָזן אין דער יוגנט און פירן זייערע הענט אויף אנדערע פעלדער, וצו פרעמדע פעלקער, איבער דער דייטשישער גרענעץ, אָדער אויף יענער זייט ים, אין ווייטן בראַזיליע.

און געהאַלטן האָבן זיך נאָר אויף איר די פון אירע קינדער, וועלכע האָבן נישט געקלערט — און נישט געוווסט, אז עס איז ערגעץ אנדערשוו דאָ אנדערע ערד, וועלכע באַצאָלט בעסער און רייכער פאַר דער ארבעט און ווייצן, וואָס מען לייגט אריין אין איר; די פון אירע קינדער, וועלכע עס האָט זיך געדאכט, אז זיי זענען באַשאַפן געוואָרן פאַר איר, אָנגעוואַקסן אין איר, און מוזן אריבערטראָגן מיט איר צוזאמען איר אָרעמקייט און טרוקנקייט.

האָבן זיי זיך געהאַלטן אין איר, און איר צוריקגעגעבן די קראַפט און פּראַצע, וואָס זיי האָבן גענומען פון איר ביסל בידנע חיונה, פון איר לופט, פון אירע אָרעמע פרוכטן, און נאָך דער צייט פון זייערע יאָרן זיך איינגעגראָבן אין איר, און זייערע לייבער אויסגעמישט מיט איר שטויב און זאמד, און נישט איינמאָל האָט א פּויער געפונען ביים אקערן מיטן אייזן אין דער ערד דאָס שיידל פון זיין עלטערזיידן, וואָס זיין קערפּער איז שוין לאַנג געוואָרן א חלק פון דער ערד.

אויף א שייד=וועג אין א ווינקל פון דעם שטיק לאנד, איז געשטאַנען אן אלטער האלב=איינגעזונקענער צלם. דער צלם מיט דעם קריסטוס, וואָס איז געווען אויף אים, האָבן פארשפרייט זייערע אלטע מיט מאָך באַוואקסענע הענט איבער די צוויי זייטן וועגן און האָבן געזאָלט, אזוי ווי מען האָט אויף זיי אָנגעשריבן, אָפּהיטן די געגנט פון הונגער, פייער און מלחמה. דער צלם מיט דעם קריסטוס=בילד, וואָס זיינע הענט און פיס זענען געווען צוגעשלאָגן צום קרייץ — זענען אזוי אלט געווען, אזוי אָפּגעלאָזן און מיט מאָך באוואקסן, אז עס האָט זיך געדאכט, אז זיי זענען אזוי ווי דער אלטער אויסגעלעכערטער און מיט דונערס דורכגעברענטער בוים, וואָס איז געשטאנען הינטער זיי — אז זיי זענען אויך ארויסגעוואקסן פון דער ערד, האָבן אמאָל געבליט, צווייגן און בלעטער געהאט, נאָר פאר אלטקייט זענען זיי אזוי אויסגעדארט און טונקל געוואָרן, און מיט מאָך באוואקסן און נייגן זיך צו דער ערד.

אויף יעדן מאי=יום=טוב האָבן די קינדער פון דאָרף דעם צלם מיט בלימלעך באפוצט, ריכטיקע פעלד=בלימלעך, גאָטס ארבעט וואָס זיי האָבן ערשט פוןביימער אין פעלד אָפּגעריסן, און פאַפּירענע, זייערע הענט=ארבעט. נאָר די בלימלעך האָבן זיך אויסגעמישט. מען האָט נישט געוווסט וועלכע עס זענען פעלד=בלימלעך און וועלכע זענען פאפיר=בלימלעך. ס'האָבן ליכטלעך געברענט פאר דער הייליקער מאמעס בילד, וואָס איז געווען ארייַנגעוואקסן אין בוים אריין, האָבן דעם צלם מיט ביימעלעך וואלד=קזשאקעס ארומגעזעצט, מיט זאמד אויסגעשיט און א ווייס טישטעך פאַר דעם צלם אויפגעהאָנגען, האָבן ווי קינדער זייער גאָטס שטיבל, וואָס איז געשטאנען אין מיטן וועג אונטערן פרייען הימל אָן א דאך, אָן א וואַנט, אויסגעפוצט און אויסגעצירט, און דאָרף=גויעס האָבן זיך יעדן אויפדערנאַכט אין גאנצן חודש מאי אונטער דעם קרייץ, צווישן די אריינגעשטעלטע ביימלעך אַרונטערגעקליבן און אַלע, ווי מענער און ווייבער, ווי יינגלעך און מיידלעך, האָבן פון די ביכער, מיט די ליכט באלויכטן, הייליקע לידער אין דער נאכט אריין געזונגען.

אין איינע פון אזעלכע מאי=נעכט האָבן זיך די גויים פון דעם דאָרף צונויפגענומען מיט די ליכטער און די געבעט=ביכער אין די הענט אַרום דעם קרייץ און האָבן אָפּגעריכט זייער מאַי=געבעט. די פויערים זענען זייער באַטריבט געווען, עס איז שוין געווען אין שפּעטן מאַי, ווען אַנדערש=ווו האָבן שוין געמוזט די פעלדער אינגאנצן באקליידט זיין מיט גרינס, דער ווייץ און דער קאָרן האָט שוין באדארפט אין דער הויך צו

שטיין, און דאָ נאָכן אקערן — אזוי ווי דער ווינט האָט אָנגעטראָגן דעם
שטויב, באַהויכט די ערד — אַזוי איז עס געווען איצט. טאַקע דאָ און
דאָרט האָט זיך געגרינט קאָרן, די קארטאָפל האָבן בלעטלעך ארויסגע=
געבן, עס וואָלט אפשר דאָס יאָר בעסער געווען ווי אַן אַנדערש מאָל,
נאָר וואָס קומט ארויס — קיין רעגן איז נישטאָ. די ערד איז טרוקן, צי=
זאמענגעבאקן פון דער זון, וואָס האָט שוין היי=יאָר אין מיטן פרילינג
היים געוואָרעמט. די ערד שפּאַלט זיך און דער שטויב לייגט זיך אויפן
גרינס. דער גלח אין דער קירכע פון נאָענטן שטעטל האָט שוין איינציקע
געבעטן אָפּגעריכט אויף רעגן, נאָר דער רעגן ווייזט זיך נישט. יעדן פאַר=
נאכט קוקן די פויערים אויף דער רויט=אונטערגייענדיקער זון, וואָס לאָזט
זיך אין טיפן וואלד אריין, זוכן צייכנס אויב עס וועט מאָרגן זיין רעגן
— געפינען אָבער קיינע נישט. די טעג זענען וואַרעם, די נעכט זענען
שוואַרץ, מיט שטערן איז דער הימל באַדעקט, און די זון גייט יעדן טאָג
גליענדיק אונטער, באלייכט דעם גאַנצן וואלד און די ביימער נייגן זייערע
קעפּ צו דער רויט=אונטערגייענדיקער זון. האָבן די גויים דאָס מאָל זייער
געבעט אָפּגעריכט מיט צעבראָכענע הערצער, און זייערע שטימען זענען
געווען זייער רירנדיק. אין די ווייבערישע שטימען האָבן זיך טרערן גע=
הערט, און די מענער=שטימען זענען געווען הארט, רוי, נאָר דאָך האָט זיך
אין זיי א קלאָגן געהערט. זיי האָבן זיך נישט געהאלטן אין טאקט, נישט
מיטגעזונגען, נאָר האָבן געשריגן, רוי געשריגן די ווערטער איז דער שטי=
לער טונקעלער נאַכט אַריין, וואָס האָט אַרומגעהאָרכט אַרום דעם גאַנצן,
גאַנצן שטח. דער וואַלד איז שוואַרץ געווען און זיך איינגעהילט, געטוליעט
זיך צו זיך, יעדער בוים איז געשטאַנען פאר זיך, ווי אליין אין זיין סוד
באהאלטן און געמאכט דעם איינדרוק ווי א שוואך אומבאהילפיק קינד,
וואָס מען האָט עס אנידערגעשטעלט און עס ווייסט נישט ווי צו דער מא=
מען אהיים צו גיין. נאָר די קעפּ אין דער הויך האָבן זיך אויסגעמישט,
באַהאַלטן זיך איניינעם און פאַרלוירן געוואָרן אין דער שוואַרצער
נאַכט. שטיל איז געווען אַרום, נאָר אַ שטיל טיף גערויש האָט זיך געהערט
אין טיפן וואַלד — ווי דאָס וואָלט אויסגעזאָגט פון דעם טיפן שרעקלעכן
געהיימניס. וואָס טוט זיך איצט אין וואַלד אָפּ... דאָס שטילע גערויש האָט
געוואָרפן אַ שרעק אויף די קינדער, וואָס די גויים האָבן מיטגענומען צום
צלם. די קינדער האָבן אַרומגעקניט און זיך איינגעטוליעט צום צלם צו.
צוערשט האָבן זיך געהערט זייערע קינדער=שטימען מיטזינגען די לידער.
דערנאָך, ווען די נאַכט איז שוואַרץ געוואָרן, דאָס ביסל רויטלעכקייט איז

פאַרטרונקען געוואָרן אין טיפן וואַלד, און פון וואַלד האָט זיך דערהערט דאָס שטילע געוויש — זענען זיי שטיל געוואָרן, נאָר ענגער נאָך צוגעטוליעט זיך צום קרייז צו... זייערע ליפן האָבן אין דער שטיל געברומט „טאַטע אונדזער“... דאָס ליכט, וואָס האָט זיך געברענט אַרום קרייז, און די עלטערנס שטימען, וואָס האָבן איצט שוין נישט מער געזונגען, נאָר געשריגן, האַרצרייסנד געשריגן, קלאָגנדיק זיך, האָט אויף זיי אַזאַ שרעק געוואָרפן, אַז זיי זענען אייגעשלאָפן, איינס צוגעטוליעט צום צווייטן, און מיט די הענט ארומגענומען דאָס האַלץ פון קרייז. די סוכאָטנישע ערד, וואָס האָט זיך איצט איינגעאָרעט און, איינגעקאָרטשעט זיך אין דער שוואַרצער נאַכט אריין, איז געלעגן אויסגעצויגן אַרום דעם שוואַרצגעהילטן וואַלד, אַרום דעם טיף, אין סוד איינגעזונקענעם וואַסער און האָט זיך איינגעהאָרכט צו די געשרייען, און האָט זיך צוגעקוקט צו די ליכטלעך, וועלכע לייכטן זיך פון קרייז אַהער, און צו די שוואַרצע שאָטנס פון די פויערים, וועלכע ליגן ארום דעם קרייז, איינגעהאָרכט און ציגעזען אלץ און געוווסט, אז איבער איר זענען די געשרייען, וואָס רייסן זיך אין דער נאכט אריין, און ווי א קאפריזנע, שלעכטע מאמע איז זי געלעגן, „איך וועל נישט בעסער ווערן“.

נישט ווייט פון צלם, אָפּגערוקט פון די קינדער, אָפּגערוקט פון די פויערים, איז געלעגן אויף דער ערד איינגעאָרעט א מין באשעפעניש, וואָס האָט געמאכט דעם איינדרוק אין דער נאכט ווי א משוגענער הינט, וואָס קוקט אוים אויף וועמען אָנצופאַלן און בייסן, אַזוי האָט דאָס באַשעפעניש אַריינגעגלאצט אין דער נאַכט אַריין, מיט זיינע צוויי שוואַרצע גלאַנצנדיקע אויגן, וואָס זענען געווען אומרואיק, געוואָרפן זיך און געמיאַוטשעט, עס האָט געבילט, אומפאַרשטענדלעכע געשרייען האָט עס געשריען, טיילמאָל מיט געבייזער, ווי אויף דער קופע מענטשן געבילט, געוואָלט אָנפאלן אויף זיי, טיילמאָל פאר זיך אליין געשריגן, באקלאָגנדיק זיך אויף עפּעס... אָדער איינגעטוליעט דעם קאָפּ צו דער ערד, אין פאר דער ערד עפּעס געקלאָגט, געזאָגט, געוואָלט... טיילמאָל האָט עס זיך פון אָרט דערהויבן, צוגעלאָפן אויף אלע פיר, צום קרייז צו, ווי געוואָלט זיך אויף וועמען ווארפן, מיאוטשענדיק עפּעס, נאָר באלד האָט עס זיך ווידער אַנידערגעלייגט פונדערווייטן, געלייגט זיך אויף אַלע פיר, צוגעקוקט זיך, דעם קאָפּ צו דער ערד צוגעבויגן און אָנגעהויבן צו קלאָגן מיט אזוי אַן אוממענטשלעך קול, אז עס האָט דאָס הארץ געשניטן... די פויערים האָבן דאָס באשעפעניש צוערשט נישט באמערקט, דערנאָך, ווען דער

אלטער מארטשין האָט באמערקט פונדערווייטנס זיינע גלאנצנדיקע אויגן, האָט ער א מינוט אויפגעהערט צו זינגען, ארויסבייגנדיק דעם קאָפּ, האָט ער געזאָגט צו אנטאָני גראָכאָוו:

— אַנטאָשאַ, דיין אומגליק דערנענט זיך.

א מינוט האָבן די גויים אויפגעהערט צו זינגען און געסטראשעט פון דערווייטנס דאָס באשעפעניש.

— אַנטלויף, דערווייטער זיך, דו אומגליק — און געצלמט זיך איינציימיק פארן הייליקן בילד: — הייליקע פּריילין, דערבארעם דיך!

אַנטאָני האָט גענומען אַ וויסקע פון דער ערד, און פונדערווייטנס געשאָקלט דערמיט צו דעם באשעפעניש:

— צו דער סטאָדאָלע, צו דער סטאָדאָלע, דו פּאָקראקע!

די אנטאָניכע האָט זיך דערווייל געצלמט, און וויינדיק אויף דעם באַשעפעניש האָט זי זיך געבעטן פאַרן הייליקן בילד, מיט טרערן אין די אויגן:

— הייליקע פריילין, דערבארעם דיך, און טרייב פון אים ארויס דעם שלעכטן גייסט, און נעם אים צו דיר אין הימל אריין; באשיץ אים אונטער דיינע לייכטנדע פליגל, הייליקע, הייליקע פריילין, קריסטוס הער!

דאָס באשעפעניש איז אַלץ געלעגן אויף אן אָרט און צוגעהאָרכט זיך ווי די גויים שרייען אויף אים. די קינדער האָבן זיך אויף אַ מינוט אויפגעכאַפּט, דערזען די גלאנצנדיקע אויגן, געשראָקן זיך, און גענומען זיך צוגעטוליעט צו די עלטערן.

— דאָס האָט דיך דער טייוול אהער געשיקט, אז דו זאָלסט אונדז אין אונדזער בעטן שטערן — האָט א גוי זיך אָנגערופן פון דער חברה.

באַלד האָט זיך אַנטאָני דערנעענטערט צו דעם באַשעפעניש, יאָגנדיק עס מיט דער צווייג, און דאָס באשעפעניש האָט זיך אויפגעכאפּט, אַנטלאָפן און פארלוירן געוואָרן אין דער טונקעלער נאכט אריין.

באַלד דערויף האָבן די פּויערים זייער תפילה געענדיקט, איבערגעלאָזט דעם קריסטוס אויפן צלם מיט דעם ליכטל, וואָס האָט געברענט פאר אים אין מיטן דער נאכט, און זענען זיך ווי שאָטנס צעגאַנגען.

אַנטאָני מיט דער אנטאָניכע זענען אהיימגעקומען אין זייער שטיבל אַריין, האָבן געוואָרפן אַ בליק אויף דער קו מיטן קאלב, וואָס זענען געשטאַנען אין הויז און זייערע פּיסקעס אין שטיבל דורכן לייטערל אַריינגעשטעקט. אַנטאָני איז ארויסגעגאַנגען די לאָדן צומאכן, די אנטאָניכע האָט פון אינעווייניק דאָס אייזגל אריינגעשטעקט, דאָס שטיקל קין האָט

זיך אויפן אויוון געברענט. אנטאָני איז אריינגעקומען און אָנגעהויבן זיך אויסטאָן, האָט די אנטאָניכע געפרעגט דעם מאַן:

— עס ליגט הינטער דער שוועל?

— עס ליגט — האָט אנטאָן אָפגעענטפערט.

די אנטאָניכע האָט אַ שטיק ברויט אָפגעשניטן פון דעם שוואַרץ ראַזעוואַנע לעבל, א שפאַלט פון דער טיר אויפגעעפנט, און הויז ארויסגעוואָרפן.

— נא, האָסטו, מיין אומגליק.

דאָס באַשעפעניש, וואָס איז הינטער דער טיר געלעגן, האָט דאָס שטיק ברויט געכאַפט. די אנטאָניכע האָט דאָס קינדל פאַרלאָשן און זיך אין בעט צום מאַן געלייגט שלאָפן.

דאָס באַשעפעניש, וואָס איז איצט געלעגן אויף דער שוועל פון אַנטאָנים כאַלופע, און וועלכער עס האָט זיך געפונען זיין קו מיטן קאַלב, און קרישנדיק דאָס האַרטע שטיק ברויט, האָט עס זיך איינגעהילט אין דער גרויסער וועסט, וואָס האָט געטראָגן און געבלישטשעט מיט די צוויי גרויסע שוואַרצע אויגן — האָט געהערט צו אנטאָניען מיט דער אנטאָניכע.

די סובאַטניטשע ערד פלעגט פון צייט צו צייט ארויסוואַרפן פון זיך ווילדע מיני באַשעפענישן, קאַליקעס און אומגעוויינלעכע בעלי-מומים, סיי ביי מענטשן, סיי ביי פי, וואָס האָבן געהאַט פאַרשידענע מאָדנע פאַרמען, עס פלעגן געבוירן ווערן טיילמאָל פון א קו קעלבער מיט געשטאַלטן פון פאַרשידענע בהמות, אָדער פון דער ערד פלעגן ארויסוואַקסן פרוכטן, ענלעכע צו מענטשלעכע פאָרמען, קאַרטאָפל אין געשטאַלט פון קליינע פערדלעך, קעלבלעך, ווי לאַנגע אויסגעצויגענע טאָפאָלן; מענטשלעכע קינדער מיט הינטישע פנימער, אָדער אין געשטאַלט פון קעלבער, וואָס פלעגן קריכן אויף אַלע פיר, און פלעגן בילן ווי הינט, מיאַוטשן ווי קעץ, און האָבן די איינגעשאַפטן פון חיות. די גויים האָבן געגלייבט ביים געבוירן ווערן פון אַזאַ מין באַשעפעניש, אז דאָס איז פון שטן, און דאָס איז די גאַנצע סיבה פון זייער אָרעמקייט, טרוקנקייט און פאַרשידענע קרענק. דאָס פי אין די אומגליקלעכע געשטאַלטן פלעגן זיי באַלד אונטערברענגען, אין וואַסער דערטרינקען, אין דער ערד איינגראָבן, אָדער טיילמאָל עס אין וואַלד אַריינפירן און ביי אַ געווויסער צערעמאָניע עס אין פייער פאַרברענען. די

מענטשלעכע באַשעפענישן אין אַזעלכע געשטאַלטן, ווען עס פלעגט זיך טייל־מאָל וויזן, האָבן זיי געלאָזט אויסהונגערן ביז עס פלעגט אליין פון זיך שטאַרבן, דערנאָך האָבן זיי דאָס ערגעץ אין דער ערד איינגעגראָבן, ווו קיין מענטשנס פיס טרעטן נישט.

די אנטאָניכע האָט פאר א פאָר יאָר צוריק געבוירן אַזאַ מין באַשעפעניש — א קינד אין געשטאלט פון א הינטל. עס איז געווען אינגאנצן מיט האָר באוואָקסן, קליינע שווארצע אויגן, וועלכע זענען טיף אין פלייש געזעסן, לאַנגע אַראָפהענגענדיקע אויערן, שטום איז עס געווען, און פלעגט ארויסלאָזן פון זיך קולות ענלעך צו הינטישן בילן. אין די ווינקלען פלעגט עס קריכן, ליגן אויף אלע פיר און קוקן ווילד און אומהיימלעך ערגעץ־ווו מיט די אויגן.

די גויים האָבן געגלויבט, אַז דאָס באַשעפעניש איז געקומען פון שטן, און אזוי לאנג ווי דאָס לעבט איז עס גאָר דאָ שלעכט צו מאכן. אלע אומגליקן, וואָס פלעגן פאסירן אין דאָרף האָט מען אָנגעלייגט אויף דעם באַשעפעניש. האָט מען עס געטראָפן אויפן וועג, האָט מען דאָס אָנגענומען פאר א שלעכטן צייכן; אז עס פלעגט זיך וויזן ביי א געבעט, איז געווען אַ צייכן, אז דער שטן האָט זיך ארייננעמישט. אין דאָרף האָט מען עס געוואָלט אומטערברענגען, אויסהונגערן, די עלטערן האָבן עס פון קליינערהייט אָן פון שטוב דערווייטערט, און עס פלעגט זיך אין דאָרף ארומוואַלגערן, נאָר וואָס די גויים האָבן נישט געטאָן דאָס באַשעפעניש אומטערצוברענגען, האָט עס זיך דאָך געהאַלטן, אין דאָרף ארומגעלאָפן, געפרעסן אלץ וואָס עס האָט געפונען; דורך די אָפענע פענצטער, דורך די אָפענע טירן אין די שטובן זיך ארייננעכאפט, אראָפגעשלעפט אלץ, וואָס עס האָט געקאָנט, אָבלאַוועס פלעגט מען מאַכן אויף דעם באַשעפעניש, פאַריאָגן עס אין וואַלד אַריין, נאָר עס האָט נישט געהאָלפן קיין שום זאַך, אזוי ווי אויף להכעיס די גויים, האָט דאָס דער שטן גענומען אין זיין שוץ, באשערט עס טאָג און טאָג זיין ביסל בידנע חיונה, פון וואָס עס האָט זיך געדארפט דערנערן אום צו דערהאלטן זיין אומגליקלעך לעבן, צו שאדן די מענטשן אין דעם דאָרף, און צו דער שאנד פון זיין מוטער, וואָס דער שטן האָט זיך דערנענט צו איר, און פון זיך אַזאַ באַשעפעניש אַרויסגעגעבן...

ביי טאָג האָט עס זיך אין דאָרף אויפגעהאלטן, הינטער יעדער טיר געטשאטעוועט, אויף די קינדער אָנגעפאלן, פאריאָגט זיי און דאָס ברויט אוועקגענומען. און קוים האָט עס עפעס דערטאפט, פלעגט עס זיך באַ־

האַלטן הינטער א טרעפּ, הינטער א שטאַל, און אויפפרעסן דאָס וואָס עס האָט דערטאַפּט. קוים אָבער איז די נאַכט צוגעפאַלן, פלעגט עס פאַר געווינהייט אָנקומען פאַרן טויער פון זיין מוטערס שטיבל, זיך דרייען אהין און דרייען אהער, און ווי א הונט, וואָס מען לאָזט אים נישט אין שטוב אריין אין א רעגן, האָט עס הינטער דער טיר געבילט, געמיאַוטשעט, ביז דער פאָטער פלעגט ארויסגיין דעם לאָדן צומאַכן, האָט ער עס אריינגעלאָזט אין הויז אַריין וו דאָס פי איז געשטאַנען. די מוטער פלעגט דאַן אַ שטיק ברויט, א טעלער מיט איבערגעבליבן עסן הינטער דער טיר ארויסשטעלן, און די טיר פארמאַכן נאָך זיך.

די מוטער, וועלכע האָט געהאַט נאָך קינדער, און האָט באַדאַרפט איינאַיינעם מיט דער קו אין אַקער זיך איינשפּאַנען, אום די צוויי מאָרגעס ערד, וואָס איר מאַן האָט געהאַט, צו באַארבעטן, האָט נישט קיין צייט געהאַט זאָרגן, אָדער צו דענקען פון דעם באַשעפעניש. אַז זי פלעגט עס זען, אָדער מען האָט איר עפּעס דערציילט פון דעם, פלעגט זי די הענט פארשפרייטן פאַר דער הייליקער מאַריע, און בעטן אַז גאָט זאָל זיך אויף איר מרחם זיין, ארויסטרייבן פון אים דעם גייסט און צונעמען אים צו זיך. נאָר אין די ווינטערדיקע נעכט, ווען דאָס באַשעפעניש איז געלעגן אין הויז, דער פראָסט אין דרויסן איז גרויס געווען, פלעגט זי אין דער שטיל בייַנאַכט זיך אויפהייבן, ווען דער מאַן איז שוין געשלאָפן, די טיר עפענען און דאָס באַשעפעניש אין שטוב אריינלאָזן, צוּוואַרפן אים א לאַכמאַנע, אַז ער זאָל זיך צודעקן, א שטיק ברויט אים צוּוואַרפן, אַז קיינער זעט נישט, אָדער א טעלער עסן. און ווען עס איז געווען דער בויך־טיפוס אין דאָרף, קליינע קינדער זענען פיל געשטאָרבן, די גויים האָבן געזאָגט אַז עס איז פון אים, מעשה שטן, און האָבן אים דורכויס געוואָלט סמען, האָבן פאַר אים א קוכן אָפּגעבאַקן מיט סם און אים אונטערגעוואָרפן אַז ער זאָל עס אויפפרעסן — איז זי געשטאַנען א גאַנצן טאָג, א גאַנצע נאַכט דאָס באַשעפעניש מיט אַ שטעקן אָפּגעהיט, און פון דעם אָרט, וו דער קוכן איז געלעגן אים אוועקגעיאָגט, ביז עס איז געקומען דער דאָרפס־סטראַזשניק מיטן סאָלטיס און האָבן דעם קוכן צוגענומען און דאָס באַשעפעניש אויף א פּאָר טעג אין דער וואַך איינגעשלאָסן, ביז די גויים האָבן זיך באַרואיקט...

דער פאָטער האָט אויך וועגן דעם באַשעפעניש ווייניק געקלערט, האָט מיט דעם פערדל א גאַנצן טאָג האָלץ געפירט פון וואַלד צו דער זעג; ער האָט געוואָלט עס זאָל שטאַרבן, נאָר עס זאָל אליין פון זיך שטאַרבן.

טויטן עס, ווי די פּויערים האָבן געוואָלט, האָט ער נישט געקאָנט איבערטראָגן. דאָך ווען די גויים, בעת דער טיפוס־קרענק, האָבן דאָס סמען געוואָלט, האָט ער געוואָלט זיך באַהאַלטן אין וואַלד, נישט געוואָלט אהיים גיין, און געשריגן, אַז עס איז אים אַלצאיינס, נאָר ווען ער האָט זיך אָנגעשיכורט, מיט די פּויערים אין שנעק זיך געקריגט, אַז זיי האָבן אים פאַרגעוואָרפן מיטן באַשעפעניש: — „דיין ווייב איז מיטן שטן געשלאָפן! כאָוועסט אַ בענקאַרט פון שטן אויף“ — פלעגט ער אַהיימקומען, דאָס ווייב ביי די האָר כאַפּן און שלאָגן מיט די פויסטן אין קאָפּ אַריין:

— דו פאַרשאָלטענע! טייוואַלים, געווינסטו, צום שאַנד פון די מענטשן.

זי פלעגט זיך אַרויסרייסן פון אים, באַהאַלטן זיך ביי אַ שכנטע, דער גוי איז אויף דער ערד געפאַלן, אויסגעשלאָפן זיך, אויסגעניכטערט, דערנאָך האָט ער ווידער פאַרגעסן אין באַשעפעניש.

צומאָרגנס איינדערפרי האָט זיך אַנטאָני אויפגעהויבן, האָט פון הויז אַרויסגעפירט דאָס פערדל (דאָס באַשעפעניש איז שוין נישט געווען), איינגעשפאַנט צום וואָגן און ווי זיין געוווינהייט געפאָרן אין וואַלד אַריין, פירן די אָפּגעהאַקטע ביימער צו דער זעג. עס איז געווען אַ שיינער פרימאָרגן, די יונגע זון האָט געוואַרעמט דעם וואַלד פון דעם קאַלטן אָוונט און געטריקנט די בלעטלעך. דער פויער — ווי זיין זאַך וואָס ער האָט געהאַט אויף זיך — האָט גאָרנישט געקלערט, גאָרנישט געוווּסט, נאָר געטאָן זיין אַרבעט. פלוצים, אַזוי ווי ער איז טיפער איינגעפאָרן אין וואַלד, האָט ער דערזען אייניקע וועגן־הייזלעך פון צירק־קאָמעדיאַנטן שטייען אין מיטן וואַלד, אַ פייערל ברענט זיך, אַ רויך גייט, און עס הערט זיך אַ קול פון האַקן האָלץ. אַז ער איז נעענטער צוגעקומען האָט ער דערזען, ווי די שעפער־שקצימלעך האָבן נייגעריק אַרומגערינגלט איינס פון די וועגן־הייזלעך, פון וועלכע עס האָבן דורך קראַטעס אַרויסגעקוקט פאַרשידענע חיות: אַ לייב האָט זיך געדרייט אַרויף און אַראָפּ אומרואיק, מאַלפּעלעך האָבן אין אַ שטייג אויף אַ לייטערל אַרומגעשפרונגען און אַמוזירט זיך מיט די שעפער־יינגלעך, וועלכע האָבן זיי שטיקער צוקער און עסנווארג צוגעוואָרפן. אַ מענטש, אין אַ קאַרטאָן אָנגעטאָן, מיט אַרויפגעדוקטע אַרבל און מיט פאַרב־אויסגעשטאַכענע הענט און אַ רינגעלע אין

אויער, האָט די חיות פלייש דערלאַנגט דורך די קראַטעס און צוגעוואָרפן זיי אַזעלכע מאָדנע ווילדע ווערטער, וואָס נאָר די חיות האָבן פאַרשטאַנען. צוערשט האָט דאָס פויערל געוואָלט דורכפאָרן, עס איז שוין שפּעט, ער איז אָבער נייגעריק געווען צו זען די חיות, האָט ער אָפּגעשטעלט די פור, און א מינוט זיך אויך צוגעקוקט צו די באַשעפעניש, געקוקט און גע־שוויגן און געטראַכט זיך: „סאַראַ ווילדע באַשעפענישן דאָס זענען!“

ער איז נייגעריק געווען צו וויסן פון וואָס פאַר א מין דאָס איז — צו פרעגן האָט ער קיינעם נישט געהאַט, האָט ער זיך נאָך א פּאָר מינוט צוגעקוקט, נייגעריק, מיט א געוויסער שרעק, באַלד אָבער אינסטינקטיוו האָט ער געגעבן אַ פּישטש צום פערדל, אַ שמיץ מיטן בייטשל „וויאָ“ — און איז ווייטער געפאָרן זיין וועג.

— קריסטן אוודאי נישט — האָט ער זיך געטראַכט.

— מיט מאַלפּעס טרייבט זיך דאָס אַרום, צום טייוול מוז דאָס דינען.

— און דאָס בלאָנדזשעט אַרום איבער דער וועלט, דאָ אהער געקו־מען זיך צו שלעפּן, מענטשן שלעכטס צו טאָן...

— וועט שוין וועם דערפון אַן עוולה אַרויסקומען — טראַכט ער זיך ווייטער — אַז דאָס ווייזט זיך נאָר. בחינם ווייזט זיך דאָ נישט.

— מען האָט עס געדאַרפט מיט שטעקנס צו פאַרטרייבן פון דאַנען; שדים וויסן ווער דאָס איז. — אזוי קלערנדיק איז ער צוגעפאָרן צו די גויים, וועלכע האָבן שוין געוואַרט אויף אים, דעם אָפּגעהאַקטן בוים אין דעם פערדל איינצושפּאַנען, צי דער זעג צוצופירן, ער האָט זיי געוואָלט דערציילן וועגן די מענטשן וואָס זענען אין וואַלד — נאָר עפּעס ווי מורא האָבנדיק, אַז מען זאָל אים נישט זיין „חרפה“ פאַרוואַרפן, האָט ער גע־וואַרט ביז די גויים וועלן דערפון אָנהייבן צו רעדן.

נאָך דעם מיטאָג־עסן, ווען די גויים האָבן זיך אַנידערגעזעצט הינטער די ביימער מיט די טעפּ אין די הענט, האָט דער אַלטער וואַיטעק זיך אָנגערופן:

— באַ! דען דאָס איז פון שטן געשיקט — אוגדז נאָר קאַליע צו מאַכן. דען דאָס האָט נישט קיין רואיקע נשמות, אַזוי ווי דער ווינט וואַנדלט עס פון לאַנד צו לאַנד, און וווּ עס קומט טוט עס שלעכטס די מענטשן.

— און די מאַלפּעס, מיינט איר, זענען ריכטיקע מאַלפּעס? — דער־ציילט א דריטער — אָדער די מייזלעך וואָס זיי האָבן אין די קעסטלעך. עס איז דאָך באַוווּסט, אַז דאָס זענען אַלץ פאַרשאָלטענע נשמות, וואָס

זיי גענומען אויף אויף זייער וועג, אָדער וואָס משעפּעט זיך צו און זיי פירן עם צום טייוול אהין.

— פאַרטרייבן דאַרף מען דאָס! מיט שטעקנס דאַרף מען דאָס פאַר־טרייבן פון דאָרף — האָט זיך אנטאַני אָנגערופן.

— אלערשטנס דאַרף מען דעם שטן, וואָס זיצט צווישן אונדז, פאַרטרייבן — האָט איינער פון דער מחנה געזאָגט, מיינענדיק אנטאָנים באשעפּענעש, וואָס וואלגערט זיך אין דאָרף ארום.

א מינוט האָבן אלע שטיל געשוויגן, נאָר דאָרט הינטער א בוים האָט אין דער שטיל געקיכערט... אנטאָני איז בלייך געוואָרן, האָט גע־קלערט צו כאַפּן דעם דישעל פון זיין וואָגן און צעשלאָגן, ער האָט דאָס דאָך נישט געטאָן, ער האָט זיך געפּוילט...

א מינוט איז דער שמועס אָפּגעהאקט געוואָרן, נאָר באלד איז ער פיל ערנסטער געוואָרן, דען מאטשעק, דער עלטסטער פון די פּויערים מיט אן אָפּגעהאקטן פוס, האָט זיך אָנגערופן:

— מיר האָבן אים שוין לאנג געדארפט פארטרייבן פון דאָרף, אל־דאָס שלעכטס ברענגט ער צו אונדז, און ווער ווייסט צי ער האָט נישט אויך דאָ אהער געבראַכט, די קאָמעדיאַנטן, אויב נישט איבער זיינעטוועגן זענען זיי דאָ אהער געקומען.

— ווי ער האָט נעכטן אין מיטן געבעט באלמושעט! דאָס שיקט אים דער שטן אהער, דער שטן אהער.

— צו סמען האָט מען אים געדארפט נאָך דעמסמאָל, אויף גאָר־נישט צו קוקן — נאָר סמען — האָבן שוין אייניקע הויך געשריגן.

— ווער האָט אייך דען נישט געלאָזט? — האָט איר באדארפט מיט אייגענע הענט. ווילט איר, אַז די זינד זאָל דערנאָך אויף מיין האלדז ליגן — וויל איך נישט! — האָט אַנטאָני זיך אָנגערופן.

דער אנטוואָרט פון פאָטער האָט איינגעשטילט די פּויערים, ווייבער געמאכט זיי, האָבן זיי אויפגעהערט צו רעדן דערפון און א גאנצן טאָג ביי דער ארבעט שוין איין וואָרט נישט געלאָזט פאלן דערפון.

ווען אַנטאָני איז פאַרנאַכט אהיים געפאָרן, האָט ער געוואָלט אויס־מיידן די קאָמעדיאנטן און פאָרן דורך אן אנדערן וועג, זיך נישט באגע־גענען מיטן שטן פּנים אל פּנים, נאָר צוקומענדיק נאָענט האָט ער דער־הערט פון דאָרט, ווו די וועגן זענען געשטאנען, א גרויס ברומען און א געשריי, און אַ גרויסע מענגע איז דאָרט געשטאַנען. ער איז נייגעריק גע־ווען צו זען, וואָס דאָרט איז אַזעלכעס, האָט ער אויסגעדרייט און ציגע־

פאַרן צו זיי. אהינקומענדיק זעענען אים שוין אייניקע דאָרפס־יונגען פאַ־רויסגעלאָפן, מיט איינעם פון די קאָמעדיאַנטן מיט דעם רינגעלע אין אויער, און האָבן געשריגן, ווייזנדיק אויף אים:

—אָט איז דער פּאַטער! אָט איז דער פּאַטער!

דער קאָמעדיאַנט, אַרויסנעמענדיק אַ פּאַפּיראָס און פּאַרויכערנדיק, האָט געזאָגט צו אַנטאַניִן, ווייזנדיק אויפן יינגל:

— לאָז אונדז אָפּ, פּעטער, דאָס יינגל, אין דאַרף וואַלגערט ער זיך אַרום, האָסט קיין נוצן פון אים סיי ווי סיי נישט.

אַנטאַני האָט זיך ערשט איצט אומגעקוקט און דערזען זיין באַשע־פעניש אָנגעטאָן אין אַ קליידל, ווי אַ צירק־הינטל און מיט אַ קייטל אויפן האַלדז האַלט אים איינער פון זייערע לייט און לערנט אים שפּרינגען דורך אַ רייף, צום געלעכטער און פרייד פון מענגע דאָרפס־יינגלעך און ווייבער, וואָס רינגלען אַרום דעם ספּעקטאַקל.

— מיט אַן אמת, פּעטערל — קומט אָן אַ צווייטער פון זייערע לייט, אַ הויכער און אַ דיקער, מיט אַ גרויסן בויך און אַ גאָלדענעם בראַנזאַ־לעט אויף דער האַנט, מיט אַ שפּיצרוט אין דער האַנט און אַן אָדלער אויפן אויפגעהעקטן האַרץ אויסגעמאָלט — מיט אַן אמת, און געלט וועסטו אויך קריגן —אויף צוויי מאָרגעס ערד. וווּ וווינסטו, פּעטערל?

— און וואָס נאָך? דו מיוול! און איך וועל דיר דאָ ווייזן, הע, הע, דו מיוולישער בענקאַרט! — ער איז אַראָפּ פון דער פור מיט הער בייטש צום באַשעפעניש. ווען עס האָט אים דערזען מיט דער בייטש אין האַנט, האָט זיך עס געגעבן אַ רייס אַרויס פון דעם קאָמעדיאַנט און מיט אַ ווילד בילן זיך געלאָזט אין טיפן וואַלד אַריין.

דער פויער האָט געגעבן אַ שמיץ דאָס פערדל, און באַגלייט מיט די געוואַלדן פון די שקצים איז ער אין דאָרף צוגעפאָרן.

אַריין אין שטוב, איז ער מיט פויסטן צו צום ווייב:

— היט דיר דיין בענקאַרט, היט דיר דיין מיוול, דו מיוולישעם ווייב!

— אָ לאַ באָגאַ, אָ לאַ באָגאַ! — האָט די גויע געשריגן.

די שקצימלעך, די קינדער, זענען פונקט פון וואַלד אָנגעקומען מיט דער קו און קאַלב, האָבן דערזען ווי דער פּאַטער שלאָגט די מוטער, האָבן זיי אָנגעהויבן הויך צו וויינען און צוגעפאַלן אים צו די קניען.

—אָ יעזו, אָ יעזו, טאַטולקאַ, טאַטולקאַ! — און די פיס אים גע־קושט.

— שווייגט, בענקאַרטעס, איך וועל אייך די קעפּ שפּאַלטן! — האָט ער געשריען.

די גויע האָט זיך פון אים אַרויסגעריסן, און צו אַ שכנטע אַנטלאָפן.

דער ערשטער כעס איבערגעגאַנגען, האָט ער זיך דערמאַנט, אַז דאָס פערדל שטייט איינגעשפּאַנט צום וואָגן. ער איז אַרויס, דאָס פערדל אויסגעשפּאַנט, אין שטאַל געפירט, דעם וואָגן אין הויף געבראַכט — און ער איז הונגעריק געוואָרן, און אויוון געזוכט, האָט ער אַ שייגעצל נאָך דער מוטער געשיקט.

די מוטער איז געקומען, קאַלאַציע דערלאַנגט. צו דער „מאָדליטווע מאַיאָווע" איז ער נישט געגאַנגען — האָט זיך נישט געוואָלט מיט די גויים טרעפן נאָך דער סצענע אין וואַלד, איז ער אין בעט געקראָכן שלאָפן.

דערנאָך, ווען די מוטער איז אַרויס דעם לאָדן צו פאַרמאַכן, האָט זי שוין געטראָפן איר „אומגליק" ליגנדיק הינטער דער טיר פון הויז און בילנדיק ווי אַ הונט, אַז מען זאָל אים אַריינלאָזן.

די נאַכט איז שוואַרץ און קאַלט געווען, עס האָט זיך געקליבן אויף רעגן. פונדערווייטנס האָט אָפּגעשאַלט דאָס געזאַנג פון די פויערים ביים צלם... דאָס באַשעפעניש איז געלעגן אין דעם הינטישן קלייד, איינגענאָרעט האָס פּנים אין דער ערד. געציטערט פאַר קעלט מיט פיס און הענט, און געבילט, געקלאָגט זיך... האָט אַ גרויסער רחמנות דער מוטער אַרומגענומען אויף איר באַשעפעניש... אַ פּשעטשעזש איז ער דאָך איר בלוט — וואָס איז ער שולדיק, אַז דער טייוול האָט זיך אין אים באַזעצט. האָט זי די האַנט אויסגעשטרעקט, אים געגלעט איבערן קאָפּ:

— דו מיין אומגליק... דו מיין ווייטיק! פאַרוואָס האָט דיך גאָט אַזוי געשטראָפט? פאַרוואָס? יעזוס ליבער, פריילין הייליקע, דערבאַרם דיך איבער אים, דערבאַרעם דיך.

דאָס באַשעפעניש האָט זיך געטוליעט צו איר און געלעקט ווי אַ הונט איר האַנט... געביסן איר קלייד און מיטן פּנים עפּעס געזוכט אין איר... צוטוליענדיק זיך צו איר ענגער... ענגער...

זי האָט אים, דורך דער טיר, אין דער שטיל, דער מאַן זאָל נישט זען, אַ טעלער אַרויסגעשטעלט, צוגעמאַכט די טיר נאָך זיך און פאַרן הייליקן בילד זיך געוואָרפן איר נאַכט-געבעט זאָגן:

— הייליקע פריילין דערבאַרם זיך איבער אים, נעם אים צו דיר אין הימל אַרויף... הייליקע פריילין, קריסטוס ליבער.

— קריך אין בעט אַריין, אַלטע — האָט דער פויער האַלב פון שלאָף געזאָגט.

זי האָט זיך אויסגעטאָן, און בעט געקראָכן.

דער פויער האָט אַ גאַנצע נאַכט נישט געקאָנט שלאָפן, געוואָרפן זיך, געדרייט, און יעדעס מאָל דאָס ווייב געוועקט:

— דו שלאָפסט?

— איך שלאָף... און האָט זיך פאַרדרייט אויף דער צווייטער זייט.

ער האָט געקלערט וועגן דעם, וואָס דער דיקער האָט אים אין וואַלד געזאָגט.

געלט פאַר צוויי מאָרגעס ערד...

— איך וועל דאָך דעם טייוול קיין קינד נישט פאַרקויפן, און ווי עס זאָל נישט דאַרט זיין, פון מיר איז עס דאָך — האָט זיך דער פויער געטראַכט און צו דער וואַנט אויסגעדרייט שלאָפן.

געשלאָפן איז ער דאָך נישט. ער האָט די אויגן צוגעמאַכט, און עס האָט זיך אים פאָרגעשטעלט דאָס בילד אין וואַלד, ווי דער צירק־מענטש האַלט דאָס באַשעפעניש אויף אַ קייטל אָנגעבונדן און לערנט עס שפּרינגען דורך אַ רייף, צושלאָגנדיק פון אונטן מיט דער שפּיצרוט וואָס ער האָט אין האַנט.

— און פון שטן איז דאָס געשיקט, געוויס פון שטן. דאָס האָט ער זיי אַהער געבראַכט, דאָ אַהער — האָט ער זיך געטראַכט, דערמאָנענדיק זיך וואָס די גויים האָבן געזאָגט אין וואַלד.

איינציייטיק אָבער ווי ער האָט זיך דאָס געטראַכט, איז אים איין מינוט פון קאָפּ נישט אַרויס דאָס, וואָס דער „דיקער" האָט אים געזאָגט: און געלט פאַר צוויי מאָרגעס. — ער האָט איין מינוט געגעבן אַ טראַכט וועגן דעם שטיק ערד, וואָס ליגט ביי אים אין שכנות אויפן בערגל, דאָרט קומט דער זאַמד נישט אַרויף — בעסער ווי זיינע — נאָר מאַטשיס האָט דריי מאָרגעס. צוויי וועט ער נישט פאַרקויפן — איינאיינעם מיט זיינע פיר וואָלט ער אַ זיבן מאָרגעס געהאַט, אַריינגעכאַפּט אויך אין וואַלד אַריין.

— אָ, דו זינדיקער, דו זינדיקער, פאַרקויף נישט די נשמה! פאַרקויף נישט! ווייסט דאָך עס איז פאַר דעם טייוול! —

נאָר טראַכטן מעג ער זיך.

האָט ער זיך אַרונטערגערוקט אונטער דער לאַכמאַנע, באַהאַלטן העם קאָפּ אונטער דער קאָלדרע, אַזוי ווי ער האָט מורא געהאַט פאַר דער שוואַרצער שטוב, אַז עס זאָל קיינער נישט הערן זיינע געדאַנקען, און דאָרט זיך פאָרגעשטעלט דאָס בילד אינגאַנצן צו קויפן דעם באַרג, אָ, אויף דריי וועט ער אויך געבן. דאָס „אומגליק" וועלן זיי מיטנעמען מיט זיך, עס וועט שוין קיינער נישט האָבן מער אויסצוזידלען, אַזוי ווי היינט אין וואַלד — דאָס „אומגליק" איז נישטאָ און ערד האָסטו נאָך דערפאַר, און אַזוי ווי אַזוי וואָלט גלייכער געווען עס וואָלט געשטאָרבן.

און ווי ער האָט זיך דאָס געטראַכט, האָבן אַלץ די ליפּן געקלאַפּט: אוי, אוי, מעשה שטן. פריילין הייליקע, יעזוס ליבער, העלף מיר, זיי רחמ־מנותדיק, זיי רחמנותדיק.

עס איז אים הייס געוואָרן. ער האָט פון זיך די קאָלדרע אַראָפּגע־וואָרפן, דערזען פלוצלונג דאָס לעמפּל וואָס האָט געברענט פאַרן הייליקן בילד, און אַ שטאָך האָט אים געטאָן אין האַרצן.

— דו טראַכסט דיר, און גאָט ווייס אַלעס, אוי, דו זינדיקע נשמה, דער טייוול נעמט דיך גוט אין האַנט אַריין.

און דאָך האָט ער אייגנצייטיק דאָס ווייב געוועקט:

— אַלטע, אַלטע, הער נאָר.

— ע, וואָס לאָזסטו היינט נישט שלאָפן? ביסטו קראַנק? דער בויך טוט דיר וויי?

— מען וויל דיר דאָס „אומגליק" אָפּקויפן, אויף צוויי מאָרגעס ערד ווילן זיי געבן.

געוואָלט האָט ער זאָגן: „דער טייוול" וויל דיר דאָס קינד אָפּקויפן.

— ע, רעד נישט קיין נאַרישקייטן, לאָז שלאָפן.

— אַז זיי ווילן — באָ זיי ווילן — האָט דער גוי נאָך צוגעברומט.

שלאָפן האָט ער נישט געקאָנט, עס איז אים הייס געווען, און דאָס ליכטל פאַרן הייליקן בילד האָט אים עפּעס געשטערט... האָט ער זיך אָנ־געטאָן, דען פון שפּאַלט פון לאָדן האָט זיך שוין געלויכטן.

— וואָס איז דיר דאָס היינט? פאַרוואָס טוסטו דיך אָן? — פרעגט אים די אַלטע פון שלאָף אַרויס.

— עס האַכט זיך מיר, אַז עס רירט ווער דאָרט ביי די בהמות.

— ע, דיר דרייט זיך היינט אין קאָפּ.

דער גוי האָט גאָרנישט אָפּגעענטפערט.

נאָך אַ קליין שטילשווייגן, האָט זיך די פויערטע אָנגערופן, ווי זי וואָלט זיך אין עפּעס דערמאָנט:

— וואָס האָסטו דאָס פריער געזאָגט, אַז זיי ווילן קויפן. וואָס ווילן זיי קויפן?

— אָ, דאָס אומגליק, דיין באַשעפעניש ווילן זיי קויפן — ווילן זיי קויפן — האָט דער פויער געזאָגט בייז, נישט ווייסנדיק פאַרוואָס ער איז בייז.

— איך וועל דיר דאָ באַלד געבן אַ קויפן. איך וועל באַלד לויפן צום גלח, דעם סטראַזשניק וועל איך דערציילן.

— אָ, שווייג, וואָרעם, שווייג. איך בין אַזאַ קריסט ווי יעדער איינער. אַז דו וועסט עפּעס רעדן, וועל איך דיר די ציין אויסהאַקן.

די גויע האָט שוין געשוויגן.

אין אַ פּאָר מינוט אַרום איז דער גוי אַזוי בייז געוואָרן, אַז ער האָט געוואָלט נעמען אַ האַק און איר דעם קאָפּ אָפּהאַקן, אַזאַ כעס האָט אים אַרומגענומען.

— טייוואָלים געווינסטו, מיטן טייוול שלאָפסטו — אָ, זאָל דיר! — און איז אַרויס, צוהאַקנדיק די טיר נאָך זיך.

די גויע האָט דאָס פּנים אין קישן איינגעגראָבן, און געבליפּעט: פאַניע באָזשע, פאַניע באָזשע!

אויף דער שוועל אין הויז האָט ער אָנגעטרעטן אויף עפּעס ווייכס, פון וועלכן ער איז מיט שרעק פלינק צוריקגעשפרונגען. עס איז געווען דאָס באַשעפעניש, אין הינטישן העמדל, וועלכעס איינגעאָרעט האָט דעם קאָפּ אין זיך איז געלעגן און געשלאָפן. ער האָט אויפגעעפנט די טיר פון הויז און ביי דער שיין פון דעם ערשט=איינברעכנדן טאָג, האָט ער באַטראַכט דאָס באַשעפעניש.

דאָס האַרץ האָט אים עפּעס געזאָגט, אַז ער זאָל צוגיין נעענטער. ער האָט נישט געוואָלט, איז אַרויס אויף דער גאַס, געטראַכט זיך, ער וועט אַליין גיין צום גלח.

איינשפּאַנענדיק דאָס פערדל, האָט ער געגעבן אַ וואָרף אַ בליק אויף מאַטשיקס נחלה, וואָס ליגט מיט אים אין שכנות אויפן בערגל. אין פריען מאָרגן=גרוי איז די ערד אויפן בערגל געווען גריגער ווי אין דער גאַנצער אומגעגנט, אַ ראָסע=וואָלקן איז איבער איר געלעגן.

נישט צו קומען צו קיין פרוווג, איז ער געפאָרן מיט אַן אַנדערן וועג אין וואַלד אַריין, כדי זיך נישט צו באַגעגענען מיט די קאָמעדיאַנטן.

די אַנטאָניכע האָט זיך אויפגעהויבן באַלד נאָכן מאַנס אַרויסגיין, אַרויס אין הויז, גענומען דאָס באַשעפעניש, צוגעפירט עס צום שטרויבוידעם, אים אַריינגעלאָזט און פאַרשלאָסן די טיר נאָך אים, פאַר דער טיר זיך געשטעלט, ווי עפּעס געוואָלט וועמען אָפּוואַרטן, בערייט געווען מלחמה צו האַלטן מיט דעם, וואָס וועט קומען איר דאָס באַשעפעניש אַוועקנעמען, האָט דעם שייגעץ אַ טעלער מיט אַ שטיק ברויט אַרויפגעטראָגן, אים אַוועקגעשטעלט, באַהאַלטענערהייט, עס זאָל קיינער נישט באַמערקן ווי זי האָט דאָס באַשעפעניש באַהאַלטן, און ערשט דאַן, ווען זי האָט דאָס שליסעלע פון שלאָס, הינטער וועלכן דער שייגעץ איז געווען באַוואָרנט, אויף איר האַרץ געפילט, האָט זי זיך געקאָנט נעמען צו איר טעגלעכער אַרבעט.

אַ שכנטע איז אַריינגעקומען, האָט געוואָלט באָרגן אַ שופעל דאָס ברויט אַרויסצונעמען, און שוין ביי דער טיר האָט זי זיך אָנגערופן:

— היט אייער אומגליק, היט אים גוט, דען נישט־גוטע זענען געקומען נאָך אים. מען הערט זיי פון וואַלד — האָט די גויע געזאָגט.

— וואָס האָב איך אים האָרט צו היטן. אַז גאָט וועט וועלן וועט ער זיין געהיט — זאָגט די אַנטאָניכע, טוענדיק איר אַרבעט, און פילנדיק דאָס שליסעלע אויפן האַרץ.

— וואָרום דאָס זענען אַזעלכע מענטשן, וואָס זענען פון טייוול געשיקט נאָך אים. אַ סך האָבן זיי שוין מיט זיך.

די אַנטאָניכע האָט גאָרנישט געענטפערט, נאָר פעסטער צוגעדריקט דעם שליסל צו איר ברוסט, ווי זי וואָלט איר קינד באַהאַלטן.

אַז די גויע האָט געזען אַז יענע שווייגט, איז זי אַרויסגעגאַנגען.

דערווייל האָט זיך איבערן דאָרף דער קלאַנג פאַרשפּרייט, אַז נישט־גוטע זענען געקומען, געשיקט פון טייוול, צוצונעמען אַנטאָניס באַשעפעניש. עס האָבן אָנגעהויבן אַרומצוגיין איבערן דאָרף פאַרשידענע לעגענדעס און איין פויערטע האָט די צווייטע געשראָקן מיט די ווילדסטע זאַכן. מען האָט אָנגעהויבן דערציילן וועגן טייוול־מעשים, וואָס זיי, די קאָמעדיאַנטן, טוען אין דאָרף מיט די חיות און מאַלפּעס אָפּ. די פויערטעס האָבן זייערע קינדער באַהאַלטן, הונדערט מאָל אין טאָג זיך געצלמט און נישט געלאָזט קיינעם פון זייערע גיין אין וואַלד אַריין, ווייזן זיך, אָדער זען זיך מיטן שטן וואָס איז דאָרט.

און דערווייל האָבן זיך עפּעס טאַקע איבערן דאָרף געוויזן פאַרשי-דענע מיני קאַליקעס, אַלטע לייט מיט לירעס האָבן דאָס דאָרף דורכגע-צויגן, מכשפות האָבן זיך געזעען, ווי זיי האָבן דורך די פענצטער אַריינ-געקוקט... אַזעלכע גויעס, בלינד אויף איין אויג, האָבן זיך אין דאָרף גע-וויזן, האָבן זיך אין די הייזער געפרעגט, ווער עס האָט מייז צו פאַר-טרייבן, וואַנצן אויסצוראָטן. אין דעם אַלעם האָבן די גויים געזען צייכנס פון שטן, אַז ער איז געקומען נאָך דאָס זייגיקע.

— אַז ער איז געקומען נאָך דעם, איז פאַרפאַלן, מוז מען עס דעם שטן אַרויסגעבן, אַז נישט, וועט ער דאָס גאַנצע דאָרף מזיקן — האָבן די גויים געזאָגט.

די אַנטאָניכע אָבער האָט זיך פאַרגעברייט מלחמה צו האַלטן מיטן שטן מיט אַלע כוחות. זי האָט אויף דער טיר פון היי-בוידעם אַ צלם אויפ-געקריצט מיט אַ שטיקל קרייד, אַז דער שטן זאָל קיין שליטה נישט האָבן. זי האָט געפילט, אַז עפּעס טוט זיך אין דאָרף... מען ברייט זיך אָן אויף איר, דען אַן אַנדערע שכנטע איז ווידער אַריינגעקומען, און האָט איר געזאָגט:

— און איר זענט דאָ, און איר ווייסט נישט וואָס די פויערים זאָגן— און דאָ איז דאָך דער טייוול געקומען נאָך דיין אומגליק.

די גויע האָט געשוויגן.

— אוי, עס איז פאַרפאַלן, אוי, עס איז פאַרפאַלן. מיטן טייוול וועסטו גאָרנישט מאַכן.

די גויע האָט ווידער געשוויגן און געטאָן איר אַרבעט, רויט-טויט ווערנדיק.

און די גויים זענען אין קרעטשמע געגאַנגען אויף אַ גאַראַדע... דען מען דאַרף אים אַרויסגעבן פון דאָרף.

— און איך וועל זיי דעם יונג נישט אַרויסגעבן, און וואָס וועט זיין, וועט זיין — האָט די גויע געזאָגט.

— אוי, שפּאַר דיך נישט איין, אוי, שפּאַר דיך נישט איין, וואָרום מיטן טייוול וועסטו גאָרנישט מאַכן.

— און איר גייט און צעברעכט הענט און פיס — האָט זי גע-זאָגט — דען איך וועל אייך דאָ געבן מיט דער לאָפּעטע — האָט זי אויפגעהויבן די לאָפּעטע, אַז די שכנטע איז אַרויסגעלאָפן. און די אַנטאָ-ניכע האָט צוגעמאַכט די טיר נאָך איר.

— פּשאַ יוכאַ! — זי האָט געטראַכט צו כאַפּן דאָס מוד און לויפן

צום גלח, אָדער נאָכן מאַן. אָבער זי האָט זיך דערמאַנט, אַז זי לאָזט איבער דאָס באַשעפעניש אַליין, האָט זי אָנגעגרייט דעם רידעל און געוואַרט.

די גוים, וואָס זענען איבערגעבליבן אין דאָרף, זענען נישט געווען אויף דער אַרבעט, נישט אין פעלד, נישט אין וואַלד — האָבן זיך צוזאַמענגעקליבן אויפן בריקל און האָבן גערעדט, און האָבן געראַדזשעט:

— אַז מען האַרף אַהין גיין, דאָס באַשעפעניש מיט געוואַלט אַרויסנעמען און זיי אַרויסגעבן. זאָלן זיי גיין פון דאַנען, זאָלן זיי גיין פון דאַנען.

— אַ פייער וועט ער שיקן, אוי, אַ פייער וועט ער שיקן. און יעדעס מאָל זענען אייניקע פון זיי דורך איר שטיבל דורכגעגאַנגען, געוואָלט כאַפן אַ בליק ווו דאָס „באַשעפעניש" געפינט זיך. זיי האָבן געזען די אַנטאָניכע מיט צעפלאַמטע אויגן, צעפלאָשעטע האָר און רויטע צעקאָכטע באַקן האָט זיך מיט דעם רידעל ווי אַ טיראַן פאַר איר שטיבל געדרייט, גרייט געווען אַרויפצופאַלן אויף די, וואָס וועלן קומען איר קינד אַוועקנעמען, און מיט די נעגל ווי אַ חיה אויף זיי זיך וואַרפן, איר איינגעבוירענעם מיט דעם גאַנצן לייב און לעבן ראַטעווען — האָבן זיי מורא געהאַט, אָפגעלייגט די זאַך ביז פאַרנאַכט, ווען דאָס גאַנצע דאָרף פויערים וועלן פון פעלד אַהיימקומען, און די זאַך זיך איבערלייגן, וואָס זיי האָבן צו טאָן.

דאָס באַשעפעניש האָט זיך צווישן די ציריק־לייט, אין געזעלשאַפט פון די חיות און מאַלפעס, געפילט גוט און צופרידן. אָן צו וויסן האָט זיך אין דער מענטשן־חיה דערוועקט אַן אינסטינקט פון אַ ציריק־הונט צו ערגעצן און צו דערפרייען די צושויער מיט זיינע העוויות און קרומע באַוועגונגען. און וואָס העכער עס האָט זיך געהערט דאָס געלעכטער פון די דאָרפס־ייִנגלעך, וואָס האָבן אים נעכטן געזען דורך דער רייף, שפרינגען, און וואָס צופרידענער זיי זענען געווען — האָט זיך עס געסטאַרעט וואָס מער צו ערגעצן דעם עולם.

און קוים האָט עס די מוטער אין היי־בוידעם איינגעשלאָסן, האָט עס זיך געפילט געפאַנגען, און געבענקט און געצויגן נאָכן וואַלד, נאָך דעם ציריק. עס האָט דאָס עסן נישט אין מויל גענומען, געוואָרפן זיך פון איין ווינקל אין צווייטן, באַהאַלטן דאָס פנים אין דער פאָדלאָגע און געוואָיעט, און געוואָיעט. אַ שכנה פון דער נאָענט האָט דאָס וואָיען גע=

הערט, האָט זי געזאָגט: „דאָס וויינט, דאָס ציט דאָס זיין נשמה צום שטן". און זי האָט דאָך רעכט געהאַט. עס האָט אַזוי לאַנג געוואָרפן, און געשמעקט און אויסגעקוקט ביז עס האָט דאָך אַ לאָך געפונען פון וואַנען עס זאָל זיך פון היי־בוידעם אַרויסקריגן. און ווען די מוטער האָט זיך הינטן פאַרן הויז מיטן רידעל, ווי אַ ווילדע טיר אַרויף און אַראָפּ געדרייט, באַשיצנדיק אים, האָט דאָס זיך דורך אַ באַהאַלטן לאָך, דורך אַ באַהאַלטענעם וועג, צווישן קשאַקעס און שטעכערס, אַז קיינער זאָל דאָס נישט זען, אין וואַלד זיך צו די צירק־לייט געלאָזט...

ביי די צירק־לייט איז היינט קיינער נישט געווען. די מוטערס האָבן זייערע קינדער נישט געלאָזט אין וואַלד אַריין, שרעקנדיק זיך, אַז דאָס איז דער טייוול מיט די מכשפים, וועלכע זענען געקומען נאָך דעם „באַשעפעניש". זיי זענען שוין גרייט געווען אָפּצופאָרן אין דער נאָענטסטער שטאָט אַהיין, נאָר זיי האָבן געוואָלט דאָס „באַשעפעניש" אָפּקויפן, וועלכעס וואָלט פאַר זיי אַ גוטע סחורה געווען. אין דאָרף אַריין האָבן זיי מורא געהאַט צו גיין מיט דעם פאָטער איבערצורעדן, כּדי עס זאָל נישט קיין גערודער ווערן. זיי האָבן אים אָפּגעוואַרט אין וואַלד, ווו קיין מענטש וועט נישט זיין.

און אַזוי ווי דער קאָמעדיאַנט מיטן רינגעלע אין אויער און מיט די באַמאָלטע הענט שטייט פאַר די מאַלפּעלעך און וואַרפט זיי פלייש דורך די קראַטעס אַריין, דערהערט ער פון דער נאָענט אַ בילן ווי פון אַ הונט. ער קוקט זיך אום — ערשט דאָס „באַשעפעניש" ליגט פאַר אים, און פּיעשטשעט זיך צו אים, און קוקט אויף אים מיט אַזעלכע בעטנדיקע אויגן, ווי עס וואָלט רעדן געוואָלט, און מאַכט מיט די ליפּן, און ברענגט פון זיך אַזעלכע וויינענדיקע בעטנדיקע קולות, אַז דער קאָמעדיאַנט האָט רחמנות געקריגן דערויף און עס ליבלעך מיט דער האַנט אויפן קאָפּ געגלעט, און דאָס „באַשעפעניש" האָט זיך געפרייט, געלעקט אים די האַנט, און געשפּרונגען קעגן אים ווי אַ הינטל.

אַז אַנטאָני האָט געדאַרפט פאַרנאַכט אַהיימפאָרן פון וואַלד, האָט ער געוואָלט, ווי אין דער פרי, דורך אַ אַנדער וועג פאָרן, זיך נישט צו באַגעגענען מיט יענע לייט, נאָר ביים פאָרן האָט ער געטראַכט: סיי ווי סיי וועט פון דעם גאָרנישט ווערן. די ווערטער האָט ער מער געזאָגט מיטן מויל ווי מיטן האַרץ. פאַרן האַרץ האָט ער אַ אַנדערן תּירוץ געהאַט, אַז ער וועט נישט פאָרן דורך דעם וועג, ער וועט נאָר צופאָרן צום צלם, דערנאָך וועט ער אויסדרייען צום געלן וועג צו — און וועט דאָרט

אַרום אַהיימפֿאָרן, דען דורך דעם גאַנצן טאָג האָט אים דער שטן דערקוטשעט, האָט אים פֿאַרגעשטעלט מאַטשיקעס באַרג־שטיק אין פֿאַרשיידענע צייטן פֿון יאָר... ער האָט מורא געהאַט פֿאַר די פּויערים, אַז זיי זאָלן נישט זען זיינע געדאַנקען. האָט ער זיך דערווייטערט פֿון זיי דעם גאַנצן טאָג, און אַלץ געקלערט וועגן דעם. אויף דער נאַכט, האָט ער זיך געטראַכט, וועל איך אַהיימפֿאָרן דורך אַן אַנדערן וועג, זיך נישט צו באַגעגענען מיט זיי, נאָר קוים איז ער צוגעקומען צום צלם, האָט ער ווי נישט וויסנדיק אָפּגעדרייט אויף דער זייט וועג, וווּ די קאָמעדיאַנטן זענען.

דער וואַלד איז פֿאַרנאַכט שטיל געווען. די סאָסנעס זענען געשטאַנען יעדע איינציקע באַזונדער, הויך געשפּאַרט אין הימל אַריין מיט זייערע קעפּ און געשוויגן. אַנטאָני האָט זיי נישט דערקענט, עס האָט אים געדאַכט, אַז אַז ער זעט צום ערשטן מאָל דעם וואַלד און דערקענט נישט די סאָסנעס; פֿרעמדע, ניי־אָנגעקומענע זענען זיי, אַזוי שווייגן זיי... דאָס האַרץ האָט אים געקלאַפּט און ער האָט זיך געשראָקן... ער האָט נישט געוווּסט פֿאַרוואָס עס שרעקט אים, פֿאַרוואָס דאָס האַרץ קלאַפּט אים... דאַכט זיך, ער האָט איצט איבער דעם גאָרנישט געטראַכט, ער האָט איבערהויפּט וועגן גאָרנישט געקלערט... ער האָט גאָרנישט געדענקט... עס איז אים גאָרנישט איבערגעבליבן, נאָר שרעק...

פֿונדערווייטנס צווישן די ביימער האָט זיך געשפּיגלט דער רויטער הימל, איבערגעפֿלאָסן מיט בלויע וואָלקנס, וועלכע האָבן דורך די ביימער פֿון וואַלד געמאַכט אַן איינדרוק, ווי אַ ברייט ליכטיק וואַסער־פֿעלד פֿון אַ ים. אין וואַלד דאָ און דאָרט האָבן זיך העלע פֿלעקן געוויזן, און די ביימער שטייען און שווייגן... קוקן זיך צו אַלעם צו און שווייגן...

באַלד האָט ער פֿונדערווייטנס די פֿורן צווישן די ביימער דערזען, אַ שטיל גערויש פֿון דאָרט דערהערט. דער גוי האָט געציטערט, און מיט שרעק ווי פֿאַר עפּעס אומהיימלעכס האָט ער דאָס פֿערדל אָפּגעשטעלט.

ער האָט געטראַכט, געוווּסט, אַז ער דאַרף אומקערן און אַוועקפֿאָרן, פֿלינק, פֿלינק אַוועקפֿאָרן; דאָך האָט ער זיך נישט געקאָנט רירן פֿון אָרט, ווי צוגעשמידט.

באַלד האָט ער דערזען, ווי מען דערנענטערט זיך צו אים, דער דיקער מיטן גראָבן בויך, מיט דער בראַנזאָלעט אויף דער האַנט און די שפּיצרוט אין דער האַנט, זיין פּנים האָט ער נישט געזען, נאָר אַ פּיקאַנטיק היטל אויפֿן קאָפּ. נאָך אים איז ווער נאָכגעגאַנגען.

און ווי זיי האָבן זיך דערנעענטערט צו אים, האָט זיך דער פויער געטראַכט: „שוין, אַז עס איז שוין לאַנג פאַרפאַלן, אַז ער איז אין דער האַנט פון שטן. דער שטן האָט אים אַרומגענומען מיט זיין מאַכט, געפאַנגען אים אין זיין נעסט און ער מוז טאָן אַלץ וואָס ער וועט אים הייסן.“

און ווי די קאָמעדיאַנטן זענען נאָך צו אים צוגעקומען, איידער זיי האָבן נאָך אַ וואָרט געזאָגט, האָט דער פויער זיך אָנגערופן:

— און אויף דריי מאָהלעס וועט איר געבן?

— מיר וועלן געבן.

— טאָ איז גוט.

— גוט.

— פאָרן מיר צו יענקלען.

— פאָרן מיר.

די קאָמעדיאַנטן האָבן זיך אויף זיין וואָגן אַרויפגעזעצט, און ער איז געפאָרן מיט זיי צו יענקלען.

דער גוי האָט געוווסט, אַז ער פאָרט מיטן טייוול, און ער האָט זיך געוווּנדערט, אַז עס איז גאָרנישט אַזוי שרעקלעך ווי ער האָט געמיינט.

יענקל דער קרעטשמער האָט זיי אין זיין באַזונדערער שטוב אַריינגעלאָזט, בראָנפן דערלאַנגט. ער האָט נישט געוווסט וועגן וואָס עס האַנדלט זיך, האָט ער זיך אויך אָנגעהויבן אַריינצומישן, האָט אָנגעהויבן צו רימען דעם פויערס פעלד, דאָס הייזל, די קו, געוואָלט זיך אין געשעפט אַריינקריגן. געווויר געוואָרן צום סוף וועגן וואָס עס האַנדלט זיך, האָט ער זיך אָפּגערוקט, מורא געהאַט, און שטיל שווייגנדיק מיט אַ געלעכטערל אויף די ליפּן האָט מאַנעקיניש דערלאַנגט צום טיש דעם בראָנפן וואָס זיי האָבן פאַרלאַנגט, געהיט זיך מיט אַן איבעריק וואָרט און געמאַכט זיך ווי ער ווייסט גאָרנישט וועגן וואָס דאָ האַנדלט זיך, איבערהויפּט זיי אַליין געלאָזט, און צו זייניקע, וואָס זענען הינטער דער טיר געשטאַנען, געזאָגט:

— מיר ווייסן פון גאָרנישט, נישט אונדזער געשעפט... זיי ווילן בראָנפן, גיט מען זיי בראָנפן, אַן אָפענע שענק — ווער עס וויל קומט אַריין.

און די יידענע, וואָס איז הינטער דער שענק געזעסן, האָט זיך די באַקן געקניפּט, זי האָט די הענט געבראָכן... אין דער שטיל געזאָגט:

— אוי ווײ, מאַמעלע קרוין, עס איז דאָך גאָר קיין אומה נישט. אַן אייגן פלייש און בלוט, ווי קאָן מען דאָס? — און האָט דאָס מיידעלע געקושט אין קעפּעלע, וואָס איז בײ איר געשטאַנען, מיט גרויס רחמנות, צוטוליענדיק עס צו זיך, ווי זי וואָלט מורא געהאַט מען זאָל עס פון איר נישט אַוועקנעמען. איר גוט אַרומגעוויקלט דאָס טיכעלע אויף איר העלדזל, און צוגעקנעפּלט איר דאָס קאַפּטנדל:

— דערקעלט זיך נישט, קינד.

דער פּויער איז שפּעטער אַהיימגעקומען. אַהיימגעקומען, האָט ער שוין געפונען די קאָלאַציע אויפן טיש און די שקצימלעך האָבן געוואַרט אויף אים. שווייגנדיק איז ער אין שטוב געקומען, שווייגנדיק האָט ער זיך צום טעלער געזעצט, זיך נישט געצלמט פאַרן עסן. די גויע האָט אים געוואָלט דערציילן וועגן דער נאַראַדע אין דאָרף איבער דעם „באַשעפע־ניש“, נאָר זי האָט עס אָפּגעלייגט אויפן נאָכן עסן. דער פּויער איז בייז געווען. אין מיטן עסן האָט זי זיך נישט געקאָנט איינהאַלטן, און האָט אָנגעהויבן צו רעדן:

— אַ יאָשט טי, זיי האָבן זיך געראַדזעט, געראַדזעט, דעם שייגעץ, אַרויסצוגעבן...

דער פּויער האָט גאָרנישט געענטפערט, וואָרום דורכן פענצטער האָבן זיך געהערט פון דרויסן, אַ געלויף פון קינדער נאָך... און פון דער גאַס האָט זיך געהערט דורכן אָפענעם פענצטער אַ קול רופן:

— באַהאַלט די קינדער, באַהאַלט די קינדער. דען דער טייוול פאָרט דורך!

אין הויז האָבן צוויי שכנטעס געשמועסט:

— געלייבט איז גאָט, פאַרלאָזט שוין אונדזער געגנט.

די גויע האָט שוין מער נישט גערעדט דערפון, מורא געהאַט זי זאָל נישט ברענגען צו קיינע אומאַנגענעמע סצענעס.

אָפּגעגעסן, האָט די גויע אַ טעלער גענומען, אין דער שטיל, ווי האַלב געגנבעט, אַרויסגעגאַנגען, און אַרויסגעטראָגן דעם באַשעפעניש אין „הייבוידעם“...

באַלד האָט זיך געהערט פון דרויסן אַ שרעקלעך האַרץ-געשריי, ווי מען וואָלט מיט די פויסטן אין פענצטער געקלאַפּט:

— אוי, יעזו, יעזו, ראַטוי! — איז זי אין שטוב אַריין, מיט אַן אוממענטשלעך געשריי, ווי מען וואָלט זי געשאָכטן—כלאָפּאַקאַ ניעמאַ...

זי האָט זיך אויף דער ערד געוואָרפן און געשלאָגן דעם קאָפּ אין דער פּאָדלאָגע...

— ראַטעוועט, ראַטעוועט דעם יונג... ער איז נישטאָ...

דער פויער האָט זיך שווייגנדיק פון טיש אויפגעהויבן, אַרויסגענומען דאָס געלט פון דער הויזן-קעשענע און אויף דעם טיש געוואָרפן.

די גויע האָט זיך פון דער ערד אויפגעכאַפּט, מיט אַ בליק פון אַ וועלפין צו צום מאַן, מיט די הענט אויסגעשטרעקט, באַלד האָט זי געכאַפּט אַ טוך אויפן קאָפּ, אַרויס אויף דער גאַס, און מיט אַלע כוחות געלאָזט זיך לויפן נאָך די פורן.

אויף אַלע שוועלן איבער דער דאָרף-גאַס, ווו די גויע איז מיט אַ געוואַלד אויפן וועג געלאָפן, האָבן זיך קופּקעלעך פויערטעס און פויערים צוזאַמענגעקליבן, דער גויע נאָכגעקוקט, געצלמט זיך און געזאָגט איינע צו דער צווייטער:

— וואָס איז צום טייוול — דאָס איז צום טייוול; דו וועסט גאָר נישט מאַכן; געקומען נאָך ס'זייניקע און גענומען זיך ס'זייניקע...

די גויע איז געלאָפן מיט אַלע אירע כוחות, שוין אַרויס אויפן וועג, די נאַכט איז צוגעפאַלן, די נאַכט איז שוואַרץ געווען, און די ערד האָט זיך אין שוואַרצן געהילט... אַ קליינער רעגן האָט געטריפט, און די אַלטע טאָפּאָלן פון ביידע זייטן וועג האָבן אויסגעזען, ווי אָנגעלאָפענע שדים האָבן זיך אַהער געקליבן מיט אָפּגעהאַקטע קעפּ און שטייען אויפן וועג. די ערד איז שוואַרץ אַרום און אַרום — ווי אַ ווילד פאַרעקשנטער פויגל, בייגט דעם קאָפּ אין די קניען און באַהאַלט זיך... דער גויע האָט זיך געדאַכט, אַז שדים און רוחות יאָגן זי נאָך, יעדע טאָפּאָליע איז אַן אָנגעלאָפענער שד, יעדער שוואַרצער פלעק איז אַ פאַרשאָלטענער טייוול... נשמות פאַרשאָלטענע... און דאָרט די ביימער איז דער נאַכט מיט זייערע שוואַרצע צווייגן — אַ פאַרשאָלטענע משפחה, פאַרשטיינערט געוואָרן אין אַ בוים... גייען איר נאָך... גייען איר נאָך און בעטן איר עפּעס... און די גאַנצע שוואַרצע ערד אַרום און אַרום... ווי אַ שוואַרצער פאַרשאָלטענער פויגל, בייגט דעם קאָפּ אין זיך און קלאָגט... אַ פאַרשאָלטענע גרויסע נשמה... וואָס מוטשעט זיך און זוכט אַ רו... און באַלד

האָט זיך איר געדאַכט, אַז אַלץ אַרום איז אַ ים פֿון שדים, רוחות רעות, טייוואָלים, אַז אַלץ וואָס רינגלט אונדז אַרום טרינקט זיך אין פֿאַרשאָלטענע נשמות. יעדער בוים, יעדער שוואַרצער פֿלעק, יעדער טראָפּן וואַסער, יעדעם שטיקל טונקעלע גראָז, איז אַ פֿאַרשאָלטענע נשמה, וואָס איז פֿאַרוואַנדלט געוואָרן דורך אַ געהיימען שפּרוך אין אַזאַ זאַך, און שטייט און קלאָגט, און בעט זיך, עס וויל אויסגעלייזט ווערן... זי האָט מורא געהאַט מיט אַ פֿוס צו טרעטן אויף דער ערד, אַז זי זאָל נישט הינטער זיך אַ קוויטשע הערן... און די טאָפּאָלן שטייען ווי אַלטע שדים און שטעקן אַזעלכע לאַנגע, לאַנגע צונגען אַרויס...

האָט זי פֿאַר זיך אַ צלם געזען, שטייט צווישן די טייוואָלים — דער צלם, האָט זיך איר געדאַכט, איז דער איינציקער שטיק פֿלעק, אַ אינדזל אין דעם ים פֿון שדים — איז זי צו דערצו, אַרומגעכאַפּט מיט ביידע הענט דעם צלם, די האָר זיך אַרום דעם צלם אַרומגעוויקלט, דאָס פּנים איינגעגראָבן, ווי זי וואָלט זיך ראַטעווען געוואָלט פֿון די נאָכיאָגנדיקע שדים און האָט געברומט:

— יעזו! יעזו! יעזו!

און זי האָט געזען אַרום זיך די גאַנצע ערד, ווי עס וואָלט אַ ים פֿון שדים געווען, אַ פֿאַרשאָלטענע נשמה... יעדער פֿלעק — רוחות טייוואָלים, און איבער דעם אַלעם שטייט אַ גרויסער צלם און אויף דעם צלם הענגט אַ גרויסער, גרויסער קריסטוס מיט ברייטע, לאַנגע, לאַנגע הענט, וועלכע ער פֿאַרשפּרייט איבער דער גאַנצער ערד און שיצט זי פֿאַר די שדים... און שוואַרצע וועגן פֿאָרן ווייט, ווייט אין אַ שוואַרצן ים אַריין, וווּ עס איז דאָרט פֿול מיט שדים, מיט לצים און רוחות רעות... און איר „באַשעפֿעניש" איז אויף די וועגן... און די וועגן פֿירן אים טיף, טיף אין דעם שוואַרצן ים אַריין פֿון די שדים און טייוואָלים... טיף, טיף אַריין.

האָט זי צום צלם געברומט, ביי וועלכן זי איז געלעגן:

— יעזו, יעזו, דערבאַרעם דיך, אויף אים! דערבאַרעם דיך אויף אים!...

מאָמענטן פון די פרייהייטס-טעג

די ערשטע טעג...

היינט, דעם 22-טן מערץ, אין יאָר 1905 (דאָס ערשטע מאָל אוודאי אין מיין לעבן ווי איך שרייב אַ דאַטע) בין איך אין קוטנע. דאָס וויכטיקסטע, וואָס איז היינט אין מיין טאָג, איז דאָס, וואָס איך האָב באַקוקט די קערפּערס פון די געהרגעטע פויערים, וואָס די זעלנער האָבן געשאָסן אין לאַטענט. זיי זענען געלעגן אין דעם טויטן-שטיבל אין שפּיטאָל, וויפל וויים איך נישט, צו 10, צו 12, איך האָב נאָר געזען ליגן. נאָר עפּעס שוין נישט קיין מענטשן, נאָר ווי ליאַלקעס אָנגעפילט מיט שטרוי, אָנגעטאָן אין פויערישע קליידער... . די פנימער זענען ראַנירט. עס האָט אויף מיר אַ שרעקלעכן איינדרוק געמאַכט. נאָר נאָך מער, דאָס וואָס דער טויט (איך מיין די טויטע מענטשן) איז געווען אָנגעטאָן אין גראָבע, פאַרשמוצטע פויערישע קליידער... מיין אויג האָט געזוכט ווייסע לייוונט... צווישן די געהרגעטע איז אויך געווען אַ פויעריש יינגל פון אַ יאָר 14. זיין יונג, לאָבוזדיקער אויסקוק האָט עפּעס גאָר נישט האַרמאָנירט מיט דעם געלן, שרעקלעכן, ערנסטן און שווייגנדיקן טויט, וואָס איז געלעגן אויסגעגאָסן אויף זיין פנים... געלע, גראָבע שווייגנדיקע הענט פאַרלייגט איינע אויף דער צווייטער — מער האָב איך נישט געזען. פויערטעס און פויערים אַרום האָבן מיר פאַרשטעלט. דער לעבעדיקער האָט שמיל געשוויגן. די קרעכצן, דאָס געוויין פון די ווייבער האָט געשטערט די גרויזאַמקייט פון דער נקמה, וואָס די לעבעדיקע נעמען פון די מערדערס מיט זייער שטילשווייגן...

די ערשטע הרוגים אויפן פוילישן פעלד, וואָס מיינע אויגן האָבן געזען.

דאָנערשטיק, דעם 24-טן.

הײַנט בין איך געווען אויף דער לוויה פון די ניַין געהרגעטע פויערים אין קוטנע.

איך בין געווען אונטער אַ שרעקלעכן אײַנדרוק. די שררים האָבן געטראָגן די טרומנעס, דאָס פאָלק איז געגאַנגען קעפּ איבער קעפּ און האָבן שטיל געשוויגן. ייִדן זענען זייער פיל מיטגעגאַנגען אין די היט אָנגעטאָן. אַלע האָבן געוויינט אין דער שטיל. אַן ערנסטע האַרמאָניע האָט אַלע צוזאַמענגעבונדן, און עס האָט זיך געדאַכט, אַז זיי נעמען נקמה פון די מערדער מיט זייער שטילשווייגן. אַמשטאַרקסטן האָט אויף מיר דעם אײַנדרוק געמאַכט דאָס רעליגיעזע געזאַנג פון די גײַסטלעכע און פאָלק. איך האָב עפּעס אָנגעהויבן צו גלייבן, אַז די מענטשן גלייבן, אַז עס איז דאָ ווער, וואָס וועט זיך אָננעמען זייער קריוודע... און איך האָב געוואָלט גלייבן, און האָב געגלייבט, אַז עס איז דאָ ווער, אַז די וועלט איז נישט הפקר. דאָס געזאַנג האָט מיך זייער גערירט — און איך בין געגאַנגען.

די ייִדן אין די היט צוזאַמען מיט דער מאַסע מענטשן — האָט מיך עפּעס געפרייט, און מיך טרויעריק-גוטיק געמאַכט. עפּעס ווילט זיך אַזוי זײַן אינאיינעם, געהערן צו וועמען...

די מאַמע פון דעם געהרגטן ייִנגל, די פויערטע, האָט געוויינט: „ווי וועל איך קוקן אויף זײַן גערעקט בעט?!“ מיך האָבן די ווערטער דערמאָנט זייער פיל מוטערלעכס — (איך האָב מיך דערמאָנט אין מײַן מאַמען, זי איז אין אַמעריקע — איך בין דאָ —) און „אַך, גאָט, ווי שיין איז דײַן וועלט, און וויפל צרות געפינט זיך אין דײַן וועלט!

איך ליב זייער דאָס פויערים-פאָלק. בײַ זיי איז דאָס נאָך אַזוי ערנסט, אַזוי ערנסט, און פּראָסט ווי די ערד אַליין!

5-טער אַפּריל.

איך בין אין וואַרשע.

לעבעדיק איז אויף די גאַסן. טויזנטער לויפן און זענען גרייט מקריב צו זײַן זיך אויף קידוש-השם...

אין פּאַוויאַק (אַ טורמע, וווּ עס זיצן פּאָליטישע געפאַנגענע) איז געשטאָרבן אײנער פון די פּאָליטישע אַרעסטירטע. טויזנטער האָבן זיך צוזאַמענגעקליבן פאַרן פּאַוויאַק און פאַרלאַנגען דעם טויטן. זעלנער זע-

נען באַפאַלן דעם עולם און אָנגעהויבן צו שיסן. דער עולם איז געשטאַ־נען ווי אַ וואַנט, און עס זענען געפאַלן איין קאָפּ נאָכן צווייטן...

אַ פאַרווונדעטן האָב איך געזען. די קויל איז אים אין בויך אַריין, דאָס בלוט האָט זיך געגאָסן, ער איז אומגעפאַלן, דער פּאָליציייסקער איז צו אים צו און האָט אים געשלאָגן. דאָך זיין פאַרלאַנג איז אויף זיינע ליפּן געלעגן, ביז דער שכל האָט אים נישט פאַרלאָזט...

בין איך געגאַנגען ווייטער, האָב איך געטראָפן אַ משוגענעם זעלנער, אַ צוריקגעקומענער פון דער מלחמה, מיט אַ הויכן פוטערן הוט, און אַ דאַר אויסגעמאָגערט פּנים, וואָס די אויגן האָבן זיך (האָט זיך גע־דאַכט) געקאַליעטשעט צווישן צווי דאַרע ביינער. דער משוגענער האָט זיך געוואַקלט אַהין און צוריק, און עפּעס גערעדט צו זיך. ער האָט מער דעם איינדרוק געמאַכט פון אַ שיכורן איידער ווי פון אַ משוגענעם.

אַ משוגענער אין אַ זעלנערישן מאַנטל!

אַ נרדף אין אַ זעלנערישן מאַנטל!

ווי טרויעריק דאָס איז!

מיט 2 שעה שפּעטער.

איך בין געגאַנגען אין גאַס, טויזנטער איילן־ זיך אַהין צום פּאַ־וויאַק, קיינער ווייסט נישט, אויב ער וועט צוריקקומען. די אַלע זענען גרייט מקריב זיין זיך אויף קידוש־השם. מיט געוואַלד אַרויסבאַקומען דעם טויטן.

אַ מלחמה באַשאַפט העלדן...

אויף דער נאַכט.

איך געדענק שוין נישט אויף וועלכער גאַס. איך ווייס נישט מער אַ שמאָלע גאַס, צווי הויכע ציילן הייזער שטייען שטום. אין די עקן שטייען זעלנער מיט ביקסן, לאָזן נישט אַדורך. פון איין זייט איז באַ־לייגט מיט זעלנער, און אין דער גאַס האָט מען אַריינגעקראָגן אַ טייל פון „עולם", זעלנער מיט געווער יאָגן, ווער עס קאָן, כאַפּט זיך אַריין אין די טויערן. די סטרושעס האָבן די טויערן פאַרשלאָסן און לאָזן

גישט אַריין. אויף די גאַסן לויפן נאָך אַרום אייניקע יונגע מענטשן, וואָס האָבן זיך נישט געקאָנט אַרויסקריגן, און מיט דעם באַוווסטזיין, אַז אָט פאַלן זיי פון די קוילן, לויפן זיי ווי משוגעים אַרום, זוכנדיק ערגעץ אַן אָרט זיך צו באַשיצן. איינער, אַ יונגער מענטש, איז אָנגעקומען צו אונ־דזער טויער. מיר האָבן אים געזען דורך אונדזער פענצטערל. מיט די אויגן האָט ער געבעטן, אַז מען זאָל אים אויפעפענען. מיר אָבער האָבן דעם שליסל נישט געהאַט. מיר האָבן געפּרוווט די טיר צו צעברעכן — אָבער אוממעגלעך. און ער שטייט פאַרן טויער, קוקט מיט די אויגן און בעט זיך שטום... איך בייס די נעגל פון מיינע פינגער...

אָט! עס האָט זיך דערהערט אַ שיסעריי.

עפּעס וואָס איז אַנידערגעפאַלן פאַר אונדזער טויער...

איך האָב נאָך געהערט דאָס לעצטע וואָרט: גאָט!

ביינאַכט.

איך האָב דעם לופטשיק פון מיין פענצטער אויפגעעפנט:

עס איז שוין גאָר שפּעט אין דער נאַכט. איך שטיי אין פענצטער. מיין פענצטער איז אויף אַ פינפטן שטאָק — בייטאָג זעט מען דעכער, קוימענס איבער קוימענס. די נאַכט איז שוואַרץ, ווי אין אַ ים. אין דער שוואַרצער נאַכט קאָן איך גאָר אָפּשיידן די שוואַרצע שאָטנס פון די פאַב־ריק־קוימען. איך הער אַ געוואַלד. — מענטשן לויפן. דעם אויער רייסט דורך אַן עכאָ פון אַ שיסעריי.

איך האָב דעם לופטשיק צוריק צוגעמאַכט...

עס איז נאַכט. עמעצער קלאַפּט אין מיין טיר.

— הערלויבט.

עס קומט אַריין מיין חבר אברהם. ער ווינקט צו מיר. „וואָס איז?“

— ווילסט גיין?

— וווּ?

— דאָרט אַהין...

דעם „דאָרט“ האָב איך שוין פאַרשטאַנען וואָס ער מיינט און איך האָב אים דערשטוינט אָנגעקוקט.

ער האָט פאַרשטאַנען, וואָס איך מיין,

— עס שאַדט נישט, זאָגט ער, דו גייסט מיט מיר.

און מיר זענען געגאַנגען.

איך געדענק נישט ווו און וווהין. ער האָט מיך ערגעץ־ווו אין די יידישע גאַסן פאַרפירט, אַריין מיט מיר אין אַ לאַנגן, שוואַרצן קאָרידאָר, דערנאָך אויף טרעפּן, און אַרום אונדז איז אַזוי שוואַרץ געווען. דאַכט זיך, אַז נישט די רוסישע ביוראָקראַטיע איז עס אימשטאַנד צו געפינען, נישט אפילו דער טייוול אַליין. אַרויפגייענדיק אויף די טרעפּן, האָט מיין האַרץ געקלאַפּט: אָט דאָ קום איך אין ריכטיקן „מקור"...

מיין חבר האָט ערגעץ־ווו אָנגעקלאַפּט, צי אין אַ טיר, צי אין אַ וואַנט, געגעבן אַ פּאַראָל און אַ טיר האָט זיך געעפנט.

מיר זענען אין אַ קליין פינצטער שטיבל, ווו דער פלאַם פון דעם ברענענדיקן לעמפּל איז פאַרטרונקען אין אַ וואָלקן רויך פון פּאַפּיראָסן און קעפּ. איידער מיר זענען אַריין, זעט זיך אויס, האָט מען געמוזט זיין פאַרנומען אין זייער אַן ערנסטן שמועס, נאָר ביי אונדזער אַריינקומען איז דער שמועס געוואָרן איבערגעהאַקט און עס איז זייער שטיל געוואָרן.

איינער האָט אויפן צווייטן געקוקט.

אויף אַ בעט, ביי אַ קליין טישל איז געזעסן אַ פריילין מיט זייער שוואַרצע האָר, אַרום איר האָבן זיך אייצט אַרומגעקליבן אַ פּאָר יונגעלייט און מען האָט זיך אָנגעהויבן צו סודען.

אין דער קופּקע איז אויך אַריין מיין חבר אברהם, ער האָט עפּעס זייער ערנסט געטענהט, מער מיט די הענט, ווי מיטן מויל. אייניקע האָבן פּראָטעסטירט, דאָך, נאָך אַ לאַנגער ווייַלע האָט זיך דאָס פריילין אָפּגערופן:

— חברים, רעדט ווייטער!

ווי עס האָט זיך דערנאָך אַרויסגעוויזן, האָט מען גערעדט וועגן אַ גראַנדיעזער מאַניפעסטאַציע אויף מאָרגן צום ציענטן פּאַוויליאָן, פאַר־דערן די קערפּערס פון די טויט־געריכטע חברים: יענקלען און נאָך אַנ־דערע.

אין אַ ווינקל איז געזעסן איינער אַ יונגערמאַן, זייער מאָדנע אָנגע־טאָן, (דערנאָך בין איך געוואויר געוואָרן, אַז עס איז אַ זעלנער פון שלאָס), און האָט דערציילט פון דער נאַכט, ווען מען האָט יענקלען זיין רעכטס געטאָן.

זיבער, מיט רואיקע טריט איז יענקל געגאַנגען, געפירט צווישן די

צווייי זעלנער צו דער תליה, און שטייענדיק אויף דער תליה, איידער דער תלין האָט אים דעם שטריק איבערן האַלדז פאַרלייגט, האָט ער זיך גע־ ווענדעט צו די זעלנער, צו די אָפיצירן:

„זעט, מענטשן זענען זיך מוסר נפש, גייען מיט ז׳בערע טריט צום טויט, קעמפנדיק פאַר דער פרייהייט, פאַר אַ בעסערער צוקונפט, פאַר אונדז, פאַר אייך...“

דער אָפיציר האָט געהייסן פויקן, אַז מען זאָל נישט הערן, וואָס ער רעדט. נאָך דער זעלנער פון דער פויק, האָט זיך אַ מיגוס פאַרוויגערט, געוואָלט הפנים אויסהערן, וואָס טראַכט אַ מענטש פאַרן טויט.

און עס האָט זיך נאָך געהערט זיין קול...

— באָם—מ—מ—ם! — האָט די פויק געקלאַפּט.

און שוין — אַ לאַנגער כאָרכל, אַ צאַפּלען מיט די פיס, און פאַר אונדזערע אויגן האָט שוין געהאָנגען אַ טויטער קערפּער, איינגעוויקלט אין אַ קאַפּאָטע, טויט און שטום, נאָך מיט אַ טיפן סוד פון „יענער וועלט“...

נאָך יענקלען האָט מען אַרויסגעפירט אַ צווייטן בחור, וועלכן מען האָט געהאַט באַשולדיקט, אַז ער האָט געשאָסן אויף אַ קאַזאַק.

דאָס איז נאָך געווען אַ יונג קינד, פון אַ יאָר 17—18, בלייך אויפן פנים, דאַר, און שרעקלעך שוואַרצע אויגן, וועלכע האָבן זיך געוואָרפן אין זיין בלייך פנים ווי מייז־לעכער. די אימה פאַרן טויט איז אים געלעגן אויפן פנים. ניין, ער איז נאָך נישט געווען צוגעגרייט צום טויט, נאָר פאַרשטאַנען האָט ער די שרעקלעכקייט פון דעם אויפהערן צו זיין, און ער האָט געוואָלט לעבן, ווייטער לעבן, אין אַ פינצטערן קערקער, אַבי נאָר די האָפנונג נישט צו פאַרלירן, לעבן.

נישט געוואָלט האָט ער גיין צום טויט, האָט ער זיך פאַר דער וואַנט געכאַפּט, און געמאַכט שרעקלעכע געוואַלדן...

נאָר די געוואַלדן זענען געווען אַזוי אוממענטשלעך, אַזוי שרעקלעך און אַזוי גרויזאַם, אַז די האָר פון קאָפּ האָבן זיך אויפגעשטעלט, די גאַנצע שרעקלעכקייט פון אַ מענטש, ווען ער דערזעט דעם טויט פאַר זיך, איז געווען אין זיין געשריי.

— מאַמע... לעבן... מאַמע... מאַם...

פון די געוואַלדן האָט זיך די גאַנצע פעסטונג אויפגעכאַפּט, ווייבער און קינדער האָבן זיך אין די פענצטער געוויזן. מען דערציילט, אַז לאַנג, שוין זייער לאַנג, האָט מען נישט געהערט אין שלאָס אַזעלכע געוואַלדן.

צוויי קאזאקן האָבן אים פאַר די האָר גענומען, די איבעריקע ביי די הענט און פיס און האָבן אים צו דער תליה געטראָגן.

און די פויק האָט געקלאַפּט הויך, שטאַרק, וואָס אַמאָל העכער, שטאַרקער, נאָר דעם אומגליקלעכנס געוואַלדן האָט זי נישט געקאָנט פאַר־טויבן.

אַז מען האָט אים אויף דער תליה אַנידערגעשטעלט, האָבן זיך די פיס הינטער אים געבראָכן, און ער איז געפאַלן הינטער זיך, האָבן אים צוויי קאַזאַקן דעם קאָפּ מיט געוואַלד הינטער דער פעטליע אַריינגעשטעלט...

— מאַמע... מאַם... — האָט זיך נאָך געהערט דאָס לעצטע מאָל דער אויסרוף פון אונטער דעם תליגס שטריק.

אין אַ מינוט אַרום האָט שוין אַ מענטש — אַ שמאַטע געהאָנגען, און איז שוין זייער שטיל, זייער רואיק געווען...

דער עולם האָט די „מעשיות“ אויסגעהערט שטיל, אָבער דאָך גענוג גלייכגילטיק; זעט זיך אויס, אַז זיי זענען געווינט צו אַזעלכע „מעשיות“ און עס מאַכט שוין אויף זיי קיין איינדרוק נישט.

דער עולם האָט זיך איצט גענומען האַנדלען איבער דעם, ווי מעכניש די מאַניפעסטאַציע דורכצופירן, צו פאַרשטענדיקן זיך מיט אַנדערע אָר־גאַניזאַציעס אדגל.

אין דעם קלאַפּט מען אין טיר.

דער עולם ווערט שטיל.

מען גיט אַ פּאַראָל און אַ קליין מענטשל גיט אַ קום אַריין און פירט מיט נאָך וועמען דאָרט. מען רוימט זיך עפּעס.

עס ווערט זייער שטיל.

די אָנגעקומענע פאַרלאָזן באַלד דאָס חדר.

— חברים! — רופט זיך אָפּ דאָס פרייליין, נאָכדעם ווי זיי זענען אַרויס — אין וואַרשע איז געוואָרן דערקלערט קריגס־צושטאַנד, דער גענעראַל־גובערנאַטאָר האָט געגעבן אַ באַפעל די זעלנער צו שיסן ביי דער קלענסטער מאַסן־פאַרזאַמלונג!

— חברים! עס לוינט זיך צו אָפּפערן אַ געוויסע צאָל קרבנות אויף אַזאַ מאַניפעסטאַציאָן. עס שרייט אין די גאַסן! — האָט זיך אָפּגערופן אַ קול פון אַן אָנגעזעענער פערזאָן.

— געוויס! — האָבן זיך אָפּגערופן אַנדערע קולות, ווי מען וואָלט מענטשן־לעבנס געציילט ווי אַרבעס...

איך פרעג אין דער שטיל מיין חבר אברהמען, אויב איך מעג מיך אָנרופן. אַ פּאָר „גענעראַלן" האָבן מיך שטרענג אָנגעקוקט.

— חברים — זאָג איך — יעדן מענטשנס לעבן איז אַ הייליקטום פאַר זיך באַזונדער, אַ וועלט באַזונדער. מען טאָר נישט שפּילן זיך מיט יענעמס לעבן אויף צוועקן, מעג דער צוועק זיין ווי הייליק. איך האָב נאָר רשות אויף מיין אייגענעם לעבן, אָבער קיינמאָל אויף יענעמס...

מען איז מיך באַפאַלן ווי מיט האָגל:

— מיר דאַרפן נישט קיין רחמנות.

און אפשר האָבן זיי רעכט.

זיי זענען וועג־ווייזערס, בויערס פון אַ נייער וועלט, און יעדער איז נאָר אַ ציגל צו בויען די נייע וועלט. איך בין אַ צעבראָכענער, אָרעמער זינגער, איך זע אין יעדן מענטש, אין יעדן אינדיווידואום אַ באַזונדערע וועלט פאַר זיך אַליין... איך וויל שוין גאָרנישט רעדן.

מיין חבר האָט מיך צוריק אַראָפּגעפירט.

לאַנג האָב איך מיך גאַס איין, גאַס אויס געדרייט. פיל מאָל האָט מען מיך אָפּגעשטעלט, מיין פּאַס באַקוקט, פילע פּאַטראָלן האָב איך אויפן וועג באַגעגנט פירן מענטשן אין צירקל אריין. ווי משוגע בין איך אַרומגעלאָפן. דאָך צום סוף זיך צו מיין וווינונג דערשלאָגן...

אַז איך בין אַרויף די שוואַרצע, הויכע טרעפּ, האָט מיר אַן אָדער צי אין מוח, צי אין האַרצן געקלאַפּט:

— מאָרגן פאַרן פּאַוויאַק!

ווי אַ מידער הונט בין איך אויף מיין בעט געפאַלן, און לאַנג, לאַנג אין דער פינצטערער נאַכט געקוקט. דאַכט זיך איך האָב איבער עפּעס וואָס געקלערט.

נאָר וואָס — געדענק איך נישט.

מאָנטיק.

די זון האָט אין מיין פענצטער געקוקט, באַגאָסן מיין אָרעם שטיבל מיט ליכט, און מיין האַרץ האָט עפּעס נישט ווילנדיק אָנגעהויבן צו קלאַפּן:

— מענטש, שטיי אויף!

און אָנגעצונדן מיט ענערגיע האָט עס מיך פון די טרעפּ געהויבן.

איך בין אין גאַס געקומען. שטיל איז אין גאַס. די געוועלבער זענען צו, די שויפֿענצטער פֿאַרהאַקט. מאַסן מענטשן דרייען זיך איבער די טראָ־טואַרן, רואיק, מיט איינגעהאַלטענע טריט, האַנט ביי האַנט, אַקסל ביי אַקסל. און איין נשמה לעבט אין דער שוואַרצער מאַסע, אַ נשמה פֿון אחדות, פֿון איין טייל לעבן...

עס קומט צוגיין אַ מענטשל און וואַרפֿט אַ וואָרט... און ווערט פֿאַר־שוווּנדן. מען ווייסט נישט ווען, נישט ווו. און דער עולם איז שוין אַראָפּ פֿון טראָטואַר, פֿאַרנומען די גאַס, און מען גייט.

צוויי הויכע שערענגעס הייזער ציען זיך גאַנץ ווייט אוועק און ווערן ערגעץ ווייט פֿאַרנעפּלט. און צווישן די שערענגעס הייזער — די מאַסן, אַ ים קעפּ.

און אויף דעם ים קעפּ שווימט, ווי אַ זעגל־בוים, אַ פֿאָן אַ רויטע, און ווייזט אַ וועג...

נישט פֿון גאָלד געהעפֿט, נישט רייך געפּוצט איז די אַרבעטער־פֿאָן. אין דער שוואַרצער נאַכט, אין פֿינצטערן קעלער, האָט די מאַמע — די נויט — דעם פֿאָדעם געשפּינט, די שוועסטער — די סוכאָטניצע (פֿון דער טאַבאַק־פֿאַבריק), האָט די פֿעדעם אויף דער וועבשטול אויסגעצויגן. און דער ברודער — דער דלות, האָט די פֿאָן געשפּינט.

אין בלוט זענען די פֿעדעם געטונקט געוואָרן; אין בלוט פֿון די הרוגים, פֿון אָרעמקייט, פֿון נויט און דחקות.

פֿלאַטער, אָרעמקייט, פֿלאַטער איבער דעם ים קעפּ, און שאַרף און שטאַרק זאָג דיין וואָרט, וואַרף דיין וואָרט אין מענטשנס געזיכטער.

שאַרף און שטאַרק, ווי דיין האַמער, ווי דיין האַנט איז.

און פֿון טויזנטער ברוסטן איין געוואַלד, איין געשריי און איין קול:

און די „שבועה“, ווי גאָטס וואָרט, ווי אַ ווינט וואָס איז אַקאַרשט אַרויסגעלאָזט פֿון אונטער דעם „אוצר הרוחות“ טראָגט זיך אין גאַס. דער „יחיד“ איז אויס יחיד געוואָרן. יעדער איז געוואָרן אַ חלק אין דעם גרויסן, גרויסן כּלל — אין דעם פֿייער פֿון אחדות — וואָס איין אומגעהויערע, אומבאַוווּסטע קראַפֿט האָט זיי אַלע צונויפֿגעבונדן.

פֿייער, אָרעמקייט, דיין יום־טוב, דיין רויטן יום־טוב — דעם יום־טוב פֿון דיינע הרוגים!

זשאַנדאַרן קומען אָן.

אַ גאַנצע ראָטע. אַ מינוט האָבן זיי זיך אָפּגעשטעלט. אַ מינוט האָט

זיך די מאַסע אויך אָפּגעשטעלט. באַלד ווי גאָרנישט. איינער איז אַריין אין צווייטן, און עס איז שטיל געוואָרן, זייער שטיל.

צוויי רוחות האָבן אַ מינוט איינער דעם צווייטן אין פּנים געקוקט.

מען האָט נאָך נישט געוווסט צי האָט זיך שוין אָנגעהויבן... מען האָט נאָך נישט פאַרשטאַנען וואָס דאָס איז. — עפּעס אַ ווינט איז דורך אונ־דזערע קעפּ דורכגעפלויגן.

— טראַכ—כ—ך!

דאָ און דאָרט האָבן זיך מענטשן איינגעבויגן אין דער מאַסע. און אין דעם ים קעפּ זענען עפּעס לעכער געוואָרן. טראַכ—כ—ך!

אַ ווינט האָט מיין קאַפּעליוש אַראָפּגעשלעפּט.

מיין חבר אברהם בייגט זיך איין.

— וואָס איז דיר?

ער ענטפערט מיר נישט.

— זוכסט עפּעס?

זיינע פיס גליטשן זיך אונטער אים.

איך בייג מיך אַראָפּ, איך טאַפּ אָן, עפּעס רינט מיר דורך מיין האַנט.

— וואָס איז דאָס?

עס איז ווער געפאַלן איבער מיר.

מיין קאָפּ ליגט אויף עפּעס זייער ווייכס.

עס איז מיר זייער פינצטער אין די אויגן...

מיטוואָך.

זייער פרי פרימאָרגן.

די וועלט איז נאָך איינגעהילט אין האַלבן נעפּל, דאָ און דאָרט קע־רעווען זיך אַרויס פון וואָלקן הויכע רייען הייזער — אַ גאַס.

לער און ליידיק איז די גאַס, קיין מענטש, קיין פערד, קיין הונט. נאָר געדיכטע פּאַטרולן זעלנער געפירט פון אַ גאַראָדאָוואָי שפּרייזן דורך די גאַס, און די באַליידיקטע הייזער — טריבע, פאַריתומטע. עס דאַכט זיך, אַז די איינוווינער זענען אין זיי אויסגעשטאָרבן. אין יעדן פענצטער אַ מת באַדעקט מיט אַ שוואַרץ ליילעך, און די זעלנער היטן קאַטאַקאָמבן...

לוויות ציען זיך איבער דער גאַס, פון שפּיטאָל אויפן בית־עולם. די קרבנות פון דער מאַניפעסטירטער דעמאָנסטראַציע. אַ שוואַרצער קאַסטן

געצווינגן פון אַ בלינד פערד. אַ קרייץ פון פאַרנט, אַ טאַטע אָדער מאַמע נאָכן קאַסטן...

און זיי מישן זיך אויס, די זעלנער מיט די לוויות, און די שטאָלענע קרייצן קוקן אַרויס פון די שטאָלענע זעלנערישע פיקעס. און זיי שלעפּן זיך די שוואַרצע קאַסטנס ווי די קוילן־וועגן פון דער טאָוואַראָווע, דורך דער אייזן־גאַס...

ווער זייט איר, יונגע קרבנות? האָט מען כאָטש אייערע נעמען פאַר־צייכנט?

מיין חבר אברהם! ליגט אפשר דיין קערפּער אין איינעם פון די וועגן? נאָר איך האָב דעם וואָגן נישט דערקענט — ווייל אַלע זענען גע־ווען גלייך.

אַ קרייץ פון פאַרנט, אַ טאַטע, אַ מאַמע פון הינטן, פון ביידע זייטן מיט פאַטרולן זעלנער באַגלייט.

שרייבנדיק די ווערטער, ליגט מיין טיכל פאַר מיר, מיין טיכל דורכגע־ווייקט אין דיין בלוט, אין דיין יונג בלוט.

אברהמס בלוט, אברהמס בלוט! איך האָב דיך געקענט. איך האָב געוווסט דיינע לײדן, איך האָב אָבער אויך געוווסט דיין גלויבן, דיינע שטרעבונגען, נאָר וואָס דו האָסט אַזוי הייס געקאָכט אין אברהמס אָדערן...

אברהמס בלוט — פאַרגאָסן אויף מאַרשאַלקאָווסקע גאַס אין דעם רינשטאָק. צי האָט ער כאָטש געוווסט, דער סטרוזש פון מאַרשאַלקאָווסקע גאַס נומער 153, אַז דאָס בלוט, וואָס ער האָט אָפּגעוואַשן פון די שטיינער און אין זיין שאַף אויסגעשווענקט — איז געווען דיין בלוט — היין יונג, לעבעדיק בלוט?!

איך האָב עס געקענט! — — —

מיט צוויי טעג שפּעטער.

פרייטיק.

איך בין אין גאַס אַרויס. אַ טריט צוויי־דריי פאַר מיין טיר באַגעגנט מיך אַ פּאַטרול. דעם סטראָזשניק — וואָס האָט געפירט דעם פּאַטרול — האָט אַוודאי מיין אויסזען נישט געמוזט געפעלן. גייט ער צו צו מיר און מען נעמט מיך אין מיטן אַריין און מען הייסט מיך גיין. גיי איך. אַ מינוט

בין איך א יחיד: באַלד גייט דורך אַ צווייטער ייד, און האָט זיך אומגעקוקט הינטער זיך, דער סטראַזשניק האָט עם באַמערקט, גגעגעבן אַ ווינק צו אַ זעלנער, ער זאָל אים הייסן מוחל זיין. און מיר גייען שוין געפּאָרט.

— שלום עליכם, אַ ייד.

— עליכם שלום, פעטער.

— אָפּגעדאַווגט, אָנגעביסן און געגאַנגען אין גאַס אַרויס — מוכן ומזומן אַ גראָשן געלט פאַרדינען. — דאָס ווייב וואַרט מיטן מיטאָג אויף מיר, האָסטו דיר אַ חתונה, זייער קאָפּ זאָל אַזוי שטיין צו טאַנצן ווי מייַנער שטייט מיר יעצט מיט זיי שפּאַצירן צו גיין.

— וואָס קאָנען מיר טאָן?

— אַז מיר זענען אין גלות — לייגט ער צו — אָבער ווי לאַנג קאָן ער אונדז פירן?

— ווי לאַנג עס וועט אים געפעלן.

נישט לאַנג זענען מיר געווען אַ פּאָרל. מיר דערזען אַ דריטן צווישן זיך. געווען איז עס אַן אַרבעטער־ייִנגל מיט אַ פּעקל אין דער האַנט.

— שליעדזשא מאַם — איך האָב אַ הערינג — ווייזט דאָס ייִנגל דעם סטראַזשניק דעם אויפגעוויקלטן הערינג, פון וועלכן טראָפּנס זאַלץ האָבן גערונען.

— ניטשעוואָ, אידי, אידי!

— מיד האָט די מייסטערין געשיקט נאָך אַ הערינג מיט אַ ברויט, פירט ער מיך גאָר אין צירקל (אוטשאַסטאָק) אַריין. זי קער אין דער היים שוין לאַנג וואַרטן — זאָגט דער יונג צו אונדז.

— עס דערוויל דעם הערינג אויף. מען קאָן אים דיר נאָך קאָנפּיסקירן אין צירקל .

— אוודאי וועל איך אַזוי טאָן, וואָס דען מיינט איר? — ברעכט דער יונג דעם הערינג אויף צוויי — אפשר ווילט איר, פעטער, פאַרזוכן? — דערלאַנגט ער די צווייטע העלפט מיר מיט מיין שכן.

דער ייד וויל נישט.

— כאָטשעש, בראַט? — ווענדעט ער זיך מיטן האַלבן הערינג צו דעם זעלנער, וואָס גייט נעבן אים.

— דאַוואַי, בראַט! — מאַכט דער זעלנער, און נעמט דעם הערינג אַריין אין אַרבל, און זויגט אים באַהאַלטענערהייט, ווי ער וואָלט אַ פּאַפּיראָס גערויכערט, שטייענדיק אויפן קאַראַול.

— טי סטאָי! — שרייט דער סטראַזשניק צו אַ דורכפאָרנדיקער דראָזשקע, דער זעלנער האַלט שוין דאָס פערד איין.

אַ דערשראָקענער יונגערמאַנטשיק, עלעגאַנט געקליידעט, קוקט אַרויס פון דער דראָזשקע.

— ווילעזאַי! — באַפעלט דער סטראַזשניק.

— געוואַלד, מיין ווייב גייט מיר צו קינד, איך פאָר נאָך דער היי־באַם! — שרייט און בעט זיך דער יונגערמאַנטשיק מיט טרערן אין די אויגן.

— גיטשעוואָ, בראַט, ווילעזאַי! — באַפעלט דער סטראַזשניק.

ער איז נעבעך אַראָפגעקראָכן פון דער דראָזשקע. אַ ברירה האָט ער געהאַט.

— זי מוז שוין געווינען — קרעכצט דער יונגערמאַנטשיק.

— מזל־טוב, אַ בן־זכר! — זאָגט דער ייד.

— שטעלט, פעטער, לעקער און בראָנפן.

יענע לאַכן.

— אַ חורבן נאָך דעם געלעכטער.

אַזוי שפּאַצירן מיר איבער דער טוואַרדע גאַס.

און דאָ לויפן מענטשן, האַנדלען און וואַנדלען, שאַפן זיך געלט ווער־סלען צו צאָלן — אַ פינף זעקלער מעל קויפן. אַ פּראָווינצער ייד לויפט איינקויפן און אהיימכאַפּן זיך — ווייל די באַנען וועלן זיך שטעלן.

אַ יידענע מיט עפּל שטייט ביי אַ לאַמטערן און פאַרקויפט עפּעלער חדר־ייִנגלעך.

דעם סטראַזשניק געפעלט ניט די יידענע, אוודאי אַז „אינטעלי־גענטקע", אַ „רעוואָלוציאָניסטקע", אַ קשיא אויף אַ מעשה, אַז מיר זענען געוואָרן איבערגעגעבן אויף דעם סטראַזשניקס פּסיכאָלאָגיע.

ער נעמט די יידענע.

— אַ בייזע נאַכט אויף זיין קאָפּ! איינגעשלאָסן די קינדערלעך אין דער היים, אַרויסגעלאָפן אַ פּאָר גראָשן לייזן און אַ ברייטל קויפן.

— יידן, געוואַלד, וואָס טוט מען?! די קינדער קאָנען דאָך אין דער היים פאַר הונגער אויסגיין.

אַן עצה איז דאָ דערויף? מיר גייען ווייטער.

— ווי לאַנג קאָן דער שפּאַציר דויערן?

— עס זאָל זיך כאָטש ענדיקן פאַר דריי, איך האָב מיטאָג פונקט

דריי אַזייגער. מיין ווייב וואָלט מיר דעם טויט געמאַכט, ווען איך וואָלט מיך פאַרשפּעטיקט — רופט זיך אָן אייגער צווישן אונדז.

— איר וועט עסן מיטאָג, ברוך השם, אָן דעם ווייב, אין אַן אַנדערער חברותא — איז אים מבשר דער יונג פון הערינג.

— אַוודאי נישט. דאָס ערשט מאָל ביי אים — טרעפן טייל אויף דעם יונג — מיטגעמאַכט שוין אַמאָל די חתונה? העט?

— מיטגעמאַכט, וואָס דען?

— נו?

— איר וועט פאַרזוכן — וועט איר געניסן...

ביי ענדע קרולעווסקע גאַס האָט דער סטראַזשניק אַ יונגערמאַנטשיק וואָס האָט געוואָלט פלינק אויף יענער זייט טראָטואַר דורכגיין, אָפּגעשטעלט.

— שטיי!

— איך האָב אַ פּאַס — זאָגט דער יונגערמאַנטשיק — און נעמט אַרויס אַ ביכל פון קעשענע — „חיים גאָלדמאַכער".

— ווסיאָ ראַוונאָ — זאָגט דער סטראַזשניק — אין צירקל וועט מען זען.

און ער גייט שוין צווישן אונדז.

— איך האָב אים אין דר'ערד, איך קום אין צירקל אַריין, גיי איך צו צום קאָמיסאַר — וועט איר זען, כאַפּט ער די עליה: מיינער אַ גוטער באַקאַנטער, וואַרט, טאָמער טרעף איך דאָ דעם פּאָמאָשטשניק, אַ רעוויראָווע פון צירקל, אויפן וועג — איך זאָג נאָר איין וואָרט... — זאָגט דער יונגערמאַנטשיק וואָס האָט אַ „פּאַס".

— הער לעבן! — הייבט זיך אָן צו בעטן ביים „מאַכער" די יידענע — אַ לעבן אויף אייך, ראַטעוועט אַרויס אַן אומגליקלעכע מאַמע, כ'האָב די קינדער אין קעלער איינגעשלאָסן.

— קאָוואַלעווסקי — שטעלט זיך פאַר פאַר אים דער יונגערמאַנטשיק, וואָס איז געפאָרן נאָך דער הייבאַם, און רוימט אים עפּעס אַריין אין אויער.

— עס וועט שוין רעכט זיין, שוין רעכט זיין... ווינקט דער יונגערמאַנטשיק וואָס האָט אַ „פּאַס".

— יונגער מענטש, אַז איר זענט שוין יאָ אַזאַ בריה, טאָ לאָזט זען אייערע גבורות — זאָגט צו אים דער ייד פון מיטאָג — און נעמט אונדז אַלע אַרויס פאַר דריי אַזייגער. מיר זענען דאָך גאָט די נשמה שולדיק.

— לאָז מיך נאָר אַ שטיקל רעוויראָווע אונטער דער האַנט אַרונ־טערקריגן, וועלן מיר שוין דערנאָך רעדן.

— אָט גייט, גייט אַ רעוויראָווע! — שרייט איינער פון דער „פּאַר־טיע“, דערזעענדיק אַ רעוויראָווע אויפן טראָטואַר.

— דער יונגערמאַן, דער „מאַכער“, קוקט לאַנג.

— אַ באַקאַנטער? — פרעגט מען אים.

— יאָ, אַ באַקאַנטער, סטיעפּאַן מיכאַילאָוויטש.

— פּאַזוואָלטיע, פּאַזוואָלטיע! — שרייט דער יונגערמאַן און מאַכט מיט די הענט, ווי איינער וואָס ראַטעוועט זיך פון וואַסער אַרויס.

דער רעוויראָווע קומט צו.

— גאָספּאָדין סטיעפּאַן מיכאַילאָוויטש — שטרעקט דער יונגער־מאַן צו אים די האַנט אויס אויף „שלום־עליכם“, ניע אוזנאַלי?

— אַ קטאָ טי טאַקאָי? — פרעגט אים דער רעוויראָווע.

— יאַ ח־י־י־ם גאָלד־מאַ־כער — דריקט אויס דער יונגערמאַן שאַרף זיין נאָמען.

— ניע זנאַיו קאַקאָי גאָלדמאַכער. — רופט זיך אָן דער רעוויראָווע, און ווענדנדיק זיך צום סטראַזשניק, מאַכט ער אויף זיין לשון: דיערזשי, דיערזשי.

— נישט דערקענט.... — שאָקלט דער יונגערמאַנטשיק מיטן קאָפּ, רויט־טויט פאַר חרפּה.

— אַז עשו וויל נישט, דערקענט ער נישט — זאָגט אַ ייד.

— אין אוטשאַסטאָק וועל איך אים שוין ווייזן — שטאַמלט דער יונגערמאַנטשיק פאַר חרפּה.

און אַזוי האָט מען אין גאַס שפּאַצירט, ביז עס האָט זיך געהאַט אָנגעזאַמלט אַ שטיק 20 — 30. האָט מען אונדז אין צירקל אָפּגעפירט.

פאַר דער טיר פון צירקל האָט מען באַגעגנט אייניקע אַזעלכע „קאָמ־פּאַניעס“ און מיר האָבן באַגריסט איינער דעם צווייטן.

אַז מיר זענען אין פּאָדערצימער פון צירקל געשטאַנען, האָט מען גע־הערט פון אינעווייניק שרעקלעכע געוואַלדן, געשרייען, אַזוי ווי פון אונ־טער דער רוט.

דער יונג פון הערינג איז צוגעגאַנגען צו דעם יידן, וואָס האָט זיך דורכויס אַהיים געאײלט אויף דריי אַזייגער צו מיטאָג, און קלאַפּנדיק אים אין רוקן, מאַכט ער אַזוי:

— גרייט אייך צו, פעטער, צו די „לאָקשן“, וואָס מען טיילט דרינען.

דער ייד איז טויט־בלאַס געוואָרן.

דריי אַזייגער.

מען זאָגט, אַז פּאָליציי האָט באַקומען אַ באַפעל נישט צו שטערן די מאַניפעסטירנדיקע. די פּאַטרולן אין גאַס ווערן וואָס אַמאָל ווייניקער. וואָס אַמאָל ווייזן זיך מער זעלנער און ווייניקער פּובליקום.

פון איין גאַס צו דער צווייטער ציען זיך מאַניפעסטאַציעס מיט רויטע פאָנען. דער סטראַזשניק ביים עק גאַס שטייט, זעט און גלייבט זיינע אויגן נישט. דאָס פּובליקום פאַרלאַנגט פון אים ער זאָל דאָס היטל אַראָפּנעמען, ער טוט דאָס מיט אַן אידיאָטישן שמייכל אויף די ליפּן. טייל פון פּובליקום שטעקן אים די רויטע פאָן אין האַנט אַריין און נעמען אים מיט, פאָרויס. פּנימער ווייזן זיך אין די פענצטער, מענטשן אויף די באַלקאָנען פאָכען מיט די ווייסע טיכלעך.

אַ מענטש קומט אָן קעגן דער מאַניפעסטאַציע:

— באַגריס די פרייהייט!

— עס זאָל לעבן די פרייהייט!

אַן אָפיציר אויפן טראָטואַר נעמט אַראָפּ דאָס היטל.

— נידער מיט דער זעלבסטהערשונג!

— נידער מיט דער זעלבסטהערשונג! — שאָקלט מיט דער אָפיציר מיטן קאָפּ.

אויף אַ לייטער אין מיטן גאַס שטייט אַ „בונדיסט“ און רעדט צום פאָלק:

„מיר געניסן פון דער פרייהייט, בשעת די וואָס האָבן אונדז געגעבן די פרייהייט שמאַכטן אין די קערקערס פון פּאַוויאַק, אין דעם צענטן פּאַוויליאָן!“

— צום פּאַוויאַק! — שרייט דאָס פּובליקום.

— צום פּאַוויאַק!

עס קומט אָנצולויפן אַ קאָמיסאַר פונעם צירקל, דאָס האַרץ זיינס קאָן נישט פאַרטראָגן, וואָס עס טוט זיך אין גאַס אָפּ. עס גייען דורך אייניקע זעלנער מיט ביקסן. ער לויפט צו צו די זעלנער און קאָמאַנדירט:

— שיסן!

— טראר־כך!!

און עס פאַלן צוויי מיידלעך, זייערע האָר איינגעטונקט אין בלוט.

דאָס פובליקום גיט א רינגל ארום די זעלנער, מען גיט א כאַפּ פון זיי די ביקסן ארויס, דער קאָמיסאר אנטלויפט אין אָן אָפענעם טויער, וואָס איז געווען קעגנאיבער אים.

דאָס פובליקום לויפט נאָך. ער האָט דעם טויער פארקלאַפּט.

— אויפרייסן! — שרייט דאָס פובליקום, און הונדערטער הענט גיבן זיך א לעז אָן אין טויער.

— פארברענען דאָס הויז מיט אים אינאיינעם! — שרייען אנדערע.

עס באווייזט זיך אן אָפיציר אויף א טיש:

— „חברים! — גיט ער א געשריי — פארשמוצט נישט אייערע הענט אין זיין ברודיק בלוט. ברודיק איז זיין בלוט, וואָס האָט גישט פארשטאַנען די פרייהייט. גיט אים איבער אין מיין האַנט, איך וועל אים משפטן".

— גוט! — שרייען קולות פון פובליקום.

מען רייסט אויף דאָס טויער, מען פירט ארויס דעם קאָמיסאר, דער אָפיציר רייסט פון אים די שליפעס אראָפּ. עמעצער פון פובליקום כאַפּט ארויס דעם קאָמיסארס שווערד און צעברעכט זי אויף שטיקלעך. מען גיט אים א נעם און צוויי יונגען פירן אים אונטערן ארעם אין צירקל אריין.

— אזוי ווי ער האָט ביז איצט מיט אייך געטאָן, אזוי טוט מיט אים איצט.

— אך, פובליקום, פובליקום, ווי לייכטזיניק דו ביסט...

— אך ,פובליקום, פובליקום, ווי אומבארעכנט דו ביסט.

עס ווערט שטיל.

פון דאָרט קומט אָן א מאניפעסטאַציע. די מאניפעסטאַציע טרעט אָפּ אין א זייט, און מאכט א וועג פאר יענער. עס ווערט זייער שטיל צווישן עולם. אַלע נעמען די היטלען אראָפּ, אַלע בייגן די רויטע פאָנען לכבוד יענער מאַניפעסטאַציע, וואָס קומט אָן צו ציען פון מארשאַלקאָווסקע גאַס.

וואָס איז געשען?

רואיק און שטיל גייט דורך די מאניפעסטאַציע דורך דער גאַס. צוויי סטודענטן טראָגן א טויטן חבר אויף די אָרעמס, פאָרויס גייען אייניקע פרייליגס, טראָגנדיק דעם געהערגעטנס מאַנטל אין בלוט איינגעטונקט.

שטיל איז געווען די מאַניפעסטאַציע.

אָן געזאַנג, אָן רעדעס...

פארנאכט.

די גאס איז ווי זי וואָלט עפּעס געוואָרן פון גלות אויסגעלייזט... פון אלע הייזער האָבן זיך מיר און טויער געעפנט. און כוואליעס מענטשן האָבן זיך פון די הייזער ארויסגעגאָסן. אין גאס איז היימלעך. די גאס איז פריילעך.

אלע מיט יום־טובדיקע פנימער, רויטע בלימלעך אין די קלאַפּעס, פריילינס מיט רויטע בענדער אויף דער ברוסט, מיט געזאַנג אויף די ליפּן לאָזן זיך פון גאַס צו גאַס. איינער קען נישט דעם צווייטן, און איינער־באַגריסט דעם צווייטן, מענטשן קושן זיך אויף דער גאַס, אומבאַקאַנטע מיט אומבאַקאַנטע נעמען זיך אין די אָרעמס, שפּאַצירן אינאיינעם, און זינגען אינאיינעם איין פרייהייטס־ליד. א זעלנער מיט א ביקס זעט מען אין גאס נישט. די איינצלנע זעלנער, וואָס גייען אין גאַס, האָבן זיך אינאיינעם אויסגעמישט מיטן פּובליקום, דאָרט קושט זיך אַ יונגערמאַן מיט אַ זעלנער, דאָרט כאַפּט האָט פּובליקום אַ זעלנער אויף די הענט, און טראָגן אים אין מיטן גאַס.

— באַגריסט די פרייהייט!

— עס זאָל לעבן די פרייהייט!

— הוררא!

אין די פענצטער ווייזן זיך אילומינאַציעס. פון איבער דעכער שיסן אויס ראקעטן, וועלכע ציגדן א האלבן הימל אונטער. און איבער די גאסן גיסן זיך כוואליעס מענטשן, איינע אויף די צווייטע, אויף אלע געזיכטער שיינט איין האָפענונג און עס גיסט זיך דאָס געזאַנג פון טויזנטער מיילער:

„און ריכטער וועלן דענסטמאָל זיין מ י ר!“

אַלט און יונג, קינד און קייט, זענען אויף דער גאַס. פריי און אָפן איז אלץ געוואָרן, עפּעס א גרויסער יאָך איז פון אקסל געפאלן, און דיר דאַכט זיך, אז די גאַנצע וועלט איז פארוואנדלט געוואָרן אין אַט יענער וועלט, פון וועלכער מיר האָבן זיך אין אונדזערע קינדער־יאָרן אזויפיל לעגענדעס אָנגעהערט — אין דער פרייהייטס־וועלט, וואָס איז אויף יענער זייט ים. דאָס פאָלק קושט דעם סאָלדאַט, וואָס עס טרעפט אָן אויפן וועג. שטעקט אָן די קעשענעס פון דעם סטראַזשניק מיט אַלע גוטע זאַכן, און וואַרעם דריקן אים יונגע מענטשן די האַנט און באַגריסן אים:

— פרייע בירגער!

פארגעסן האָט דאָס פאָלק די שנאה פון נעכטן, פארגעסן אין דער נקמה, וועלכעס עס האָט געשווירן ביי די קברים פון די קרבנות. פאר־

געסן האָט דאָס פאָלק אין אלעם. און איין גרויסע ליבע האָט ארומגענו־
מען דעם מענטשנס הארץ. און ברייט און ווייט האָבן זיך די אָרעמס אויס־
געשפּרייט:

— גאָט, ווי ברייט איז דיין וועלט!

און צו דעם טיראַנישן באדריקער האָט דאָס פאָלק די האַנט אויסגע־
שטרעקט, און האַרציק און ברידערלעך זיין האַנט געדריקט.

— זיי באַגריסט, דו פרייער בירגער!

און די פרייהייט האָט זיך אין דער לופט געטראָגן, אָנגעפילט דעם
גאנצן רוים און ווער עס האָט די לופט געשעפּט, האָט אין זיך די פריי־
הייט געפילט:

— זיי באַגריסט, דו פרייער בירגער!

נאָר דאָרט ווייט אין עק גאַס, צווישן די הויכע ציילן הייזער איז די
זון אונטערגעגאנגען אין אַ רויט געשטאַלט, און אַ נעפּל האָט איינגעהילט
די גאַס. דער רויטער זון־אונטערגאַנג האָט פון דעם נעפּל אַרויסגעקוקט,
און דערמאָנט אין עפּעס...

עס האָט זיך געדאכט, אז דאָרט זענען פארגליווערט געוואָרן די
שטראָמען בלוט פון די טויזנטער יונגע לעבנס, וואָס די איינע מינוט פריי־
הייט האָט אָפּגעקאָסט, און פון דאָרט, פון יענער זייט וועלט ווינקט אהער
צו אונדז דאָס בלוט, און גריסט פונדערווייטנס:

— זיי באגריסט ,דו פרייער בירגער!

— צום פּאוויאַק! פארן ראטהויז!

— באפרייען די ארעסטירטע!

— אמנעסטיע!

פון עק גאס קומט אן צו ציען א לאנגע און א ברייטע מאניפעסטאַ־
ציע מיט רויטע פענער און מיט געזאַנג. פאָרויס לויפט אַ יונגערמאַן
מיט אַ שטעקן אין דער האַנט, און מאכט עפּעס מיטן שטעקן אהין און
אהער. עס לויפט איין יונגערמאן נאָכן צווייטן, שטעלן אָפּ וועגן זיי
טרעפן אויפן וועג:

— צום פּאוויאַק! צום פּאוויאַק!

פארן פּאוויאַק זענען שוין געשטאנען איין דעמאָנסטרירנדיקע מאַ־
סע נאָך דער צווייטער. יעדע פארטיי מיט איר פאָן. פאר יעדער פארטיי־
מאסע איז געשטאנען א רעדנער אויפן צווייטנס אקסל, און גערעדט
פארן עולם:

— מיר געניסן פון דער פרייהייט וואָס זיי האָבן אונדז געגעבן,

יעצט אין דער מינוט ווען זיי שמאכטן נאָך אין די פינצטערע קאמערן פון פאוויאק! ניין! נישט פריער וועלן מיר אָפּטרעטן פון דאַנען, ביז זיי וועלן נישט זיין צווישן אונדז!...

און וואָס אמאָל מער זענען אָנגעקומען אין הויפן נאָך דעם צווייטן, איין מאניפעסטאציע נאָך דער צווייטער און האָבן פארנומען די גאנצע דזשעלנע, קארמעליצקע ביז נאָך לעשנא.

די קארמעליצקע גאס איז אין איין מינוט געוואָרן באלויכטן אין איין פלאם פייער. אין יעדן פענצטער, פאר יעדער טיר זענען געווען ארויסגעשטעלט לייכטנדיקע לאָמפּן, ברענענדיקע ליכט, און גרויס און קליין, יונג און אלט האָבן פארוואונדערט געקוקט, וואָס טוט זיך דאָ אָפּ.

פארן פאוויאק, פנים אין פנים מיט די מאניפעסטאנטן זענען געשטאַנען קאָזאַקן אויף פערד, מיט די ביקסן אין די הענט, און האָבן נישט צוגעלאָזט די מאניפעסטאנטן צום פאוויאק צו. די מאניפעסטאנטן האָבן ארויסגעשיקט פון זיך דעלעגירטע — פארשטעלן זייערע פארלאנגען די אָפיצירן פון די קאזאקן:

— מיר ווילן אונדזערע ברידער דאָ צווישן אונדז! — האָבן די דעלעגירטע געזאָגט צו די אָפיצירן.

— חברים, לאָמיר אויפהייבן אונדזערע שטימען, לאָמיר הויך זינגען אונדזער פרייהייטס-ליד, אז זיי דאָרט אין די פינצטערע לעכער פון פאוויאַק זאָלן אונדז דערהערן! זאָלן זיי וויסן, אַז מיר זענען געקומען הינטער די טויערן פון פאוויאק זיי באפרייען און פריער וועלן מיר זיך נישט רירן פון אָרט, ביז זיי וועלן נישט זיין צווישן אונדז! — האָט איינער געשריגן פון עולם, רייטנדיק אויף א צווייטנס אקסל.

„עדות וועלן זיין די ליכטיקע שטערן...“

און פון ערגעץ-ווו גאנץ טיף, ווו עס מוז זיין זייער טונקל און פייכט האָבן שטימען פון ציטערנדיקע ברוסטן אָפּגעענטפערט, און עס האָט זיך געדאַכט, אַז זיי וואָלטן פון הוילן פאַס ארויסגעגאַנגען:

מיר „שווערן! מיר שווערן!“

האָס איז געווען די שבועה פון זיי דאָרט, פון שוואַרצן פייכטן, גרויסן פאוויאק...

דער פרייהייטס-טאָג איז אין די שטיבער אריינגעדרונגען און ארויסגערופן אויף דער גאס קינד און קייט:

— קומט געניסן פון פרייהייטס-טאָג!

און פארלאָזן האָבן די שטיבער פרויען און אלטע לייט, מאמעס האָבן

זייערע זייגנדיקע קינדער אין ארעמס גענומען און שוועסטער האָבן זייערע ייִנגערע ברודערלעך ביי די הענטלעך געפירט. מען איז געגאַנגען אין גאַס אריין צו „זען“ די פרייהייט.

באַלויכטן איז געווען וואַרשע, און פריי האָט זיך געפילט וואַרשע. דאָ און דאָרט האָבן זיך געזאַנגען געהערט, און דאָ און דאָרט האָבן זיך מענטשן מיט זעלנער, מיט סטראַזשניקעס געקושט... און די פּאָליעס מענטשן האָבן זיך געיאָגט איינער נאָך דער צווייטער און האָבן פאַרנומען דעם גרויסן טעאַטער־פּלאַץ, וואָס איז פאַרן ראַטהויז.

פול מיט מענטשן איז געווען דער פּלאַץ.

אַ גרויסע אומגעהויערע שוואַרצע מאַסע. די מאַסע האָט באַלויכטן פאַרשידן־קאָלירטע לעמפּלעך, וואָס זענען געווען אָנגעבונדן ביי די רויטע פענער און אין דעם קיסרס מאָנאָגראַם, וואָס איז געהאָנגען פאַרן ראַטהויז. פון דעם טעאַטער־באַלקאָן האָבן זיך אַראָפּגעגאָסן די מוזיק־טענער פון דער „רויטער פאָן“. די טענער זענען געפאַלן אין דער מאַסע אַריין, די מאַסע האָט זיי צוריק אויפגעהויבן, און עס האָט אַ אַ ווייטער עכאָ פון טויזנטער קולות ווייט־ווייט אָפּגעקלונגען. דאָ און דאָרט האָבן זיך געהערט קולות פון אַגיטאַטאָרן, די באַלעבאַטים, וואָס האָבן מיטאַמאָל זייערע צימערן פאַרלאָזן נאָך מאָנאַטן־לאַנגן קריגס־צושטאַנד, האָבן זיך איינגעהאָרכט מיט נייגעריקייט צו די רעדעס פון די אָראַטאָרן; זיי האָבן זיך צוגערירט מיט נייגעריקייט צו די רויטע פענדלעך, ווערנדיק גרויסן, ווי זעט דאָס אויס, וואָס האָט נאָך נעכטן געשמעקט מיט טויט און היינט איז עס שוין אַזוי אָפן... דער עולם האָט זיך מער געוויילט, קיין שפּור פון אַ רעוואָלוציאָנערער שטימונג. עפּעס איינער איז מיטן צווייטן נאָענטער געוואָרן, חבר געוואָרן, און אַלע האָבן זיך דערפילט, אַז עס איז געשען אַ זאַך, וואָס געהער זיך מיט אַלעמען אָן.

אויפן באַלקאָן פון ראַטהויז האָט זיך געוויזן דער פּאָליצמייסטער, אַ טייל פון פּובליקום האָט אים באַגריסט... און ער האָט זיך געניגט... איין רעדנער, אַ צווייטער, אַ דריטער רעדנער — האָבן פאַרלאַנגט פון אים אין נאָמען פון פאָלק, אַז ער זאָל באַפרייען די פּאָליטישע אַרעסטירטע, מיט וועלכע עס זענען דורך דעם קריגס־צושטאַנד פול געוואָרן אַלע טורמעס, אָסטראָגן, שלעסער און גלאַט קאַזאַרמעס. ער האָט צוגעזאָגט צו באַפרייען די, וועלכע ער האָט אַרעסטירט און זיצן ביי אים אין ראַטהויז. דער עולם האָט פון זיך געמאַכט צוויי רייען. דאָס הויכע, שווערע טויער פון ראַטהויז האָט זיך אויפגעעפנט און עס האָט זיך באַוויזן די

ערשטע פּאָליטישע אַרעסטירטע. דאָס איז געווען אַ הויכע מאָגערע פרוי מיט אַ קינד אויף דער האַנט, איינגעוויקלט אין אַן אַלטן צעריסענעם טוך. די פרוי האָט מען געפירט דורך די רייען אונטער דער חופּה פון אַ רויטער פאָן. די מוזיק פון טעאַטער=באַלקאָן האָט אַראָפּגעגאָסן אַ שאַל=מעלאָדיע און דאָס צענטויזנטיקע פּובליקום האָט זי באַגריסט מיט אַ דונער=שטאַרקן „הורראַ!“ אַזוי האָט מען אַרויסגעלאָזט פון ראַטהויז אַ צוואַנציק, דרייסיק אַרעסטירטע.

און ווידער אַמאָל האָט זיך דאָס גרויסע שווערע טויער פון ראַטהויז פאַרקלאַפּט מיט זיין אייזן=ריגל פאַר די אינעווייניקסטע.

נאָר דאָס פאָלק איז אַלץ ווייטער געשטאַנען. אויפן באַלקאָן ווייזט זיך ווידער אַמאָל דער פּאָליצמייסטער מיט אַ ברוסט באַלייגט מיט אָרדנס און נייגט זיך צום פאָלק... זיין פרוי שיקט צום פאָלק דורכן פענצטער מיט דער האַנט קושן אַראָפּ...

און דאָס פאָלק באַגריסט זיי...

נאָר נאָך ווילט זיך דאָס פאָלק. נאָך איז נישט פאַרזויערט געוואָרן דער דאַנקבאַרער שמייכל אויפן באַלעבאָס געזיכט, וואָס דעם פּאָליצמייסטערס דערשיינונג האָט אַרויסגערופן אויף אים. מיטאַמאָל, פּלוצלונג, מען ווייסט נישט ווי אַזוי עס איז געוואָרן, אין פּובליקום ווייזן זיך קאָזאַקן אויף פערד, דאָס פאָלק באַגריסט זיי... אַ פרוי שטרעקט איר האַנט אויס צו אַ קאָזאַק.

— זאָל זיין באַגריסט די פרייהייט!

מען דריקט זיך... דאַכט זיך, מען לויפט...

— וואָס איז געשען? אַ גרויזאַמער געוואַלד דערשרעקט די לופט... אַ פרויען=געוואַלד... קינדער. וויינען...

מען האָט אָנגעהויבן צו לויפן. איין מענטש איז איבערן צווייטן געלאָפן. אַ שווערד האָט אַ בלישטש געטאָן, עס האָט זיך דערהערט אַ געשריי, און דער געשריי איז אין מיטן פּלוצלונג אָפּגעריסן געוואָרן... איין מענטש איז געפאַלן אויפן צווייטן, איינער האָט זיך הינטער דעם צווייטנס קערפּער באַהאַלטן. יעדער איינציקער האָט זיין קאָפּ אין יענעמס קערפּער אַריינגעשטעקט, מאַמעס האָבן זייערע קינדער הינטער זיך באַהאַלטן, באַשיצנדיק זייערע לעבנס מיט זייער פרויען=קערפּער... די קאָזאַקן האָבן זיך מיט די פערד געגעבן אַ לאָז אַרויף אויפן פאָלק. פערדישע פּאָדקאָוועס האָבן אויף פרויען=קעפּ, אויף פרויען=ברוסטן געטרעטן. די שווערדן זענען געפאַלן אויף קעפּ, אויף פּנימער, איבער האַלדז און

נאַקן. טייל האָבן באַשיצט זייערע קעפּ פאַרן קאָזאַקס שווערד מיט די פינגער פון זייערע הענט... נאָר די פינגער פון די הענט זענען געפאַלן, נישט קענענדיק ראַטעווען די שאַרבנס פון די קעפּ. טייל האָבן אויס משוגעת זיך אַליין אונטער דעם קאָזאַקס פערד זיך געוואָרפן, שיצנדיק זיך פון בלאַנקן שווערד, וואָס האָט געלויכטן קעגן דעם ליכט פון קיסרס מאָנאָגראַם. נאָר מערסטן עולם האָט זיך געגעבן אַ לאָז צו דעם סקווער, וואָס איז מיט אַ שוואַרץ-אייזערנעם צוים אַרומגערינגלט. אַזוי האָבן זיך מענטשן-קערפּערס צום שטאָל און אייזן זיך געפּרעסט און געשטיקט, און פרויען-בריסטן, און קינדער-לייבער זענען אויף די שפּיצן פון דעם אייזן-צוים געבליבן הענגען, באַגיסנדיק דאָס קאַלטע אייזן מיט דעם וואַרעמען בלוט פון זייערע יונגע לעבנס...

און גאַנץ ליידיק און וויסט איז שוין געוואָרן פאַרן טעאַטער-פּלאַץ. פון דערווייטנס האָט נאָך אָפּגעקלונגען אַן איינזאַם היסטעריש געוויין פון אַן אַנטלאָפענער מוטער, וואָס האָט אירע קינדער דאָ איבערגעלאָזן... איבער דעם ברייטן, ווייטן טעאַטער-פּלאַץ זענען געלעגן טויטע קערפּערס, באַשמוצט אין זייער בלוט, ס'האָבן זיך אַרומגעוואַלגערט איינצלנע אָפּגעהאַקטע מענטשלעכע גלידער, פרויען-קאַפּעליושן, אויסגעריסענע האָר פון פרויען-קעפּ...

שוואַרץ און פרעמד זענען אַרום דעם ווילדן אומגליקלעכן פּלאַץ געשטאַנען די הייזער. דאָס גרויסע טעאַטער מיט זיינע פיל פינצטערע פענצטער האָט עפּעס אַזוי שרעקלעך אויסגעקוקט, ווי דער באָדן פון אַ רוימישן צירק האָט אויסגעזען דער טעאַטער-פּלאַץ, ווי אַ שפּיל-פּלאַץ, וווּ ווילדע הונגעריקע טיגערס ווערן אַרויסגעלאָזן אויף שוואַכע, אומבאַוואָפנטע מענטשן...

שוואַרץ און פינצטער זענען שוין געווען די גאַסן אין וואַרשע, איבער די שטיינער האָט נאָך אָפּגעקלונגען דאָס שווערע גיין פון די געדיכטע פּאַטרולן. טיילמאָל האָט פּאַרציטערט די איינזאַמע שטילקייט אַן איינזאַמע סאַלווע, וואָס האָט זיך געהערט פון אַ ווייטער גאַס... טיר און טויער זענען געווען פאַרהאַקט. נאָר נאָך דאָ און דאָרט איז געהאָנגען פאַר אַ הויז אַן איינזאַם אלומינאַציע-לעמפּל, וואָס מען האָט אָנגעצונדן לכּבוד דער פרייהייט, און וואָס דער סטרוזש האָט נישט צייט געהאַט עס אַרונטערצוכאַפּן, בעפאָר ער האָט דאָס טויער פאַרקלאַפּט, פאַר די אַנטלאָפענע, וואָס די קאָזאַקן האָבן זיי נאָכגעיאָגט... און ווי פאַרשעמט, אַן איינ-

זאַמס, האָט דאָס לעמפּל געהאָנגען, ווי אַן אַרויסגעוואָרפנס אויף דער גאַס...

שוואַרץ און פינצטער איז די נאַכט געווען...

שטום זענען געשטאַנען די הייזער איינגעהילט אין טונקעלקייט. נאָר נאָך האָבן דער שטילער שוואַרצער נאַכט געשטערט איינזאַמע טריט פון אַ מאַמען אין אַ שוואַרץ טוך געהילט, און אַ מאַמעס אַ קול האָט אין דער פינצטערער נאַכט געוויינט, לויפנדיק גאַס אויס, גאַס איין:

— מיין קינד! מיין אָרעם קליין קינד!

דאָס קלאָגנדיקע קול פון דער מאַמען איז אין דער שוואַרצער נאַכט פאַרטרונקען געוואָרן, ווי אַ שוואַרצער טראָפּן אין אַ שוואַרצן ים...

און ווייט אין גאַס, אין דער שוואַרצער נאַכט, האָט דער מאַמעס קלאָג־געוויין אָפּגעקלונגען:

— וווּ איז מיין קינד? מיין אָרעם קליין קינד?

נאָר שטום זענען געשטאַנען די הייזער, פאַרקלאַפּט ווי אַ טורמע פאַר די בירגער פון דעם ערשטן פרייהייטס־טאָג.

מיין שענסטע ליבע

אַמאָל זענען מיר געזעסן דריי פריינד און מיר האָבן גערעדט וועגן אונדזערע פאַרגאַנגענע טעג. אַזוי אַלט זענען מיר נאָך נישט געווען; מיר אַלע דריי צוזאַמען האָבן נאָך נישט אויסגעלעבט אַ זאַטן עלטער פון אַ הונדערטיאָריקן זקן. איז אייגנטלעך זאָלן מיר רעדן פון אונדזערע קינדערישע טעג, נאָר אונדזער חבר יאָשע „ביוסטשיק" האָט שרעקלעך ליב געהאַט צו רעדן פון זיינע פאַרגאַנגענע טעג, און יעדער עפּיזאָד פון זיין פאַרגאַנגענעם לעבן האָט ער באַטראַכט פאַר אַ היסטאָרישער וויכטיקייט, וואָס וועט גרויסע נוצן ברענגען זיין קינדסקינדער ביאָגראַפיע-שרייבער צו דערקלערן זיין פערזענלעכקייט און זיין טעטיקייט.

וואָרום יאָשע „ביוסטשיק" איז געווען אַ סקולפּטאָר, און ביי אים טאַקע, אין זיין אַרבעטס-צימער, זענען מיר דאָס געווען פאַרזאַמלט: איך און אונדזער פריינד גרינבערג (איך, אַ שרייבער, גרינבערג, אַ מאָלער — נאָר פון אונדז שפּעטער, דערווייל וועלן מיר רעדן פון „ביוסטשיקן"). „ביוסטשיק" האָט מען אים גערופן דערפאַר, וואָס ער האָט שרעקלעך ליב געהאַט איידעלע פרויען-ביוסטן. אין דער פרוי האָט ער נאָר געזען איר ליניע, און זי האָט אים נאָר געדינט אויף אַזויפיל, וויפל ער האָט געקאָנט דורך איר אויסזינגען זיין פּאָעזיע און מאָדעלירן איר פיגור. ווען ער פלעגט אַ שיינע פרוי דערזען אויף דער גאַס, איז ער איר שוין לאַנג נאָכגעגאַנגען און באַטראַכט איר פיגור, די ליניעס פון ביוסט און מיט די הענט פלעגט ער זי מאָדעלירן שוין אין דער לופטן, אויסקנעטן און גלעטן, ווי ער וואָלט פון דער לופט איר פיגור אויסגעבילדעט. מענטשן פלעגן אים אָננעמען פאַר אַ משוגענעם, און נישט איינמאָל פלעגט טאַקע „ביוסטשיק" קריגן גוט אויסגעפּאַטשט פון דער פרוים מאַן אָדער פון אירס אַ גוטן פריינד פאַר אַזעלכע שטיק. נאָר דאָס קער נישט צו דער מעשה.

„ביוסטשיק" אָבער פלעגט זיך אַליין האַלטן פאַר אַ האַרץ-באַזיגער,

פאַר וועלכן די פרויען גייען אויס. אַליין אַ קליינער, מיט אַ קורץ איינגע־קנייטשט געזל, אַ האָריק באַוואָקסן פנים, און קליינע שוואַרצע אייגעלעך, וואָס האָבן זיך געוואָרפן אין זיין האָריק געזיכט — האָט דער „שיינער פאַרשוין" תמיד גערעדט נאָר וועגן פרויען, וואָס ער, דער „גזלן", האָט זייער האַרץ צעבראָכן, געקוילעט אין מיטן שטאָט אין אַ שיינעם העלן טאָג, און ווי אַ גבור שטיין געלאָזט און ווייטער געגאַנגען נייע הערצער באַזיגן. דאָס האָט ער אונדז אויך טאַקע איצט אויף דעם געשפּרעך אַרויס־געברענגט צו רעדן וועגן אונדזערע ליבעס. וואָרום הונגעריק זענען מיר אַלע דריי געווען און קיין געלט איז נישט געווען (כאָטש מיר ביידע, „ביוס־טשיק" און איך האָבן חושד געווען גרינבערגן, אַז ער טראָגט זיין געלט־זעקעלע אויפן האַרצן אָנגעבונדן; אַ ביטערער יונג געווען!). האָט אונדז „ביוסטשיק" פון זיינע ליבעס דערציילט, און דערביי געוויזן די קעפּלעך פון די פרויען, פון די ווייבלעך, וועלכע ער האָט מאָדעלירט, און וואָס ער האָט זייערע הערצער באַצווינגען. געזעסן זענען מיר און האָבן אויסגע־האָרכט לאַנגווייליק, נאָר „ביוסטשיק" האָט עס דערציילט מיט דער מינע פון אַ גענעראַל, וואָס דערציילט זיינע טאַטן אויף דעם מלחמה־פעלד, און דערביי די געקרומטע פיס גלייך אויסגעצויגן, די וואָנצעס זיך גלייך געמאַכט, און געקוקט ווי איינער זאָגט: באַהאַלט עס גוט אין אייער זכרון, עס וועט אייך צונוץ קומען. און זיין נאַרישע ראָל האָט אונדז געוויילט.

נאָר צום סוף איז ער אונדז שוין לאַנגווייליק געוואָרן, און מיר האָבן זיך טאַקע געוואָלט נעמען צו גרינבערגן, אַז ער זאָל אויפקנעפּלען זיין וועסט און ווייזן דאָס געלט־זעקעלע. וואָרום גרינבערג איז אַ יונגערמאַן פון אַ קליין פּויליש שטעטל, וואָס האָט זיך אויפגעצויגן ביי קאַרגע, ביטע־רע עלטערן. ער האָט פון קליינערהייט אָן זייער ליב געהאַט די לאַנד־שאַפט און פלעגט אַלס יינגעלע זיך אַרויסגנבענען הינטער זייער שטעטל און מאָלן. עס האָט אים איינמאָל דער שררה פון זיין שטעטל באַמערקט און ער האָט אים אויף זיין רעכענונג אין דער גרויסער שטאָט אין דער אַקאַדעמיע געשיקט, וו ער פלעגט באַקומען פון אים 50 רובל אַ מאָנאַט. און כאָטש דאָס איז שוין געווען פיר יאָר אין דער גרויסער שטאָט, אין אַ קינסטלערישער אומגעבונג, ווו מיר אַלע: יונגע קינסטלער, די שילער פון דער אַקאַדעמיע, שרייבער און יונגע שוישפּילער, פלעגן זיך צוזאַמענקו־מען אין איין קאַפע־הויז, וו מיר פלעגן אַלע לעבן פון קרעדיט, איינער האָט זיך געטיילט מיטן צווייטן, איינער האָט געבאָרגט פון צווייטן אַ העמד, אַ ראָק, אַ פּאָר שיך — איז ער געווען דער איינציקער „פּראַק־

מישער" מענטש פון אונדז. ער פלעגט קיינעם נישט בארגן, און פלעגט פון קיינעם נישט בארגן; א כיטרער יונג, וואס האט אין דער שטיל אונטערגעהאנדלט מיט זיין געלט... נאר קוים פלעגט ער דערזען דורכן פענצטער א פאס ליכט פאלט אויפן גראז, הינטער די ביימער פון גארטן, אדער א ליכטיקער וואלקן האט זיך אויפן הימל באוויזן, א טאן איז אויפן וואסער, פלעגט ער אין אלעם פארגעסן, כאפן דעם לייוונט און פענדזל און ארויסגעכאפט דעם וואלקן אויפן לייוונט. אזוי פלעגט ביי אים טיילמאל דער קינסטלער גובר זיין דעם כיטרען סוחר, וואס ער האט נאך פון זיין קליין שטעטל מיטגעבראכט.

דאס האט טאקע ער געבראכט צום געשפרעך וועגן דער שענסטער ליבע. ווארום „ביוסטשיק" זאגט אזוי צו אים:

— גרינבערג, בארג א גילדן.

אבער גרינבערג איז פארטאן אין די ליבע־געשיכטעס, וואס „ביוסטשיק" האט דערציילט. „אינטערעסאנט" — קלאפט ער אלץ מיט די ליפן. און כדי זיך פון שטוב ארויסצומאכן, פאלט ער אויף א פלאן:

—האסט געהערט, „ביוסטשיק", זאל יעדער פון אונדז דערציילן זיין שענסטע ליבע, אבער דו הערסט, זיין שענסטע ליבע, וואס ער האט געהאט אין זיין לעבן.

ער האט געוווסט מיט וואס אים צו נעמען. קוים האט „ביוסטשיק" געהערט די שענסטע ליבע, האט ער פארגעסן אין הונגער, אין דעם זעקל געלט אויף גרינבערגס הארץ, און האט שוין אנגעהויבן צו דערציילן.

און איינער האט דעם צווייטן איבערגעהאקט. יעדער האט געוואלט פריער דערציילן, אויסכאפן. „ביוסטשיק" דערציילט שוין פון די און יענע, און צווייפלט וועלכע איז געווען שענער, און גרינבערגס אויגן גלאנצן שוין, דערציילט פון זיין קליין שטעטל. — נאר זייערע זענען נישט געווען אינטערעסאנט, ווירקלעך נישט. מיינע, מיינע איז אינטערעסאנטער און שענער. דאס האב איך זיי געזאגט אויך. און דאס וויל איך אייך דא דערציילן.

אז עס איז געקומען מיין צייט צו דערציילן (נאך מי און מאטערניש), לאכן זיי, מיינע חברים, איבערהויפט „ביוסטשיק".

— וואס לאכסטו?

— וועלכע שענסטע? — פרעגט „ביוסטשיק" — זאג מיר, זאלסט מיר לעבן, וויפל שענסטע ליבעס האסטו דאס שוין געפירט אין דיין לעבן?

וואָרום דאָס וואָס איך האָב דאָ אויסגערעדט אויף מיין פריינד „ביוס־טשיק“ זאָגט מען דאָס זעלבע אויך אויף מיר. נאָר איך בין ווירקלעך אַ ווייבער־זיגער. איך רעד מיר נישט בלויז איין, ווי מיין פריינד „ביוס־טשיק“ — נאָר מיט אַן אמת. פרעגט די גאַנצע וועלט אויף מיר, וועט זי אייך דערציילן. פאַר מיין טריט הלשן ווייבער. אַז מען דערזעט מיך, זאָגט מען: „אָט גייט דער ווייבער־יעגער“.

— נו, דערציייל, דערצייל — זאָגן זיי ווייטער.

און ווי איך הייב אָן צו דערציילן, פלאַצן זיי ווידער אַרויס מיט אַ געלעכטער:

— אָבער וועלכע ליבע, דו ליבסט אַלע טאָג אַן אַנדערע.

— ניין, אַלע טאָג נאָך איינע — לייג איך צו.

איבערהויפּט בין איך שוואַך אויף דעם פּונקט ווייב. איך פאַרשטיי נישט פאַרוואָס מען קאָן נישט ליב האָבן עטלעכע פרויען מיטאַמאָל. קאָן אַ מענטש נישט ליב האָבן אויף איינמאָל אַ ליליע און אַ טיבעראָזע, אָדער צוויי ליליעס, הונדערט ליליעם מיטאַמאָל? אין מיין צימער הענגט דאָס געזיכט פון דער הייליקער „אַננאַ“ פון לעאָנאַרדאָ דאַ ווינטשי און פון דזש. קאַנדלאַ. ליב איך דען נישט די ביידע פרויען־געזיכטער צו־גלייך? ליב איך דען נישט צוויי פרילינגס־טעג איינעם נאָך דעם אַנדערן מיט דער זעלבער ליבע?

און יעדן אינדערפרי קום איך צו לויפן צו מיין פריינד „ביוסטשיק“ און וועק אים ביי די האָר אויף:

„ביוסטשיק“, „ביוסטשיק“, איך בין פאַרליבט, איך בין פאַרליבט, איך שטאַרב. האָב איך געכטן געזען אַ מיידל אין טעאַטער — איך זאָג דיר אַ „פיגור“! — מיין פריינד „ביוסטשיק“ הייבט באַלד אָן צו מאָ־דעלירן אין דער לופטן — „אַזוי, אַזוי“.

און איך רייס אים פון בעט אַרויס. „קום אין גאַס, די זון שיינט אין דרויסן, איך קאָן נישט אין שטוב איינזיצן. איך ליב, איך ליב, מיט אַ רעכטן אמת, צום ערשטן מאָל אין מיין לעבן“.

און קוים קום איך אין גאַס אַרויס און דערזע אַן אַנדער מיידל אויף דער גאַס, אויך אַ שיינע, מאַך איך אַזוי:

— און די ליב איך אויך...

איך זע, אַז איך קאָן נישט דורכקומען, שריי איך אויס:

— אַלע שיינע מיידלעך פון דער גאַנצער וועלט ליב איך.

דערפֿאַר לאַכן מײַנע חברים, אַז איך הײב אָן צו דערצײלן פֿון מײַן „אײנציקער“ שײנער ליבע.

— אָבער די וואָס איך ליב אַמשענסטן, אמהײליקסטן, אמדער־הויבנסטן, האָב איך נאָך קײנמאָל נישט געזען!

— נאָך נישט געזען — דאָס איז אינטערעסאַנט! — זאָגן מײַנע חברים און װערן שטיל און לאָזן מיך אויסדערצײלן מײַן שענסטע ליבע.

און איך הײב אָן:

— אַזוי װי איר װײסט, בין איך געבוירן בײַ חסידישע, נגידישע עלטערן אין אַ קלײן פּויליש שטעטל. מײַן פֿאָטער, װעלכער איז געװען אַ פֿרומער סוחר, האָט דװקא געװאָלט האָבן אַ זון אַ לערנער, װעלכער זאָל װערן אַ רב. און פֿון מײַן מוטער דאַרף איך אײַך נישט דערצײלן, אַז דאָס איז געװען די אײנציקע שטיקל האָפֿענונג אין דעם טרויעריקן לעבן, װאָס די גוטע, פֿרומע יידענע האָט דורכגעלעבט. די האָפֿענונגען, װעלכע מײַן פֿאָטער האָט געלײגט אויף מײַנע עלטערע ברידער איז צו גאָרנישט געװאָרן, ער האָט זיך אויף זײ פֿיל געלט געלאָזט קאָסטן. די בעסטע מלמדים אין שטוב געהאַלטן. אָבער ער איז געװען פֿאַרנומען מיט זײַנע געשעפֿטן אַ גאַנצע װאָך, און ער האָט קײן צײַט נישט געהאַט אכטונג צו געבן אויף זײער דערהציונג. און מײַן אָרעמע מוטער איז צו שװאַך געװען, אַז זי אַלײן זאָל קאָנען אויף זײ װירקן, אַז זײ זאָלן זיך לערנען. פֿון זײ איז געװאָרן סוחרים, קרעמער אדגל. די אײנציקע האָפֿענונג פֿון מײַנע עלטערן צו דערלעבן אַ שטיקל נחת אין זײערס אַ קינד — בין איך געװען. רעליגיעז געשטימט פֿון מײַן פֿריסטער יוגנט, אַ קינד מיט מיסטישע בײַגונגען — פֿלעג איך זיך אָפּשײדן פֿון מײַנע ברידער, פֿלעג דאַװענען פֿרום און לאַנג, לערנען גאַנצע טעג, און גײן אין אַ פֿרומען װעג. מײַן אָרעמע מוטער האָט זיך גליקלעך געפֿילט און פֿלעגט קוקן אויף מיר מיט אַזעלכע געטרײַע, צערטלעכע מוטערלעכע בליקן, אַז איך האָב געפֿילט די װאַרעמקײט פֿון איר גליק... און מײַן פֿאָטער... אין דער װאָכן האָט ער קײן צײַט נישט געהאַט. נאָר אַז ער פֿלעגט הערן, שבת נאָכן שלאָף, מײַן גמרא לערנען, איז ער אויף די שפּיץ נעגל אַרומגעגאַנגען איבערן צימער, און פֿון נחת זיך די הענט געריבן. פֿון צײַט צו צײַט פֿלעגט ער צוקומען, איבערבײגן זיך איבער מײַן גמרא, אַרײַנקוקן און, זיך נישט קאָנענדיק אײַנהאַלטן, האָט ער מיר געגעבן אַ גלעט איבערן בעקל. איך בין געװאָרן דאָס ליבסטע קינד אין דער הײם. די אײנציקע האָפֿענונג פֿון מײַנע עלטערן. מען פֿלעגט מיר מאַכן אויף יעדן יום־טוב

אַטלעסענע קאַפּאָטקעלער. און עס איז נישט געווען אײן רײזע, פון וועלבע דער טאַטע זאָל מיר נישט עפּעס מיטברענגען. און די מאַמע, זי איז משוגע געוואָרן פאַר גליק. פלעגט מיר געלט געבן, גאָלדענע זײגערלעך קויפן, און איז יעדעס מאָל צו מײן רבין געקומען, בײ וועלכן איך האָב געלערנט און פלעגט זיך אַוועקזעצן און צוהערן זיך צו מײן לערנען. דאָס האָט אַזוי אָנגעהאַלטן ביז 15 יאָר פון מײן לעבן. דערנאָך איז געשען אַ זאַך, וואָס איך ווײס נישט ווי אַזוי עס איז געוואָרן... גענוג... איך האָב אָנגעהויבן צו קלערן און צו צווײפלען אין גאָט, אין מײן דאַווענען. דאַכט זיך, איך האָב דאָן אַ פּאָר ביכלעך איבערגעלעזן. נאָר נישט אַזוי די ביכלעך האָבן מיר געמאַכט צווײפלען, ווי איך זיך אַלײן. איך האָב דאָך פיל געקלערט איבער דער וועלט און די מענטשן, איבער גאָט און זײן תכלית — „און וואָס איז דער סוף?“ „און פאַרוואָס דאַרף מען אָפּהיטן די מצוות?“ וואָס אַרט עס אים, אַז דער מענטש זינדיקט? און פאַרשידנס, ווי ס'איז אײך אַלעמען גוט באַקאַנט די צײט פון אפּיקורסות, וואָס יעדעס קינד מאַכט דורך, ווען עס קומט די צײט, ווען עס הײבט אָן צו קלערן. נאָר מיר האָבן די אַלע זאַכן מער געפּײניקט ווי אַן אַנדערן; אַ שטימונגס־מענטש — פלעגן די אַלע ספקות ווירקן אויף מײן לוינע. און איך, אַ קינד פון 15 יאָר, פלעג דאָך אַרומגײן און קלערן איבער דעם תכלית פון דער וועלט. און די זון האָט אין דרויסן געשײנט. און איך האָב ליב געהאַט די זון. פלעג איך זיך פון בית־המדרש אַרויסגנבענען מיט מײנע ביכלעך און גײן אין גאָרטן, וווּ שרה־חנהלע — אַ יידענע פון שטאָט — האָט פרוכטן פאַרקויפט, און פלעג ליגן הינטער די בײמער, אין הימל זיך אײנקוקן — זען ווי די וואָלקנס ציִען זיך פאַרבײ און נאָכקלערן איבער דעם תכלית פון לעבן.

הײנט רעד איך איבער מײן דעמלטיקער ענדערונג קאַלטבלוטיק. אָבער דאַן, אין מײנע קינדער־יאָרן, האָב איך די זאַכן גענומען מיט דעם גאַנצן ערנסט פון די ײנגלשע יאָרן. יעדעס מאָל נישט דאַווענען האָט מיך געקאָסט אַ גאַנצע וועלט, די וועלט פון מײן רעליגיאָן, אין וועלכער איך האָב געלעבט, מײן פרומקײט, אין וועלכער עס איז מיר גוט געווען, הײמיש זיך געפילט. איך האָב דערפאַר נישט געדאַוונט, ווײל איך בין געקומען צו מײן אײגענער איבערצײגונג, אַז די אַלע פאָרמען זענען אויסערלעכע, אַרויסגעוואָרפענע פון מענטשן, אָבער נישט קײן געטלעכע. דאָס איז מיר הײנט לײכט צו זאָגן. אָבער דאַן... דאַן... איך האָב זיך געפילט ווי אַ מענטש, וועלכער האָט זײן פאָטערלאַנד פאַרלוירן, ווי ער

וואָלט זיין אייגן הויז פאַרברענט און איז אַוועק און בלאָנדזשעט — און טיילמאָל דאַכט זיך מיר, אַז ביזן היינטיקן טאָג האָב איך נאָך נישט גע־פונען קיין אָרט, קיין רו, קיין ווינקל, וועלכעס זאָל מיר פאַרטרעטן יענע היים פון רעליגיאָן, פרומקייט, וועלכע איך האָב פאַרלוירן; אויסער מיין ביסל שרייבן...

נאָר צום ערגסטן האָט מיך געפייניקט דער געדאַנק פון מיינע עלטע־רנס אַנטוישונג. זיי האָבן נאָך גאָרנישט געוווסט, נאָך גאָרנישט געאַנט, כאָטש זיי האָבן געמערקט, אַז איך גיי אַרום אַ פאַרדרייטער, אַ פאַר־חושכטער. נאָר וואַרשיינלעך האָבן זיי דאָס אויסגעטייטשט אויף עפּעס אַנדערש... מיך האָט שרעקלעך געפייניקט דער געדאַנק, אַז איך נאַר זיי אָפּ, כאָטש איך האָב זיך פאַר זיי מיט גאָרנישט געהיט. מיין פאָטער איז געווען פאַרנומען אַ גאַנצע וואָך אין געשעפט, אַרומגעפאָרן און געקומען פון שבת צו שבת; און דעם שבת האָב איך נאָך געפּראַוועט מיט אַלע איינ־צלהייטן, נישט אויס פרומקייט, נאָר מער אויס שטימונג. דער שבת האָט מיך שטענדיק באַרויקט מיט זיין יום־טובדיקייט און רואיקייט, און איך פלעג אַ גאַנצע וואָך וואַרטן אויף שבת. פרייטיק צונאַכטס האָב איך זיך אָנגעטאָן די אַטלעסענע קאַפּאָטע און מיטגעגאַנגען מיטן טאַטן דאַווענען, און אַז איך בין אַהיימגעקומען, און איך האָב געזען די אָנגעצונדענע ליכט אין די זילבערנע לייכטער אויפן טיש, און מיין מוטערס פּנים שיינט אַרויס פון דער שבתדיקער הויב, און געהערט פון מיין טאַטנס זינגען „שלום עליכם" — פלעג איך אויך אַריינפאַלן אין אַ רעליגיעזער שטימונג און פלעג זינגען מיט אַ הויך קול „שיר השירים" מיט דער גאַנצער נשמה מיינער. דאָס האָט מיך באַרויקט. און איך פלעג זיך פאַרגעסן אין מיינע אַפּיקורסישע געדאַנקען. און דער טאַטע מיט דער מאַמע, זענען גליקלעך געווען.

אָבער דאַן האָב איך שוין געהאַט אָפּגעמאַכט ביי מיר צו אַנטלויפן פון דער היים און צו קומען אין דער גרויסער שטאָט אַריין און זיך לערנען, פאַרצובערייטן זיך צום עקזאַמען און אַנצוקומען אין עפּעס אַ שול אַריין.

אָבער דאָס לערנען פון אַנדערע זאַכן האָט מיך אויך נישט באַ־רויקט. איך האָב געלערנט טרוקענע זאַכן, ווי גראַמאַטיק פון שפּראַכן; אַ ביסל האָט מיך פאַראינטערעסירט די פיזישע געאָגראַפיע, אַלגעברע. אָבער די אַלע עלעמענטאַרע וויסנשאַפטן זענען נישט גענוג געווען צו זעטיקן מיין גייסטיקן הונגער — אַ הונגער פון אַ זעכצן־יאָריק יידיש ייִנגל, וועלכער האָט שוין דאָך נאָכגעקלערט איבער געוויסע פילאָזאָפישע

קעגנשטאַנדן, װעלכער האָט שױן דאַן געהאַט אין זיך אַ שטיק קבלה, דורכגעדרונגען מיט חסידישע אידעען, די אגדתות פון תלמוד, און געהאַט געהערט פון אַ שפּינאָזע...

איז אַזױ װי געזאָגט בין איך דאַן געװען „אַן אַרױסגעװאָרפענער" און האָב זיך געפילט װי אַ מענטש, װאָס האָט שױן פאַרלױרן זײן װעלט. און דער עיקר האָט מיך געפּײניקט „דער תכלית"... „דער תכלית", נישט װאָכעדיקער תכלית פון לעבן, נאָר עפּעס אַ מין גײסטיקער „תכלית" פון יענער װעלט; װאָס װעט זײן דער סוף — דער סוף?

עס זענען אַװעקגעגאַנגען מײנע טעג אָן פרײד. עס איז געקומען אין דער פרי און איך בין געלעגן אױפן געלעגער, האָב איך זיך געטראַכט, צו װאָס זאָל איך זיך אױפהײבן? צו װאָס זאָל איך לעבן? איז געקומען דער פרילינג, װעלכן איך האָב אַזױ ליב געהאַט, װאָס האָט זיך מיר שטענ־דיק געדאַכט, אַז ער װאַשט אָפּ דעם גאַנצן װינטער פון קאָפּ, האָב איך דאַן דאָס געפיל געהאַט, איך בין נאָך נישט פאַרבערײט צו דעם פרילינג. איך בין עפּעס נאָך נישט גרײט.

האָב איך געזען די שטאָט־„שקצימלעך" גײן מיט זײערע ביכער אין די שולן יעדן פרימאָרגן, האָב איך זײ מקנא געװען, װאָס זײ האָבן אַ שול, אַ װעג, װעלכן די פאָטערס האָבן פאַר זײ אױסגעאַרבעט. און איך פלעג דאָך אױפן פעלד אַרױסגײן, און דער פרילינג איז בײ מיר דאַן װי דער האַרבסט געװען, און פלעג צוזאַמענגעמען שטיקלעך האָלץ און אַ פײער מאַכן און אָנצינדן...

נאָר דאַן איז געשען אַ זאַך. —

אַמאָל, אין אַ שײנעם נאָכן אָנבײסן, װי איך זיץ אַזױ אין בית־המדרש און לערן מיט געשמאַק (עפּעס פלעגט זיך מיר דאַן װעלן פון צײט צו צײט אַװעקזעצן בײ דער גמרא און לערנען, לערנען הױך, געשמאַק, מיט אַ ניגון, און אין אַלעם פאַרגעסן, און פונקט אַ גליק, װאָס דאַן האָט מיר דער חשק אָנגעכאַפּט צו לערנען), קומט אין בית־המ־דרש אַרײן יענקל דער שדכן פון שטעטל מיט עפּעס אַ ייד מיט אַ ברײטער שװאַרצער באָרד און שװאַרצע אױגן, אַ שײנער אױפן פּנים, אַ ברײט־בײניקער, אין אַ קאַשקעטל איז ער געגאַנגען אָנגעטאָן, און גײען צו צו מיר. און הײסן מיר זאָגן „אױפן אָרט", פאַרהערן מיך פּשוט. איך בין רױט געװאָרן, פאַרדראָסיק אַ ביסל. דער עולם יינגלעך האָט זיך אָנגע־הױבן אַרומקלײבן אַרום מיר — נאָר דאָך האָב איך געזאָגט מיט קוראַזש. פרעגן זײ מיך עפּעס אַ קשיא, איך ענטפער אָפּ אַ תירוץ. דערנאָך גיט

מיר דער ייד אַ קניפּ אין בעקל און גייט אַוועק מיטן שדכן. איך קום אהיים צו מיטאָג, ביי אונדז איז דער טיש געדעקט יום־טובדיק, מיט שבתדיקע זילבערנע גאָפּל און לעפל. די מאַמע גייט אָנגעטאָן אין אַ ניי קלייד, אַ ווייסע שירץ און פּאָרעט זיך ביי דער קיך. פון דער צווייטער שטוב הער איך אַ הויך געשפּרעך, מיין פּאָטערס שטימע. די טיר עפנט זיך, די זון שיינט אַריין דורך די פענצטער, מיין פּאָטער מיטן פרעמדן ייד — מיט דער ברייטער באָרד — רויכערן ציגאַרן, ווי חול המועד. מען רופט מיך אַריין אין דער צווייטער שטוב. דער ייד קנייפּט מיך אין בעקל, און פרעגט מיך עפּעס וועגן היימישע זאַכן, און יענקל שדכן מאַכט צו מיר אַזוי:

— וועסט אָנשרייבן אַ דייטשישן בריוו פאַרן טאַטן.

דער טאַטע דיקטירט מיר אַ בריוו, איך שרייב. דערנאָך נעמט מען דאָס פּאַפּיר, דער שוואַרצער ייד באַטראַכט עס, שאָקלט מיטן קאָפּ און קנייפּט מיך אין בעקל. די מאַמע רופט אונדז אַריין עסן. מען גיט מיר אויך אַ גרויס חלק, ווי אַ דערוואַקסענעם. און יענקל דער שדכן רעדט אַ סך, ווילט דעם עולם. די מאַמע שטעלט אַוועק אויפן טיש פּסחדיקן ווישניק, און די זון שיינט אַריין דורכן פענצטער.

נאָכן עסן גיי איך אַריין אין דער צווייטער שטוב, און די מאַמע פאַלט אַרויף מיר אויפן האַלדז:

— מיין קינד, מיין לעבן, מען רעדט דאָך דיר אַ שידוך, דאָס איז דאָך דער מחותן. אַ רייכער ייד, ער האָט אַן אייגענע מיל, וועסט עסן קעסט כל ימיו — און די כלה, די כלה, מיין קינד... און קושט מיך, און האַלדזט מיך...

איך דאַרף אייך נישט דערציילן, אַז צומאָרגנס בין איך אין דער גרויסער שטאָט אַוועק — „זיך לערנען“.

נאָר פון דעמאָלט אָן זע איך די „כלה“ — אַז איך בין אַליין, אין אַ פאַרנאַכט, און אַז איך שטעל מיר פאָר עפּעס שיינס: ווי איך וואָלט געלעבט, ווען איך וואָלט געליבט, קאָן איך מיר קיין אַנדער מיידל נישט פאָרשטעלן, נאָר דאָס מיידל, מיין כלה, די טאָכטער פון דעם מילנער, וועלכע מען האָט מיר אַמאָל אַ שידוך גערעדט.

איך זע זי איצטאַנצן. אָט שטייט זי מיר פאַר די אויגן. אַ טונקל מיידל מוז עס זיין, מיט אַ הויכן, הויכן שטערן. איך זע זי טיילמאָל אין שוואַרצן, טיילמאָל אין ווייסן, נאָר אין שוואַרצן געפעלט זי מיר בעסער, אין אַ לאַנג שוואַרץ קלייד מיט אַ שפּאַנישער בראָש אויפן האַלדז. איך

זע דעם קאָליר פֿון איר הויט — ער איז ברוינלעך, ווי איר בלוט וואָלט נישט רויט געווען, נאָר טונקל־שוואַרץ. און דער שוואַרצער טאָן פֿון איר בלוט שלאָגט דורך דורך איר רויטלעך לייב. מיילמאָל דאַכט זיך מיר, אַז איר גאַנצער קערפּער איז איינגעשלאָפֿן, דאָס מיידל גייט און שלאָפֿט, זינגט און טאַנצט און שלאָפֿט — אַזוי גייט זי אַרום און שלאָפֿט תמיד, און וואַרט אויף איר באַשערטן, אויף מיר — אַז איך זאָל זי קומען אויפֿוועקן. יאָ, מיר דאַכט זיך, איך האָב אַ גרויס אומרעכט געטאָן, אַז איך בין אַנטלאָפֿן פֿון דער היים — האָב ערגעץ־ווו איבערגעלאָזט אַ כּלה, וואַרטנדיק אויף מיר. און זי לעבט נישט איר לעבן און וואַרט אויף מיר, און זי עלטערט זיך נישט. איר כּלה־צייט איז שטיין געבליבן, און זי וואַרט ביז איך וועל קומען און קושן זי אויף די ליפּן. יאָ, און ליפּן האָט זי — דו האָסט דאָך געזען „ביוטטשיק", דאָס שטילע, פֿאַרבענקטע, צנועה־דיקע שמייכעלע, וואָס לייכט איבער די ליפּן פֿון דער הייליקער „אננא" פֿון לעאָנאַרדאָ דא ווינטשי — אַזאַ שמייכל האָט זי. יאָ, אַזוי וואַרט זי, אַז איך זאָל קומען און זי קושן — לייכט קושן זי אויף אירע ליפּן, און אויפוועקן זי פֿון איר שלאָף, און לעבן ווייטער מיט איר — איר לעבן.

פֿיל מיידלעך האָב איך שוין געליבט דורך דער צייט. מיט אייניקע מענטשן האָב איך מיין גליק צוזאַמען געגאָסן, און זיי זענען שיין געווען. נאָר מיר דאַכט זיך אַלץ, אַז איך טו אַן עוולה, אַז איך בעטריג דאָס וועמען, אַז אין דער היים וואַרט אויף מיר אַן איינגעשלאָפֿענע בת־מלכה, אַ יידישע טאָכטער. עס איז פּריוואַט־צונאַכטס — די ליכט האָט זי שוין אָנגעצונדן און געבענטשט איבער זיי — און אַזויפֿיל לייכטער בלישטשען אין שטוב. און די פּערל אויף איר האַלדז, און אירע שוואַרצע צוויי צעפּ פֿאַלן אַראָפּ אויף איר האַלדז, אויף איר נאַקן, אויף איר רוקן — און העננט האָט זי לייכטע, וואַסערדיקע, און די נאַכט איז אין דרויסן טונקל, און איר פֿאַטערס ווינט־מילן יאָגן. און דער ווינט בלאָזט. און זי זיצט אַליין און וואַרט אויף מיר — די פֿאַרשלאָפֿענע בת־מלכה. זע, די ליכט ברענען זיך קיינמאָל נישט אויס. דער שבת גייט קיינמאָל נישט אַוועק פֿון שטוב, און זי זיצט אַלץ ביים טיש און די הענט פֿאַרלייגט, און וואַרט, אַז איך זאָל אַהיימקומען. און איך וואַלגער זיך דאָ אַרום איבער שטעט, איבער דערפֿער — באַקען זיך יעדן טאָג מיט אַנדערע מענטשן, מיט אַנדערע ערטער, און אין איין מיידל ליב איך זיך איין, אין דער צווייטער ליב איך זיך אויס, און אין איר און אין אונדזער לעבן

האָב איך זיך גאָר פאַרגעסן און גיי נישט אַהיים אויסלעבן מיין שטילן לעבן אין מיין שטילן ווינקל.

נאָר טיילמאָל בין איך ביי איר, אַז איך בין אויף דער נאַכט ביי מיר אין בעט, די אייניקע מינוט בעפאָר איך שלאָף איין, נעם איך דאָס ווערמען אַרום און באַקלאָג מיך דאָס פאַר ווערמען, און זי טרייסט מיך און דעקט מיך צו מיט אירע האָר, און קוקט אויף מיר מיט איר שמייכעלע, און אויגן האָט זי. —

איך קאָן מיר קיינמאָל נישט פאָרשטעלן אירע אויגן. וואָס איך האָב נישט געקלערט וועגן אירע אויגן, האָב איך נישט קיין ריכטיקן באַגריף. אַמאָל האָב איך געזען אויף אַ מינכענער אויסשטעלונג אַ פראַנצויזישן דאַמען־פאָרטרעט פון אַ יונגען פראַנצויזישן מאָלער. איך האָב זיין נאָמען פערגעסן. אַ יונגע דאַמע אין שוואַרצן, מיט אַ שוואַרצן פליגל פון אַ געשאָסענעם פויגל אויף איר קאָפּ, שלאַנק און הויך, שטייט ביי אַ פּיאַנאָ, און מיט אירע לייכטע, לאַנגע, איידעלע הענט, וועלכע זענען אין שוואַרצע זיידענע שפּיצן־האַנדשו געהילט, וואַרפט זי רויטע רויזן אויף די קלאַווישן פון דער פּיאַנאָ. מיר האָט זיך געדאַכט, אַז אַזוי דאַרפן אירע אויגן צו זיין. דאָס איז נאָר געווען אין דעם ערשטן אויגנבליק, אָבער דערנאָך בין איך נישט איינפאַרשטאַנדן געווען דערמיט, און איבערהויפּט איז מיר איר גאַנץ געשטאַלט נאָך פאַרנעפּלט, און איך קאָן מיר קיין ריכטיקן באַגריף נישט מאַכן, ווי זי קאָן אויסזען. נאָר איינמאָל האָב איך געזען אין פּעטערבורג אין דער אָפּערע אַ יונג מיידל מיט אַ הער — דאָס יונגע מיידל האָט זיך מיר געדאַכט, אַז דאָס איז זי — און איך בין משוגע געוואָרן אין דעם ערשטן אויגנבליק, און בין נאָכגעגאַנגען זייערע טריט, ווען זיי האָבן די אָפּערע פאַרלאָזט. דער הער האָט מיך אייניקע מאָל באַמערקט, ווי איך גיי זיי נאָך און האָט געוואָרפן אויף מיר אַ חושד'דיקן בליק, און האָט גענומען אַ וואָגן און איז אַוועקגעפאָרן. איך נאָך זיי — זיי זענען אַריין אין „וויענא“ און פאַרפאַלן געוואָרן אין אייגעם פון די פיל קאַבינעטן...

יאָ, אַז איך זע אַ שיין מיידל אויף דער גאַס, מיין איך אין ערשטן אויגנבליק — דאָס איז זי. נאָר קוים זע איך באַלד אַן אַנדערע — קלער איך ווייטער — דאָס איז זי. אַזוי צווייפל איך און זוך, וואָרום איך קאָן מיר זי גאָרנישט פאָרשטעלן ווי זי זעט אויס, אין דער היינטיקער סקולפּטור זע איך עם נישט. זי מוז אין זיך עפּעס האָבן פון דער קלאַסישער ליניע, וואָס איז אין דער אפראָדיטישער אַנטיקע, אָבער נישט אַקאַדע-

מיש. ניין, ניין. דערביי מוז די ליניע לויז זיין, ווייך, עטוואָס פאַרשלאָפנס, א תאווה אַ פאַרשלאָפענע מוז ליגן אין דער ליניע, ווי מען געפינט עס אין די שפּאַנישע ווייבער־פיגורן, ווי אין די פּרימיטיוון. אַזוי מיין איך. —

נאָר דאָ קומט מיר מיין פריינד דער סקולפּטאָר צו הילף, און הייבט מיר אָן זי צו מאָדעלירן אין דער לופטן. כאַפּט זיין מאָדעל־האָלץ און וואַרפט אַ ליניע אין דער לופט.

— אָט אַזוי וואָלט איך מיר זי געמאַכט. די פיגור דאַרף זיין רונדיק, פול, נאָר האַרט, האַרט, מער בלוט ווי פלייש; נאָר אַזוי זאָלסטו יעדן טראָפּן בלוט פילן. און שטאַרק, שטאַרק וואָלט איך די פיגור געמאַכט, שטאַרקע ליניעס, מיט רונדיקע אַראָפּגעפאַלענע פּלייצעס. נאָר עפּעס אַזוי איינגעשלאָפן, יעדער אָדער באַזונדער וואָלט איך מיר אויסמאָדעלי־זירט אַזוי און פון אויבן אַזוי פאַרשלאָפן... אַ טוי באַדעקט... ווי אַ פרי־מיטיווע זאַך. ווי אַ יפתחס טאָכטער, און אַ שטאַרקע פולע ברוסט, נאָר אַ קליינע, רונדיקע, און האַרטע; קאַלט זאָל זי זיין... אָבער אַזוי קאַלט, אַז עס זאָל יאָגן אַ ווינט פון איר, און קליין וואָלט איך זי מיר געווען געמאַכט, קליין און פול, ווי אַ קרבן, וואָס איז רייף געוואָרן פאַר גאָט אויפן מזבח צו ברענגען... — מען זאָל פילן די ביינער און יעדן טראָפּן בלוט, וואָס אַרבעט אין איר — און וואָלט מיר זי אַוועקגעזעצט — אין אַ זיידן דין העמדל, און אַרום וואָלט געווען עפּעס אַ לאַנדשאַפט. —

נאָר דאָ האַקט אים שוין אַדורך דער מאָלער. גרינבערג האָט אין אַלעם פאַרגעסן. דער יונג מיט די גלענצנדע שוואַרצע אויגן, מיט די לאַנגע הענט שטייט שוין אויף אַ טיש, אַראָפּגעוואָרפן אַ ליימענע פיגור, (און „ביוסטשיק“ זעט גאָרנישט) און מאָלט דאָס בילד:

— ווינט־מילן האָט דער פאָטער, זאָגסטו — אָט זעסטו איז אַ בערגל — געלער זאַמד, פאַר אַ רעגן, איין וואָלקן טונקל, איין שטיק וואָלקן ליכטיק, פאַלט אַ ליכט איבערן געלן זאַמד—גאָלד... גאָלד... גאָלד... פון פאָרנט הריי ווינטמילן, אַלטע, דער ווינט יאָגט און די לייטערס לייגן זיך אַלע אין איין זייט. אַרום אַלטע טאָפּאָלן, ווערבעס מיט לאַנגע, לאַנגע צווייגן, און אַלץ פאַלט אין איין זייט — און באַגאָסן מיט שאָטן און געלבעס ליכט, געלב, גאָלד... גאָלד... גאָלד... האַרבסט... אַ וואַסער, אַ טונ־קעלער פלעק אויפן געלבן. זי שטייט ביים וואַסער, אַ קליין יונג מיידעלע, באַגאָסן אין ליכט, נאַקעט — אַ מעטאַלענער פלעק, געקומען פון וואַסער, קאַלט.. קאַלט... האַלט דאָס העמד, וויל עס אָנטאָן און דער ווינט בלאָזט, און די האָר צעפלאָשעט, און אַלץ אויף אַ געלבן, געלבן הינטערגרונט —

האַרבסט... רויטע בלעטער, געלע בלעטער... גאָלד... גאָלד... גאָלד... — —

נאָר דאָ האָט זיך שוין דערוועקט אין מיר דער שרייבער, און איך שרייו זיי בײדן איבער, ניין — און איך הייב זיי אָן צו מאָלן אַ בילד פון פרייטיק אויף דער נאַכט, פון שבת אויף דער נאַכט — ווי איך זיץ און לערן, און בין אַ פרומער, חסידישער יונגערמאַן, און ווי מיר ליבן זיך, און האָבן קינדער צוזאַמען, און דאָס געטריישאַפט פון איר, און דער מאָלער קומט מיר אַנטקעגן און מאָלט מיר דאָס אויס דעקאָראַטיוו, מיטן לאַנדשאַפט, מיט די ווינט מילן, מיט די טאָפּאָלן. און „ביוסטשיק" קנעט דאָס אַלץ אויס אין דער לופטן. ער האָט מיר זאָגאַר שוין געוויזן ווי זי זעט אויס, האָט געכאַפּט אַ בליישטיפט און מאַכט שוין די צייכענונג. ערשט גרינבערג רופט זיך אָפּ:

— זאָג נאָר, האָסטו זי קיינמאָל נישט געזען — ווי ווייט איז עס דען פון דיין שטעטל. און דיין שטעטל ליגט דאָך זייער נאָענט פון דאַנען.

— יאָ, עס איז נישט ווייט פון דאַנען. עס איז מיט דער באַן צוויי שטונדן צו פאָרן אין מיין שטעטל אַריין, און אַ שטונדע מיט דער פור פון אונדזער שטעטל. איך האָב שוין זאָגאַר אייניקע מאָל דעם שדכן אויפגעזוכט. ער איז היינט אַן אַלטער ייד א שיכור. איך האָב אים אייניקע גילדן געגעבן, אַז ער זאָל מיר ווייזן דאָס אָרט, וווּ די כלה, וועלכע ער האָט מיר אַמאָל אַ שידוך גערעדט, וווינט. איך ווייס איצט דאָס אָרט גאַנץ גענוי. און איך בין שוין אַמאָל אין אַ ווינטער אויף דער נאַכט, ווען עס האָט מיך אָנגעכאַפּט אַ שטאַרק בענקעניש, אַוועק אין דעם דאָרף, אָבער אַז איך בין אָנגעקומען פאַרן דאָרף, אַז איך האָב דערזען די ווינטמילן, בין איך אַנטלאָפן: איך וויל נישט זען ווי עס זעט דאָרט אויס.

— פאַרוואָס האָסטו מורא, וועסט דיך אַנטוישן?

— ניין, איך וויל נישט זען מיין גליק.

— האָסטו געהערט?! לאָזן מיר זיך אויפכאַפּן איצט, אַזוי ווי מיר שטייען און גייען, אין דאָרף פאָרן, זען דיין באַשערטע. דריי שטונדן פון דאַנען אינגאַנצן. איצט איז 7 אור, די באַן גייט אָפּ אום אַכט. מיר וועלן אַהין קומען אין מיטן נאַכט, ווי פאַרבלאָנדזשעטע ריטער קומען ביי נאַכט אין פאַרכישופטן שלאָס פון זייערע געליבטע, וועלכע זיי האָבן קיינמאָל נאָך נישט געזען. אַך ווערט דאָס זיין ראָמאַנטיש! — פאַנטאַזירט „ביוסטשיק".

— אַ גליקלעכע אידעע, קום, לאָמיר פאָרן! — שרייט אויס גרינבערג.

— און געלט? און געלט? — פרעגט „ביוסטשיק", און ווינקט צו

גרינבערגן און ווייזט מיר אויפן זעקעלע, וואָס ער טראָגט אויפן האַרצן.

— האָט אייך אַ שוואַרץ יאָר! נאָט אייך דאָס זעקעלע — וואַרפט ער עס אַראָפּ פון האַלדז. 20 רובל דערינען, די צווייטע העלפט פון חודש. אָבער באַלד כאַפּט ער זיך צוריק, דער סוחר האָט זיך דערוועקט אין אים:

— נאָר איר זאָלט עס מיר צוריקגעבן, אַז נישט וועל איך נישט האָבן אויף דער צווייטער וואָך אויף אַ מיטאָג.

— צוריקגעבן, צוריקגעבן, ווי עס זאָרגט דאָס אויף מיטאָג צו פרעסן. — קום, קום — שלעפּן זיי מיך.

— איך וועל נישט פאָרן, איך וויל נישט זען — אמפּער איך מיך.

— אָבער וועסט זען, ווי ראָמאַנטיש דאָס וועט אויסזען — פאַנטאַזירט „ביוסטשיק“. — מיר קומען ביינאַכט אָן, און מיר קלאַפּן אָן אין דעם אייזערנעם טויער פון דעם שלאָס פון דיין געליבטע.

— פאַרשלאָפענע בת-מלכה, עפן אונדז! — רופט „ביוסטשיק“ מיט אַ מוראדיק קול.

— ווער איז דאָרט? — ציט גרינבערג מיט אַ ווייבלעכער שטימע.

— דיין פאַרלאָזענער באַשערטער איז צוריקגעקומען, נאָכדעם ווי ער האָט זיך אַרומגעוואַלגערט אין דער גאַנצער וועלט, און קלאַפּט יעצט אָן אויף דעם טויער פון דיין שלאָס — עפן אים, ער וויל דיך פון שלאָף אויפקווישן.

— כאַ—כאַ—כאַ! וועט דאָס זיין ראָמאַנטיש — קום, קום, גרינבערג, האָב נישט קיין מורא, וועסט האָבן וואָס צו פרעסן, דו מעגסט אַמאָל הונגערן אויך. — און איך אמפּער מיך נאָך. און מיר אַלע דריי לויפן ווי משוגעים צו דער באַן, קויפן ברויט מיט פּרוכטן אויפן וועג, און לויפן און שרייען: „צו דער פאַרשלאָפענער בת-מלכה“, „צו דער פאַרשלאָפענער בת-מלכה“ — זי פון איר פאַרכישופטן שלאָף אויפצווועקן.

אין האַלבער נאַכט זענען מיר אָנגעקומען אין דאָרף אַריין, ווו מיין באַשערטע האָט געוווינט.

און די רייזע איז טאַקע געווען ראָמאַנטיש, ווי מיין חבר „ביוסטשיק“ האָט געזאָגט. די נאַכט איז געווען שוואַרץ, די פעלדער האָט מען נישט געזען, נאָר מען האָט געפילט זייער פייכטקייט, און ליכט האָבן זיך פונדערווייטנס געפינקלט. מיין האַרץ האָט געקלאַפּט אין מיר, איך האָב מיך

געשראָקן פאַר עפּעס, און האָב געהאַט דאָס געפיל, ווי איך וואָלט אהיימ־געפאָרן צו ערגעץ עפּעס אַ גאַנץ ווייטער היימאַט. נאָר וואָס איך בין נעענטער אָנגעקומען אין דאָרף אַריין, אַלץ רואיקער בין איך געוואָרן. מיין פאַנטאַזיע האָט מיר געמאָלן די פאַרשידנסטע בילדער, און איך האָב געהאַט דאָס געפיל, אַז איך קום אַהיים און וועל טרעפן דאָרט מיין היים.
איך האָב גאַנץ קלאָר געזען אַ קליין, קליין שטיבל. ווייסע פאָרהענגלעך הענגען פאַרן פענצטער, און ריינע צוויי בעטן שטייען מיט ווייסע לייל־כער פאַרדעקט, און צווישן די בעטן שטייט אַ קאָמאָד, איבער דעם קאָמאָד אַ געשטריקט טישטעך, און פאַרשידענע זאַכן שטייען אָנגעשטעלט אויף אים — אונדזער דרשה־געשאַנק, און דאָרט ביי דער קאָמאָד שטייט זי.
איך האָב זי איצט באַשיינפּערלעך געזען, גאַנץ קלאָר, אַ יידיש, יידיש ווייבל. די האָר פאַרקעמט גלאַט, מיט אַ שרונט, און אויגן קלאָרע, שיינע, און רעדט אין דער שטיל. זי לויפט מיר נישט אַנטקעגן, נאָר זי וואַרט אויף מיר. זי וואַרט אויף מיר אין דער שטיל, און ווערט גאָרנישט דער־שטוינט ביי מיין אַריינקומען — נאָר פילט זיך טיף גליקלעך. און קוים, קוים וואָס מען דערקענט איר גליק אין איר. טיף איז עס באַהאַלטן אין איר. נאָה אין איר שטימע הערט מען עס. זי רופט אין דער צווייטער שטוב אַריין: „מאַמע, מאַמע, שלום איז געקומען!“ און גרייט דעם טיש פאַר מיר. זי אַליין מיט אירע לאַנגע ווייסע איידעלע הענט.
— אַט זענען מיר פאַר דעם טויער פון דיין פאַרכישופטן שלאָס — רופט אויס „בויסטשיק“, וואָס איז ביז איצט שטיל געווען.
מיט שרעק כאַפּ איך מיך אויף. איך זע פאַר מיר די דריי ווינט־מילן, וואָס שטייען ווי שוואַרצע שומרים אויפן בערגל און שניידן זיך שאַרף מיט זייערע סילועטן אין דער טונקלקייט פון דער נאַכט, אַ שטילער רויש הערט זיך פון פעלד, און פאַר אונדז שימערן אייניקע ליכטלעך.
מיין האַרץ קלאַפּט אין מיר שטאַרקער.
— אַט זענען די שוואַרצע שומרים פון דיין כלהס פּאַלאַץ — לאַכט „בויסטשיק“.
— וווּ צופירן?
— צום מילנער־ייד.
— אַט שטייען מיר דאָך שוין פאַר דעם טויער — זאָגט דער גוי.
— איז טאַקע אויך דאָ די קרעטשמע פון דאָרף — לייגט ער צו.
פון צוגעמאַכטן לאָדן שימערט אַרויס אַ ליכט. אַ באַנק שטייט פאַר דער טיר, טעלער אָנגעשטעלט, איך זעץ מיך אויף דער באַנק.

— נו, קלאַפּ אָן צו דיין בת־מלכה — רופט „ביוסטשיק" אויס און מאַכט נאָך מיט אַ ווייבערישער שטימע:

— קעניגין, פאַרשלאָפענע קעניגין, דיין ריטער שטייט פאַר דיין טיר.

נאָך דאָס, זעט זיך אויס, האָט אפילו גרינבערג פאַרדראָסן און ער רופט זיך אָפּ:

— שוויַיג, שוויַיג, זע, ער ליידט דאָך!

נאָך דער פויער קלאַפּט שוין אין טויער:

— העי, ייד, עפן אויף! הערן זענען געקומען.

און באַלד שטאַרט אַ קאָפּ אַרויס דורכן לאָדן, און עס הערט זיך אַ שטימע:

— ווער איז דאָרט?

ליכטיק ווערט. מיינע פיס ברעכן זיך אונטער מיר. מען פירט מיך אַריַין. איך האָב גאָרנישט נישט געזען, נאָר אַ ליימענע פּאָדלאָגע. ערגעץ ווו רויטע ציגל ביי דער טיר, אַ לאָך איז דאָרט ערגעץ־ווו געווען, און אַ פינצטערער טומאַן אַרום. נאָר אַ קליין לעמפּעלע האָט געלויכטן אויפן אויוון. יאָ, אַ קינד האָט געוויינט אין אַ צווייטער שטוב...

„ביוסטשיק" רעדט דאָס מיט וועמען — איך זע נישט קיין מענטש, נאָר אַ וויַיסן פלעק פון כאַלאַט, עס מוז זיין אַ יונגערמאַן, וואָרום אַ שוואַרצע באָרד וויַיזט זיך פון כאַלאַט אַרויס.

און באַלד דערויף וויַיזט זיך אַ פרויען־קאָפּ פון אַ צווייטער שטוב אין אַ וויַיסער הויב אָנגעטאָן.

איך הער נאָך גרינבערגס קול:

— קאָן מען עפּעס קריגן צו עסן?

— אוודאי. — פרעמדע, שרהלע, שרהלע! — רופט ווער אין דעם צווייטן צימער.

איצט וויַיזט זיך שוין דאָס פרויענצימער אינגאַנצן, אַ ברוינע יאַקע אַרויפגעוואָרפן און דער קאָפּ מיט אַ טוך פאַרדעקט, לויפט געשווינד פאַר־ביי פאַר אונדז, גייט צו צו דער קיך, און האַקט האָלץ.

דאָס קינד וויינט אין צווייטן צימער.

עס הערט זיך דער יידענעס קול פון הינטער דעם טוך, האָלץ האַקנדיק:

— וואָס שטייסטו? דאָס קינד וויינט דאָך.

דער װײַסער כאַלאַט װערט פֿאַרשװוּנדן אין צװײטן צימער. מען הערט װי ער שטילט דאָס קינד אײַן.

— לאַ—לאַ—לאַ, שװײַג, שװײַג.

— װי הײסט דײַן טאַטע? — פֿרעגט מיך װער.

אָן צו קלערן, װאַרף איך אַ װאָרט — יצחק זשאַכלינער.

און באַלד דערױף הער איך „ביוסטשיקס“ פֿראַגע, װי ער שטעלט דער ײדענע:

— װי לאַנג זענט איר שױן פֿאַרהײראַטעט?

— אַכט יאָר — ענטפֿערט אָפּ דער פֿרױס שטימע פֿון הינטער דעם טוך.

און פּלוצלונג װי אַ דונער װאָלט אױסגעבראָכן:

— איהנען האָט מען אַמאָל געערעדט אַ שידוך מיט יצחק זשאַכלינערס אַ זון פֿון פּיאָנטקע, װען זי זענען אַ כּלה־מײדל געװען — װאָס, נײן?

— פֿון װאַנען װײסן זי דאָס? — װײזט זיך דער ײדענעס פּנים אַרױס פֿון הינטער דעם טוך, און איך האָב געזען אַ שמײכל, װי עס פֿאַרקרימט איר אױבערשטע ליפּ, און װײזט אַרױס אירע שװאַרצע צײן...

„שװאַרצע צײן“ — דאָס האָב איך צומײסטנס געזען פֿון איר געזיכט, און דער שמײכל װאָס פֿאַרקרימט איר ליפּ.

איך בין אַרױס פֿאַר דער טיר, די נאַכט איז שװאַרץ געװען און די ערד איז פֿײַכט געװען, און איך בין װײַט, װײַט אין דער נאַכט אין פֿעלד געגאַנגען.

איך געדענק נישט מער װעגן װאָס איך האָב געקלערט, װעגן װאָס איך האָב געטראַכט — נאָר אַ שמײכל אױף שװאַרצע צײן, דאָס אײנע איז מיר איבערגעבליבן אין מײַן געדאַנק פֿון מײַן שענסטער ליבע.

א חנדעלע

— וואָס איז? — וואָס ווילט איר? — איר האָט דען חתונה מיט איר? — איך, איך, איך! — האָט דער יונג געשריגן הויך און בייז.

— אָבער זע — האָט נאָך געפּרוווט די מוטער מיגנהן.

— וואָס ווילסטו פון אים? — ער האָט דאָך רעכט — האָט דער עלטערער ברודער גדליה צו דער מוטער געזאָגט. — אַז ער וויל זיך דווקא אַ שוואַרץ יאָר אויסריכטן, וואָס ווילסטו פון אים?

דער יונג בערל איז האַסטיק פון שטוב אַרויס און האָט האַסטיק צוגעהאַקט די טיר הינטער זיך.

— און וואָס וועסטו טאָן, אַז ער וועט זיך גאָר איינגאַנצן פון שטוב אַרויסציען, די פּרנסה נישט אַהיימברענגען — קאָנסט עפּעס רעדן מיט אים? — ער איז דאָך דער גאַנצער פּרנסה־געבער — האָט די מוטער צום עלטערן ברודער געזאָגט, נאָך בערלס אַרויסגיין.

דער יונג, וועלכער האָט געהאַט די שטוב פאַרלאָזן, האָט זיך נאָך אַ קליינע ווײַלע אַרומגעדרייט אין געסל, און געשלאָגן זיך מיט דער דעה, ווו ער זאָל גיין. ער איז געווען אויפגערעגט פון דעם געשפּרעך מיט די עלטערן. ער האָט אייניקע מינוטן אָנגעטראָטן אויפן וועג, נישט זעענדיק, און האָט אַלץ געטענהט צו זיך: וואָס ווילן זיי? וואָס ווילן זיי?

אַז עס איז אַ ביסל טונקעלער געוואָרן, האָט ער זיך אָפּגעקערט אין אַן עק ליקל, צווישן צוויי גאַסן. ער האָט זיך אָפּגעשטעלט פאַר א גאַניקל, וואָס איז דאָרט געווען אין א קליין הייזל, געביסן די ליפּן און געקלערט וועגן עפּעס. באַלד האָט זיך פון פענצטערל, וואָס איז איבערן גאַניקל, געוויזן אַ מיידלש קעפּל, צוויי שוואַרצע קאָקעטע אויגן האָבן אים צוגע־ווינקען פון א בלייך קליין געזיכטל אַרויס, און א דין קולכל האָט צו אים גערופן:

— וואָס שטייסטו אין דרויסן, בערל?

בערל איז צוגעגאַנגען בייזלעד, נאָך אויפגערעגט — כאָטש אויף

זיינע גראָבע ליפּן פון זיין ברייט רויט געזיכט האָט זיך געוויזן א געלעכ־טערל, און זיינע שוואַרצע גרויסע אויגן האָבן צוגעלויכטן צו איר — ער האָט פּאַר גדולה די ציין געוויזן.

— דער טאַטע איז דאָ?

— ניין, ער איז געגאַנגען אין גאַס. קום אַריין!

בערל איז אַרויף אויפן גאַניקל. זי איז אים געקומען אנטקעגן ביי דער טיר פון גאַניקל, איז געווען אין אַ לייכט טיכל איינגעוויקלט, וואָרום עס איז געווען פרילינג. און איצט האָט מען געזען די אומגעאַטירלעכע רוי־טע ליפּן אירע, וועלכע זענען זייער דין געווען — און אַז זי האָט גערעדט, האָט זי געוויזן אירע ציין, וועלכע זענען געווען ווייס, אָבער נישט גאַנץ פול.

— עפּעס ביסטו מיר היינט צעטראָגן — האָט זי געזאָגט מיט אַ שמייכעלע, אין וועלכן זי האָט אויסגעשטעלט אַ פּאָר גרויסע אויגן מיט אַן ענערגישן בליק, און מען האָט אָנגעזען, אַז אום אָנצושטעלן דעם ענערגישן בליק האָט דאָס דינע מיידעלע מיט די קליינע אומאַנטוויקלטע גלידער און קינדערשן דינעם העלדזל אָנגעשטרענגט אַלע אירע כוחות, און עס האָט איר שוין נישט מער געסטייעט אויף דעם האַנט־דרוק, ווען זי האָט בערלען אָנגענומען ביי זיין גרויסער קרעפטיקער האַנט, און דער האַנט־דרוק, וועלכער עס האָט געזאָלט אויסדריקן איר טיפע, שטאַרקע ליבע צו אים, איז אַרויסגעקומען זייער ווייך און שוואַך.

— אין דער היים זיך צעקריגט — האָט דער יונג אָפּגעענטפערט נאָך מיט דעם פריערדיקן געבייזער — און האָט זיך געבן איר אויפן גאַניקל אַוועקגעזעצט.

— א מינוט האָבן זיי ביידע געשוויגן, ווי זיי וואָלטן זיך פאַרקוקט ערגעץ־ווו.

באַלד האָט זיך דאָס מיידל אָנגערופן:

— איבער מיר?...

דערביי איז איר בלייך פּנימל אָנגעבלאָזן געוואָרן און די נישט לויט איר וווקס אַנטוויקלטע ברוסט האָט זיך געהויבן. זי האָט מיט אירע האַלב אויסגעבראָכענע ציינדלעך די דינע ליפּ געביסן.

— עס וועט זיי גאָרנישט העלפן, לאָזן זיי שרייען, לאָזן זיי רעדן. ווען זיי וועלן נאָך עפּעס מיר זאָגן, וועל איך מיך גאָר אינגאַנצן אַרויס־ציען פון זיי, גאָר אינגאַנצן — האָט דער יונג מיט אַ הויכער שטימע געזאָגט

— כ׳לעבן, זיי וועלן נאָך מיט דיר דעם יחוס אייַנריכטן — האָט די מוטער פּלוצלונג די טיר פון גאַניק געעפנט. זי האָט געמוזט הינטער דער טיר דעם יונגנס ווערטער הערן, און רופנדיק צום מיידל, האָט זי אין שטרענגן טאָן געזאָגט:

— אַריין, רחשע, אַריין זאָלסטו מיר גיין! מען קאָן זיך נאָך מיט דיר דעם יחוס אייַנריכטן!

— וואָס שרייט איר? וואָס שרייט איר? — האָט דער יונג צו דער מוטער געזאָגט — וואָס איז?

— אוודאי האָב איך מיך מיט מיין קינד נישט צו שעמען, אַז עס געפעלט זיי נישט דער שידוך, דאַרף מען נישט. איך לאָז זיי פון עסק אַרויס! — האָט די יידענע הויך געשריגן.

— קומט אַריין! נישט אויף דער גאַס! — האָט דער יונג אויפגערעגט געזאָגט.

זיי זענען אַריין אין שטוב; אין שטוב איז האַלב טונקל געווען, און אין דער טונקלקייט איז די יידענע ערשט אַרויס אויפן קול:

— דו זאָלסט מיר לעבן. מיר האָבן געשיקט נאָך דיר? צו וואָס? זיי מיינען דאָך, אַז מיר האַלטן דיך צו, אַרייַנגעכאַפּט פון די ראָזענצווייגס אַ יונג און מען וויל אים דווקא חתונה מאַכן; מיין רחשע קאָן נאָך וואַרטן, נישקשה, זי האָט נישט וואָס צו אייַלן זיך.

— אפשר שוין גענוג — האָט דער יונג געזאָגט צו דער יידענע אין אַזאַ טאָן, וועלכער האָט געוויזן, אַז ער איז נישט קיין פרעמדער אין דעם הויז.

— ווירקלעך, בערל, ווען דיינע עלטערן ווילן נישט, אפשר איז עס טאַקע נישט. (און צו רחשען, וועלכע איז געזעסן און האָט געוויינט, האָט זי זיך געווענדעט) — וואָס האָסטו צו וויינען, נישקשה, דו האָסט נישט וואָס צו וויינען.

דער יונג האָט געקוקט אויפן מיידל, זי האָט געהאַלטן דאָס פּנימל פאַרשטעלט אין אירע ביידע הענט, און איבער איר גלאַטן קאָפּ האָר, וועלכער איז געווען פאַרקעמט גלאַט מיט אַ שרונט, און פונאַנדערגעפלאָכטענע צעפּ אַרום דעם קאָפּ, האָט גערוט אַ געוויסער מיידלשער חן, וועלכער האָט דעם יונג גערירט, און איר גאַנצע דינע פיגור, וועלכע האָט זיך איצט אין דער טונקלקייט פון חדר אַרויסגעוויזן זייער קינדיש, איז אים זייער געפעלן און עס האָט אים אַרומגענומען זייער אַ וואַרעם געפיל איבער איר — און דער יונג האָט מיט די פיס געטופּעט, די פינגער

אין מויל געבּיסן, און גערופן מיט אַ ווייכע שטימע, וועלכע קומט מער פון רחמנות־געפיל איידער פון ליבע: רחשע, הער אויף, הער אויף, געוואַלד, הער אויף — האָט ער איר געגעבן אַ טרייסל מיט די הענט, ביי וועלכן דאָס מיידל האָט זיך שיער אומגעדרייט.

זי האָט אירע הענט פון איר פּנים אַוועקגענומען און געקוקט איצט מיט אירע צוויי גרויסע אויפגעעפנטע פייכטע אויגן מיטן זעלבן אָנגעשטרענגט שטאַרקן בליק וואָס פריער. נאָר איצט, מיט אירע טרערן — האָט דער בליק דערוועקט מער מיטלייד, ווי די קאָקעטעריי, צוליב וועלכער ער איז געווען אָנגעשטרענגט. דער בליק פון די פייכע אויגן האָט דעם יונג נאָך מער געררייצט, און ער האָט אָנגעהויבן צו שרייען:

— איך וועל מיר אַ מעשה אָנטאָן, איך וויל דאָך חתונה האָבן, איך וויל דאָך..

— וואָס איז? — וואָס איז געשען? — האָט זיך פּלוצלונג אַ שטימע געהערט, און אַ ליכטיקייט האָט אַריינגעדרונגען דורך דער געעפנטער טיר אין טונקעלן שטיבל אַריין — דערנאָך האָט אַ ליכט פון אַן אָנגעצונדן שוועבעלע דאָס שטיבל באַלויכטן. בערל האָט דערזען די צוויי אויסגעלאָשענע אויגן, וואָס זיצן אין דעם בלייכן געזיכט, אַרומגעוואַקסן מיט דעם שוואַרצן בערדל, וואָס האָט אין דער אויגנבליקלעכער ליכט־באַלויכטונג געמאַכט אַן איינדרוק ווי אַ געזיכט פון אַ טויטן. בערל האָט גאַנץ גוט געוווּסט, ווער דאָס איז. דאָס איז געווען זייער פאָטער.

קיינער האָט נישט אָפּגעענטפערט אויף זיין פראַגע.

דער פאָטער האָט די לאָמפּ אָנגעצונדן, און איז געבליבן שטיין מיט איר אין דער האַנט.

— וואָס איז געשען? — פרעגט דער פאָטער נאָך אַמאָל.

— ווייסט נישט וואָס? די ראָזענצווייגס (די יידענע האָט אויף בערלען געוויזן) רעדן זיך איין.

— און ווער האָט דען געשיקט נאָך זיי? — ווער דאַרף זיי דען דאָ? — האָט זיך דער פאָטער אָנגעהויבן צו קאָכן, נאָר קאָכן זיך לאַנג האָט ער נישט געקאָנט, עס האָט אים באַלד געשטיקט דער הוסט, און זיין קול איז געוואָרן הויל, הייזעריק, און אומפאַרשטענדלעך.

— שטיל דיך איין, שטיל דיך איין — האָט די יידענע פון אים די לאָמפּ גענומען און אים אַוועקגעזעצט. דאָס מיידל האָט אויפגעהערט צו וויינען, איז געלאָפן, געבראַכט אַ גלאָז וואַסער, און דער יונג איז געשטאַנען דערביי, ווי מען האָט דעם פאָטער דאָס גלאָז וואַסער אין מויל

אריינגעגאַסן, און זיך די הענט געבראָכן, ביים קאָפּ זיך געריסן, און געשריגן: „וואָס זאָל איך טאָן? וואָס זאָל איך טאָן?“

אז לייזער שפּילימער האָט זיך באַרואיקט, האָט ער זיך גלייך געשטעלט, געוואַרט אַ מינוט, אַזוי ווי ער וואָלט געוואַרט, ביז אַלע גלידער וועלן ביי אים פּאַרטיק זיין צום דינסט, אָנגעצויגן די אָדערן אין דעם האלדז, אין אויך ווי די טאָכטער געשטאַרקט זיך, אַ שטרענגען בליק פון דעם חרובדיקן פּנים מיט די אויסגעלאָשענע אויגן אַרויסצוקריגן — האָט ער צום יונג מיט אן ערנסטער שטימע געזאָגט, וועלכע איז געווען פארכריפּעט (און געהערט האָט זיך, אז זי קומט נישט אַרויס פון גאַנצע לונגען — און דאָס האָט נאָך מער ערנסטקייט זיין שטימע געגעבן): —

ביז די תנאים וועלן נישט זיין, וויל איך נישט, אַז דו זאָלסט זיך מיט רחשען זען — זי איז אַ מיידל, דו ביסט א יונגערמאַן — דו פאַרשטייסט, אַז עס איז גלייכער. — רחשע, אַריין אין שטוב אַריין — האָט ער דעם מיידל געוויזן אויף דער טיר פון דער צווייטער שטוב.

— אַ גוטע נאַכט — האָט דער יונג געזאָגט, און גענומען זיך שטיל אַרויסצוגיין, וואָס דאָס האָט געוויזן נאָך מער זיין אויפגערעגטקייט — און דער שאָטן פון זיינע ברייטע פּלייצעס האָט זיך איבער דער וואַנט פארצויגן, אַוועקגענומען אַ האלב שטיבל, און אין זיך אריינגענומען דעם פאָטער מיט דער טאָכטער.

היגם זעלבן אָוונט, ווען די מוטער האָט בערלען צום טיש געגרייט — האָט ער געכאַפּט דעם טעלער מיט דער זופּ און געגעבן אַזאַ זעץ אין דרערד, אַז די קאַרטאָפּלעס פון דער זופּ האָבן זיך אויפן באַלקן געזעצט.

ביי דעם יונגנס עלטערן, ביי די ראָזענצווייגס, איז דער שידוך מיט לייזער שפּילימערס טעכטערל נישט געווען בלויז אַ יחוס־פראַגע. טאַקע די ראָזענצווייגס, וועלכע האָבן זיך גערעכנט פאַר איינער פון די שענסטע משפּחות אין שטעטל, איז נישט אָנגעשטאַנען דער שידוך מיט לייזערן, אייף וועלכן עלטערע מענטשן הערציילן, אז אין זיינע יונגע יאָרן איז ער נישט געווען קיין גרויסער צדיק... ־רייטש, שיין געקליידעט, און צופיל מיטן שרה פון שטעטל קיין וואַרשע געפאָרן, און א גאַנצער „פּייערלע־שער“ געווען — איז ער נישט געווען א געאייגנטער מחותן פאַר ר׳ יצחק ראָזענצוייג, דער פרומער שטאַרקער באַלעבאָס, וועלכן אַלע איינוווינער

פון שטעטל פלעגן זאגן צום ערשטן מיט כבוד „גוט מאָרגן“, ווען זיי האָבן
אים באַגעגנט מיט טלית און תפילין אין בית=המדרש גיין דאַווענען.
נאָר דער אַלטער יצחק איז שוין טויט געווען. עס איז איבערגעבליבן
די אלמנה מיט זעקס זין, איינס גרעסער פון צווייטן, און קיין מלאכה
האָט איינס נישט געהאַט געלערנט (פאר ר׳יצחק ראָזענצווייג האָט נישט
געפּאַסט, אַז זיינע קינדער זאָלן באַלמעלאָכעס ווערן), און דערנאָך, אז
דאָס „געוועלב“ אין גאַס, וועלכעס האָט אָנגעהויבן שלעכט צו גיין ביי ר׳
יצחקס לעבן, האָט נאָך זיין טויט גאַר שלעכטע געשעפטן געמאַכט, אַזוי
אַז עס האָט נישט געקאָנט דערנערן דאָס הויזגעזינד — איז דאָס גאַנצע
הויזגעזינד צעפאַלן. יעדער יונג האָט פאַר זיך געמוזט אָנהייבן צו זאָרגן,
און זיי זענען זיך צעפאָרן אויף זיבן ימים: דער נאָך אַמעריקע, דער נאָך
לאָדזש. דאָן האָט זיך בערל אויסגעלערנט זיין א טאַפּעצירער. אַ שטוב
האָבן זיי נאָך געהאַט, וואָס האָט געהערט צו זיי, האָט ער זיך אַ פּאָר
מאַשינען אַריינגעשטעלט און איז געוואָרן א באַלמעלאָכע פאַר זיך. דער
יונג איז פעיק געווען, א געשיקטע האַנט, האָט ער אָנגעהויבן אַליין צו
מאַכן אַרבעט פאר זיך און פאַרדינען זייער שיין, און נאָך דער מאַמען
צוגעהאָלפן. דורך דעם האָט מען פאַר אים דרך ארץ אין שטוב געהאַט
און מורא געהאַט זיך שטאַרק קעגן אים צו שטעלן.

עס האָט זיך געמאַכט, אַז ער האָט זיך באַקענט מיט דעם שפּילי=
טערס מיידל, אמאָל, א שבת, אין א גאָרטן, און ער האָט זיך איינגעליבט
אין איר און אָנגעהויבן ארויפצוגיין צו זיי אין שטוב אריין.

לייזער שפּיליטער, וועלכער פלעגט זיין אַן אָפטער אריינגייער ביי זיי
אין הויז, ווען דער אלטער יצחק האָט נאָך געלעבט און דאָס הויז איז גע=
ווען אין א מדרגה — האָט דעם יונג גוט געקענט אלס קינד, און טאַטע=
מאַמע האָבן זייער גערן געקוקט, וואָס עס וועט פון אים ווערן, דער יונג
איז געווען א פּאַרדינער און פון די שענסטע משפּחות אין
שטעטל... ביז זיין מוטער איז דערפון געוווירע געוואָרן און האָט צוגערופן
איר עלטערן זון גדליהון, און זיי האָבן מיט דעם יונג געמאַכט אַ געוואַלד.

וואָרום, ווי געזאָגט, איז נישט געווען בלויז דער יחוס דאָ אין שפּיל,
די יידענע, וועלכע האָט נאָך איר מאנס טויט נישט געהאַט שוין איין
חרפּה אויסצושטיין, האָט זיך שוין געהאַט צו אלעם צוגעוווינט, די עלטע=
רע יונגען האָבן אויך געטאָן שידוכים, אויף וועלכע די יידענע האָט גע=
זאָגט, אַז איר מאן קאָן אין קבר נישט איינרוען, ווייסנדיק ווער זיינע מחו=
תנים זענען. דאָך איז ר׳ יצחק גאַנץ רואיק אין קבר איינגעלעגן און די

יונגען האָבן געטאָן וואָס זיי האָבן געוואָלט. זי וואָלט דאָ אויך שטיל געשוויגן, נאָר דאָ האָט זיך געהאַנדלט אין דעם, וואָס דער יונג, וועלכער איז ארויסגעקומען פון א שטארקער, געזונטער משפּחה, איז געווען הויך, ברייט און שטארק געבויט — האָט געקאָנט זיין געליבטע, וועלכע האָט אים קוים דערגרייכט צו דער ברוסט, באהאלטן אין איין ארבל זייגעם. ער האָט זיך גאָרנישט געאייגנט פאר דעם שידוך מיט דעם מיידל, וואָס איז געווען, ווי איר פאָטערס א קינד: דין, מיט ווייכע, דינע ביינדעלעך. ווי אירע, דעם מיידלס, פאָטער־מוטער האָבן זיך נישט געסטארעט זי אויסצופאשען און פעט צו מאכן, איז זיי נאָר געלונגען אָנצוהענגען אויף אירע דינע ביינדעלעך א סך פעטס, וועלכעס האָט נישט געשטימט מיט דער דינקייט פון איר האלדז און פון איר טאליע, און ווי הויך איר ברוסט איז נישט געווען אַנטוויקלט, און ארום הינטן, דאכט זיך, א שפּאר ברייט מיידל... דאָך האָט איר גאנצער אויסזען געמאכט דעם איינדרוק ווי א קליין אומאנטוויקלט קינד, וועלכעס טראָגט א הויכע ברוסט און א ברייט קליידל, נישט לויט אירע יאָרן...

דער יונג אָבער האָט דאָס נישט געזען. אויף אים האָט אן איינדרוק געמאכט איר פּנימל, וועלכעס איז געווען פון אַ בלייכער הויט, מיט א נישט־נאטירלעכער רויטער פארב, האָט געהאט אין זיך פארבאָרגן אַ געוויסן מיידלשן חן: א קורץ, דין נעזל, וועלכעס זי האָט אויסגעשטרעקט פאָרויס מיט די אויגן, און א קליין מיילעכל מיט דינע רויטע ליפּעלער, וועלכע זי פלעגט בייסן פון צייט צו צייט מיט די דינע, נישט פולע ציינדלעך, אז זיי זאָלן רויט זיין. און דער עיקר די אויגן. אויגן האָט זי געהאט ברוינע, אונטער שיטערע ברעמען, וועלכע זי פלעגט צופארבן, אז זיי זאָלן מער איינדרוק מאכן, און איר גאנצע ענערגיע האָט זי אָנגעשטרענגט אויף דעם בליק, אז ער זאָל ארויסקומען שטארק, ענערגיש און איינדרוקספאָל, און אן איינדרוק האָט זי דווקא געוואָלט מאכן מיט דעם, וואָס זי האָט צומווייניקסטן געקענט, מיט איר פיזישער שטארקייט. אז זי האָט מיט וועמען גערעדט, האָט זי זיך געגעבן א שטעל אוועק, אויפגעעפנט ברייט די אויגן, הויך געאָטעמט מיט דער ברוסט און איר געזיכט האָט אָנגענומען אַן אומנאטירלעכן באלעבן. מיט א דין קאָקעטיש שמייכעלע אויף די ליפּן איז זי געשטאנען אזוי גראציעז, האָט פון צייט צו צייט האלב די אויגן פארגלאַנצט און קאָקעטירט מיט איר הויכער ברוסט און דינע פּיסלעך. נאָר לאנג האָט איר בליק נישט געקאָנט אָנהאלטן. זי פלעגט פון דער אָנגעשטרענגטקייט צו באַלעבן איר געזיכט באַלד מיד ווערן. די אייגע=

לער זענען שוין שלאָפֿן געגאַנגען, די ליפּעלער בלאַס געוואָרן, און די גלי־
דערלער זענען פֿאַרלוירן געגאַנגען אין דעם פֿיל פּעטס, וואָס זי האָט גע־
האַט אויף אירע דינע ביינדעלער, און עס האָט זיך באַלד אַרויסגעוויזן די
אָרעמע ירושה וואָס זי האָט פֿון איר פֿאָטער געירשנט...

דעם יונג האָט זי שוין געקענט פֿון לאַנג. אַלס קינדער האָבן זיי זיך
געשפּילט צוזאַמען, שכנים געווען, עלטער געוואָרן, זענען זיי פֿרעמד גע־
ווען. אַז זיי זענען דערוואַקסענע געוואָרן, האָבן זיי זיך באַגעגנט און פֿאַר־
ליבט זיך. אַזוי ווי געזאָגט, האָט אויף דעם יונג געמאַכט אַן איינדרוק
אירע חנדעלער. אַז זי האָט גערעדט מיט אים, האָט זי העכער געהויבן די
ברוסט און דער יונג האָט דערפֿילט אַ געשמאַק פֿון פֿאַרפֿום... און געקוקט
אויף איר ליבלער מיט די אויגן, און גערעדט צו אים האַלב פּויליש, האַלב־
גאַנטיש, און האָט ביי יעדן זאַץ אַרייַנגעוואָרפֿן דאָס וואָרט „וו'שאַק", און
גערעדט מיט אים וועגן דעם טאַנץ־מייסטער, וואָס האָט זיך אַרייַנגעצויגן
אין שטעטל:

— וו'שאַק פּאַן טאַנטשי?

דאָס איז אַזוי איידל געווען!

אויף דעם יונג האָבן די ווערטער אַ גרויסן איינדרוק געמאַכט, און
כאָטש באַלד איז איבערגעגאַנגען דער געשפּרעך אויף יידיש, דאָך, דאָס
וואָרט „פּאַן", וועלכן זי האָט אים געזאָגט אין דער פּוילישער שפּראַך,
האָט איבערגעלאָזט אַן אומפֿאַרגעסלעכן אָנדענק אויף אים.

און אין די זומערדיקע פֿאַרנאַכטן, ווען ער איז מיט רחשען אין
שטאָט־פּאַרק שפּאַצירן געגאַנגען, און איר פֿון גערטנער אַ „רוזשע" (אַ
רויז) געקויפֿט, און זי האָט עס געשמעקט, איז געשפּראָכן געוואָרן פֿון
„רוזשעס" — דאָס איז געווען אַזוי איידל, אַזוי פֿיין, אַזוי געבילדעט...

דער פֿאָטער, לייזער שפּילימער, האָט גאַנץ גוט געוווּסט וואָס ער
טוט, דאָס וואָס ער האָט פֿאַרבאָטן דעם יונג צו זען זיך מיט דער טאָכ־
טער — דאָס האָט נאָך מער גערייצט זיין ליבע. זי האָט זיך אים פֿאַר־
געשטעלט פֿיל שענער ווי ביז איצט, און דער יונג איז שיִער נישט אויס־
געגאַנגען פֿאַר בענקעניש. אַלע פֿאַרנאַכט האָט ער זיך געדרייט פֿאַרן גאַ־
ניקל, הין און צוריק, און די ליפּן זיך געביסן פֿאַר אויפֿרעגונג. ער האָט
זיך געשעמט פֿאַר די פֿאַרביייגייענדיקע. אַלע האָבן אים געקענט, און אַ
האַלב געסל האָט געוווּסט פֿון דער „ליבע". פֿלעגט ער זיך באַהאַלטן אין
אַ הויז קעגנאיבער דעם גאַניקל און אַריבערקוקן. און רחשע האָט „גע־
פֿילט", אַז ער שטייט דאָרטן, האָט זי אַרויסגעשטעקט איר קעפּל. דער

יונג האָט דערזען אירע אויגן און דעם בליק, און דאָס שטילע חנעוודיקע שמייכעלע, וועלכעס האָט געלויכטן איבער אירע ליפּעלעך, און די בליי־כע, ראָזע קאָלירטע בעקעלעך — און דאָס אַלעס האָט אַהין געלויכטן צו אים, און אויף דעם אלעם איז אַזאַ שיין, איידל חנדל געלעגן, אַז איבער דעם יונגס גלידער האָט זיך צעגאָסן אַ וואַרעמקייט, און אַ שמייכל פון פרייד האָט זיינע גראָבע ליפּן פארקרימט און געוויזן אַ קאַסטן ציינער... נאָר באַלד איז דאָס קעפּל פארשוואונדן געוואָרן, דאָן פלעגט פון פענצטערל, וואָס איז איבער דעם גאַניקל, עפּעס ארויספאַלן. דער יונג פלעגט צולויפן עס אויפכאַפּן. דאָס איז געווען אַ בריוול, אין וועלכן עס האָט זיך געפונען אַ פּאָר פארטריקנטע בלעטער פון אַ „רוזשע" (אַ רויז) און עס האָט זיך דאָרט געהאנדלט וועגן דעם „מאָנד" און די „שטערן" און דער איי־ביק „הימלישער ליבע" מיט די „ענגעלס", און דאָס איז אַזוי איידל גע־ווען, אַזוי פיין, אַזוי געבילדעט, אַז דער יונג פלעגט שלאָפן דערמיט אַ גאַנצע נאַכט, און עס באַדעקן מיט קושן פון זיינע ברייטע גראָבע ליפּן — וועלכע האָבן זיך גאָרנישט צוגעפּאַסט צו אַזעלכע זאַכן...

און עס האָט גאָרנישט געהאָלפן. אין אַ פּאָר וואָכן ארום איז די תנאים געווען און נאָך שבת נחמו די חתונה....

ווען בערל איז געבליבן איינער אַליין מיט זיין יונג ווייבל, און ער האָט געזען ווי זי טוט זיך אויס, איז זי אים אַ ביסל מאָדנע געוואָרן — איין קליידל נאָכן צווייטן איז געפאַלן פון איר, און זי איז געבליבן שטיין אַ קינד פאר אים, עפּעס מיט מאָדנע דינע פיסלעך, וועלכע האָבן זיך אים געדאַכט, אַז זיי ברעכן זיך אונטער דעם דיקן פעטן קערפּערל — און ער האָט פּאַר עפּעס מורא געקראָגן... נאָר אירע אייגלעך האָבן געשמייכלט, און די ליפּעלעך זענען רויט געווען — און דאָס ליכט איז געוואָרן פאר־לאָשן, און עס איז פינצטער געווען.

נאָר פון דענסטמאָל אָן האָט דער יונג עפּעס מורא. קוקנדיק אויף דעם ווייבל ווי זי שטייט ביי דער קיך, און באַוועגט זיך אַהין און אַהער, האָט ער מורא, אַז די דינע פיסלעך, וועלכע ער האָט אַמאָל געזען, זאָלן

זיך נישט ברעכן אונטער איר. אז ער האָט זי אַמאָל געזען פלינק גיין איבער די טרעפּן — האָט ער זיך געוואונדערט ווי די קליינע דיקע פיסלעך קאָנען אַזוי פיל אויף זיך טראָגן, און ער האָט מורא געהאַט... און אַז ער האָט געטראַכט דעריבער, האָט ער די ליפּן געביסן.

און דאָס שטיבל, וואָס זי האָט אויפגערוימט און צונויפגעשטעלט נאָך זייער חתונה — האָט אויך אָנגענומען אַזאַ כאַראַקטער: דער טיש און די בענקלעך האָבן געהאַט דינע געטאָקטע פיסעלער, איידל מעבל, אַזוי, אַז דער יונג האָט מורא געהאַט זיך אַרנטלער אוועקצוזעצן אויף אַ בענקל, אַז עס זאָל נישט קנאַקן אונטער אים. אַלץ איז שטוב איז געווען ווי פאַר אַ קינד, און אַלץ אַזוי אויסגעשטעלט, אַז דעם יונג האָט זיך געדאַכט, אַז עס וועט אַראָפּפאַלן און צעבראָכן ווערן. פאַרן שפּיגל זענען געשטאַנען פאַרשידענע קליינע פאַרצעלייענע טעלערלעך, און פאַרצעלייענע גאַלאַנ־טעריע, און יעדעס מאָל, ווען דער יונג איז צוגעגאַנגען צום שפּיגעלע, האָט ער עפּעס צעבראָכן...

— אויף הינער־פיסלעך שטייט דאָ אַלץ — שרייט דער יונג.

דאָס ווייבל פלעגט דאַן בלייך ווערן — אירע אויגן האָבן זיך אָנגע־צונדן, נאָר דאָס בלייך פּנימל (וואָס איז צייט נאָך דער חתונה נאָך בליי־כער און אייגעפאַלענער געוואָרן) האָט אויף דעם יונג געמאַכט אַן איינ־דרוק, און די אויגן האָבן זיך נישט אין וואָס צו האַלטן און פאַלן אַרויס פון די צוויי ביינער, און דעם יונג האָט אַ שרעק אָנגעכאַפּט, פלעגט ער די ליפּן פאַרבייסן און זיך אַליין פאַטשן:

— איך בין אַ חזיר, אַ פאַדליעץ — איך וועל נישט מער.

זי, אָפּגעשוואַכטערהייט, האָט זיך אויך געזעצט אויף אַ קאַנאַפּע, און האָט הויך אָפּגעאָטעמט, און אויף דעם בלייכן שטערן זענען אַנגסטן אַרויס.

דאָס האָט דעם יונג אַזוי אויפגערעגט, און דערביי האָט אים אַזאַ טיף רחמנות־געפיל אַרומגענומען איבער דעם ווייבל, אַז ער האָט זיך אויף דר'ערד געוואָרפן און געשלאָגן זיך מיט די הענט אין פּנים אַריין: —

— רחשע, רחשע, רחשע, איך בעט דיך, הער אויף, הער אויף. און ער האָט זי אָנגעכאַפּט ביי דער האַנט, און זי איז שיער געפאַלן אַריבער אים.

זי האָט אייגנטלעך נישט געוווּסט, וואָס זי זאָל אויפהערן. זי האָט זיך שוין לענגסט כמעט באַרואיקט, און האָט שוין לענגסט געוואָלט אויפ־הערן, נאָר די אַנגסטן זענען אַרויס אויף איר שטערן אומוויסנדיק און אומווילנדיק.

דאָס ווייבל איז אריינגעקומען אין די הויכע חדשים — איר געשטאַלט האָט אָנגענומען אן אומנאטירלעכן אויסזען; זי איז ברייטער געווען ווי העכער — און דער יונג האָט זיך געוווּנדערט, אַז זי לעבט נאָך — — ער האָט זי נישט געלאָזט שטיין, ער האָט זי נישט געלאָזט גיין און נישט באוועגן זיך, און אַז ער האָט זי געזען אויפהייבן זיך פון דער קאַנאַפּע, ווו זי איז געלעגן גאַנצע טעג — האָט דער יונג געמאַכט אַזאַ געוואַלד, אַזוי ווי עס וואָלט חלילה אַן אומגליק געשען:

— רחשע, לייג זיך, געדענק אָן גאָט, לייג זיך.

און רחשע האָט זיך צוריק אַוועקגעלייגט. די מוטער האָט געוואַכט איבער איר גאַנצענע טעג, צום רב געלאָפן, געלאָזן מתיר זיין, אַז מען זאָל איר פלייש אויף פוטער מעגן בראָטן, פון גויאישן וויינהענדלער ווייַן געלאָזט ברענגען, ווו עס איז נאָר געווען אין אַ שטוב אין דעם געסל אַ פריש ביסעלע יויך האָט מען רחשען געבראַכט. אַלע האָבן געוואַכט איבער איר, דער פאָטער, די מוטער און דער מאַן, יעדער איינער איז יעדע ווײַלע מיט עפּעס אַנדערש געקומען און זיך געבעטן ביי רחשען: „נאָר פאַרזוך", „נעם צו דיר", „אַ געזונט זאָל דיר זיין". ווער עס האָט נאָר אין געסל אַ ביסל גוט איינגעמאַכטס געהאַט, וועט נאָר אַ ביסל אַלמן ווײַן, האָט מען צוזאַמענגעשלעפּט צו רחשען, און דו לייג רואיק, ריר דיך נישט, חלילה — „אַז דו זאָלסט געזונטערהייט איבערקומען".

און רחשע איז טאַקע געלעגן אויף דער קאַנאַפּע — האָט זיך נישט באַוועגן — נאָר איז וואָס אַמאָל ברייטער געוואָרן, אַז דער יונג האָט זיך געוווּנדערט. גאָט, ווי קאָן זיך דאָס אַלץ אויף די דינע פיסלעך האַלטן?

און דאָס חנדל אויפן פּנים דווקא נישט אָפּגעלאָזט, די אייגעלעך האָבן נאָך פון צייט צו צייט אָנגעשטעלט יענעם באַקאַנטן אָנגעשטרענגטן בליק — אַזאַ בליק פלעגט זי שענקען דעם יונג, ווען ער פלעגט אַריינקומען פון דער ווערק שטעל אין זיין פאַרטעך אָנגעטאָן, און צוגיין צו איר, און פרעגן זי מיט אַ ציטערנדיקער שטימע, ווי ער וואָלט מורא געהאַט, אַז זיין שטימע זאָל איר נישט שאַטן:

— וואָס מאַכסטו, רחשע לעבן?

און זיינע אויגן האָבן געבלישטשעט און ער האָט געמאַכט צו איר אַ שמייכעלע, ער האָט זיינע ציין געוויזן, כדי צו דערפרייען — און זי האָט פון אונטער איר פּנימל אויך געשיקט צו אים אַ שמייכעלע, און דאָס „חנדל" האָט זיך געוויזן אויף אירע בלייכע ליפּעלעך.

דער יונג האָט איר געגלעט מיט דער האַנט איבערן רוקן. נאַ, נאַ — און געהייסן, אַז זי זאָל שטיל זיין, ווי ער וואָלט מורא געהאַט, אַז דער „בליק" און דאָס „חנדל" זאָל פון איר נישט צופיל כוח אַוועקנעמען.

און איינמאָל איז ער אַריינגעקומען אין אַ פאַרנאַכט פון זיין ווערקשטעטל אויף די שפּיץ נעגל — איז לייכט צו צו דער קאַנאַפּע און האָט געזען ווי זי שלאָפט און זי האָט הויך און שווער אָפּגעאָטעמט. עס איז שוין געווען פאַרנאַכטלעך, אין צימער איז טונקל געווען, און איר געזיכט איז אַזוי בלייך געווען, און אירע אייגעלעך האָבן זיך באַהאַלטן טיף אונטער איר שטערן — און גרויסע טראָפּנס שווייס זענען גערונען איבערן שטערן — און די ליפּעלעך זענען געווען עפּעס מאָדנע פאַרקרימט — און די נאָזלעכער זענען ברייט געווען און הויך געאָטעמט — גאָט מיינער, אַזאַ רחמנות האָט דעם יונג אַרומגענומען איבער דעם ווייבל. דאָס פּנימל, מיט די פאַרקרימטע ליפּעלעך האָבן אים אַזוי גערירט, אַז עס האָט אים ביים האַרץ אַ נאָג געגעבן, און ער האָט זיך דאַן באַטראַכט ווי אַ גזלן, וואָס קוקט אויף זיין געשאַכטן קרבן. און אַז ער האָט געגעבן אַ קוק אויף איר ברייטקייט — האָט ער אַ שרעקלעכע גרימאַסע געמאַכט, און זיך גערופן „פּאַדליעץ"...

* * *

דאָס ווייבל איז געגאַנגען צו קינד.

דער דאָקטער אין זיין ווייסן פאַרטעך מיט די אַרויפגעקאַשערטע אַרבל איז אַרויס פון צווייטן צימער, ווו די קימפּעטאָרין איז געלעגן, נאָך אים איז נאָכגעלאָפן בערל. דער יונג, בלייך, מיט אויפגעעפנטע אויגן און מיט מאָדנע פאַרקרימטע ליפּן, ווי ער וואָלט געוואָלט וויינען, האָט דעם דאָקטער מיט אַ געבעט אין די אויגן אָנגעקוקט.

— פּאַניע דאָקטער, פּאַניע — האָט ער אָנגעכאַפּט דעם דאָקטער ביים אַרבל.

דער דאָקטער, אַ יונגערמאַן מיט אַ שפּיציק בערדל, האָט די ברילן פון די אויגן אַראָפּגענומען, געפינקלט מיט די אויגן און געזאָגט זייער ערנסט און נערוועז:

— עס איז אַן אוממעגלעכע זאַך. דאָס קינד איז צוויי מאָל אַזוי גרויס ווי זי — איך ווייס נישט ווי אַזוי עס האָט זיך דערהאַלטן. עס מוז אַ לעבן קאָסטן, אַ לעבן קאָסטן — האָט דער דאָקטער געשריגן אויפגערעגט — ווי האָט מען עס חתונה מיט אַזאַ אומאַנטוויקלט קינד? — האָט דער דאָקטער זיך געבייזערט, קוקנדיק אויפן יונג.

— אָבער עס לעבט נאָך, דאָקטערשי? — האָט דער יונג געשריגן

— עס לעבט נאָך אינעווייניק?

— עס לעבט נאָך! עס לעבט נאָך! — האָט דער דאָקטער געערדט אויפגערעגט — אָבער איך ווייס נישט ווי אזוי — אוממעגלעך, סיידן עס וועט הער מוטערס לעבן קאָסטן.

— וואָס איז? ווי? ווי? — האָט לייזער שפּילימער געהעשעט, ארויסקומענדיק פון דער קימפּעטאָרינס צימער, א בלייכער ווי טויט, אז די נשמה האָט אים געפּאָכט פאַר דער נאָז, און מיט איין האַנט האָט ער זיך פאַרן האַרצן געהאַלטן, און האָט שווער די לופט געכאַפּט — וואָס איז דאָקטער?

—אוי, שווער לעבן, עס לעבט נאָך — האָט דער יונג געזאָגט אין אזא טאָן, אזוי ווי לאַכן און וויינען וואָלטן זיך צונויפגעמישט, און האָט געציטערט ווי אַ קליין קינד, און מיט די הענט געבעטן דעם דאָקטער פונדערהווייטנס, און דאָס פּנים זיינס האָט זיך אזוי פאַרקרימט צום שמייכל, און די טרערן האָבן זיך אים געוויזן אין די אויגן.

— אוי, דאָקטער, עס לעבט דאָך נאָך! — שווער, שווער, עס לעבט דאָך אינעווייניק.

דער שפּילימער איז געשטאַנען ווי פריער מיט די בלייכע שרעקנדיקע פראַגן אויף זיינע ליפּן און אָנגעקוקט דעם דאָקטער מיט יענעם בליק, וועלכער האָט דערמאָנט דער טאַכטערס, נאָר מיט שרעק.

— ווי מאַכט מען דאָס חתונה אַזאַ קינד פאַר אזא יונג? — ווייזט דער דאָקטער אויף דעם יונג — ווי מאַכט מען דאָס חתונה אַזאַ אומ־אַנטוויקלט קינד — זי האָט נישט געטאָרט חתונה האָבן — שרייט דער דאָקטער אויפגערעגט — נישט געטאָרט; עס וועט איר איר לעבן קאָסטן.

— וואָס? — האָט דער בלייכער ייד אזש אויסגעשריגן מיט אַזאַ געזונטן געשריי, ווי ער וואָלט אויס אַ פּאָר געזונטע ברוסטן ארויסגעקו־מען, און דאָס איז געווען אזוי אומנאַטירלעך פאַר דעם בלייכן געזיכט פון דעם יידל.

— ניין, ניין, ניין! — האָט דאָס יידל אויסגעשריגן — ווי עס וואָלט זיך עפּעס געהאַנדלט אין אַ שלעכט געשעפט, און די אויגן האָבן אים מיטאַמאָל אָנגעהויבן צו בלישטשען און די הענט צו ציטערן — ניין, ניין, ניין! — האָט דאָס קליינע יידל געשריגן מיט אַן אוממענטשלעכער שטימע.

— וועט מען דאָס קינד מוזן צעשניידן, צעצווייען; קיין אַנדער עצה

איז נישטאָ, אַז אוממעגלעכע זאַך — ווי האָט מען דאָס געלאָזט חתונה האָבן? — האָט דער דאָקטער געשריגן הויך אויפגערעגט און בייז.

— אוי, געוואַלד, עס לעבט דאָך נאָך! — האָט דער יונג געברומט און טרערן זענען אים אַרויס פון די אויגן, און ער האָט געכליפּעט ווי אַ קליין קינד — עס לעבט דאָך נאָך — און ער האָט זיך געהאַקט מיטן קאָפּ אין וואַנט, און האָט די פינגער געביסן, און די האָר זיך פון קאָפּ געריסן, און געוויינט ווי א ייִנגל — עס לעבט דאָך נאָך, שווער, עס לעבט דאָך נאָך! — דאָקטערשי, דאָקטערשי!

— מיין איינציק קינד, מיין איינציקע טאָכטער, מיין איינציק קינד! — האָט דער ייִד געטענהט, און קאַלטע טראָפּנס שווייס האָבן אים געגעבן אַ זעץ אַרויס אויף דעם שטערן — דאָקטער — האָט ער שוואַך אַרויס־גערעדט, און שווער אָפּגעאָטעמט, און האָט אַ פּאָר סעקונדן נישט קיין וואָרט געקאָנט רעדן.

— דאָס קינד איז אַ געזונטס, און עס לעבט — האָט דער דאָקטער פאַר זיך געזאָגט מיט א קרעכץ.

— עס לעבט נאָך! עס לעבט נאָך! — האָט דער יונג געכליפּעט.

— געוואַלד, זי חלשט, דאָקטער! — האָט די מוטער דעם קאָפּ פון דער קימפּעטאָרינס טיר אַרויסגעשטעקט — דאָקטער!

— מיין טאָכטער! מיין טאָכטער! — האָט דער שפּיליטער געגעבן אַ כאַפּ דעם דאָקטער מיט אַזאַ קראַפט, אז דער דאָקטער האָט זיך אומ־געקוקט אויף אים, וווּנדערנדיק זיך פון וואַנען נעמט זיך ביי דעם ייִדל אַזאַ קראַפט.

ער איז אַריין נאָכן פאָטער צו דער קימפּעטאָרין.

דער יונג האָט זיך געגעבן אַ וואָרף אין דר'ערד און זיך אָנגעהויבן די האָר פון קאָפּ צו רייסן, און געשריגן און געברומט מיט אַן אומ־מענטשלעכער שטימע.

— מאַמע, מאַמע, עס לעבט נאָך! — האָט דער יונג אָנגעכאַפּט ווי א קינד דער מוטערס שירץ, ווען די מוטער זיינע איז אַרויס פון דער קימפּעטאָרינס צימער און זיך געאיילט פלינק מיט אַ טעפּל אין קיך אַריין — מאַמע, מאַמע לעבן — מיין קינד, איך וועל אויסגיין — עס לעבט, מאַמע, מאַמע, עס לעבט

— אוי, בערל, וואָס האָסטו געטאָן? — האָט די מוטער געוויינט און איז אַריין אין קיך מיטן טעפּל.

דער יונג האָט זיך אויפגעכאַפּט און איז אַרויס מיט א געוויין אין

נאַס, אַרונטער אין בית־המדרש, געכאַפּט אַ תהילים, און זיך אַוועקגעשטעלט פאַרן עמוד, און האָט זיך אָנגעהויבן צו שאָקלען, אָבער תהילים האָט ער נישט געזאָגט, נאָר ער האָט געכליפּעט מיט אַ געוויין:

— אוי, רבונו של עולם, גאָט אין הימל, טאַטע, עס לעבט דאָך נאָך! עס לעבט דאָך נאָך.

די יידן, וועלכע זענען געווען אין בית־המדרש, האָבן געקוקט אויפן יונג און געשאָקלט מיט די קעפּ, זאָגנדיק איינער צום צווייטן: אז עס איז זיי שלעכט, קומען זיי אַריבער אין בית־המדרש. „ווילע יונגען", הע?

לאַנג איז ער נישט געשטאַנען. ער איז מיט דעם זעלבן געוויין אַהיים געלאָפן. פאַר דער טיר האָט ער געטראָפן אַ קופּע ווייבער. ער האָט אַריינגעוואָרפן אַ פראַגע: „עס לעבט נאָך?" און נישט וואַרטנדיק אויף קיין אַנטוואָרט איז ער אין שטוב אַריין. אין פאָדערצימער איז קיינער נישט געווען — נאָר אַ שטילקייט איז געווען אַרום, און פון „דאָרט", פון דער צוגעמאַכטער טיר האָט זיך נאָר געהערט אַ קלאַפּן פון איין געשיר אין דער צווייטער. אַ קרעכץ פון מינוט צו מינוט. ער איז צו, אונטערגעלייגט דאָס אויער און זיך איינגעהערט. ער האָט געהערט ווי מען גיסט עפּעס איבער פון איין כלי אין דער צווייטער, און אַ שטיל, שטיל קרעכצן האָט אויף אים געוואָרפן אַזאַ שרעק, אַז דער יונג האָט זיך געגעבן אַ וואָרף אין אַ ווינקל, איינגעגראָבן דאָס פּנים אין די הענט און געכליפּעט אָן איין וואָרט. אַזוי איז ער אָפּגעלעגן אַ לאַנגע צייט. ער האָט געהערט ווי די טיר עפנט זיך, און טריט לויפן איבער דער שטוב אין קיך אַריין. מען טראָגט איבער כלים פון קיך אין שטוב. ער האָט זיך נישט געוואָלט אומקוקן, נישט זען, נישט הערן, נאָר געכליפּעט אין דער שטיל אָן ווערטער, ביז נאָך אַ לאַנגער צייט איז די מוטער צוגעגאַנגען צו אים און האָט אים אָנגערירט ביי דער פּלייצע:

— מעגסט זיך שוין אויפהייבן — עס איז שוין נאָך אַלעמען.

ער האָט שוין נישט געפרעגט, אויב „עס לעבט נאָך"? — ער האָט געוווסט... נאָר נאָך אַ קליינער ווײַלע האָט ער אין דער שטיל די מוטער געפרעגט, שעמענדיק זיך צו קוקן איר אין די אויגן:

— וואָס איז געווען, אַ יינגל?

— וואָס איז דער אונטערשיד? עס איז שוין נישטאָ — האָט די מוטער געקרעכצט.

דער יונג האָט שוין גאָרנישט געפרעגט, נישט אויפן ווייבל, נישט

אויף קיינעם, האָט צוריקגעוואָרפן דאָס פּנים אין די הענט, און איז געלעגן, און האָט שוין נישט מער געכליפּעט.

באַלד האָט ער זיך אויפגעהויבן און איז אַרויס פון שטוב. מיט קיינעם קיין וואָרט נישט גערעדט. ער האָט זיך איבער דעם געסל געדרייט אהין און צוריק אין דער נאַכט, און האָט עפּעס געברומט צו זיך — באַלד איז ער ווידער אין שטוב אַריינגעקומען, געטראָפן די שוויגער מיט דעם שווער, וועלכע האָבן זיך געדרייט אויף די שפּיץ נעגל, דער קראַנקער נישט צו שטערן. ער האָט נישט געקוקט אויף זיי, ער איז צום פענצטער און געקוקט אין דער טונקעלער נאַכט אריין.

— בערל, ווילסט נישט אַריינגיין צו איר? — רחשע האָט געפרעגט אויף דיר, זי איז נעבעך אַזוי שוואַך — האָט די שוויגער געזאָגט אין א ווייַנענדיקער שטימע — ווער ווייס, אויב זי וועט שוין קאָנען איבערטראָגן

— זי וועט שוין איבערטראָגן, שוין איבערטראָגן!

— ווילסט נישט אַריינגיין צו איר? — האָט די מוטער ווייטער געפרעגט.

— איך וועל שוין אריינגיין, איך וועל שוין אריינגיין — האָט דער יונג מיט אַ געבייזער געזאָגט, נישט אומדרייענדיק זיך צו איר.

דער שפּיליטער האָט צום ווייב געוווּנקען, אז זי זאָל אויפהערן — האָט זי אויפגעהערט.

דערנאָך, אַז די קראַנקע איז איינגעשלאָפן, האָבן שווער און שוויגער אויף אַ מינוט פאַרלאָזט דאָס צימער, און בערל איז אריינגעגאַנגען צו איר. ער איז אַריינגעקומען אויף די שפּיץ נעגל, בייז און מיט א שלעכט געפיל צו איר.

אין שטיבל, וווּ די קראַנקע איז געלעגן איז געווען שוואַך באַלויכטן, א ליכט האָט געברענט אויפן טישל פאַר איר, און דאָס געזיכט, וואָס האָט אַרויסגעקוקט פון דעם ווייסן ליילעך איז בלייך געווען, און די האָר נאַס און צעלאָזן, די אויגן געשלאָסן, די הייטלעך איבערגעצויגן איבער דעם אויגאַפּל, האָבן אויסגעזען ווי ביי א טויט וועז מען דריקט זי ביים האַלדז... און די דינע בלייכע ליפּן האַלב אָפן, און א שטילע גרימאַסע פון צער האָט גערוט איבער איר שמייכל, און א חנדל איז געווען אויף איר

בלייך פּנימל, דאָס זעלבע הנדל, וואָס האָט געלויכטן איבער אירע ליפּן דענסטמאָל אין גאָרטן — נאָר איצט האָט עס גאָרנישט געוואָלט, נאָר שוואַך און אומשולדיק האָט עס גערוט איבער איר איינגעשלאָפענעם פּנימל, ווי איבער אַ קינד, און די גרימאַסע פון צער איבער אירע ליפּן האָט עפּעס אין דער שטיל געבעטן — א רחמנות האָט עס געבעטן, ווי א טייבעלע, וואָס בייגט דאָס קעפּעלע איין, אַזוי האָט זי איר קעפּל איינגעבויגן. און דעם יונג האָט אַזאַ רחמנות אַרומגענומען אויף דעם ווייבל, אז עס האָט אים דאָס גאַנצע האַרץ צוזאַמענגעקניפּט. אירע פאַרמאַכטע אויגן האָבן איצט געקוקט אויף אים נישט מיט יענעם באַקאַנטן אָנגעשטרענגטן בליק, נאָר האָבן אויסגעדריקט אן אונטערטעניקייט, ווי א שוואַך פייגעלע, וואָס בייגט דאָס קעפּל איין, און דער יונג האָט אַ געפיל געהאַט, ווי זי בייגט איר קעפּל פאַר אים איין און בעט זיך ביי אים: „פאַרלאָז מיך נישט!" „פאַרלאָז מיך נישט!" און דאָס האָט זיין האַרץ אַזוי דערוואַרעמט, אַז טרערן האָבן זיך אים געוויזן אין די אויגן, שטילע טרערן האָבן גערונען איבער זיינע באַקן, און אזא רחמנות-געפיל האָט אים ארומגענומען, אז א גרימאַסע פון צער האָבן זיינע ליפּן פאַרקרימט, און ער האָט זיך פאַרשעמט פאַר די געדאַנקען, וואָס ער האָט פריער געהאַט, און געזאָגט אין דער שטיל: „ניין, רחשע לעבן, ניין — איך וועל זיך מיט דיר נישט גטן — ניין, איך וועל מיט דיר שטענדיק זיין, שטענדיק, רחשע לעבן — אַלץ וועל איך טאָן פאַר דיר, אַלץ"

דאָס ווייבל האָט שוואַך די אויגן געעפנט, ווי א טייבל, וועלכעס פאַרגלייזט מיט די אויגן און האָט קוים געקרעכצט:

— בע-רל!

און זי האָט די בלייכע אוממעכטיקע האַנט פון אונטער דער קאָלדרע ארויסגעגליטשט.

דער יונג האָט זיין פּנים איינגעגאָרעט אין דער בלייכער האַנט, און מיט טרערן זי באַנעצט.

— שטייג, רחשע, שטייג! — איך וועל מיט דיר אייביק זיין, אייביק זיין.

דאָס ווייבל האָט די אויגן פאַרגלייזט.

אין אַ קאַרנאַוואַל־נאַכט

1

ר׳שמואל הוירדעס האָט באַגלייט די טאָכטער ביז צו דער טיר. ער האָט געוואָלט עפּעס זאָגן, נאָר דאָס מיידל האָט שטיל אַראָפּגעהאַלטן די אויגן צו דער ערד, און דער קנייטש, וואָס האָט זיך פאַרקרימט איבער איר אויבערשטער ליפּ האָט אַזוי געשוויגן, אַז דער אַלטער ייד האָט, קוקנדיק אויף איס, אַראָפּגעשלונגען די ווערטער און זיך איינ׳קע מאָל די ברייטע האַנט איבער דער באָרד אַריבערגעצויגן און שווייגנדיק האָט ער זיך איבער דער שטוב אַרויף און אַראָפּ געדרייט.

אַז דאָס מיידל מיט איר ברודער, וועלכער האָט זי באַגלייט מיט דעם לאַמטערן, האָבן שוין געהאַט די שטוב פאַרלאָזט, האָט זיך דער אַלטער געטראַכט: רבונו של עולם, לאָז קומען פאַר דיר די שאַנד פון יונגע קינדער, וואָס טראָגן זי רואיק איבער פאַר דיין כבוד וועגן.

דאָס מיידל, וועלכעס האָט אין איר אָרעם געהאַלטן רויטן זיידן=שטאָף און נאָדלען און האקלען מיט זילבער=פעדעם און גאָלד=פעדעם, האָט שטיל געבן איר ברודער די שמאָלע געסלעך פון דעם רוימער געטאָ דורכגעצויגן. עס איז געווען אַ ליכטיקע לבנה=נאַכט און דער לאַמטערן, וואָס דער ברודער האָט געהאַלטן אין האַנט, איז מער געווען לכבוד איר — ווייל אַ כלה=מיידל טאָר נישט אַליין גיין ביינאַכט, און עס הייסט: זעט, אַ כלה=מיידל גייט — איידער דעם וועג צו באַלייכטן, וועלכער איז גענוג העל געווען פון לבנה=ליכט און לאַמטערן=שטראַלן, וואָס האָבן אַרויסגעשיינט פון די הייזער. שטיל זענען זיי פאַרבייגעגאַנגען די אָקטאַוויע=אַלייע, אין וועלכער די אַלטע רוימער האָבן מיטוסן מקבל פּנים געווען נאָך זיין ירושלים=נצחון, און פון וועלכער עס האָט איצט אַרויסגעשיינט אַ שטאָלצער קרייץ מיט די העברעישע ווערטער: „הארטנעקיק פאָלק, וואָס דו טוסט אָפּקערן דיין רוקן פון גאָטס וואָרט“.

כאָטש זיי האָבן שוין אַזויפיל מאָל די העברעישע ווערטער אַראָפּ=

געלעזן פֿון דער קירכע און זענען ביידע שוין נישט איינמאָל געוואָרן אַריינגעשמיסן מיט דער בייטש פֿון די שומרים שבת נאָכמיטאָג צו הערן די דרשות פֿון די פּרעדיקער, דאָך האָבן, ווי אויף דעם ברודער, אַזוי אויך אויף דער שוועסטער, די העברעיִשע ווערטער פֿון קרייץ אַראָפּ געמאַכט אַ מין ווילדן איינדרוק, און אַ טיפֿע שרעק, אַ באַהאַלטענע שרעק איז זיי פּלוצלונג באַפֿאַלן. שטילשווייגנדיק זענען זיי ביידע נעבן אַנאַנדער געגאַנגען, ביז זיי זענען אָנגעקומען פֿאַר ר׳ יוספֿס הויז. דער ברודער האָט נישט געוואָלט מיט־אַריינגיין; ער האָט געוווּסט, אַז דרינען געפֿינט זיך זיין כּלה, מיט וועלכער ער וואָלט זיך נישט געוואָלט טרעפֿן איצט, אין אַזאַ מינוט. האָט ער זיך אָפּגעשיידט פֿון דער שוועסטער מיט אַ בלויזער „גוטע נאַכט“ און אַזוי ווי זיי זענען שווייגנדיק געגאַנגען, אַזוי האָבן זיי זיך שווייגנדיק אָפּגעשיידט.

ביי ר׳ יוספֿן אין דער גרויסער שטוב זענען שוין געווען פֿאַרזאַמלט די פֿאַרנעמסטע יידישע טעכטער פֿון דער קהילה רוים און ביי דער שיין פֿון קליינע אייל־לעמפּלעך האָבן זיי אויף טייערן רויטן זיידן־שטאָף מיט זילבער־פֿעדעם און פּורפּור־פֿעדעם אויסגעהעפֿט דיוואַנען.

דעם מיידלס אַריינקומען האָט נישט געמאַכט קיין אויפֿזען, ווי עס וואָלט אַן אַנדער מאָל דער פֿאַל געווען. זי האָט זיך נישט געוויטעוועט מיט אירע חברטעס; זי האָט נאָר לייכט מיטן קאָפּ געגריסט צו איר ברודערס כּלה, וואָס האָט איר שוואַרצן יידיש־שפּאַנישן קאָפּ אַרויפֿגעהויבן ביי איר אַריינקומען. שווייגנדיק האָט זי זיך, ווי אירע חברטאָרינס, צו דער אַרבעט אַנידערגעזעצט, האָט אַ קאָפּ פֿון אַ לייב, וועמענס פּוס אירס אַ חברטע האָט געהאַט, אָנגעהויבן אויסצונייען. און שטיל איז געווען ביים אַרבעטן, ווי עס וואָלטן דאָ נישט יונגע כּלה־מיידלעך געזעסן מיט יונג בלוט אין די אָדערן, און מיט יונגן ווילן אין האַרץ. נישט עס האָט אָפּגעקלונגען דאָס רייִנע מיידל־לאַכן, וואָס באַגלייט אַזאַ אַרבעט, ווען דאָס כּלה־מיידל העפֿט אויס אַ טלית־ביטל פֿאַר איר חתן און דאָס לאַכן מאַכט די פֿאַרב העלער. עס איז גיכער גלייך געווען, ווי אַלטע ווייבער וואָלטן געזעסן אין אַ מגפֿה־נאַכט און וואָלטן זיך תּכריכים אויפֿגענייט — צו דעם קומענדיקן טויט.

וואָרום דאָס העפֿטן איז געווען אַן אַרבעט פֿון אונטערטעניקייט און שאַנד. די יידישע כּלה־מיידלעך האָבן דיוואַנען אויסגעהעפֿט צו באַפּוצן דעם טיטוס־בויגן, וואָס מען האָט געשטעלט לכּבוד טיטוסן, נאָכדעם ווי ער איז פֿון דער דעראָבערונג פֿון ירושלים צוריקגעקומען. איצ־

טער באַפּוצט מען דעם בויגן לכבוד דער פּראָצעסיע פון דעם „הייליקן פּאַטער“, וואָס וועט מאָרגן, אין ערשטן טאָג פון קאַרנאַוואַל, דורך דעם טימוס־בויגן דורכגיין, און מיט זיין פוס טרעטן אויפן קאָפּ פון עלטסטן רב, וואָס וועט אים אַ ספר תורה דערלאַנגען. און די מנורה מיט דעם שולחן הזהב, וואָס זענען אויסגעהאַקט אין די ווענט פון דעם בויגן, וועלן אַרויסקוקן פון די דיוואַנען, וואָס די יידישע טעכטער האָבן אויסגעהעפט, און וועלן אין דער שטיל, מיט אַ שטילער ווירדע, ווי עס פּאַסט פאַר אַזעלכע מיוחסים ווי זיי זענען, איבערטראָגן זייער צער.

אַזוי זענען געזעסן די יידישע טעכטער און האָבן, נישט מיט איין וואָרט די טרויעריקע שטילקייט צו שטערן, געטאָן זייער אַרבעט.

אין דעם איז אַריינגעקומען דער אויפזעער פון דער מאָרגנדיקער צערעמאָניע און, אָן אַ וואָרט צו רעדן, איז ער צוגעגאַנגען צו דער אַרבעט, האָט אָנגענומען די שטיקער און באַקוקט זיי איינס נאָכן אַנדערן.

די פּאַטערס פון די מיידלעך האָבן זיך אין דער טיר געוויזן, נישט איבערצולאָזן דעם גוי מיט יידישע טעכטער אַליין, אַזוי ווי דער דין איז. אַריינצוגיין האָבן זיי דאָך מורא געהאַט, זיי זאָלן דעם גוי נישט דערצאָרענען.

דער אויפזעער האָט איין שטיק נאָך דעם אַנדערן אויס דער האַנט געוואָרפן און, ווי עפּעס נישט קאָנענדיק מעיז פּנים זיין די מיידלעך, וואָס אין זייערע שווארצע זייענע שטאָפן־קליידער און אין די פּערלען געשמיקט זענען ענלעך געווען צו געפאַנגענע פּרינצעסינס, האָט ער זיך צו די יידן געווענדעט אין דער טיר: יידן, גנבים! איר ווילט אונדז אָפּנאַרן מיטן שטאָף און פעדעם!...

און אַרויסגייענדיק האָט ער זיך צו זיי געווענדעט: וועט איר נישט מיט אַנדערע דיוואַנען דעם בויגן באַפּוצן, וועל איך לאָזן די פּרוכתן פון אייערע שולן און די העמדלעך פון אייערע ספרי־תורות אַראָפּרייסן און מיט זיי דעם בויגן אויספּוצן.

— זע, דאָס שענסטע, דאָס בעסטע — האָבן זיך טייל פון די יידן געפּרוווט ביי אים בעטן.

— ביז צום ערשטן קלאַנג פון דער פעטערס קירכע האָט איר צייט!... — האָט ער שטרענג געזאָגט, און איז אַרויס פון דער שטוב.

די מיידלעך האָבן זייער אַרבעט אָפּגעהאַקט, און, האַלטנדיק די פעדעם אין די הענט, האָבן זיי טייל אויף דער ערד געקוקט, טייל צו די

פּאַטערס, טייל ווייט אין פענצטער אַריין, געשעמט זיך צו באַגעגענען מיט די בליקן. די פּאַטערס אויף דער שוועל פון דער טיר זענען אויך שווייגנדיק געבליבן, אַ מינוט נאָכגעדענקט. אַזוי האָבן אַלע געוואַרט אין שווייגן.

דער עלטסטער, דער באַלעבאָס פון דער וווינונג, ר' יוסף, האָט זיך אָפּגערופן:

— יידישע טעכטער, דער כבוד פון דער תורה איז איצט אין אייערע הענט. טוט ווי איר פאַרשטייט.

אַ מינוט האָבן נאָך די יידישע טעכטער געוואַרט.

באַלד דערויף, אָן אַ וואָרט צו רעדן, האָט זיך אויפגעהויבן דעם באַלעבאָס טאָכטער, די כלה פון לאהם ברודער, און איז מיט רואיקע טריט אין איר צימער אַריינגעגאַנגען, איר קאַסטן אויפגעעפנט, אין וועלכן עס איז געלעגן איר אויסשטייער, און האָט פון דאָרט אַרויסגענו־מען אַ שוואַרץ סאַמעט מענטל, אויסגעהעפט מיט גאָלדענע פעדעם די כותל־מערבי מיט די פיר טענענביימער. די בלעטער פון די טענענביי־מער זענען געווען אויס מאַטע זילבער־פעדעם, באַפּוצט אַרום מיט וויינ־טרויבן־בלעטער אויס דעם זעלבן מאַטן שטאָף, און דאָ און דאָרט זע־נען אויף די בלעטער געהאַנגען טוי־טראָפּנס, אַרויפגעוואָרפן אויס אַ מאַטן זילבער־טראָץ. די אַרבעט איז געווען זייער קינצלעך און איידל אויסגעפירט. שוין דאָס דריטע יאָר, זינט זי איז אַ כלה געוואָרן, הענגט זי אויס פאַר איר חתן אַ טלית־בייטעלע, אין וועלכן מען וועט אים דאָס ערשטע מאָל דעם טלית דערלאַנגען צו דער חופּה. אַלע אירע מיידל־ חלו־מות, אַלע אירע כלה־חלומות האָט זי אַריינגעגנייט מיט די פעדים אין דעם זעקל אַריין. מיט איר פרייד זענען די פאַרבן העלער געוואָרן. מיט איר טרויער זענען די פאַרבן טונקעלער געוואָרן. און גאָרנישט צו רעדן, האָט זי די חתן־מתנה, פון די כלה־הענט געהעפט, אין שטוב אַריינגע־בראַכט און שווייגנדיק אויף דעם טיש אַנידערגעלייגט.

און יעדע כלה נאָך איר איז אַהיימגעגאַנגען און פון איר קאַסטן איר חתנס־זאַק, מצה־צוועל און חופּה־טוך אַרויסגענומען, אין שטוב צו ר' יוסף געבראַכט, און שווייגנדיק אויף דעם טיש אַנידערגעלייגט.

און די יידישע מיידלעך האָבן די טלית־זעק צוזאַמענגענייט און פון דעם אַ גרויסן טעפּיך געהעפט צו באַפּוצן דעם טיטוס־בויגן, וואָס די אַל־טע רוימער האָבן לכבוד אים אויפגעשטעלט, ווען ער איז קיין רוים צו־ריקגעקומען פון דעם נצחון איבער ירושלים.

2.

אין דער זעלבער נאַכט האָבן זיך די שווערע טויערן פון דער הייליקער פּעטרוס־קירכע אויפגעעפנט. און דער ייד פון דער שטאָט נוצרת, וואָס איז אין גליל, איז פון זיין קרייץ אַראָפּ און די מזרח־וואַנט פון דער פּעטרוס־קירכע פאַרלאָזט. זיין וואונד אין דער זייט און זיין קערפּער האָט ער אַרומגעהילט מיט יוספס ליילעך פון דער שטאָט ערימתא און האָט אַליין איבער די גאַסן פון רוים געוואַנדלט. קיין געלן פלעק אויף זיין רוקן, דעם צייכן פון זיינע ברידער, האָט ער נישט געטראָגן, און די שומרים האָבן אים נישט אָפּגעהאַלטן, כאָטש די טויערן פון געטאָ זענען שוין לאַנג געווען פאַרקלאַפּט און ער, אַלס ייד, האָט זיך נישט געטאָרט געפונען אויף יענער זייט געטאָ־טויער נאָך דעם לעצטן קלאַנג. רוים איז געווען באַשעפטיקט מיט מאַסקעס קלעפּן און קאָסטיומען זיך אויפגייען צום מאָרגנדיקן קאַרנאַוואַל. די רוימער האָבן נישט געזען דעם מענטשן־גאָט, וואָס האָט זייער הייליקע קירכע פאַרלאָזט, און צווישן זיי זיך אַרומגעדרייט. עס האָט זיך זיין ליילעך געבלייכט צווישן די הויכע זיילן, וואָס זענען אויפן פּעטרוס־פּלאַץ. אַליין איז ער איבער דעם אַלטן בית־המדרש פאַרבייגעגאַנגען, וואָס שטייט קעגנאיבער דעם קאָלאָסעום, ער האָט געהערט די יידנס געוויין פון אינעווייניק, ווי זיי בעטן, אַז גאָט זאָל זיי בייִשטיין מאָרגן, ביי דעם ערשטן קאַרנאַוואַל־זונטיק, נישט פאַרשעמען, אַז זיי זאָלן נישט פיל חרפּות אַריבערטראָגן, און אַז דער הייליקער פאָטער, ווען ער וועט זיין פוס אויפן קאָפּ פון אַלטן רב טרעטן, זאָל דאָס ספר תורה, וואָס מען וועט אים דערלאַנגען, נישט צו דער ערד וואַרפן. ער איז פאַרביי דעם קאָלאָסעום געגאַנגען. די לבנה אַליין האָט אין דעם גרויסן שרעקלעכן מויער אַרומשפּאַצירט, נישט צו קאָנען פון אים אַרויסצוקומען. דעם ייד פון דער שטאָט נוצרת האָט זיך געדאַכט נאָך צו פאַרנעמען די רופן פון זיין נאָמען פון זיינע ערשטע גלויביקע, וואָס האָבן ראַנגלענדיק זיך מיט די חיות, אים אויסגערופן ביי דעם לעצטן זיפץ.

דער מענטשן־גאָט איז דורכגעגאַנגען דעם „אויגוסט“־טויער, וואָס שטייט ביי דעם אַריינגאַנג פון דער שטאָט רוים. אין נאַכט געהילט האָט ער דאָרט געטראָפן משיחן זיצן אויף אַ שטיין און אָנגעבונדן צו דער וואַנט ביי ביידע פיס מיט צוויי שוואַרצע שווערע קייטן. אין האַנט האַלט ער דעם שופר, דאָס קריגל אייל שטייט לעבן אים, און ער וואַרט אויף

גאָטס וואָרט, ער זאָל אים הייסן צו באַפרייונג בלאָזן. די אויגן איינגע־גראָבן אין דר׳ערד, און דער שטאָלצער הויכער, שטאָלענער שטערן — ווי אַ שילד קעגנאיבער דער שרעקלעכער לאַנגער „פּיא אַפּיאַ“. דער מענטשן־גאָט האָט זיך צו משיחן געווענדעט און האָט געזאָגט אַזוי:

— משיח, איך בין צו דיר געקומען. זיי מיר מוחל איבער אַלעס, וואָס זיי טוען אין מיין נאָמען.

משיח האָט דעם קאָפּ געבויגן צו דר׳ערד און געשוויגן.

— צי בין איך דען נישט צו אייך געקומען? צי האָב איך דען אייך נישט ווי אַ הון, וואָס נעמט אירע יונגע הינדעלעך אונטער אירע פליגל אַרונטער — נישט געוואָלט אַרונטערנעמען? צי האָב איך דען פאַר אייך מיין בלוט נישט פאַרגאָסן אין מיין מאַמעס אויגן? צו וועמען בין איך דען געגאַנגען? אין אונדזערע בתי־מדרשים האָב איך מיך דען נישט גע־פונען? אין די שול־הויפן האָב איך מיך דען נישט אויפגעהאַלטן, און צווישן אייך און פאַר אייך מיין וואָרט פאַרשפּרייט? און ווי פון אַ קרע־ציקן האָט איר זיך פון מיר אָפּגעשיידט. און איצט זענען פרעמדע גע־קומען, דאָס לייכעד האָבן זיי פון מיין לייב געריסן און אויף פענער עס צעשניטן. די פענער האָבן זיי אין מיין בלוט געטונקט, און מיט זיי ציען זיי אויס — טרערן און צער צווישן מיינע ברידער צו פאַרברייטן מיט מיין נאָמען אויף זייערע ליפּן. מיין וואָרט צו שלום האָבן זיי צו מלחמה פאַרדרייט, מיין וואָרט צו סליחה, האָבן זיי צו נקמה פאַרקערט. די בחו־רים פון מיין פאָלק האָבן זיי צו זייערע וועגן געשפּאַנט. און די כלות — מיינע שוועסטער — מיט שאַנד און שפּאָט האָבן זיי זייערע אויגן צו דער ערד געדריקט.

משיח האָט דעם קאָפּ געבויגן צו דער ערד און געשוויגן.

— און אויף מיין שטול האָבן זיי זיך געזעצט צו פּרעסן און צו זויפן און צו רעגירן איבער דער וועלט. זע, זיי זאָגן ווערטער אין מיין נאָמען, וואָס איך האָב זיי נישט געזאָגט, דעם טרויעריקן געמיט האָבן זיי נישט געטרייסט, די טרערן פון דעם אומגליקלעכן האָבן זיי נישט געווישט. דעם אינטערדריקטן טוען זיי נאָך מער אונטערדריקן, און דעם דערהויבענעם טוען זיי חנפענען. אָ, איר פרעמדע, ווער האָט אייך דאָס רעכט געגעבן, איר זאָלט משפּטן צווישן אַ ברודער און אַ ברודער? מיין ווייטיק טוט איר דאָך נישט פילן, און מיין צער טוט איר דאָך נישט פאַרשטיין.

משיח האָט דעם קאָפּ געבויגן צו דער ערד און געשוויגן.

— דאָ ביי דיר וויל איך זיצן, מיינע הענט, ווי דיינע, לאָזן זיי צו די

מויערן קייטן. מיינע אויגן, ווי דיינע, וועל איך אין דער ערד איינגראָבן. און מיט מיינע ברידער אינאיינעם, און מיט מיינע שוועסטער אינאייגעם — שאַנד און שפּאָט אַריבערטראָגן, וואָרום דערווידער איז מיר זייער ליבּ און געזאַנג. וואָרום צו מיין האַלץ מוזן זיי זיך בוקן, און מיין וואָרט האָבן זיי געמאָן פאַרגעסן. דאָ מיט דיר וויל איך וואַרטן, ביז עס וועט קומען דער טאָג פון גאָט, און דו וועסט מיט דיין שופר בלאָזן, צו פאַרזאַמלען די פעלקער הינטער דיין באַרג. און — ווי דער געטרייער שעפער זיין שאָף, אין טאָג פון היץ און וואַרעמקייט, זאַמלט פון וואַסער אויף — וועל איך מיין סמאַדרע צוזאַמענעמען און וועל גאַנץ מאַכן דאָס, וואָס דער ליבּ האָט פאַרצוקט, און וואַרעמען דאָס, וואָס דער ווינטער האָט פאַרקילט, און היילן דאָס, וואָס די הינט האָבן צעביסן. און ווישן וועל איך די טרערן פון אומגליקלעכן, און הייבן דעם צעבראָכענעם געמיט, וואָרום דענסטמאָל וועל איך זיין מיט זיי און מיינע ווערטער וועלן לעבן אין זיי.

.3

...עס איז געקומען די צייט פון „לויפן“. די ענגע קאָרזע, וואָס שטייט מיט אירע אַלטע באַלעבאַטים — די ערנסטע הייזער — פון דור=דורות, איז געוואָרן איינגעטונקט אין אַ ים פון פערסישע היט און טערקישע מיצן. געפּאַקט זענען געווען די באַלקאָנען מיט די פאַרנעמסטע סינאָרעס און סינאָרן, וועלכע, אין ווילדע מאַסקעס און אויסגעלאַסענע קאָסטיומען, האָבן זיך מיט גרויס נייגעריקייט צוגעקוקט צום „לויפן“. פון יעדן פענצטער און באַלקאָן, ווו די רוימער=געזעלשאַפט איז געווען פאַרזאַמלט, פון אַרקאַדאַ מיצינאַ איבער דער גאַנצער קאָרזע, ביז צו דער קירכע סאַן=מאַרקאָ, האָבן אַראָפּגעהאָנגען ברייטע פאַרשידן=קאָלירטע טעפּיך=בענדער, קראַנצן בלומען און זענען אַרויפגעפאַלן אויף דער מאַסע קעפּ פון דער אָנגעפילטער קאָרזע. מיט שווערלעכקייט האָבן די אויפזעער פון דעם קאַרנאַוואַל, וואָס זענען געווען אָנגעטאָן אין רויטע, ווילד=אינדישע פּעדעם=היט, מיט נאַקעטע פיס, געקאָנט פלאַץ מאַכן צווישן די מאַסקעס פאַר די לויפערס. און איבער דער קאָרזע, איבער דעם זעלבן אָרט, וואָס זענען אַמאָל, פאַר דער קריסטן=צייט, די שענסטע און פאַרנעמסטע יונגלינגען פון רוים נאַקעטערהייט געלאָפן פאַר ווילדקייט און פרייקייט פון מעטאַ צו מעטאַ, און די שענסטע יונגפרויען פון רוים האָבן זיך זיי אין

די אָרעמס געוואָרפֿן און געשטערט זיי — זענען הײַנט — פֿאַר די אויגן פֿון דעם הייליקן „פֿאָטער“, וועלכער איז געזעסן אין פֿענצטער פֿון דער מעטאַ, אין סאַן־מאַרקאָס קירכע — געלאָפֿן אַכט גרייז־גרויע יידן, געיאָגט פֿון קאַרנאַוואַל־זעלנער אויף פֿערד און אונטערגעשמיסן מיט ריטער. די יידן, וואָס זענען נאַקעט געווען, נאָר בלויז אויף זיך לייכטע העמדער געהאַט, האָבן מיט זייערע אויסגעקרימטע פֿיס און פֿולע בייכער (ווייל מען האָט זיי פֿיל צום עסן געגעבן פֿאַרן לויפֿן), דאָס ווילדסטע געלעכטער אַרויסגערופֿן ביי די רוימער. געהעצט און געיאָגט פֿון די מאַסן, זענען די אַלטע יידן געלאָפֿן. וועלנדיק פֿאַרדעקן זייער טייל נאַקעטן לייב, שעמענדיק זיך פֿאַר די פֿרויען, זענען זיי געפֿאַלן און זייערע קרומע באַוועגונגען האָבן אַרויסגערופֿן דאָס ווילדסטע לאַכן און די רוישנדסטע העצערייען ביי דעם אויפֿגערודערטן עולם. פֿון די פֿענצטער האָט מען זיי אַראָפּגעוואָרפֿן געשרייען און צורופֿן. די מאַסע האָט זיי נאָכגעיאָגט מיט האַנט־פֿאָכערן און רוישנדן געלעכטער, און די אַלטע יידן, געיאָגט פֿון די שמיץ פֿון די קאַרנאַוואַל־וועכטער אויף די פֿערד, געדרייצט פֿון דעם ווילד־געוואָרענעם עולם, פֿאַרטויבט פֿון רוישנדן לאַכן און געוואַלדן, זענען ווי משוגע געלאָפֿן. געלאָפֿן ווי אויס אַ שרפֿה, נישט וויסנדיק פֿון וואַנען און וווהין, געלאָפֿן ווי צעמישטע; באַגלייט מיט שפּאָס און שמיץ, זענען זיי ווי אויס זיך אַליין געלאָפֿן; געלאָפֿן ווי אין אַ חלום, נישט געזען קיין מענטש און הויז, נאָר שדים און רוחות, און לאַכן און שמיץ, ביז זיי זענען צו דער מעטאַ פֿאַר דער סאַן־מאַרקאָ אָנגעקומען... נאָך רוישט די צעהיצטע מאַסע, נאָך רופֿט זי זיי מיט לויטן לאַכן, און נאָך פֿאָכערן די טיכער פֿון די באַלקאָנען קעגן דעם ערשטן, וואָס איז צו צו דער מעטאַ. — נאָר פּלוצלונג, זעט: די היט אַראָפּ! דער עולם פֿאַלט מיט די פּנימער צו דער ערד, און אַ שרעקעדיק שטילשווייגן רוט איבער די ליגנדיקע אַקסלען און די איינגעגראָבענע פּנימער אין דר'ערד. דאָ און דאָרט פֿאַרמאַכן זיך די פֿענצטער, די סינאָרעס און די סינאָרן אויף די באַלקאָנען פֿאַלן אויף די קני, בייגן די קעפּ; און די גאַנצע קאָרזע — ווי איין שטראָם ליגנדיקע קעפּ — און די שטילקייט, און די שרעק רוט איבער זיי.

ער, דער מענטש־גאָט, איז געווען צווישן די „לויפֿערס“, זייער גאָט האָבן זיי געשמיסן, זייער גאָט האָבן זיי געיאָגט. מיט זיין בלייך פּנים האָט ער זיך אומגעדרייט פֿון דער סאַן־מאַרקאָ־וואַנט. מיט יוספֿס ליילעך פֿון דער שטאָט ערימתאַ האָט ער זיינע נאַקעטע פֿיס צוגעדעקט, און הויך

האָט ער אויפגעהויבן דעם קרייץ איבער די ליגנדיקע קעפ און איז אדורכגעגאַנגען דורך זיי...

.4

דער לעצטער פון די פינף האָט אין אַ פענצטער אַריינגעקלאַפּט:

— מענטשן! אונדזערע ליגן געשאָכטן אין מיטן מאַרק... מען לויפט מיר נאָך... לאָזט זיך פאַרשטעקן...

פאַרשלאָסן איז געווען דעם ברודערס האַרץ ווי די טיר פונעם הייזל.

און עס האָט געבלישטשעט... און א יונגלינג=בלוט האָט אַ טויט שטאָל איז אַ לעבעדיקער האַנט געוואַרעמט...

און די זון האָט זיך אין אַ בלאָען, טונקעלן וואָלקן געהילט, איר ליכט האָט זיך דאָ און דאָרט פון די וואָלקן=רים געגאָסן און באַקושט וואַסער, פעלד, הויז און בוים מיט הימל=ליכט. נאָר באַלד האָט דער וואָלקן זייַנע רים באַהאַפטן און מאַט איז געוואָרן וואַסער, פעלד, הויז און בוים. נאַכט איז געוואָרן איבער דעם טרויאַנאָווער הימל און איבער דער טרויאַנאָווער ערד. זע די שוואַרצע האַנט, וואָס ציט שוואַרצע שלייערן פון אַלע עקן פון דער וועלט, און וואַרפט זי איינס אין אַנדערן אַריין, און שלעפט זי איבער טרויאַנאָוו אַרום. שוואַרץ און נאַכט איז איבער טרויאַנאָוו; שוואַרץ און נאַכט איז איבער די הייזלעך, וואָס שטייען, טיר און לאָדן פאַרהאַקט, פון פאַר זונען=אונטערגאַנג ביז נאָך זיין אויפגאַנג, און דער טויט וווינט אין זיי. לעבעדיקער טויט און טויט לעבן, און דער מלאך=המות האָט זיין מאַנטל פאַרשפרייט איבער זיי. שטייען זיי, די הייזלעך, ווי נאָך ווידוי אָפגעזאָגט, אָנגעגרייט צו אַלעם. נאָר פון איין זייט זעט מען נאָך אַ רויטן ווייטן שטראַנג איבערן הימל אויף מערב=זייט, ווי אַ ראַנד פון אַ רויטן ווייסן פייערדיקן ברעג אויף אַ שוואַרצן ים. און פון איין עק דאָרט שטראַלן אַרויס פראַנק און פריי אין דער נאַכט אַריין ליכטיקע שטראַלן פון אַ ברענענדיקן לאָמפ און בויערן דורך מיט שרעק די טויט=נאַכט איבער דער שטאָט. און פון דאָרט הערט מען אַ ווייט ווייט שפילן פון אַ האַרמאָניקע, נאָר די ליכטיקע שטראַלן פון די פענצטער און די קלאַנגען פון דער האַרמאָניקע שרעקן מער ווי די שוואַרצע טויטע מאַכט וואָס איז אויסגעשפרייט...

און אין פנים אַריין פון שוואַרצן הימל טראָגט די טרויאַנאָווער ערד אויף זיך, אין מיטן פון איר שענסטן פלאַץ פון איר מאַרק, איבערגעגעבן

הפקר דער נאַכט און דעם שוואַרצן שלייער, פיר טויטע לייבן אין ברודיקע וואָכעדיקע אָנגעטוערס. און איינער ליגט, אין זיין שוואַרץ בלוט געגליווערט, פאַר אַ פאַרמאַכטער טיר, הינטער דעם טרויאַנאָווער נאַכט־הימל.

און זע, ווער איז דאָס? פון וואַנען קומט דאָס די, וואָס גייט אַרויס פון דער נאַכט און פון דעם שוואַרצן, אין אירע ווייסע תכריכים, אין איר הויב אויפן קאָפּ, און אירע שבת־אויערינגלעך אין אירע אויערן? און הויך איז זי ווי אַ קעניגין, און גייט, ווי אַ משוגענע מאַמע וואָלט זי געווען. אין טראָגט עפּעס אין איר ברייטער שירץ און ציט עפּעס פון איר ברייטער שירץ אַרויס. זע: שטיקער צעריסענע ספרי־תורות, שטיקער צעריסענע טליתים, שטיקער צעריסענע פּרוכתער, און גייט, גייט אַ לאַנגע, לאַנגע פלאַכטע, און רעדט שטיל און שמייכלענדיק צו זיך.

...מיינע קינדער האָבן זיי מיר געטויט, האָבן זייערע לייבער אין די גאַסן געוואָרפן. כ'האָב מורא, די פייגל זאָלן מיר זיי נישט אויפעסן, כּי איך מיר! ליילעכער נייען, ליילעכער נייען... גיט מיר שטיקער ספרי־תורות, גיט מיר צעריסענע פּרוכתער, גיט מיר טליתים, גיט מיר... גיט מיר... איך מוז דאָך ליילעכער נייען. מיינע קינדערס לייבער צודעקן. כ'האָב דאָך מורא, פייגל זאָלן זיי נישט אויפעסן...

צי איז זי נישט די, וואָס שטייט אַליין אויפן וועג קיין בית־לחם, אירע אייגענע האָבן זיך אין דער מערת המכפּלה באַהאַלטן, איר מאַן מיט איר שוועסטער... האָבן זי אַליין אויפן וועג איבערגעלאָזט, אַז זי זאָל די קינדער היטן. שטייט זי יעדע נאַכט אויף און קוקט דורך די פענצטער, הורך די לאָדן אַריין, אָבער אירע קינדער טוען שלאָפן.

איז זי אַליין פון וועג וואָס פירט קיין בית־לחם אָנגעקומען, פלאַכטעס נייט זי זיך — אירע קינדערס לייבער צו פאַרדעקן.

און ווער איז די, וואָס גייט איר נאָך, אַ טריט נאָך אַ טריט? יונג איז זי, ווי אירע אַ טאָכטער. זע, זי שטרעקט נאָך איר אירע הענט אויס, און בעט זיך ביי איר: — לאָז מיך, מאַמעשי, לאָז מיך דיר העלפן די פלאַכטעס נייען... מיין קינד האָב איך פאַר זיי צום קרבן געבראַכט... איך האָב געזען ווי דאָס בלוט רינט פון די לעבער פון זיינע הענט, פון די לעבער פון זיינע פיס, ווי זיי האָבן אים מיט די נעגל אין האַלדז געקלאַפט, און זיין רוקן ברעכט זיך הינטער אים. און ווי ער האַלט די אויגן צום הימל געווענדעט און בעט מיט די ליפן: „וואַסער“. זיי האָבן אים אַ שוואָם אין עסיק דערלאַנגט. פרייליך בין איך געווען, מאַמע, איך האָב די טרערן אין מיר געשלונגען און פרייליך בין איך געווען. איך האָב מיך

געפּרייט, מאַמעשי, אַז איך ברענג מיין קינד אַ קרבן פאַר זיי, אַ קרבן ברענג איך אים צו גאָט, פאַר דער וועלט, פאַר זיי, פאַר זייערע זינד, פאַר זייערע זינד... זע, איצט האָבן זיי מיין קינדס בלוט גענומען, און צום געלעכטער די מענטשן דערמיט די פּנימער פאַרשמירט... אין מיין קינדס נאָמען האָבן זיי מיינע קינדער געשאָכטן. עס זענען מיינע מתים... מיינע הרוגים... מיינע קינדער האָבן דאָס געטאָן, אין מיין קינדס נאָמען... לאָז מיך דיר העלפן פלאַכטעס נייען... מיינע מתים פאַרדעקן, אַז די פייגל פון הימל זאָלן זייערע לייבער נישט עסן... לאָז מיך דיר העלפן די פלאַכטעס נייען...

און די מאַמע רחל מיט איר טאָכטער מרים האָבן זיך אין מיטן מאַרק געזעצט, אין נאַכט און שוואַרצן געהילט, האָבן פלאַכטעס גענייט, פון צעריסענע ספרי־תורות פלאַכטעס גענייט, פון צעריסענע טליתים, פון צעריסענע פּרוכתער, וואָס די מאַמע רחל האָט אין איר שירץ אויפגע־קליבן — און די טויטע לייבער פון אירע זין פאַרדעקט, פאַרשטעלט פון די פייגל פון הימל, און ווייט אויסגעצויגן די פלאַכטעס, ווייט אויך צו פאַרדעקן דעם איינעם זון, וואָס איז געלעגן פאַר דעם פאַרשלאָסענעם טויער, פאַרן הייזל.

אינהאַלט:

די יאַטישע טאָכטער 5

דאָס קוילער-געסל 24

דער יונג מיטן קינד 46

עס האָט זיך נישט געלוינט 52

א „דינה“ 57

א פשוטע מעשה 63

דער חזן מיט די משוררים 74

א יידיש קינד 87

גוססדיקע שטערן 94

די מעשה מיט דער „שיינער מאַרי“ 99

אַ ברוגז 108

די משוגענע מאַמע 119

צווישן אַ וואַנט 127

די ערשטע זאַך 137

ערד 142

מאָמענטן פון די פרייהייטס-טעג 168

מיין שענסטע ליבע 192

אַ חנדעלע 209

אין אַ קאַרנאַוואַל-נאַכט 226